

**MARGULAN
UNIVERSITY**

**ISSN 2957-5567 (Print)
ISSN 2957-5575 (Online)**

**Том 5 № 2
2026**

ТІЛ ЖӘНЕ ӘДЕБИЕТ: ТЕОРИЯСЫ МЕН ТӘЖІРИБЕСІ

**LANGUAGE AND LITERATURE:
THEORY AND PRACTICE**

**TİL ŽÄNE ÄDEBIET:
TEORIYÂSY MEN TÄŽİRIBESİ**

**MARGULAN
UNIVERSITY**

ISSN 2957-5567 (Print)
ISSN 2957-5575 (Online)

2022 жылдан шығады
Издается с 2022 года

ӘЛКЕЙ МАРҒҰЛАН АТЫНДАҒЫ ПАВЛОДАР ПЕДАГОГИКАЛЫҚ УНИВЕРСИТЕТІ
ПАВЛОДАРСКИЙ ПЕДАГОГИЧЕСКИЙ УНИВЕРСИТЕТ ИМЕНИ АЛЬКЕЯ МАРГУЛАНА
ALKEY MARGULAN PAVLODAR PEDAGOGICAL UNIVERSITY

**ТІЛ ЖӘНЕ ӘДЕБИЕТ:
ТЕОРИЯСЫ МЕН ТӘЖІРИБЕСІ**

**TIL ŽÄNE ÄDEBIET:
TEORIYÂSY MEN TÄŽİRIBESİ**

**LANGUAGE AND LITERATURE:
THEORY AND PRACTICE**

5(2) 2026

ТІЛ ЖӘНЕ ӘДЕБИЕТ: ТЕОРИЯСЫ МЕН ТӘЖІРИБЕСІ

КУӘЛІК

2022 жылы 4 наурызда

№ KZ06VPY00046675

мерзімді баспасөз басылымын,

ақпараттық агенттікті және желілік басылымды есепке қою туралы
Қазақстан Республикасы Ақпарат және қоғамдық даму министрлігі

РЕДАКЦИЯЛЫҚ АЛҚА

Бас редактор **Темірғазина Зифа Қақбайқызы**, филология ғылымдарының докторы, профессор, Ә. Марғұлан атындағы Павлодар педагогикалық университеті, Павлодар қ., Қазақстан.

Scopus ID: 55776658000

<https://www.scopus.com/authid/detail.uri?authorId=55776658000>

Web of Science ResearcherID: AAC-7121-2020

<https://www.webofscience.com/wos/author/record/AAC-7121-2020>

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-3399-7364>

Атқарушы хатшы **Гаранина Екатерина Петровна**, филология ғылымдарының кандидаты, Ә. Марғұлан атындағы Павлодар педагогикалық университеті, Павлодар қ., Қазақстан.

Scopus ID: 56258135800

<https://www.scopus.com/authid/detail.uri?authorId=56258135800>

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-4134-0445>

Халықаралық редакция алқасының мүшелері:

Ағманова Әтіркүл Егембердіқызы, филология ғылымдарының докторы, профессор, Л. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті, Астана қ., Қазақстан.

Scopus ID: 56223933300

<https://www.scopus.com/authid/detail.uri?authorId=56223933300>

Web of Science ResearcherID: E-5676-2015

<https://www.webofscience.com/wos/author/record/1716154>

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-9285-0824>

Әбішева Сәуле Жүнісқызы, филология ғылымдарының докторы, профессор, Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті, Алматы қ., Қазақстан.

Scopus ID: 55801544900

<https://www.scopus.com/authid/detail.uri?authorId=55801544900>

Web of Science ResearcherID: AAJ-1094-2021

<https://www.webofscience.com/wos/author/record/2238472>

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-4497-0805>

Бабка Ярослав, қоғамдық ғылымдар хабилиттелген докторы, профессор, Зелена-Гура университеті, Зелена-Гура қ., Польша.

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-8675-553X>

Жарқынбекова Шолпан Құзарқызы, филология ғылымдарының докторы, профессор, Л. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті, Астана қ., Қазақстан.

Scopus ID: 55446258300

<https://www.scopus.com/authid/detail.uri?authorId=55446258300>

Web of Science ResearcherID: P-3739-2014

<https://www.webofscience.com/wos/author/record/1696263>

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-4160-6215>

Зикл Павел, PhD, доцент, Градец-Кралове университеті, Градец-Кралове қ., Чехия.

Scopus ID: 57952438500

<https://www.scopus.com/authid/detail.uri?authorId=57952438500>

Web of Science ResearcherID: GWV-1126-2022

<https://www.webofscience.com/wos/author/record/34531336>

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-1268-6885>

Кожина Алла, филология ғылымдарының докторы, профессор, Польша ғылым академиясының Поляк тілі институты, Краков қ., Польша.

Scopus ID: 59158273400

<https://www.scopus.com/authid/detail.uri?authorId=59158273400>

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-5498-7037>

Куссе Холгер, филология ғылымдарының докторы, профессор, Славистика институты, Дрезден техникалық университеті, Дрезден қ., Германия.

Scopus ID: 26033027200

<https://www.scopus.com/authid/detail.uri?authorId=26033027200>

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-0471-9330>

Лучик Малгожата, филология ғылымдарының докторы, профессор, Зелена-Гура университеті, Зелена-Гура қ., Польша.

Scopus ID: 57216740660

<https://www.scopus.com/authid/detail.uri?authorId=57216740660>

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-6887-0163>

Николаенко Сергей Владимирович, педагогика ғылымдарының докторы, профессор, П.М. Машеров атындағы Витебск мемлекеттік университеті, Витебск қ., Беларусь.

Scopus ID: 57208782361

<https://www.scopus.com/authid/detail.uri?authorId=57208782361>

Web of Science ResearcherID: KHW-3895-2024

<https://www.webofscience.com/wos/author/record/56358803>

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-7749-6671>

Осокина Светлана Анатольевна, филология ғылымдарының докторы, профессор, Алтай мемлекеттік университет, Барнаул қ., Ресей.

Scopus ID: 57207456758

<https://www.scopus.com/authid/detail.uri?authorId=57207456758>

Web of Science ResearcherID: AAO-6543-2020

<https://www.webofscience.com/wos/author/record/2007473>

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-9480-1364>

Сағындықұлы Бекен, филология ғылымдарының докторы, профессор, Ә. Марғұлан атындағы Павлодар педагогикалық университеті, Павлодар қ., Қазақстан.

Scopus ID: 57193848072

<https://www.scopus.com/authid/detail.uri?authorId=57193848072>

Web of Science ResearcherID: JXX-8794-2024

<https://www.webofscience.com/wos/author/record/53954385>

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-8311-2272>

Синячкин Владимир Петрович, филология ғылымдарының докторы, профессоры, Халықтар достығы Ресей университеті, Мәскеу қ., Ресей.

Scopus ID: 57192938803

<https://www.scopus.com/authid/detail.uri?authorId=57192938803>

Web of Science ResearcherID: ABI-9183-2022

<https://www.webofscience.com/wos/author/record/2610951>

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-2098-6298>

Юдин Алексей Валериевич, филология ғылымдарының кандидаты, профессор, Гент университеті, Гент қ., Бельгия.

Scopus ID: 57193903428

<https://www.scopus.com/authid/detail.uri?authorId=57193903428>

Web of Science ResearcherID: AFF-5318-2022

<https://www.webofscience.com/wos/author/record/3646361>

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-2399-2482>

Эминли Боюкханым Ибраһим қызы, филология ғылымдарының кандидаты, Сумгаит университетінің доценті, Сумгаит қ., Әзірбайжан.

Scopus ID: 58946672000

<https://www.scopus.com/feedback/author/reviewAuthorProfile.uri?authorIds=58946672000>

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-9338-483X>

Техникалық хатишы: Г.С. Салменова

«Тіл және әдебиет: теориясы мен тәжірибесі» журналдың тақырыптық бағыты:
тіл білімі, әдебиеттану, мектепте және университетте тілдерді оқыту әдістемесі,
мәдениетаралық коммуникация.

Журнал жылына 4 рет шығарылады.

Мақалалар қазақ, орыс және ағылшын тілдерінде жарияланады.

© Әлкей Марғұлан атындағы Павлодар
педагогикалық университеті

ЯЗЫК И ЛИТЕРАТУРА: ТЕОРИЯ И ПРАКТИКА

СВИДЕТЕЛЬСТВО

о постановке на учет периодического печатного издания,
информационного агентства и сетевого издания

№ KZ06VPY00046675

выдано Министерством информации и общественного развития Республики Казахстан

04.03.2022 года

РЕДАКЦИОННАЯ КОЛЛЕГИЯ

Главный редактор **Темиргазина Зифа Какбаевна**, профессор, доктор филологических наук,
Павлодарский педагогический университет им. А. Маргулана, г. Павлодар, Казахстан.

Scopus ID: 55776658000

<https://www.scopus.com/authid/detail.uri?authorId=55776658000>

Web of Science ResearcherID: AAC-7121-2020

<https://www.webofscience.com/wos/author/record/AAC-7121-2020>

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-3399-7364>

Ответственный секретарь **Гаранина Екатерина Петровна**, кандидат филологических наук,
Павлодарский педагогический университет им. А. Маргулана, г. Павлодар, Казахстан.

Scopus ID: 56258135800

<https://www.scopus.com/authid/detail.uri?authorId=56258135800>

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-4134-0445>

Члены международной редакционной коллегии

Абишева Сауле Жунусовна, доктор филологических наук, профессор, Казахский национальный
педагогический университет имени Абая, г. Алматы, Казахстан

Scopus ID: 55801544900

<https://www.scopus.com/authid/detail.uri?authorId=55801544900>

Web of Science ResearcherID: AAJ-1094-2021

<https://www.webofscience.com/wos/author/record/2238472>

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-4497-0805>

Агманова Атиркуль Егембердиевна, доктор филологических наук, профессор, Евразийский
национальный университет имени Л. Гумилева, г. Астана, Казахстан.

Scopus ID: 56223933300

<https://www.scopus.com/authid/detail.uri?authorId=56223933300>

Web of Science ResearcherID: E-5676-2015

<https://www.webofscience.com/wos/author/record/1716154>

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-9285-0824>

Бабка Ярослав, хабилитированный доктор общественных наук, профессор, Зеленогурский университет,
г. Зелена-Гура, Польша.

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-8675-553X>

Жаркынбекова Шолпан Кузаровна, доктор филологических наук, профессор, Евразийский
национальный университет имени Л. Гумилева, г. Астана, Казахстан.

Scopus ID: 55446258300

<https://www.scopus.com/authid/detail.uri?authorId=55446258300>

Web of Science ResearcherID: P-3739-2014

<https://www.webofscience.com/wos/author/record/1696263>

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-4160-6215>

Зикл Павел, PhD, доцент, Университет Градец-Кралове, г. Градец-Кралове, Чехия.

Scopus ID: 57952438500

<https://www.scopus.com/authid/detail.uri?authorId=57952438500>

Web of Science ResearcherID: GWV-1126-2022
<https://www.webofscience.com/wos/author/record/34531336>
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-1268-6885>

Кожина Алла, доктор филологических наук, профессор, Институт польского языка Польской академии наук, г. Краков, Польша.

Scopus ID: 59158273400
<https://www.scopus.com/authid/detail.uri?authorId=59158273400>
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-5498-7037>

Кусе Хольгер, доктор филологических наук, профессор, Институт славистики, Технический университет Дрездена, г. Дрезден, Германия.

Scopus ID: 26033027200
<https://www.scopus.com/authid/detail.uri?authorId=26033027200>
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-0471-9330>

Лучик Малгожата, доктор филологических наук, профессор, Зеленогурский университет, г. Зелена-Гура, Польша.

Scopus ID: 57216740660
<https://www.scopus.com/authid/detail.uri?authorId=57216740660>
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-6887-0163>

Николаенко Сергей Владимирович, доктор педагогических наук, профессор, Витебский государственный университет им. П.М. Машерова, г. Витебск, Беларусь.

Scopus ID: 57208782361
<https://www.scopus.com/authid/detail.uri?authorId=57208782361>
Web of Science ResearcherID: KHW-3895-2024
<https://www.webofscience.com/wos/author/record/56358803>
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-7749-6671>

Осокина Светлана Анатольевна, доктор филологических наук, профессор, Алтайский государственный университет, г. Барнаул, Россия.

Scopus ID: 57207456758
<https://www.scopus.com/authid/detail.uri?authorId=57207456758>
Web of Science ResearcherID: AAO-6543-2020
<https://www.webofscience.com/wos/author/record/2007473>
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-9480-1364>

Сағындықұлы Бекен, доктор филологических наук, профессор, Павлодарский педагогический университет им. А. Маргулана, г. Павлодар, Казахстан.

Scopus ID: 57193848072
<https://www.scopus.com/authid/detail.uri?authorId=57193848072>
Web of Science ResearcherID: JXX-8794-2024
<https://www.webofscience.com/wos/author/record/53954385>
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-8311-2272>

Синячкин Владимир Петрович, доктор филологических наук, профессор, Российский университет дружбы народов, г. Москва, Россия.

Scopus ID: 57192938803
<https://www.scopus.com/authid/detail.uri?authorId=57192938803>
Web of Science ResearcherID: ABI-9183-2022
<https://www.webofscience.com/wos/author/record/2610951>
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-2098-6298>

Юдин Алексей Валериевич, кандидат филологических наук, профессор, Гентский университет, г. Гент, Бельгия.

Scopus ID: 57193903428
<https://www.scopus.com/authid/detail.uri?authorId=57193903428>
Web of Science ResearcherID: AFF-5318-2022
<https://www.webofscience.com/wos/author/record/3646361>
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-2399-2482>

Эминли Бёюкханым Ибрагим кызы, кандидат филологических наук, доцент, Сумгаитский университет, г. Сумгаит, Азербайджан.

Scopus ID: 58946672000

<https://www.scopus.com/feedback/author/reviewAuthorProfile.uri?authorIds=58946672000>

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-9338-483X>

Технический секретарь: Г.С. Салменова

Тематическая направленность журнала «Язык и литература: теория и практика»:
языкознание, литературоведение, методика преподавания языков в школе и вузе,
межкультурная коммуникация.
Периодичность: 4 номера в год. Язык публикуемых статей: казахский, русский, английский

© Павлодарский педагогический университет
имени Әлкей Марғұлан

LANGUAGE AND LITERATURE: THEORY AND PRACTICE

CERTIFICATE

about registration of a periodical print publication, an information agency and an online publication

№ KZ06VPY00046675

issued by the Ministry of Information and Public Development of the Republic of Kazakhstan

04.03.2022

EDITORIAL BOARD

Chief editor **Temirgazina Zifa K.**, Professor, Doctor of Philology, Alkey Margulan Pavlodar Pedagogical University, Pavlodar, Kazakhstan.

Scopus ID: 55776658000

<https://www.scopus.com/authid/detail.uri?authorId=55776658000>

Web of Science ResearcherID: AAC-7121-2020

<https://www.webofscience.com/wos/author/record/AAC-7121-2020>

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-3399-7364>

Executive secretary **Garanina Yekaterina P.**, Candidate of Philology, Alkey Margulan Pavlodar Pedagogical University, Pavlodar, Kazakhstan

Scopus ID: 56258135800

<https://www.scopus.com/authid/detail.uri?authorId=56258135800>

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-4134-0445>

Members of the international editorial board:

Abisheva Saule Zh., Professor, Doctor of Philology, Abai Kazakh National Pedagogical University, Almaty, Kazakhstan.

Scopus ID: 55801544900

<https://www.scopus.com/authid/detail.uri?authorId=55801544900>

Web of Science ResearcherID: AAJ-1094-2021

<https://www.webofscience.com/wos/author/record/2238472>

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-4497-0805>

Agmanova Atirkul E., Professor, Doctor of Philology, L. Gumilyov Eurasian National University, Astana, Kazakhstan.

Scopus ID: 56223933300

<https://www.scopus.com/authid/detail.uri?authorId=56223933300>

Web of Science ResearcherID: E-5676-2015

<https://www.webofscience.com/wos/author/record/1716154>

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-9285-0824>

Babka Jaroslaw, Professor, Habilitated Doctor, University of Zielona Góra, Zielona Góra, Poland.

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-8675-553X>

Zikl Pavel, Associate Professor, PhD, University of Hradec Králové, Hradec Králové, Czech Republic.

Scopus ID: 57952438500

<https://www.scopus.com/authid/detail.uri?authorId=57952438500>

Web of Science ResearcherID: GWV-1126-2022

<https://www.webofscience.com/wos/author/record/34531336>

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-1268-6885>

Zharkynbekova Sholpan K., Professor, Doctor of Philology, L. Gumilyov Eurasian National University, Astana, Kazakhstan.

Scopus ID: 55446258300

<https://www.scopus.com/authid/detail.uri?authorId=55446258300>

Web of Science ResearcherID: P-3739-2014

<https://www.webofscience.com/wos/author/record/1696263>

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-4160-6215>

Kozhinowa Alla, Professor, Doctor of Philology, Institute of Polish Language Polish Academy of Sciences, Kraków, Poland.

Scopus ID: 59158273400

<https://www.scopus.com/authid/detail.uri?authorId=59158273400>

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-5498-7037>

Kusse Holger, Professor, Doctor of Philology, Institute of Slavic Studies, Technical University of Dresden, Dresden, Germany.

Scopus ID: 26033027200

<https://www.scopus.com/authid/detail.uri?authorId=26033027200>

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-0471-9330>

Luczyk Malgorzata, Professor, Doctor of Philology, University of Zielona Góra, Zielona Góra, Poland.

Scopus ID: 57216740660

<https://www.scopus.com/authid/detail.uri?authorId=57216740660>

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-6887-0163>

Nikolaenko Sergey V., Professor, Doctor of Pedagogical Sciences, Vitebsk State University named after P.M. Masharov, Vitebsk, Belarus.

Scopus ID: 57208782361

<https://www.scopus.com/authid/detail.uri?authorId=57208782361>

Web of Science ResearcherID: KHW-3895-2024

<https://www.webofscience.com/wos/author/record/56358803>

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-7749-6671>

Osokina Svetlana A., Professor, Doctor of Philology, Altai State University, Barnaul, Russia.

Scopus ID: 57207456758

<https://www.scopus.com/authid/detail.uri?authorId=57207456758>

Web of Science ResearcherID: AAO-6543-2020

<https://www.webofscience.com/wos/author/record/2007473>

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-9480-1364>

Sagyndykuly Beken, Professor, Doctor of Philology, Alkey Margulan Pavlodar Pedagogical University, Pavlodar, Kazakhstan.

Scopus ID: 57193848072

<https://www.scopus.com/authid/detail.uri?authorId=57193848072>

Web of Science ResearcherID: JXX-8794-2024

<https://www.webofscience.com/wos/author/record/53954385>

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-8311-2272>

Sinyachkin Vladimir P., Professor, Doctor of Philology, Peoples' Friendship University of Russia, Moscow, Russia.

Scopus ID: 57192938803

<https://www.scopus.com/authid/detail.uri?authorId=57192938803>

Web of Science ResearcherID: ABI-9183-2022

<https://www.webofscience.com/wos/author/record/2610951>

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-2098-6298>

Yudin Aleksey V., Professor, Candidate of Philology, Ghent University, Ghent, Belgium.

Scopus ID: 57193903428

<https://www.scopus.com/authid/detail.uri?authorId=57193903428>

Web of Science ResearcherID: AFF-5318-2022

<https://www.webofscience.com/wos/author/record/3646361>

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-2399-2482>

Eminli Boyuk Khanum, candidate of philological sciences, associate professor, Sumgait University, Sumgait, Azerbaijan.

Scopus ID: 58946672000

<https://www.scopus.com/feedback/author/reviewAuthorProfile.uri?authorIds=58946672000>

ORCID: <mailto:https://orcid.org/0000-0001-9338-483X>

Technical secretary: G.S. Salmenova

Thematic focus of the journal «Language and Literature: Theory and Practice»:
linguistics, literary studies, methods of teaching languages at school and university,
intercultural communication.

Frequency: 4 issues per year. The language of published articles: Kazakh, Russian, English

© Pavlodar pedagogical university named
after Alkey Margulan

МАЗМҰНЫ. СОДЕРЖАНИЕ. CONTENT

1 Бөлім. Тіл білімі және әдебиеттану Раздел 1. Языкознание и литературоведение Section 1. Linguistics and literary studies

А.Б. Абдуллина

Посткөенестік қазақ прозасындағы генеалогиялық дискурстың жанрлық трансформациясы.....13-25

А.Е. Баербекова, Ж.Д. Рапишева, Ж.У. Есинбаева

«Қазақстан» концептісінің құрамындағы гастрономиялық және вахикалық компоненттердің тілдік репрезентациясы.....26-39

Е.С. Шмакова, С.Б. Бегалиева

Транслингвальные маркеры культурной самоидентификации в произведениях Д. Накипова и А. Жаксылыкова.....40-53

В.А. Гасимова

Концепция любви в повести А.И. Куприна «Олеся».....54-63

Ш.С. Келмағамбетова, С.А. Кенжеғалиев, Ж.М. Баймұрынов

Қазақ діліндегі «Қонақжайлық» ұғымының тілдік көрінісі.....64-80

З.К. Темиргазина

Поэтика постмодернизма в лирике Ербола Жумагулова.....81-94

Т.М. Тулегенов, Б.К. Жумабекова

Оценочный потенциал прецедентных феноменов в англоязычных СМИ.....95-106

А.С. Тухтарова, Ж.А. Жетесова

Лингвокультурная адаптация фильма «Малефисента» в русском и казахском дубляже: экспериментальное исследование.....107-121

A.S. Shaimanov, M. Kuleli, L.M. Mirzoeva

Direct and indirect translations of proverbs in Abai Kunanbaev's "Words of edification".....122-134

Бәйюкханым Ибрагим кызы Эминли, Эльшад Талех оглы Алиев

Фразеологизм *Yaşa dolmağ*: многослойный семантический анализ в контексте языка, права, психологии и культуры.....135-148

2 Бөлім. Хроника. Оқиғалар. Тұлғалар Раздел 2. Хроника. События. Персоналии Section 2. Chronicle. Events. Personalities

Интервью с Б.М.Канапьяновым

«Я не буду оглядываться на мировые авторитеты...».....149-154

1 БӨЛІМ.
ТІЛ БІЛІМІ ЖӘНЕ ӘДЕБИЕТТАНУ

РАЗДЕЛ 1.
ЯЗЫКОЗНАНИЕ И ЛИТЕРАТУРОВЕДЕНИЕ

SECTION 1.
LINGUISTICS AND LITERARY STUDIES

ҒТАХР 17.07.29

[DOI: 10.52301/2957-5567-2026-5-2-13-25](https://doi.org/10.52301/2957-5567-2026-5-2-13-25)

А.Б. Абдуллина

Қ.Жұбанов атындағы Ақтөбе өңірлік университеті

Ақтөбе, Қазақстан

 <https://orcid.org/0000-0001-8695-7417>

email: anar.abdullina@rambler.ru

**ПОСТКЕҢЕСТІК ҚАЗАҚ ПРОЗАСЫНДАҒЫ ГЕНЕАЛОГИЯЛЫҚ
ДИСКУРСЫҢ ЖАНРЛЫҚ ТРАНСФОРМАЦИЯСЫ**

Аңдатпа. Мақалада посткеңестік кезеңдегі қазақ прозасындағы шежіре дәстүрінің жанрлық трансформациясы қарастырылды. Зерттеу барысында гуманитарлық салалардың негізгі нысаны болып отырған шежіре ұғымы тарих, мәдениеттану, әдебиеттану аспектілерінде түрлі мағынаға ие. Мақалада қолданылған тарихи-поэтикалық, нарратологиялық, интерпретациялық, мәдени-семиотикалық талдау әдістері шежіре ұғымын әдебиеттану аспектісінде жүйелі түрде талдауды жүзеге асырады. Зерттеудің негізгі мақсаты шежіре дәстүрінің қазіргі посткеңестік кезеңдегі трансформациясын ұлттық жады, мәдени тұтастықта анықтау. Зерттеу үш бағытта: туындылардағы баяндау ерекшелігін айқындаудағы нарратологиялық сипатында, прозалық туындылардағы сакральды мекен көріністері, мәдени ұғымдардың символдық танымдағы қолданылуы семиотикалық тұрғыда жүргізілді. Зерттеу нысаны – ХХІ ғасырдағы қазақ прозасындағы авторлық интерпретацияға негізделген шежіре дәстүрі. Бүгінгі қазақ прозасында шежіре дәстүрі трансформациялану үдерісінен өтуде. Шежіре ұғымын генеалогиялық дискурс тұрғысында қарау посткеңестік қазақ прозасын лайықты бағалауға мүмкіндік береді. Әдіснамалық негіз ретінде нарратология, мәдени жад теориясы, мәдени семиотика тұжырымдары басшылыққа алынды. Аталған теориялық ұстанымдар шежіре дәстүрінің баяндау құрылымын, авторлық санадағы жадтың трансформациясын, посткеңестік кезеңдегі мәдени контексті айқындауға мүмкіндік береді. Зерттеу нәтижесінде посткеңестік қазақ прозасында шежіре дәстүрі статикалық баяндау пішінінен динамикалық сипатқа ие. А. Кемелбаева прозасында шежіре – ұлттық жадта сақталған тарихи оқиғаларды қайта пайымдаудың көрінісі

және дәстүр мен жаңашылдықтың көркем репрезентациясы. Мақала нәтижелері қазақ әдебиетіндегі жад, ұлттық таным мәселелерін зерттеуге, сонымен бірге шежіре дәстүрін арнайылап қарастыруда, талдауда теориялық негіз бола алады. Зерттеуде ұсынылған тұжырымдар қазіргі қазақ прозасындағы шежіре дәстүрін жан-жақты зерттеу жүргізу үшін практикалық мәнге ие.

Түйінді сөздер: шежіре; шежірелік дәстүр; генеалогиялық дискурс; көркем проза; ұлттық таным

Мүдделер қақтығысы:

Авторлар мүдделер қақтығысының жоқтығын мәлімдейді.

Мақаланың тарихы:

Түскен мерзімі: 10.02.2026

Баспаға қабылданған мерзімі: 03.05.2026

Кіріспе

Қазақ халқының дүниетанымында *шежіре* – жеті ата, ұрпақ жалғастығы ғана емес, тарихи жадыны сақтайтын, әлеуметтік кеңістікті ұйымдастыратын мәдени ұғым. Шежіре жүйесі дәстүрлі қоғамда тарихи білімнің өзегін құрайды, сонымен бірге ру-тайпалық қалыптасу, ата-баба өнегесі жайлы білімдерді келесі ұрпаққа жеткізеді. Осыған сәйкес, шежіре тарих (дерек, жад), мәдениеттану, әлеуметтану, фольклор сынды бағыттарды біріктіреді. А. Сейдімбек қазақтың шежіре дәстүрі жайлы: «...Шежіреде ел-жұрттың әлеуметтік-саяси өміріндегі нақтылы хроникалық деректен гөрі сол әлеуметтік-саяси өмірдің типтендірілген сипаты көбірек көрініс тауып отырады. Шежірелік аңыз-әпсаналар мен әңгіме-хикаялар ел-жұрттың әлеуметтік, экономикалық, саяси, құқықтық, салт-дәстүрлік, әсіресе моральдық-этикалық қасиеттерін айғақтайтын дерек-мағлұматтарға тұнып тұр. Бұл ретте, қазақ шежіресі кімнің кімнен өрбігенін білдіретін есімдер тізбесі ғана емес, алдымен сол адамдардың мың-сан тіршілік-тынысы туралы айтылатын тарихи ақпарат тұрғысында ден қойдырады» (Сейдімбек, 2008, б. 15). Шежіре дәстүрі қазақ тарихында Қ. Жалайырдың «Жами ат-тауарих» («Шежірелер жинағы») (1997), Әбілғазының «Түрік шежіресі» (2006), Қ. Халидтің «Тауарих хамса» (2014), Ш. Құдайбердіұлының «Түрік, қырғыз-қазақ һәм хандар шежіресі» (2007), М. Көпейұлының «Қазақ шежіресі» (2010), Х. Досмұхамедұлының «Аламан» (1991), С. Мұқановтың «Халық мұрасы» (2005) сынды еңбектерінде қарастырылған. Соның ішінде қазақ тарихын бағамдауда Жалайыр, Әбілғазы, Халид туындылары үлкен тарихи маңызға ие.

Ерте кезден бастап қазақ халқы шежіреге аса мән беріп, өз ұрпағына ру шежіресін аңыз-әңгіме түрінде жаттатқан. Шежіре – әдебиет пен тарихты байланыстырып тұрған ұлттық жадтағы маңызды ұғым. Шежірелік деректер фольклордың бір саласы ретінде айқындаудың маңызы жоғары (Абдикадирова, 2018, б. 14). Ауыз әдебиеті мен тарихтың, рухани құндылықтар мен ұлттық дамудың маңызды салаларының бірі шежіремен байланысты (Onal & Saltakova, 2019, p. 39). Тарихи тұрғыдан шежіре әлеуметтік мәртебені айқындайды, сонымен бірге ұжымдық жауапкершілікті білдіреді. Бұған руаралық қатынастағы құн төлеуді атауға болады (Каженова, 2025, б. 75). Фольклорда жиі кездесетін шежіре дәстүрі кейінгі кезеңде, әсіресе посткеңестік дәуірде жаңа мазмұнға ие болды. Бұл өз кезегінде зерттеудің өзектілігін, жаңашылдығын айқындай түседі.

Әлем әдебиетінде шежіре дәстүрі көркем прозамен тікелей байланысты. Әлем әдебиеттануында биографиялық проза, генеалогиялық проза, отбасылық шежіре (семейная сага) тәрізді жанрлар шежіре дәстүрінің шетел әдебиетінде де өзекті екенін айқындай түседі. Дегенмен шежіре дәстүрінің тарихына терең үңілетін болсақ, антикалық кезеңдегі энкомион деген автобиографиялық баяндау формасын кезіктіреміз. Осы тұста зерттеуші М. Бахтин шежіре дәстүрінің баяндалу сипатына қарай екі түрлі формасы барын айтады (Бахтин, 1975, б. 459). Бірінші түрі – энкомион дәстүрі, екіншісі – платондық стиль, яки Сократ, Федон өмірбаяндары үлгі бола алады. Заманауи прозадағы үлгісі К. Исигураның «Отбасылық кешкі ас» шығармасынан көрінеді. Аталған туындыда жапон мәдениеті, сонымен бірге отбасы мүшелері арасындағы қатынас мәселесі көтеріледі. Шығармада анасының өлімінен кейінгі отбасы мүшелері қарым-қатынасының өзгергені прагматикалық сипатқа ие. Кейіпкерлер ауыр тақырыпты қозғаудан қашып, маңызды ойлары ішінде айтылмай қалып жатады. Шығармадағы генеалогиялық дискурс жапон ұлтының мәдениетін, сонымен бірге отбасы арасындағы прагматикалық байланыстан көрінеді (Puskas, 2026).

Зерттеудің өзектілігі қазіргі қазақ прозасындағы шежіре дәстүрі кейіпкерлердің тегін таныстыруды емес, көркем мәтіннің ішіндегі ұлттық жадының көрінісін беруімен байланысты анықталады. Бұндай ұстаным шежіренің этнографиялық фон немесе өткенді баяндайтын деталь аясынан шығуын көрсетеді. Сонымен бірге, қазақ қоғамының реттеу жүйесін, билік пен бедел иерархиясын, туыстыққа негізделген ұжымдық жауапкершілікті танытатын мәдени әрі әлеуметтік институт ретінде қарастыруға мүмкіндік береді. Зерттеудің мақсаты ХХІ ғасырдағы қазақ прозасындағы шежіре дәстүрі арқылы көрінетін ұлттық жадының, мәдени тұтастықтың негізін анықтау. Осы мақсатқа жету үшін қазіргі қазақ прозасының көрнекті өкілі А. Кемелбаеваның шығармашылығы негізге алынды. Зерттеу нысаны – қазіргі қазақ прозасындағы шежіре дәстүрі мен оның көркем мәтіндегі көрінісі. Мақаланың ғылыми жаңалығы қазіргі қазақ прозасындағы шежіре дәстүрін генеалогиялық дискурста жүйелі түрде талдауынан көрінеді. Нәтижесінде шежіренің ұлттық жад пен әлеуметтік байланыстың жүйесін, сонымен бірге қазіргі әдеби үдерістегі дәстүр мен жаңашылдықтың байланысын жаңа деңгейде түсіндіруге үлес қосады.

Шежіре феномені гуманитарлық бағыттағы зерттеулерде тарихи-деректік, этнологиялық нысан ретінде қарастырылып келді. Аталған бағытта шежіре деректану тұрғысында жіктеліп, соның ішіндегі аңыздық қабат, яғни ру-тайпалардың қалыптасу тарихы, белгілі бір рудан шыққан тұлғалар туралы мәліметтер алдыға шығады. Қазақ шежіресін академиялық деңгейде зерттеген М. Алпысбес шежіренің ата-тек тарату ғана емес, тарихи жадыны сақтайтын деректер кешені деп бағалайды (Алпысбес, 2013).

Екінші бағыт шежірені әлеуметтік институт ретінде талдау ұжымдық сананың көрінісін айқындай түседі. Шежіре – генеалогиялық жүйе ғана емес, әлеуметтік сипаттағы тарихи жадыны сақтаудың механизмі (Sadvokassova & Aspan, 2025). Шежіре тарихи жадыны ғана емес, ұжымдық жадыны тасымалдайтынын, соның ішінде ру, ата-баба культі және т.б. шетелдік зерттеушілер М. Halwachs (1992), А. Erll (2011) сынды ғалымдар атап өтеді.

Әдебиеттануда шежіре дәстүріне қатысты зерттеулер бірнеше аспектіде көрінеді. Біріншіден, Ж. Салтақова, Ә. Қоспағарова сынды зерттеушілер фольклорлық туындылардағы тың деректердің көрініс табуы деген топшылау жасайды (Салтақова & Қоспағарова, 2022). Екіншіден, тарихи проза мен деректілік байланысы: тарихи романның поэтикасы, ондағы ауыз әдебиеті үлгілерінің (аңыз, әпсана, шежіре және т.б.) көркем мәтінге енуі. Зерттеуші Н. Омаров пікірінше, қазақ әдебиетіндегі автобиографиялық, мемуарлық жанрлардағы туындыларда шежіре дәстүрі басты кейіпкерді таныстыруда жиі кездеседі (Омаров, 2021).

Материалдар мен әдістер

Мақаланың зерттеу материалы ретінде қазіргі қазақ прозасындағы шежіре дәстүрінің көрінісі айқын көрінетін А. Кемелбаева шығармалары, соның ішінде «Көкқия», «Тұлпарбасқан», «Әулиебұлақ», «Көкенай мен Қалқаман», «Шашты» сынды туындылары іріктелініп алды. Зерттеу корпусына әулет, ұрпақ сабақтастығы, ата қоныс, туыстық қатынас көрініс тапқан мәтіндер таңдалды. Корпусты қалыптастырудағы негізгі белгілер: шежірелік дәстүрдің айқын көрінуі; ұжымдық және моральдық жауапкершілік (ұлттық салт-дәстүрлердің берілуі) көріністері; символдық деңгейде берілуі. Көркем мәтіндерден шежіреге қатысты тілдік маркерлер, туыстық терминдер, әулет көрінісін қамтитын фрагменттер, салт-дәстүрлер, кеңістік атаулар ажыратылды.

Мақалада тарихи-поэтикалық талдау, нарратологиялық талдау, интерпретациялық талдау, мәдени-семиотикалық талдау әдістері қазіргі қазақ прозасындағы шежіре дәстүрінің трансформациясын, қызметін анықтауда ұтымды қолданылды.

Тарихи-поэтикалық талдау әдісі. Аталған әдіс арқылы фольклорлық шежіре дәстүрінің генезисі негізге алынып, бүгінгі прозадағы трансформациясы зерделенді. Талдау барысында дәстүрлі шежіренің элементтері қазіргі прозадағы жаңа сипатымен салыстырылып, дәстүр сабақтастығы мен жаңашылдықтың аражігі ажыратылды. Фольклордағы шежіренің жанрлық табиғаты кейіпкердің болмысын суреттеуде көрініс табады. Көркем мәтін кеңістігіндегі шежіре дәстүрінің өзгерісі А. Кемелбаева прозасының негізінде талданып отыр.

Нарратологиялық және интерпретациялық талдау әдістері. Кемелбаева прозасындағы шежірелік дәстүрдің баяндау деңгейіндегі қызметін айқындау нарратологиялық және интерпретациялық талдау әдістері негізінде жүзеге асты. Шежірелік элементтердің композициялық рөлі, баяндау тәсілдеріне талдау жүргізілді. Интерпретациялық әдіс авторлық ұстанымды айқындауға мүмкіндік берді. Осы ретте Кемелбаева прозасындағы шежірелік дәстүр «Әулиебұлақ», «Көкқия», «Тұлпарбасқан» автофикшн элементтері арқылы нанымды берілгенін көреміз. Одан бөлек, «Шашты», «Көкенай мен Қалқаман» әңгімелерін талдау арқылы ұлттық дүниетанымдағы маңызды ру, әулет, тектілік тақырыптарын айқындаймыз. Таңдап алынған әдістер қаламгер туындыларындағы шежірелік дәстүрдің табиғатын ашуға мүмкіндік береді.

Мәдени-семиотикалық талдау әдісі. Зерттеуде мәдени-семиотикалық талдау әдісі негізінде шежіреге қатысты символдардың семантикалық өрісі талданып, мәтін ішіндегі идеялық-мағыналық қызметі анықталды. Кемелбаева прозасындағы шежіре дәстүрінің мағыналық жүгі ұлттық құндылықтар мен танымдық негіздермен

байланысты. Мәдени мәнге ие салт-дәстүрлер, әдет-ғұрыптар көркем проза кеңістігінде семиотикалық қызметте танылады. Көркем туынды мәтінінде ұлттық дүниетаным элементтері, әсіресе, халық санасындағы түсініктер концептосфера ұғымына жинақталады (Dairbekova, 2025). Осыған сәйкес аталған әдіс ұлттық дүниетаным элементтерін мәдени әрі семиотикалық аспектіде зерттеуге септігін тигізеді.

Нәтижелер және талқылау

Посткеңестік кезеңдегі әдеби үдеріс қазақ тілді әдебиеттің үстемдігімен анықталады (Андрющенко, Орынханова, 2025). Әлемдік әдебиетте ұлттық құндылықтардың берілуі трансмәдени сипаттағы үлгісі қалыптасқан (Huggan & Roy, 2026). Өз кезегінде көркем прозадағы ұлттық құндылықтардың маңызын айқындай түседі. Кейінгі кезеңде трансұлттық әдебиет кейіпкерлері өзінің ұлттық бірегейлігіне назар аударады (Kulez, 2025). Жаһандық мәдениет контекстінде ұлттық құндылықтардың берілуі өзекті. Қазіргі қазақ прозасының көрнекті өкілі Кемелбаева шығармашылығында ұлттық құндылықтар молынан суреттеледі. Соның ішінде автор шежіре дәстүрін негізге алған шығармаларының маңызы зор. Бір тобы автор естеліктеріне, яғни автофикшндік элементтер арқылы көрініс тапқан. Кемелбаеваның «Көкқия» әңгімесі – қазақ прозасындағы шежіре дәстүрінің көркемдік көрінісін айқындайтын шығарма. Жазушы соғыстан аман оралып, бейбіт күнде отбасының қасында кездейсоқ қаза тапқан Түсіпхан образын сомдап, әулет ішіндегі қыршын кеткен боздақтардың жиынтық бейнесін береді. Әңгімеде шежіре жеті атаның тізбектелуі емес, ұрпақтан-ұрпаққа жалғасатын тарихи жад ретінде көрінеді. Сонымен бірге Түсіпханның өлім ауызында жатып ата-бабасын түгендеуі қазақы дүниетанымындағы әруаққа сыйыну, тектік тамырдан ажырамауды білдіреді. Әңгімедегі кейіпкер концепциясы Түсіпхан негізінде ашылып, әулет баянындағы шежіренің маңызын танытады. Шежірені жадында сақтаған кейіпкер бейнесі арқылы қазақ қоғамындағы жеті ата, рулық бірлік, сонымен бірге қиын сәттегі туыстық қамқорлықтың маңызы көрінеді. «Көкқия» әңгімесінде қаламгер шежірелік дәстүрді ұлттық болмыстың өзегі ретінде танытып, этномәдени құндылықтармен шебер байланыстырады.

Кемелбаева прозасындағы шежірелік дәстүр – ұлттық болмысты жаңғыртудың басты құралы. Автордың кейіпкерлер жүйесінде ұрпақтар сабақтастығы мен генеалогиялық желі нақты берілген. «Тұлпарбасқан» әңгімесінде Тарбақ, Биғайша образдары, сонымен бірге Наз әулеті шежіресінің аталуы тектілік маңызын айқындайды. Әңгімедегі топонимдік атаулардың молдығы сюжетті тарихи-мифологиялық контекспен толықтырып, көркемдік кеңістікті кеңейте түседі. Қаламгер жер-су атаулары арқылы рудың тарихын, шежіресін жаңғырта түседі. Шығармадағы этнографиялық элементтер әменгерлік, ат тергеу дәстүрлерінде көрініс тауып, бүтіндей әулеттің ұжымдық жауапкершілігін баяндайды. Әңгімедегі шежіре дәстүрі Биғайшаның бабасы Назды суреттеуден көрінеді: *Арғы бабасы Наз бір көшке төрт жылқы мінген, ат арқасы салмағына шыдамайды екен, төрт әйелі болған. Бір әйелі жорықта қалмақтан түскен олжа келіншек екен, күйеу таңдау еркі оның өзіне берілген. Ол әйелінен туған ұрпақты ел «Наздың қалмағы» деп атайды* (Кемелбаева, 2021, б. 99). Әңгімеде сөз болған Биғайша шежіресі қазақтың ұлттық танымындағы ру шежіресінің маңызын айқындайтынын көреміз.

Қаламгердің шығармашылық тұлға ретінде қалыптасуы тарихи оқиғалармен байланысты (Абдуллина, 2024, б. 144). Колониалды кезеңде орын алған оқиғалар әңгімелерінің негізгі арқауы болып, ондағы кейіпкерлер жүйесі де сол кезеңге сай сомдалған. Мәселен Наз атадан тараған ұрпақтардың бірлігін сақтап, әулет арасындағы татулығын нығайтып отыруда Тарбақтың образы асқан шеберлікпен суреттелгенін айқындаймыз. Тарбақтың Түсіпхан қазасына қатты қайғыруы, ағайынды Бодаухан қыршын кеткенде артындағы қалған жары Нұржанды әмеңгерлікпен алып, інісі Оразханға баласындай қамқорлық жасауы қазақ қоғамындағы туысқандықтың кемел үлгісін көрсетеді. Тарбақ тұлғасы арқылы автор «ел ағасы» бейнесін сомдап, шежіре жалғастығын үзіп алмауға бағытталған парасаттылық, ата-баба аманатына адалдықтың көрінісін береді.

Кемелбаеваның «Әулиебұлақ» повесі – қазақ әдебиетіндегі автоэтнографиялық стиль мен автофикшн элементтерінің синтезінен туған энциклопедиялық шығарма. Повесте Тобықты руының, соның ішінде Наз тарауының генеалогиялық тарихы көркемдік шешім аясында баяндалады. Повестің композициялық ерекшелігі хронологиялық бірізділіктің болмауында. Автор ашаршылық, қуғын-сүргін, Семей полигоны тәрізді тарихи оқиғаларды ру тарихымен ұштастырады. Повесте баяндалатын оқиғалар, кейіпкерлер жүйесі автордың өз өмірінен алынған. Тарбақ, Нұржан, Түсіпхан, Оразхан, Нұрғайша, Биғайша, Тоқтан, Құсман сынды образдар – қаламгерге етене таныс бейнелер. Осылайша, повестегі автофикшндік элементтер шежіре дәстүрін айқындаудағы маңызды саналады.

Дегенмен аталған повестегі автофикшндік элементтер – автордың өз өмірінен шынайы фактілерді көркемдеп жеткізуімен көрінетін детальдар. XX ғасырдың 70-жылдарында қалыптасқан термин автобиографияның модификациясы (Судленкова, 2019, б. 176) деп танылды. Автофикшн – көркем шығарманың негізгі кейіпкері автордың өзі болып табылатын жанр. Бұны бір топ зерттеушілер автобиография мен роман жанрының тоғысынан туған жанр деп таниды (Siary & Kosova, 2019, p. 76). Кемелбаева прозасында автофикшндік элементтер қазақ прозасының жаңа көркемдік ойлау формасын, шығармашылық тұлғасының ішкі әлемін зерттеудің жоғары деңгейін көрсетеді (Абдуллина, 2026). Қаламгердің «Көкқия», «Тұлпарбасқан», «Әулиебұлақ» шығармалары шежірелік дәстүрдің автофикшндік сипатын танытатын бір топ шығармалары екенін айқындаймыз. Автор өз өмірінен шынайы деректер келтіре отырып, өзі естіген естеліктерін көркем мәтін кеңістігіне сәтті түрде енгізе білген. Енді бір жағынан бұл автордың көркем мәтіндегі берік позициясын аңғартады.

Кемелбаева повесте бауырына салу дәстүрін беру арқылы әулет арасындағы татулықты көрсетеді. Оразхан мен Кенжеғаным соғысқа аттанып, қаза тапқан немере ағасы Мәлғаждардың баласы Амангелдіні бауырына басады. Әңгімеде былай берілген: ... *Көп кісі атпен келіп, жетім баланы ағайынына табыстады* (Кемелбаева, 2024, б. 348). Шығармадағы Амангелдінің тағдыры – көшпелілер заңынан бастау алатын «жетімді жылатпаған» қазақы болмыстың көрінісі. Баланың тағдыры жеке отбасы деңгейінде емес, бүкіл әулет деңгейінде Тарбақтың шаңырағында шешіледі. Бұл өз кезегінде Тарбақтың ұрпақ қамын ойлайтын абзал ақсақал екенін көрсетеді. Қазақы дүниетанымда ер бала шаңырақтың иесі болғандықтан, өз жұртында қалуы тиіс. Амангелдіні бауырына басқан Кенжеғаным

әулет арасындағы татулықты ойлаған ана болмысын танытады. Кенжеғаным образы арқылы өз баласы мен бауырына басқан баласын бөліп-жармайтын дәстүрлі қазақ әйелінің бейнесі көрінеді. Повесте беріліп отырған фрагмент арқылы автор қазіргі қазақ қоғамында ұмытылып бара жатқан «бауырды жатсынбау» мәселесін көтереді.

«Көкқия», «Тұлпарбасқан», «Әулиебұлақ» шығармаларында Құндызды, Тұлпарбасқан, Әулиебұлақ топонимдері ру тарихымен тығыз байланысты. Топонимдерді беру арқылы автор шежірелік дәстүрді деректілік деңгейіне көтеріп, қазақ жерінің әрбір мекені тарихтан сыр шертетінін көркем түрде баяндайды. Ендігі кезекте шежірелік дәстүрдің келесі бір сипатын қарастырсақ.

Кемелбаеваның «Көкенай мен Қалқаман» әңгімесі – Ш. Құдайбердіұлының дастанынан белгілі классикалық сюжеттің интерпретациясы. Әңгімедегі басты ұстаным Тәуке хан заманынан бекітілген «жеті ата» заңының бұзылмауы. Автор Көкенай образы арқылы ұлттық дәстүрді сақтау маңыздылығын танытады. Яғни «жеті атадан аспай, қыз алыспау» – тек салт қана емес, ұлттың болашағын айқындайтын әлеуметтік маңызы бар дала заңы. Қаламгер Қалқаман мен Мамырдың сезімін дала заңымен бетпе-бетпе келтіріп, Көкенай шешімінің астарында ұлт тағдыры жатқанын жеткізеді. Шежірелік деректер мен рулық қақтығыстар әңгіменің тарихи негізін нығайтып, «теріс бата», «ат құйрығын кесу» сынды әрекеттер арқылы кейіпкерлердің ішкі сезімдері тереңдікке ие. Көкенайдың образы дала заңын сақтайтын, болашақ ұрпақтың қамын ойлайтын бидің бейнесінде танылады. Әңгімеде: ... *Қалқаманның ләйліген жат қылығын қазыға саламын. Байғазының бетінен қақпай өсірген жалғыз қызын өзім жазалаймын, өлсе түк обалы жоқ. Туысым деп құлдық ұрман, ата салтты бұзу тайпалы елге жұт, кер кеткен кеселдің басы. Қайырусыз жылқыны құлан, домбай еліктіріп әкетер. Ер үшін есілген илан қатер. Сүйекке таңба салған қос есерікті тыю сенен емес пе, баба!* (Кемелбаева, 2024, б. 112). Осы негізде Көкенайдың қос ғашыққа қатал үкім шығаруы кейінгі ұрпақтың жайын ойлағаны, ата дәстүрдің сақталуы сынды мәселелердің жатқанын көреміз. Сонымен бірге әңгімеден Ш. Құдайбердіұлының ғашықтық дастанын негізе алуынан интермәтінділік байланысты көреміз. Құдайбердіұлы шығармасында екі ғашықтың трагедиясын поэтикалық қуатпен беруді мақсат етсе, қаламгер Кемелбаева Көкенайдың образын алдыға шығарып, трагедияның себебін ұлт болашағымен байланыстырады. Бұндай интеллектуалды дискурс ұлт тағдырына алаңдаған Көкенай сынды әділ бидің қатал үкімі астарында ұлт болашағы жатқанын көрсетеді.

«Шашты» әңгімесі – қазақ әдебиетіндегі шежірелік дәстүрдің озық үлгісі. Мұнда адамның жеке басы бостандығы мен ұлттың тәуелсіздік идеясы байланысып жатыр. Кенжебектің түрікпендер тұтқынынан босауы жай еркіндік қана емес, отаршылдық қамытын киген халықтық азаттыққа деген ұмтылысын көрсетеді. Әңгімедегі шежірелік дәстүр ру, тегін сұрасу дәстүрінен көрініс тауып, қазақы болмыстың тұтастығын дәлелдеуде танылады.

Әңгімедегі басты кейіпкер Кенжебек түрікпендердің қолына тұтқынға түсіп, Тасқұлдың көмегімен еліне аман-есен жетеді. Әңгімеде: ... *Баланың басында түрікпен бөрік, қалың шашы иығынан асып, жалбырай өсіп, арқасын тұтып жапқан, күн жеп, тер сіңген киімі әбден тозған. Атасы ақ сары өңі тотығып, әбден қап-қара болып, күнге күйген ұлан немересін үкідей дөңгелек көзінен айнытпай танып, кәрі көзінен жасы ағып, бас салды* (Кемелбаева, 2024, б. 166). Қазақ пен түрікпен арасындағы жаугершілік кезеңді беру арқылы автор символды

түрде колониалды кезеңді астыртын түрде сипаттайды. Шежіре дәстүрімен үндесе берілген колониалды кезең тарихы ұлттық жадыдағы оқиғалардың маңызын көрсетеді.

Құлдықтағы жас бала мен қарт арасындағы диалогтардан қарттың тұлғалық позициясы айқындалады. Оның пікірінше өзі еркіндікке жетпесе де, жас бала еліне аман-есен оралуы тиіс. Тасқұл қарт – қазақы танымдағы ескілікті, даналықты бойына жинаған, азаттықты аңсаған кейіпкер. Кенжебекті еліне қашырып жіберген соң түрікпен жұрты Тасқұлдың тегін адам еместігін мойындап, басына еркіндік бергісі келеді. Алайда қарт өз шешімімен түрікпен жерінде қалып, жылқы баптауды таңдайды. Автор қарт пен жас баланы беру арқылы болашақ ұрпақ үшін еркіндіктің маңызын нанымды суреттейді.

Қазіргі қазақ прозасында шежіре дәстүрі ата-бабалардың тізбегін түгендейтін генеалогиялық дерек емес, ұлттық жадты жандандыра түсетін нарративтік пішінге ие болды. Аталған негізде Кемелбаеваның «Көкқия», «Тұлпарбасқан», «Әулиебұлақ», «Көкенай мен Қалқаман», «Шашты» туындылары шежірелік баяндаудың қазіргі көркем санадағы жаңа қызметін айқындайды:

Біріншіден, тарихи, мифтік, биографиялық арналардың бір бағытта тоғысуы. Автор Тобықты руының ішіндегі Жамантобықты, оның ішіндегі Наз тарауының шежіресін беруде өзінің бала кезіндегі естеліктерін негізге алады.

Екіншіден, кеңістік пен символдық белгілердің мәдени-семиотикалық код ретінде көрініс беруі. Киелі топонимдердің ру шежіресіне деректік сипат беруі, мәдени ұғымдардың символды түрде жүзеге асуы қазақ прозасындағы дәстүрдің жаңғыра түскенін көрсетеді.

Үшіншіден, қаламгердің автофикшндік элементтерді тиімді пайдалануы ұлттық танымның көркем мәтіндегі эстетикалық талаптарын нығайтады. Осылайша, А. Кемелбаеваның прозасындағы шежірелік дәстүрдің автофикшндік элементтерде анықталуы – көркем прозаның айқын деталы.

Кемелбаева прозасындағы басты ерекшелік – нарративті баяндаумен байланысты. Наз тарауының шежіресі авторлық баяндауда жүзеге асады. Осы ретте Кемелбаева шығармашылығындағы шежірелік дәстүр екі сипатта көрініс табады. Біріншіден, автофикшндік элементтер автордың өзінің естеліктеріне негізделген сюжеттердің жиынтығы. Екіншіден, ұлттық танымда шежіреге қатысты жалпыға ортақ сюжеттерді негізге алады (1-кесте).

Кесте 1. А. Кемелбаева прозасындағы шежірелік дәстүрдің көріністері

А.Кемелбаева прозасындағы шежірелік дәстүрдің сипаты

Автофикшндік элементтер	Ұлттық танымдағы сюжеттер
Автор балалық шақтағы естеліктерін көркемдік детальдармен жүйелеп, шығарма сюжетіне шебер байланыстырады.	Автор ұлттық танымдағы маңызы жоғары жеті ата, ру, әулет тақырыптарын көтеріп, қазақ қоғамындағы маңызына айрықша тоқталады.
«Көкқия», «Тұлпарбасқан», «Әулиебұлақ» және т.б.	«Көкенай мен Қалқаман», «Шашты» және т.б.

Кемелбаеваның «Көкқия», «Тұлпарбасқан», «Әулиебұлақ», «Көкенай мен Қалқаман», «Шашты» туындыларындағы шежіре дәстүрі қазіргі қазақ прозасында үш деңгейде, көркем-рефлексиялық сипатта көрініс табады: нарратологиялық тұрғыда шежіре баяндаудың жаңа динамикасын арттырады; сакральды топоним мен ұлттық жадының бірлігі шежірені мәдени нышанды айқындайды; семиотикалық аспектіде шежіре ұлттық салт-дәстүрлер мен символдар жүйесі арқылы шығарманың көркемдік әлемін қалыптастырады. Осылайша, Кемелбаева прозасындағы шежіре дәстүрі – ру жайлы жалаң дерек емес, өткен мен бүгінді, дәстүр мен жаңашылдықты диалогқа әкелетін көркемдік деталь.

Қорытынды

Қорыта айтқанда, қазақтың ұлттық танымындағы *шежіре* ұғымы – тарих, мәдениеттану, әдебиеттану салаларының тоғысында маңызды саналатын ұлттық жадының көрінісі. Посткеңестік кезеңдегі қазақ прозасында шежіре дәстүрінің трансформациясы Кемелбаева прозасында автофикшндік тәсілмен, сонымен бірге ұлттық танымдағы сюжеттер арқылы айқындалады. Қаламгердің өзінің естеліктеріне құрылған «Көкқия», «Тұлпарбасқан», «Әулиебұлақ» туындыларындағы тарихи контекст, кейіпкерлер жүйесі шежіре дәстүрінің автофикшндік сипатымен ерекшеленеді. Өз кезегінде «Көкенай мен Қалқаман», «Шашты» әңгімелері ұлттық танымдағы белгілі ру, жеті ата, әулет тақырыптарын қамтиды.

XXI ғасырдағы қазақ прозасының көрнекті өкілі саналатын Кемелбаева ұлттық танымды, салт-дәстүрлер мен әдет-ғұрыптарды көркем мәтін кеңістігінде шежіре дәстүрі негізінде жаңғыртты. Осы тұста қаламгер туындыларында әмеңгерлік, ат тергеу, бауырына салу дәстүрлерінің берілуінің маңызы жоғары.

Посткеңестік прозадағы шежірелік дәстүр ұлттық жадтың көркем репрезентациясы тектілік пен әулет туралы қазақы танымдағы түсініктерден бастау алады. Сонымен бірге көркем шығарманың тақырыптық-мазмұндық аясын, кейіпкерлер жүйесін ашуда шежіренің үлесі жоғары. Қорытындылай келе, қазіргі посткеңестік кеңістікте шежіре дәстүрі А. Кемелбаева туындыларында қайта жаңғырып, генеалогиялық дискурстың негізін қалауда.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі

- Абдикадирова А.Ж. Қазақтың ауызша тарихы – ұлт руханияты // Қарағанды университетінің хабаршысы. № 2 (90). 2018. Б. 14–19.
- Абдуллина А. А. Кемелбаева шығармаларындағы халықтық таным ұлттық код ретінде // Л.Н. Гумилев атындағы ЕҰУ Хабаршысы. № 1 (146). 2024. Б. 140–149. <https://doiorg/10.32523/2616-678X-2024-146-1-140-149>
- Абдуллина А. Қазіргі қазақ прозасы және автофикшн тәсілі. URL: https://adebiportal.kz/kz/news/view/anar-abdullina-qazirgi-qazaq-prozasy-zane-avtofiksntasili_10001149 (қаралған күні: 20.01.2026)
- Алпысбес М.А. Қазақ шежіресі: тарихнамалық-деректанулық зерттеу. Астана: BG-Print, 2013. 380 б.
- Андрющенко О., Орынханова Г. Транскультурность в колониальной и постколониальной казахстанской литературе как результат культурного трансфера // Тіл және әдебиет: теориясы мен тәжірибесі – Язык и литература:

- теория и практика. № 4 (2). 2025. С. 24–37. <https://doi.org/10.52301/2957-5567-2025-4-2-24-37>
- Әбілғазы. Түрік шежіресі. Алматы: Ана тілі, 2006. 200 б.
- Бахтин М.М. Вопросы литературы и эстетики. Москва: Художественная литература, 1975. 506 с.
- Досмұхамедұлы Х. Аламан. Алматы: Ана тілі, 1991. 176 б.
- Жалайыр Қ. Шежірелер жинағы. Алматы: Қазақстан, 1997. 128 б.
- Каженова Г.Т. Родоплеменная структура и традиционные институты казахского общества как факторы выживания и социальной устойчивости // *Turkic Studies Journal*. № 4. 2025. Б. 66–88. <https://doi.org/10.32523/2664-5157-2025-4-66-88>
- Кемелбаева А. Таңдамалы: әңгімелер, повестер. Астана: Фолиант, 2024. 392 б.
- Көпейұлы М. Көп томдық шығармалар жинағы. Т. 10. Алматы: Ел-шежіре, 2010. 400 б.
- Құдайбердіұлы Ш. Түрік, қырғыз-қазақ һәм хандар шежіресі. Астана: Алтын кітап, 2007. 270 б.
- Мұқанов С. Халық мұрасы. Алматы: Жазушы, 2005. 303 б.
- Омаров Н.Қ. Тәуелсіздік жылдардағы мемуарлық романдар. Қарағанды: Medet Group ЖШС, 2021. 180 б.
- Салтакова Ж.Т., Қоспағарова Ә.К. Қазақ эпостарының шежірелік сипаты // *Керуен*. № 2(75). 2022. Б. 184–192.
- Сейдімбек А. Қазақтың ауызша тарихы. Астана: Фолиант, 2008. 728 б.
- Судленкова О.А. Вымышленная автобиография Пенелопы Лайвли // *Вестник МГЛУ*. № 1(98). 2019. С. 176–181.
- Халид Қ. Тауарих хамса. Астана: Prosper print, 2014. 286 б.
- Dairbekova, A. (2025). The Concept of “People” in the Novel *The Nomads: Despair* by I. Yessenberlin. *Bakhtiniana. Revista De Estudos Do Discurso*, 20(4). <https://dx.doi.org/10.1590/2176-4573e67624>
- Erll, A. (2011). Locating Family in Cultural Memory Studies. *Journal of Comparative Family Studies*, 3(42), 303–318.
- Halbwachs, M. (1992). *On Collective Memory*. Chicago: The University of Chicago Press.
- Huggan, G., & Roy, T. (2026). Indigeneity, Mobility, and the Stakes of World Literature: Alexis Wright’s *The Swan Book* as Cautionary Tale. *Journal of World Literature* (published online ahead of print 2026). <https://doi.org/10.1163/24056480-tat00013>
- Kulez, A. (2025). The Literary Misencounter: South-South Hermeneutics in Asli Erdogan’s *The City in Crimson Cloak*. *Comparative Literature Studies*, 62(1), 98–119. <https://doi.org/10.5325/complitstudies.62.1.0098>
- Onal, M.N. & Saltakova, Zh.T. (2019). The Historicity of Kazakh genealogy storytelling. *Bulletin of KazNU*, 3(175), 38–44.
- Puskas, A. (2026). Pragmatic Meaning and Intercultural Influences in Kazuo Ishiguro’s *The Family Supper*. *Journal of Siberian Federal University. Humanities & Social Sciences*, 3(19), 672–679.
- Sadvokassova, A. & Aspan, T. (2025). Shezhire as a code of sustainability: Traditional Kazakh wisdom for sustainable futures. *SustainE*, 3(1), 59–88.

Siary, G. & Kosova, Yu.A. (2019). “The World, More or Less” by Jean Rouaud: between novel and autofiction. *RUDN Journal of Studies in Literature and Journalism*, 24(1), 73–83. <https://doi.org/10.22363/2312-9220-2019-24-1-73-83>

References

- Abdikadirova, A. Zh. (2018). Kazaktyn auyzsha tarihy – ult ruhanııaty [Kazakh oral history – the spirituality of the nation]. *Bulletin of the Karaganda University*, 2(90), 14–19. (in Kaz.).
- Abdullina, A. (2024). A. Kemelbaeva shygarmalaryndagy halyktyk tanym ulttyk kod retinde [Folk cognition as a national code in the works of A. Kemelbayeva]. *Bulletin of the L.N. Gumilyov ENU*, 1(146), 140–149. (in Kaz.). <https://doi.org/10.32523/2616-678X-2024-146-1-140-149>
- Abdullina, A. (2026). *Kazirgi kazak prozasy zhane avtofikshtn tasili* [Contemporary Kazakh prose and the autofiction method]. Adebiportal.kz. Retrieved 20 January 2026 from https://adebiportal.kz/kz/news/view/anar-abdullina-qazirgi-qazaq-prozasy-zane-avtofikshtn-tasili_10001149 (in Kaz.).
- Abilgazy. (2006). *Turik shezhiresi* [Genealogy of the Turks]. Almaty: Ana tili. (in Kaz.).
- Alpysbes, M.A. (2013). *Kazak shezhiresi: tarihtnamalyk-derektanulyk zertteu* [Kazakh genealogy: a historiographical and source-study research]. Astana: BG-Print. (in Kaz.).
- Andryuchshenko, O. & Orynkhanova, G. (2025). Transkulturnost v kolonialnoy i postkolonialnoy kazahstanskoy literature kak rezultat kulturnogo transfera [Transculturality in colonial and postcolonial kazakhstan literature as a result of cultural transfer]. *Til žäne ädebiet: teoriyâsy men täžiribesì – Language and Literature: Theory and Practice*, 4(2), 24–37. (in Russ.). <https://doi.org/10.52301/2957-5567-2025-4-2-24-37>
- Bakhtin, M.M. (1975). *Voprosy literatury i estetiki* [Issues of literature and aesthetics]. Moskva: Khudozhestvennaya literatura. (in Russ.).
- Dairbekova, A. (2025). The Concept of “People” in the Novel The Nomads: Despair by I. Yessenberlin. *Bakhtiniana. Revista De Estudos Do Discurso*, 20(4), 78–95. <http://dx.doi.org/10.1590/2176-4573e67624>
- Dosmukhameduly, Kh. (1991). *Alaman* [Alaman]. Almaty: Ana tili. (in Kaz.).
- Erlil, A. (2011). Locating Family in Cultural Memory Studies. *Journal of Comparative Family Studies*, 3(42), 303–318.
- Halbwachs, M. (1992). *On Collective Memory*. Chicago: The University of Chicago Press.
- Huggan, G., & Roy, T. (2026). Indigeneity, Mobility, and the Stakes of World Literature: Alexis Wright’s The Swan Book as Cautionary Tale. *Journal of World Literature*, 1, 1–25 <https://doi.org/10.1163/24056480-tat00013>
- Kazhenova, G. T. (2025). Rodoplemennaya struktura i tradicionnyye instituty kazahskogo obshchestva kak faktory vyzhivaniya i socialnoj ustojchivosti [Tribal structure and traditional institutions of Kazakh society as factors of survival and social stability]. *Turkic Studies Journal*, 4, 66–88. (in Russ.). <https://doi.org/10.32523/2664-5157-2025-4-66-88>
- Kemelbaeva, A. (2024). *Tandamaly: angimeler, povester* [Selected works: stories, novellas]. Astana: Foliant. (in Kaz.).
- Khalid, K. (2014). *Tauarih khamisa* [Five histories]. Astana: Prosper print. (in Kaz.).

- Kopeiuly, M. (2010). *Kop tomdyk shygharmalar zhinagy* [Collection of multi-volume works] (Vol. 10). Almaty: El-shezhire. (in Kaz.).
- Kudairberdiuly, Sh. (2007). *Turik, kyrgyz-kazak ham khandar shezhiresi* [Genealogy of Turks, Kyrgyz-Kazakhs and Khans]. Astana: Altyn kitap. (in Kaz.).
- Kulez, A. (2025) The Literary Misencounter: South-South Hermeneutics in Asli Erdogan's *The City in Crimson Cloak*. *Comparative Literature Studies*, 62(1), 98–119. <https://doi.org/10.5325/complitstudies.62.1.0098>
- Mukanov, S. (2005). *Halyk murasy* [People's heritage]. Almaty: Zhazushy. (in Kaz.).
- Omarov, N.K. (2021). *Tauelsizdik zhyldaryndagy memuarlyk romandar* [Memoir novels during the years of independence]. Karagandy: Medet Group. (in Kaz.).
- Onal, M.N., & Saltakova, Zh.T. (2019). The Historicity of Kazakh genealogy storytelling. *Bulletin of KazNU*, 3(175), 38–44.
- Puskas, A. (2026) Pragmatic Meaning and Intercultural Influences in Kazuo Ishiguro's *The Family Supper*. *Journal of Siberian Federal University. Humanities & Social Sciences*, 3(19), 672–679
- Sadvokassova, A., & Aspan, T. (2025). Shezhire as a code of sustainability: Traditional Kazakh wisdom for sustainable futures. *SustainE*, 3(1), 59–88.
- Saltakova, Zh.T., & Kospagarova, A.K. (2022). Kazak epostarynyn shezhirelik sipaty [The genealogical nature of Kazakh epics]. *Keruen*, 2(75), 184–192. (in Kaz.).
- Seydimbek, A. (2008). *Kazaktyn auyzsha tarihy* [Kazakh oral history]. Astana: Foliant. (in Kazakh).
- Siary, G., & Kosova, Yu.A. (2019). “The World, More or Less” by Jean Rouaud: between novel and autofiction. *RUDN Journal of Studies in Literature and Journalism*, 24(1), 73–83. <https://doi.org/10.22363/2312-9220-2019-24-1-73-83>
- Sudlenkova, O.A. (2019). Vymyshlennaya avtobiografiya Penelopy Laivli [The fictional autobiography of Penelope Lively]. *MSLU Gazette*, 1(98), 176–181. (in Russ).
- Zhalaiyr, K. (1997). *Shezhireler zhinagy* [Collection of genealogies]. Almaty: Kazakstan (in Kaz.).

А.Б. Абдуллина

Актюбинский региональный университет им. К. Жубанова

Актобе, Казахстан

ТРАНСФОРМАЦИЯ ЖАНРОВЫХ ФОРМ ГЕНЕАЛОГИЧЕСКОГО ДИСКУРСА В КАЗАХСКОЙ ПРОЗЕ ПОСТСОВЕТСКОГО ПЕРИОДА

Аннотация. В статье рассматривается жанровая трансформация традиции генеалогии в казахской прозе постсоветского периода. В ходе исследования установлено, что понятие генеалогии, являющееся ключевым объектом гуманитарных наук, приобретает различные значения в историческом, культурологическом и литературоведческом аспектах. Примененные методы историко-поэтического, нарратологического, интерпретационного и культурно-семиотического анализа позволяют осуществить системное изучение генеалогии как литературоведческой категории. Основная цель работы заключается в определении трансформации генеалогической традиции в современном контексте национальной памяти и культурной целостности. Исследование проведено по трем направлениям:

изучение нарратологического характера повествования, анализ сакральных пространств и семиотическое использование культурных понятий в символическом познании. Объектом исследования выступает традиция генеалогии в казахской прозе XXI века, основанная на авторской интерпретации. Сегодня данная традиция проходит через процесс активной трансформации. Рассмотрение генеалогии в рамках генеалогического дискурса позволяет объективно оценить постсоветскую казахскую прозу. Методологической основой послужили концепции нарратологии, теории культурной памяти и культурной семиотики. Данные подходы позволяют выявить структуру повествования, трансформацию памяти в авторском сознании и культурный контекст эпохи. В результате установлено, что в постсоветской прозе традиция генеалогии переходит от статической формы к динамическому характеру. В прозе А. Кемельбаевой генеалогия является отражением переосмысления исторических событий и художественной репрезентацией единства традиции и новаторства. Результаты статьи служат теоретической базой для изучения вопросов памяти и национального познания. Предложенные в исследовании выводы имеют практическую значимость для проведения всестороннего изучения традиции генеалогии в современной казахской прозе.

Ключевые слова: генеалогия; генеалогическая традиция; генеалогический дискурс; художественная проза; национальное познание

A.B. Abdullina

*K. Zhubanov Aktobe Regional University
Aktobe, Kazakhstan*

GENRE TRANSFORMATION OF GENEALOGICAL DISCOURSE IN POST-SOVIET KAZAKH PROSE

Abstract. The article examines the genre transformation of the genealogical tradition in post-Soviet Kazakh prose. As a key concept in the humanities, genealogy encompasses diverse meanings across historical, cultural, and literary dimensions. By applying historical-poetical, narratological, and cultural-semiotic analysis methods, this study provides a systematic evaluation of genealogy within a literary framework. The primary objective is to identify the transformation of the genealogical tradition in the contemporary era through the lens of national memory and cultural integrity. The research focuses on three directions: the narratological nature of the narrative, the representation of sacred spaces in prose, and the semiotic application of cultural concepts. The object of the study is the genealogical tradition in 21st-century Kazakh prose based on authorial interpretation. In modern Kazakh literature, genealogy is undergoing a profound process of transformation. The methodological framework is guided by the theories of narratology, cultural memory, and cultural semiotics, which allow for the identification of narrative structures and the transformation of memory in the author's consciousness. In A. Kemelbayeva's prose, genealogy serves as a reinterpretation of historical events and an artistic representation of the synthesis between tradition and innovation. The findings provide a theoretical and practical foundation for researching national identity and genealogical discourse in contemporary literature.

Keywords: genealogy; genealogical tradition; genealogical discourse; fictional prose; national identity

А.Е. Баербекова*Е.А. Бөкетов атындағы Қарағанды ұлттық зерттеу университеті**Қарағанды, Қазақстан* <https://orcid.org/0009-0001-3217-609X>email: aliya.baerbekova@gmail.com**Ж.Д. Рапишева***Е.А. Бөкетов атындағы Қарағанды ұлттық зерттеу университеті**Қарағанды, Қазақстан* <https://orcid.org/0000-0003-2590-3743>email: r_zhanat@mail.ru**Ж.У. Есинбаева***Қазақстан Республикасы Ғылым және жоғары білім министрлігі**Жоғары және жоғары оқу орнынан кейінгі білім комитеті**Астана, Қазақстан* <https://orcid.org/0000-0002-5894-7219>email: zh.esinbaeva@sci.gov.kz

«ҚАЗАҚСТАН» КОНЦЕПТИСІНІҢ ҚҰРАМЫНДАҒЫ ГАСТРОНОМИЯЛЫҚ ЖӘНЕ ВАКХИКАЛЫҚ КОМПОНЕНТТЕРДІҢ ТІЛДІК РЕПРЕЗЕНТАЦИЯСЫ

Аңдатпа. Мақалада Қазақстанның ұлттық болмысын қалыптастыруда гастрологиялық және вакхикалық компоненттердің рөлі мен олардың тілдік көріністері жан-жақты талданады. Ұлттық тағамдар мен сусындар мәдени феномен ретінде қарастырылып, олардың этникалық бірегейлікті, мәдени жалғастықты және дүниетанымдық ерекшеліктерді бейнелейтіні көрсетілген. Бұл зерттеу жұмысы ұлттық тағамдардың тек тұрмыстық қажеттілікті қанағаттандыратын өнім емес, сонымен қатар халықтың дүниетанымы мен менталитетінің айқындалатын құндылықтар жүйесі екенін дәлелдейді. Мақаланың басты мақсаты – Қазақстанның ұлттық болмысын қалыптастыруда гастрологиялық және вакхикалық компоненттердің маңызын көрсету, олардың тілдік және мәдени көріністерін талдау арқылы ұлттық ерекшеліктерін айқындау. Зерттеу нысаны ретінде 2020-2026 жылдар аралығында қазақстандық БАҚ мәтіндерінде кездесетін гастрологиялық және вакхикалық компоненттердің тілдік көріністері қарастырылады. Бұл мәтіндерде ұлттық тағамдар мен сусындардың мәдени және этномәдени рөліне баса назар аударылған. Қазақ халқының негізгі тағамдық символдары – қымыз, ет, сондай-ақ заманауи ұлттық брендке айналған «Қазақстан» шоколадының концептосферадағы орны жан-жақты сипатталады. Қымыз қазақ халқының экологиялық санасын, табиғатпен үйлесімді өмір философиясы және ұлттық ерекшелігін танытатын этномәдени бірлік ретінде талданады. Сонымен қатар, «Қазақстан» шоколадының

жаһандық нарықтағы рөлі мен оның ұлттық бренд ретінде қалыптасуы зерттеледі. Мақалада гастрономиялық және вакхикалық компоненттердің ұлттық менталитетті сипаттаудағы аксиологиялық маңызына ерекше назар аударылған. Ұлттық тағамдар мен сусындар мәдени мұра ретінде ұлттың тарихи жадын, рухани құндылықтарын және әлеуметтік байланыстарын сақтауда маңызды рөл атқаратыны да атап өтіледі. Публицистикалық материалдардан алынған тілдік мысалдарды талдау барысында семантикалық-когнитивтік, компоненттік талдау, контекстік талдау, концептуалдық талдау және Google Ngram Viewer корпусық талдау әдістері қолданылды.

Түйінді сөздер: «Қазақстан» концептісі; гастрономиялық компонент; вакхикалық компонент; тағам атаулары; ас; сусын; Google Ngram Viewer корпусы

Мүдделер қақтығысы:

Авторлар мүдделер қақтығысының жоқтығын мәлімдейді.

Мақаланың тарихы:

Түскен мерзімі: 03.04.2026

Баспаға қабылданған мерзімі: 02.06.2026

Кіріспе

Кез келген халықты тануда ғылымда түрлі бағыттар болады. Халықтарды лингвоелтанымдық бағытта зерттеудің де бірнеше жолдары қалыптасқан. Осындай жолдардың бірі – ас атаулары мен ұлттық тағамдары арқылы халықты тану. Ұлт өміріндегі ерекше әрі маңызды орынға ие мәдени феномендердің бір тобы ас және сусын атауларымен байланысты. Адам өмірінің негізі болып саналатын тағам және сусын арқылы оның дүниетанымы мен іс-әрекеті қалыптасатыны белгілі. Тамақ атауларын ғылыми тілде «гастрономия» деп атайды. Гастрономия – гректің «γαστήρ» сөзінен шыққан және ол асқазан, тағам мен мәдениет арасындағы байланысты зерттейтін ғылым ретінде танылады. Кулинария гастрономияның бір тармағы саналады. Гастрономия – дәм татым өнімдері мен азық-түліктің жалпы атауын білдіретін ұғым (Зданович, 2001, б. 6).

Когнитивтік лингвистикада біраз зерттеушілер базалық концептілердің түрлеріне гастрономиялық және вакхикалық концептілерді жатқызады. Вакхикалық концептілерге сусын түрлері мен ішімдік мәдениеті кіреді. Қазақстан контекстінде бұл концепт дәстүрлі (ұлттық) сипатта көрінеді. Оған емдік, табиғи, қасиетті сусындар (қымыз, шұбат) жатады.

Шетелдік зерттеушілер гастрономиялық концептілердің дамуына тікелей әсерін тигізетін аспаздық мәтіндердің де өзіндік сипатын зерттеген. Viktor Proesmans, Iris Vermeir, Nelleke Teughels, Maggie Geuens зерттеулерінде қазіргі кулинарлық кітаптардың тек рецепт емес, шабыт пен өмір салтын насихаттайтын мазмұнға айналғанын жазады. Қазіргі қоғамдағы заманауи құндылықтар мен көзқарастарды айқындап, гастрономиялық концептілердің тілдегі орнын сөз етеді (Proesmans, et al., 2023). L. Li қытай асханасында күріштің маңызды рөл атқаратынын көрсетіп, оның «фань-цай» қағидасының негізі екенін және бұл гастрономиялық ұғымның халық дүниетанымымен тығыз байланысты екенін атап өтеді (2005, р. 85). Зерттеуші Ф.Л. Косицкая француз гастрономиялық дискурсын ұлттық мәдениеттің ерекше көрінісі ретінде қарастырып, оның көпқырлы жанрлық палитрасы француз қоғамының мәдени, әлеуметтік және коммуникативтік ерекшеліктерін айқындайтынын

көрсетеді. Осы арқылы гастрономиялық дискурс тек тағамға қатысты ақпарат жеткізу құралы емес, ұлттық-мәдени мағыналарды қалыптастырып, таратуға қызмет ететін маңызды дискурстық кеңістік ретінде танылатынын айтады (Косицкая, 2016). Ал канадалық ғалым Д. Латуштың пайымдауынша, гастрономия тек тағам дайындау не тамақтану құбылысы ғана емес, өзіне тән ұғымдары, құндылықтары, коммуникация тәсілдері мен мәтіндері бар өз алдына жеке дискурс болып табылады (Latouche, 2003).

Қазақ тіл білімінде ас пен тағам атаулары біршама зерттелген. Аймақтық лексикадағы тағам атауларының лексика-семантикалық ерекшеліктерін М. Атабаева, Л. Булекбаева, А. Жылқыбаевалар (2020) сөз етеді. Олар қазақ халқының ас-суға қатысты атауларының этномәдени мәнін, олардың тұрмыс-тіршілік, шаруашылық және аймақтық ерекшеліктермен байланысын қарастырады (Атабаева, т.б., 2020). Тағам атауларын телебағдарламалардағы глуттониялық дискурс аясында Д. Тузельбаева зерттеді. Автор теледидардағы аспаздық бағдарламалар (тамақ туралы шоулар) жай ғана тағам дайындауды көрсетпейді, көрерменге әсер ететін ерекше тілдік және мәдени құрал екенін дәлелдегісі келеді. Аспаздық телебағдарламалар адамдардың ойына, талғамына, тұтыну әдетіне және мәдени санасына әсер ететін глуттониялық (тамаққа қатысты) дискурс түрі екенін дәлелдейді (Тузельбаева, 2026). Ал А. Бейбітова (2024) аударматану мәселесі бойынша Ж. Роулиңнің «Хэрри Поттер және пәлсапа тас» шығармасындағы тағам-сусын атауларын қарастырады. Автор ағылшынның ұлттық тағам атауларының қолданылу жиілігін және оларды аударудағы ерекшеліктерді қарастырады. Сонымен қатар, гастрономиялық лексиканы зерттеу арқылы ұлттық мәдениет пен тілдің өзара байланысы көрсетіледі. Жалпы, мақала тағам атаулары арқылы мәдени-танымдық ақпаратты жеткізудің маңызын айқындайды (Бейбітова, 2024).

Зерттеуші А. Жылқыбаева тағам атауларының түркі халықтарының мәдениеті мен дүниетанымындағы рөлін сипаттайды. Түркі халықтарының, соның ішінде қазақ халқының тағамдарына байланысты ғұрыптар мен дәстүрлерінің тілдік және мәдени маңызын зерттейді (Жылқыбаева, 2007). Лингвистикада гастрономиялық және вакхикалық концепт түрлеріне көптеген еңбектерді жатқыза аламыз. Аспаздық мәтіндерді дискурс тұрғысынан зерттеген М.В. Ундрцова (2012) болды. Автордың ойынша, глуттоникалық дискурс адамдардың күнделікті өмірінде жиі қолданылатын, ұлттық мәдениет пен дәстүрді көрсететін коммуникация түрі екенін айтады.

Ал Е.В. Пожидаева, Н.А. Козько (2017) бұл концепт түрлерін ұлттық лингвомәдениетпен байланыстыра зерттейді. Мақалада әр халықтың мәдениеті мен дүниетанымы оның тағам және сусынға қатысты тілдік бірліктері арқылы көрінетіні айтылады. Авторлар гастрономиялық және вакхикалық концептосфераларды ұлттық мәдениеттің маңызды бөлігі деп санайды (Пожидаева, Козько, 2017). Лингвомәдениеттану тұрғысынан ағылшын тіліндегі «виноделие» (шарап жасау) саласына қатысты тілдік бірліктерді зерттеген П.Г. Логинова (2016) шарапқа қатысты тілдік сипаттамалардың (эпитеттер мен метафоралардың) мәдениет пен тілдің байланысын көрсететін маңызды құрал екенін дәлелдей түседі.

И.В. Гусева (2020) мақаласында «нан» және испан тіліндегі “pan” ұғымдарын салыстырып, олардың орыс, Испания және Мексика мәдениетіндегі маңызын ерекше қарастырады. Тілдердегі паремиялар арқылы бұл ұғымдардың мағыналық

және мәдени ерекшеліктерін талдайды (Гусева, 2020, б. 90). Сүт пен май өнімдерін зерттеген Н.С. Марушкина (2012) «гастрономиялық» фразеологизмдер арқылы «Тағам» концептісінің қалай қалыптасатынын қарастырады. Автор осы тілдік бірліктердің ұлттық-мәдени ерекшеліктерін ашуға тырысып, зерттеуді ағылшын, неміс және орыс тілдерінің материалдары негізінде жүргізеді. Сонымен қатар әр тілдегі фразеологизмдер халықтың мәдениеті, дүниетанымы мен тұрмыс-салтымен тығыз байланысты екенін айқындайды (Марушкина, 2012, б. 359–361). Сусындарды зерттеген Д.А. Морель (2012) вакхикалық концептісі мысалында қазіргі орыс тілінің тілдік бейнесі қалай өзгергенін талдайды. Ол сөздік деректер мен респонденттердің жауаптарын салыстырып, ағылшын тілінің ықпалы күшті екенін көрсетеді (Морель, 2012). Е.С. Руфова (2017) жапон гастрономиялық дискурсының лексика-семантикалық ерекшеліктерін талдайды. Гастрономиялық концептілерді дискурс негізінде зерттеген ғалымдардың ішінде М.В. Ундрицова: «Аспаздық мәтін – қарым-қатынастың ерекше түрі ретінде орыс және шетелдік ғалымдардың көптеген пәнаралық зерттеулерінің нысаны болып табылады» деп, аталған мәтіндердің ерекшелігін атайды (2012, б. 87).

Сонымен қатар, кейбір авторлар гастрономиялық атауларды кулинарлық және глуттоникалық атаулардан айырмашылығын зерттеп, бұл ұғымдардың арасында нақты шекара жоқтығын, бірінің орнына бірі қолданылып жүргенін дискурс парадигмасы тұрғысынан зерттейді (Minassipova, Eskasinova, 2020). Ағылшын тіліндегі гастрономиялық дискурстың прагматикалық маркерлерін зерттеген О.В. Обвинцева мен Д.А. Перескокова теледидар мен ғаламтордағы аспаздық шоулар контексіндегі тағам атауларын ерекшелігін және дискурстағы қызметтерін зерттейді (Obvintseva, Pereskokova, 2019). Ал гастрономиялық метафораларды зерттеген М. Курбаниязова ағылшын және қарақалпақ тіліндегі гастрономиялық метафоралардың мәдени құндылықтар, әлеуметтік нормалар және дүниетанымды бейнелеудегі ерекшеліктерін сипаттайды (Kurbaniyazova, 2025).

Материалдар мен әдістер

Мақалада зерттеу жұмысының материалы ретінде қазақ тіліндегі гастрономиялық және вакхикалық концептілерді репрезентациялайтын тілдік бірліктер (қымыз, ет, «Қазақстан» шоколады) алынды. Мұндай тілдік бірліктердің жалпы саны шамамен 20–25 лексемаларға жетті. Олардың құрамына ұлттық тағамдар мен сусын атаулары, сонымен қатар осы ұғымдарға қатысты мақал-мәтелдер, тұрақты тіркестер және медиа-дискурс мәтіндерінен алынған қолданыстар енді. Зерттеу материалы ретінде қазақ тіліндегі, орыс және ағылшын тіліндегі ғылыми еңбектер пайдаланылып, қазақ тілді публицистикалық мақалалар және негізгі дереккөз ретінде 2020–2026 жылдар аралығындағы қазақтілді бұқаралық ақпарат құралдарының мәтіндері («Егемен Қазақстан», «Жас Алаш», «Ана тілі» т.б.) пайдаланылды. Іріктеу барысында гастрономиялық және вакхикалық мазмұнды білдіретін, ұлттық-мәдени маңызы бар тілдік бірліктерге басымдық берілді. Зерттеуде семантикалық-когнитивтік, компоненттік талдау, контекстік талдау, концептуалдық талдау және Google Ngram Viewer корпусық талдау әдістері қолданылды. Семантикалық-когнитивтік талдау әдісі тілдік бірліктердің мағыналық құрылымын және олардың когнитивтік модельдердегі көрінісін анықтау үшін пайдаланылды; компоненттік талдау әдісі арқылы «қымыз», «ет», «шоколад»

сияқты лексемалардың мағыналық құрамындағы негізгі семалар (тағам түрі, ұлттық сипатқа ие болуы, символдық мәні) жіктеліп, олардың гастрономиялық және вакхикалық компоненттерге жататыны анықталды; контекстік талдау әдісі арқылы БАҚ мәтіндеріндегі аталған тілдік бірліктердің қолданыс ерекшеліктерін айқындауға мүмкіндік берді; концептуалдық талдау әдісі зерттеу объектілерінің мәдени, этномәдени, әлеуметтік және символдық мазмұнын кешенді түрде сипаттауға бағытталды. Аталған әдістерді кешенді түрде қолдану нәтижесінде гастрономиялық және вакхикалық концептілердің құрылымы, олардың тілдік репрезентациясы және «Қазақстан» концептісіндегі орны айқындалды.

Нәтижелер мен талқылау

Ежелгі дәуірден бері адамдар өздерінің тұрғылықты жерінде қолжетімді азық-түліктерді тұтынған. Әр халық өз аймағындағы табиғи және шаруашылық ресурстармен мақтана алады. Мысалы, теңіз жағалауындағы тұратындар теңіз өнімдерін азық етсе, таулы аймақтардың тұрғындары негізінен малдан алынған өнімдер – сүт пен етті тұтынған. Ал орманды дала тұрғындары мал шаруашылығы мен орман өнімдерін пайдаланса, оңтүстік аймақтарда тұратын халықтар көкөністер мен жемістердің молшылығын пайдаланды. Мұндай жағдай кейбір тағам түрлерінің басым болуына, ал басқаларының аз тұтынылуына әкелді. Уақыт өте келе, бұл ерекшеліктер әр халықтың ұлттық асханасының негізін қалады. Мысалы, британдықтарды айтқанда, біз пудинг, сиыр еті мен стейкті елестетеміз, итальяндықтар өздерінің макарондары мен пасталарымен танымал болса (Ундрицова, 2012, б. 87), қазақ халқы ет тағамдарымен ерекшеленеді. Көшпелі өмір салтына бейімделген қазақтар негізінен мал өнімдерінен дайындалған тағамдарды тұтынған. Олардың сүйікті тағамдарының бірі – ет, одан сан алуан тағамдар әзірленеді.

«Ас – адамның арқауы» деп санаған қазақ халқы қолындағы «ең дәмдісін, сыбағасын» қонағына сақтап отырған. Тілімізде ас пен тағамға қатысты мақал-мәтелдер де жетерлік. Олар қазақ халқының өмір сүру болмысымен, дүниетанымымен, салт-дәстүрімен біте қайнасып жатыр: «Нан бар жерде ән бар», «Нан – тамақтың атасы», «Сыйлап берсе, суын іш», «Шай ішіп үйренген, қымыз деп қыстамайды», «Арпа, бидай ас екен, алтын, күміс тас екен» т.б.

Әр халықтың өзіндік тағам түрлері мен оларды әзірлеу тәсілдері бар, бұл қазақ халқына да тән қасиет. Қазақтың ұлттық тағамдары туралы О. Жиреншин мен Ж. Мусин былай деп жазады: «Ерте кезден бастап қазақтар тағам дайындауда қарапайым, бірақ тәжірибемен шыңдалған әдістерді қолданған. Олар қымыз ашытып, қазы мен шұжық жасап, етті сүрлеп сақтаған. Сондай-ақ, айран ұйытып, іркіттен құрт пен ірімшік қайнатқан, сүзбе әзірлеп, шұбат ашытқан. Ұннан түрлі шелпек пен бауырсақ пісіріп, қаймақтан сары май өндірген» (1994, б. 23).

Когнитивтік лингвистикада гастрономиялық концептілер ұлттың дүниетанымдық моделін, мәдени жадын, аксиологиялық бағдарларын көрсететін маңызды семиотикалық код ретінде қарастырылады. Қазақ халқының тілдік санасында тағам атаулары тек ағза қажеттілігін өтейтін бірлік емес, сонымен қатар әлеуметтік қатынастарды реттейтін, мәдени нормаларды бекітетін, ұлттық болмысты айқындайтын концептуалдық құрылымдар болып табылады.

Мұндай концептілерді ұлттық менталитет аясында зерттеген ғалымдар

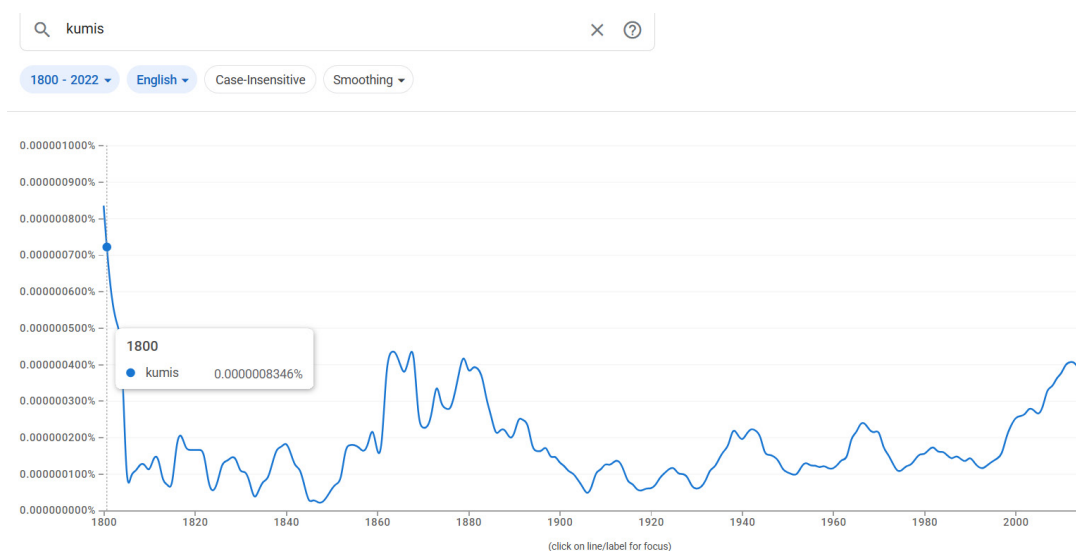
Е.В. Пожидаева мен Н.А. Козько былай дейді: «Гастрономиялық және вакхикалық концептосфералар ұлттық менталитетті сипаттауда аксиологиялық жағынан маңызды. Мұндай көзқарас бойынша тамақтану мен сусын ішу лингвомәдениеті жалпы ұлттық лингвомәдениеттің бір бөлігі ретінде қарастырылады. Ол этномәдениеттің қалыптасуы мен дамуына әсер ету қабілетіне ие. Бұл әсіресе материалдық құндылықтарды қалыптастырудың менталдық механизмдерін зерттеу үрдісі аясында өзекті болып отыр» (2017, б. 350). Ғалымдар мұндай концепт түрлерін лингвомәдени және концептуалдық өріс негізінде талдау жұмыстарын жүргізген.

Концептуалдық талдау әдістеріне сәйкес, ұлттық компонентті қамтитын тілдік бірліктерге жүгіну арқылы сол бірліктердің семантикасында жасырылған мәдени мағыналарды ашуға болады, осылайша концептінің мазмұнын анықтауға мүмкіндік береді.

Қымыз ұғымы қазақ дүниетанымында тіршіліктің қайнар көзі, қуат пен саулықтың символы ретінде орныққан. Қымыз «ақ» тағамдар санатына жататындықтан, тазалықтың, адалдықтың, қасиеттіліктің символы болады. Бұл сусын түрі қазақ халқының табиғатпен үйлесімді өмір сүру философиясын және экологиялық санасын бейнелейді. Бүгінгі таңда медицина ғылымында да өзекті дискурстардың қатарына жатады.

«Қымыз» сөзі әлемдік әдебиеттерде XVIII ғасырдың басында қолданыла бастады, алайда оның кең таралуы 1863 және 2020 жылдары байқалады. Бұл құбылыс қымыздың ерекше сусын екенін шетел ғалымдарының еңбектерінде сөз етуіне тікелей байланысты.

1-суретте Google Ngram Viewer корпусы 1800–2020 жылдар аралығын қамтитын график «қымыз» терминінің XVIII-XX ғасырларда кеңінен қолданылғанын бейнелейді.

1 сурет. «Kumis» сөзінің Google Ngram Viewer графигінде қолданылу белсенділігі

Осы график арқылы ең алғаш «қымыз» сөзінің 1800 жылы «The Philosophical Magazine» атты ең көне ғылыми басылымдар журналында жарияланғанын көре аламыз (1800, p. 167). Аталған журнал бетінде татарлар мен қалмақтардың бие

сүтінен қымыз жасау тәсілі сипатталады. Қымыздың дайындау кезеңдері жазылып, сусынға этнографиялық сипаттама беріледі.

Ал қазіргі БАҚ-та «қымыз» лексемасы Қазақстан концептісін бейнелейтін маңызды этномәдени бірлік ретінде көрініс табады. Медиадискурста қымыз ұлттық тағам атауынан гөрі қазақ халқының дәстүрлі дүниетанымын, тарихи жадын, мәдени бірегейлігін танытатын концепт ретінде қолданыс табады. БАҚ-та көбіне «ұлттық сусын», «көшпелі өркениеттің мұрасы», «ата-бабадан қалған қазына», «шипалы сусын», «мәслихаттың кеніші», «қазақ тағамының сұлтаны», «қымыз өндірісі» тілдік бірліктері арқылы беріліп, сонымен қатар, туристік және имидждік бағыттағы материалдарда Қазақстанның ұлттық бренді, мәдени айрықша белгісі ретінде ұсынылады: *Шетелдік көп сусынның қатарынан қолжетімді бағада орын таппайынша қымыз қалай брендке айналмақшы? Қазақта қымыз болғанымен, қымыз өндірісі жолға қойылмаған; Ал қазақтың қымызы жарнамадан жүрдай¹; Қымыз – Ұлы дала құндылығы²; Асау жылқыны қолға үйрету, құлынды биеден саумал сүт алу, одан дәмді сары қымыз даярлау әдісін ұрпақтарға жеткізгеніне тәубе етуіміз қажет және осындай құнды ұлттық өнімімізді сапалы дайындау әдістерін ұрпаққа аманаттау, қазақтың сусыны қымызды ұлттық бренд ретінде әлемдік нарыққа шығару қажеттілігін түсіндіру, сөзсіз, бұл біздің парызымыз; Расында, жылқы малын ерттеп мінсең – көлік, сіңімді еті – тіл үйірет тағам, балдай қымызы – шипалы сусын және дертке дауа; Құнан қымызды сырласар қонағына құяды. Оны әуелі мәслихаттың кеніші деседі³; Қымыз – қазақ халқы үшін ежелден дәм де, дәрі де, ем де болған ұлттық сусын⁴; Ал, қазақ тағамының сұлтаны қымызды көпшілік орын көк базардан ғана таба аласың⁵.*

Сонымен, Қазақстан концептісінде қымыз «көшпелі өркениеттің символы», «этникалық түп-тамырдың белгісі», «ұлттық ерекшелікті айқындайтын маркер» ретінде орын алады.

Ем қазақ халқының мәдениеті мен дәстүрінің маңызды элементі ретінде Қазақстан концептісін қалыптастыруда ерекше рөл атқарады. Жылқы, қой етінен жасалған ұлттық тағамдар – елдің тарихи, әлеуметтік және экономикалық болмысының көрінісі. «Қазы», «қарта», «жал», «жая» сияқты жылқы етінен жасалған өнімдер ұлттық бірегейлікті айқындап, қазақтың қонақжайлылық пен салт-дәстүрлерін бейнелейді. Ағылшын тіліндегі түркізмдердің қолданылу динамикасын зерттеген ғалымдар еттің (авторлар «бешбармақ» деп атаған) ет, кеспе және сорпадан тұратын дәстүрлі қазақ тағамы екенін және оның атауы қолмен жеу дәстүрімен байланысты екенін атап өтеді. Сонымен қатар, оны қонақжайлықтың символы ретінде сипаттап, мерекелік дастарқанда ұсынылатынын көрсетеді. Ш. Хамитова, А. Адилова және басқалардың айтуынша, тағам XIX ғасырдан бастап кең таралып, кейін танымалдылығы артқан. Қазіргі таңда қазақтың еті ұлттық

¹ Egemen Qazaqstan. URL: <https://egemen.kz/article/313765-qymyz-qayda-qazaq-qayda> (қаралған күні: 30.01.2026)

² Egemen Qazaqstan. URL: <https://egemen.kz/article/391767-qymyz-%E2%80%93-uly-dala-qundylghy> (қаралған күні: 30.01.2026)

³ Ана тілі. URL: <https://anatili.kazgazeta.kz/news/51968> (қаралған күні: 30.01.2026)

⁴ Ақмешіт ақшамы. URL: <https://qaa.kz/a-shamny-ashanasy/yymyz-ishetinder-k-beyude/> (қаралған күні: 30.01.2026)

⁵ Egemen Qazaqstan. URL: <https://egemen.kz/article/3628-qayda-osy-qazekeminh-qadirli-asy> (қаралған күні: 30.01.2026)

мәдениеттің маңызды белгісі ретінде қарастырылады (Khamitova, Adilova, et al., 2025, б. 466).

Ет атауы тек тағамды ғана емес, қазақтың қоғамдық өмірі мен мәдени құндылықтарын да сипаттайды. «Ет асу» және қонаққа ет тарту дәстүрі – қазақ халқының сыйластық пен құрмет көрсетуінің айқын көрінісі. Сонымен қатар, мал шаруашылығына негізделген экономикада ет тағамдары маңызды орын алып, қазіргі заманғы азық-түлік өндірісі мен мәдени туризмге ықпал етеді.

Публицистикалық мәтіндерде ет сөзі көбіне ет асу, асылған ет, жылқы еті, қой еті тіркесі түрінде көп кездеседі: *Пономаренко отбасы әрбір мерекеде ет асып, нан жайып, бауырсақ пісіреді екен¹; Кейін бұларды көзбен ішіп жеп асылған етке, сапырылған қымызға мелдектеп тағы отырған²; Мектеп оқушыларының дұрыс тамақтануын қамту мақсатында келер оқу жылынан бастап мәзірге жылқы еті енгізіледі³; Жылқы етінен немесе қой етінен жасалған тағамдар бірден ұсынылды: жая, қазы, шұжық және т.б.⁴*

Осылайша, ет атауы Қазақстанның мәдени, тарихи және әлеуметтік ерекшеліктерін танытатын маңызды ұғым болып табылады.

Қазіргі уақытта «Қазақстан» шоколады дәстүрлі символ болмаса да, ұлттық концептосфераға белсенді түрде еніп, халықаралық деңгейде заманауи символға айналды. Бұл атау брендтік мәдениет және жаһандану үдерісінің ықпалымен қалыптасқан жаңа ұлттық белгі ретінде айқындалады. «Қазақстан» шоколады ұлттық атауды коммерциялық өніммен ұштастыра отырып, елдің имиджін, экономикалық тәуелсіздігін және заманауи мәдени кодын көрсетеді. Ол Қазақстанды тек тарихи-этнографиялық кеңістік ретінде ғана емес, сонымен бірге қазіргі заманға бейімделген, халықаралық нарыққа ашық мемлекет деңгейінде бейнелейді. Оны мына мысалдар дәлелдейді: *Мамыр айында елордада дүкен сөрелерінде атышулы «Қазақстан» шоколадының тапшы болуына да себепші осы жайт екенін меңзейді «Рахат» кондитерлік фабрикасының өкілдері⁵; Тіпті, шетелдіктер Қазақстан дегенде, «Қазақстан» плиталық шоколадын тілге тиек етеді. Сондықтан да «Қазақстан» шоколады базарлықтың таптырмас түріне айналды. Қазақстандық тұтынушылар жылдар бойы тексерілген сапаны таңдап, «Рахат» компаниясының шоколадын сатып алғанды артық көреді, сөйтіп, компанияны осы санат бойынша нарықтағы көшбасшы атағына жақындата түсті⁶; Еліміздің имиджін танытып жүрген, Қазақстанның брендіне айналған, көк Тудың түсімен бірдей «Қазақстан» шоколадын шетелдік компания өндіретін болып шықты. Ақция қатысушыларына, саламатты өмір салты тақырыбындағы сұрақтарға дұрыс жауап бергендерге тәтті «Қазақстан» шоколады, дәмді кәмпіттер сыйға тартылды⁷.*

¹ Jas Alash. URL: <https://zhasalash.kz/news/koship-kelgen-orys-otbasy-qazaqsha-omir-saltyn-ustanamyz-21683/> (қаралған күні: 30.01.2026)

² Jas Alash. URL: <https://zhasalash.kz/news/sagadat-ordasheva-barin-ajtyp-berse-eken-1679/> (қаралған күні: 30.01.2026)

³ Egemen Qazaqstan. URL: <https://egemen.kz/article/401993-mektep-mazirine-dgylqy-eti-engiziledi> (қаралған күні: 30.01.2026)

⁴ Jas Alash. URL: <https://zhasalash.kz/news/kazaktin-konakzhayligin-korsetetn-kanday-dasturler-bar-239baa/> (қаралған күні: 30.01.2026)

⁵ Aiqyn. URL: <https://aikyn.kz/268395/kakao-k-ymbattady---k-azak-stan--k-aytppek> (қаралған күні: 30.01.2026)

⁶ Turkistan. URL: <https://turkistan.kz/article/77202-rahata-nimderi-haly-ty-s-yikti-d-mi> (қаралған күні: 30.01.2026)

⁷ Ortalyq Qazaqstan. URL: <https://ortalyq.kz/esi-bolsa-esirtkiden-ash/> (қаралған күні: 30.01.2026)

Сонымен, «Қазақстан» шоколадының плиткасы көптен бері елдің өзіндік визиттік карточкасына айналды. Оны туристер тәтті кәдесый ретінде жиі таңдайды. Ал жергілікті халық шетелге сапарға шыққанда, бұл шоколадты өзімен бірге алып, шетелдіктерге дәм татқызуды дәстүрге айналдырған.

Қорытынды

Қазақстан концептісін қалыптастыруда ұлттық тағам атаулары маңызды рөл атқарады. «Қымыз», «ет», «бауырсақ» секілді лексемалар қазақ халқының мәдениеті мен салт-дәстүрлерін бейнелейтін архетиптік символдар болып табылады. Қымыз – көшпелі өркениеттің мұрасы, тазалық пен саулықтың белгісі ретінде, ет – қонақжайлықтың, ұлттық болмыстың көрінісі ретінде қабылданады. Сонымен қатар, «Қазақстан» шоколады сияқты брендтік өнімдер ұлттық концептосфераның заманауи элементіне айналып, елдің халықаралық деңгейдегі имиджін қалыптастыруда маңызды рөл атқарады. Осылайша, ұлттық тағам атаулары мен брендтік өнімдер Қазақстанның мәдени, тарихи және экономикалық ерекшеліктерін танытатын бірегей концептуалдық құрылымдарды құрайды және елдің ұлттық бірегейлігін айқындайды.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі

- Атабаева М., Булекбаева Л., Жылқыбаева А. Ш. Сарыбаев аймақтық лексикадағы тағам атауларының лексика-семантикалық ерекшеліктері жайында // Абай атындағы ҚазҰПУ Хабаршысы. Филология сериясы. № 2(72). 2020. Б. 137–143.
- Бейбітова А.С. Тағам-сусын атауларының аударылу ерекшеліктері (Ж. Роулиннің «Хэрри Поттер және пәлсапа тас» көркем шығармасы негізінде) // «Тіл. Мәдениет. Аударма: цифрлық дәуірдегі мәдениетаралық қарым-қатынас» халықаралық ғылыми-практикалық конференциясы. Астана, 2024. Б. 96–100.
- Гусева И.В. Репрезентация лингвокультурного концепта «хлеб» во фразеологии русского языка и пиренейского и мексиканского вариантов испанского языка // Филологические науки в МГИМО. №1(21). 2020. С. 88–98.
- Жиреншин О., Мусин Ж. Қазақтың ұлттық тағамдары. Алматы: Республикалық баспа кабинеті, 1994. 84 б.
- Жылқыбаева А.Ш. Түркі тілдеріндегі тағам атауларының символдық мәні // ЕҰУ Хабаршысы. Филология сериясы. №4. 2007. Б. 170–172.
- Зданович Л.И. Кулинарный словарь. Москва: Вече, 2001. 400 с.
- Козько Н.А. Анализ концепта «Напитки» на материале лексикографических источников // Проблемы истории, филологии, культуры. №3(45). 2014. С. 201–203.
- Косицкая Ф.Л., Зайцева И.Е. Французский гастрономический дискурс и его жанровая палитра // Вестник ТГПУ. 2016. №2 (167). С. 25–30.
- Логинова П.Г. Лингвокультурный концепт «Вино» в языковом сознании французов // Russian Journal of Linguistics. № 20(2). 2016. С. 31–45.
- Марушкина Н.С. «Гастрономические» фразеологические единицы как средство формирования концепта еда // Преподаватель XXI век. Москва, 2012. № 2. С. 359–362.

- Морель Д.А. Концепт «Напитки» в современной российской картине мира: анализ интерпретационного поля // Филологические науки. Вопросы теории и практики. Тамбов, 2012. №2. С. 107–110.
- Пожидаева Е.В., Козько Н.А. Гастрономические и вакхические концептосферы как зеркало национального менталитета (лингвоконцептуальный подход) // Проблемы истории, филологии, культуры. 2017. №1. С. 348–356.
- Руфова Е.С. Лексико-семантические особенности японского гастрономического дискурса (на примере рецептов) // Вестник Вятского государственного университета. 2017. №6. С. 53–56.
- Тузельбаева Д. Телебағдарламалардағы глюттоникалық дискурс прагматикасы // Философия (PhD) докторы дәрежесін алу үшін дайындалған диссертация. Алматы, 2026. 196 б.
- Ундрицова М.В. Гастрономический дискурс: лингвокультурологические и переводческие аспекты // Вестник Московского университета. 2012. № 2. С. 86–91.
- Anthes, E. (1875). *Leichenverbrennung und religiöse Sitte*. Deutschland: Westermann. URL: https://www.google.kz/books/edition/Leichenverbrennung_und_religi%C3%B6se_Sitte/G8UrAQAAAMAJ?hl=ru&gbpv=1&dq=%22baursak%22&pg=PA70&printsec=frontcover (қаралған күні: 02.04.2026).
- Kurbaniyazova, M.K. (2025). Linguocultural features of gastronomic metaphors in the English and karakalpak languages (based on the analysis of artistic texts of the 21st century). *American Academic publishers*, 05(04), 705–708. URL: <https://www.academicpublishers.org/journals/index.php/ijai/article/view/3897> (қаралған күні: 02.04.2026).
- Latouche, D. (2003). *Voulez-vous manger avec moi?* Quebec: Fides, 2003.
- Li, L. (2005). *Daughter of Heaven*. Arcade Publishing, 304. URL: <https://www.amazon.com/Daughter-Heaven-Memoir-Earthly-Recipes/dp/1559707682> (қаралған күні: 02.04.2026).
- Minassipova, A.K. & Eskasinova, Zh.A. (2021). Synonymization of gastronomic and culinary discourse. «Новые импульсы развития: вопросы научных исследований» XI Международная научно-практ. конф. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/synonymization-of-gastronomic-and-culinary-discourse/viewer> (қаралған күні: 02.04.2026).
- Obvintseva, O.V. & Pereskokova, D.A. (2019). Pragmatic markers of english gastronomic discourse (in the context of cooking show). *Tomsk State Pedagogical University Bulletin*, 9(206), 47–53. <https://doi.org/10.23951/1609-624X-2019-9-47-53>
- Proesmans, V., Vermeir, I., Teughels, N., & Geuens, M. (2023). Food writings in a postmodern society: a discourse analysis of influencer and celebrity chef cookbooks in Belgium. *Frontiers in communication*, 8, 1–14. <https://doi.org/10.3389/fcomm.2023.1205390>
- Khamitova, Sh., Adilova, A., Bissengali, A., Isabekova, U., Burkitbayeva, Sh., & Kalybekova, K. (2025). The Dynamics of Turkism Usage in the English Language: An Analysis Based on Google Ngram Data. *Forum for Linguistic Studies*, 07, 456–470. URL: <https://journals.bilpubgroup.com/index.php/fls> (қаралған күні: 02.04.2026).
- The Philosophical Magazine. (1800). Richard Taylor and Company. T. 9. 409 p. URL: https://www.google.kz/books/edition/The_Philosophical_Magazine/JtJAAAA

[YAAJ?hl=ru&gbpv=1&dq=%22kumis%22&pg=PA167&printsec=frontcover](https://www.google.kz/books/edition/Leichenverbrennung_und_religi%C3%B6se_Sitte/8UrAQAAAMAAJ?hl=ru&gbpv=1&dq=%22kumis%22&pg=PA167&printsec=frontcover)
(қаралған күні: 02.04.2026).

References

- Anthes, E. (1875). *Leichenverbrennung und religiöse Sitte*. Deutschland: Westermann. Retrieved 15 April 2026 from https://www.google.kz/books/edition/Leichenverbrennung_und_religi%C3%B6se_Sitte/8UrAQAAAMAAJ?hl=ru&gbpv=1&dq=%22baursak%22&pg=PA70&printsec=frontcover
- Atabaeva, M., Bulekbaeva, L., & Zhylykbaeva, A. (2020). Sh.Sarybaev aimaktyk lexicadagy tagam ataularynyn lexicon-semantics erekshelikteri zhayynda [Sh. Sarybayev on the lexical and semantic features of food names in regional vocabulary]. *Abay atyndagy KazYPY Khabarshysy. Filologiya seriyasy*, 2(72), 137–143. (in Kaz.).
- Beybitova, A.S. (2024). Tagam-susyn ataularyn audarylu erekshelikteri (J. Roulinin “Harri Potter zhane palsapa tas” korkem shygarmasy negizinde) [Features of the translation of food and drink names (based on J.K. Rowling's work "Harry Potter and the Philosopher's Stone")]. In “*Til. Maddeniet. Audarma: numbers дәuirdegi мәдениетаралық кәрім-катынас*” halykaralyk gylimi-practice conferences, 96–100. (in Kaz.).
- Guseva, I.V. (2020). Predstavleniye lingvisticheskogo i kul'turnogo ponyatiya “khleb” vo frazeologii russkogo yazyka i pireneyskogo i meksikanskogo variantov ispanского yazyka [Representation of the linguistic and cultural concept "bread" in the phraseology of the Russian language and the Pyrenean and Mexican variants of the Spanish language]. *Filologicheskiye nauki v MGIMO*, 88–98. (in Russ.).
- Khamitova, Sh., Adilova, A., Bissengali, A., Isabekova, U., Burkitbayeva, Sh., & Kalybekova, K. (2025). The Dynamics of Turkism Usage in the English Language: An Analysis Based on Google Ngram Data. *Forum for Linguistic Studies*, 07, 456–470. Retrieved 15 April 2026 from <https://journals.bilpubgroup.com/index.php/fls>
- Koz'ko, N.A. (2014). Analiz kontseptsii “Napitki” na materiale leksikograficheskikh istochnikov [Analysis of the concept "Drinks" based on lexicographic sources]. *Problemy istorii, filologii, kul'tury*, 3(45), 201–203. (in Russ.).
- Kositskaya, F.L. & Zaytseva, I.Ye. (2016). Frantsuzskiy gastronomicheskiy diskurs i yego zhanrovaya palitra [French gastronomic discourse and its genre palette]. *Byulleten' TSPU*, 2(167), 25–30. (in Russ.).
- Kurbaniyazova, M.K. (2025). Linguocultural features of gastronomic metaphors in the English and karakalpak languages (based on the analysis of artistic texts of the 21st century). *American Academic publishers*, 05(04), 705–708. Retrieved 15 April 2026 from <https://www.academicpublishers.org/journals/index.php/ijai/article/view/3897>
- Latouche, D. (2003). *Voulez-vous manger avec moi?* Quebec: Fides.
- Li, L. (2005). *Daughter of Heaven*. Arcade Publishing, 304. Retrieved 15 April 2026 from <https://www.amazon.com/Daughter-Heaven-Memoir-Earthly-Recipes/dp/1559707682>
- Loginova, P.G. (2016). Lingvokul'turnyy kontsept “Vino” v yazykovom otnoshenii frantsuzov [The linguocultural concept of "Wine" in the linguistic consciousness of the French]. *Russian Journal of Linguistics*, 20(2), 31–45. (in Russ.).

- Marushkina, N.S. (2012). "Gastronomicheskaya" frazeologicheskaya yeda yavlyayetsya sredstvom formirovaniya kontseptsii ["Gastronomic" phraseological units as a means of forming the concept of food]. *Prepodavatel' XXI veka*, 2, 359–362. (in Russ.).
- Minassipova, A.K. & Eskasinova, Zh.A. (2021). Synonymization of gastronomic and culinary discourse. In "Novyye impul'sy razvitiya: voprosy nauchnykh issledovaniy" XI Mezhdunarodnaya nauchno-prakticheskaya konferentsiya. Retrieved 15 April 2026 from <https://cyberleninka.ru/article/n/synonymization-of-gastronomic-and-culinary-discourse/viewer>
- Morel', D.A. (2012). Kontsept "Napitki" v sovremennoy rossiyskoy kartine mira: analiz interpretatsionnogo polya [The concept of "Drinks" in the modern Russian worldview: an analysis of the interpretative field]. *Filologicheskiye nauki. Voprosy teorii i praktiki*, 2, 107–110. (in Russ.).
- Obvintseva, O.V. & Pereskokova, D.A. (2019). Pragmatic markers of english gastronomic discourse (in the context of cooking show). *Tomsk State Pedagogical University Bulletin*, 9(206), 47–53. <https://doi.org/10.23951/1609-624X-2019-9-47-53>
- Pozhidayeva, Ye.V. & Koz'ko, N.A. (2017). Gastronomicheskiye i vakkhicheskiye kontseptosfery kak zerkalo natsional'nogo mentaliteta (lingvokontseptual'nyy podkhod) [Gastronomic and Bacchic conceptual spheres as a mirror of national mentality (linguoconceptual approach)]. *Problemy istorii, filologii, kul'tury*, 1, 348–356. (in Russ.).
- Proesmans, V., Vermeir, I., Teughels, N., & Geuens, M. (2023). Food writings in a postmodern society: a discourse analysis of influencer and celebrity chef cookbooks in Belgium. *Frontiers in communication*, 8, 1–14. <https://doi.org/10.3389/fcomm.2023.1205390>
- Rufova, Ye.S. (2017). Leksiko-semanticheskiye osobennosti yaponskogo gastronomicheskogo diskursa (na primere retseptov) [Lexical and semantic features of Japanese gastronomic discourse (using recipes as an example)]. *Vestnik Vyatskogo gosudarstvennogo universiteta*, 6, 53–56. (in Russ.).
- The Philosophical Magazine. (1800). Richard Taylor and Company. T. 9. 409. Retrieved 15 April 2026 from https://www.google.kz/books/edition/The_Philosophical_Magazine/JtJAAAYAAJ?hl=ru&gbpv=1&dq=%22kumis%22&pg=PA167&printsec=frontcover
- Tuzelbaeva, D. (2026). *Telebagdarlamalardagy glutonikalyq diskurs pragmatikasy* [Telebagdarlamalardagy gluttonikalyk discourse pragmatics]. *Filosofiya* (PhD) doktorlyq dissertatsiyasy. (in Kaz.).
- Undritsova, M.V. (2012). Gastronomicheskiy diskurs: lingvisticheskiye i perevodcheskiye aspekty [Gastronomic discourse: linguistic and translational aspects]. *Vestnik Moskovskogo universiteta*, 2, 86–91. (in Russ.).
- Zdanovich, L.I. (2001). *Kulinarnyy slovar'* [Culinary dictionary]. Moskva: Veche. 400 p. (in Russ.).
- Zhilkiabayeva, A.Sh. (2007). Turki tilderindegi tagam ataularynyn simvoldyq mani [The symbolic meaning of food names in Turkic languages]. *EYY Khabarshysy. Filologiya seriyasy*, 4, 170–172. (in Kaz.).
- Zhirenshin, O. & Musin, Zh. (1994). *Kazaktyn ulttyk tagamdary* [Kazakh national dishes]. Almaty: Respublikalıq Baspa kabinetі. (in Kaz.).

А.Е. Баербекова, Ж.Д. Рапишева

*Карагандинский национальный исследовательский университет им. Е.А.Букетова
Караганда, Казахстан*

Ж. У. Есинбаева

*Комитет высшего и послевузовского образования Министерства науки и высшего
образования Республики Казахстан
Астана, Казахстан*

ЯЗЫКОВАЯ РЕПРЕЗЕНТАЦИЯ ГАСТРОНОМИЧЕСКИХ И ВАКХИЧЕСКИХ КОМПОНЕНТОВ КОНЦЕПТА «КАЗАХСТАН»

Аннотация. В статье всесторонне анализируется роль гастрономических и вакхических концептов в формировании национального облика Казахстана, а также их языковое воплощение. Национальные блюда и напитки рассматриваются как культурный феномен, отражающий этническую идентичность, культурную преемственность и мировоззренческие особенности. Исследование доказывает, что национальная кухня – это не просто продукты, удовлетворяющие бытовые потребности, но и система ценностей, определяющая мировоззрение и менталитет народа. Основной целью статьи является демонстрация значимости гастрономических и вакхических концептов в формировании национального облика Казахстана, а также выявление национальных особенностей через анализ их языковых и культурных проявлений. Объектом исследования выступают языковые воплощения гастрономических и вакхических концептов в текстах казахстанских СМИ за 2020–2026 годы. Особое внимание уделяется культурной и этнокультурной роли национальных блюд и напитков. Ключевые гастрономические символы казахского народа – кумыс, мясо, а также современный национальный бренд – шоколад «Қазақстан» – подробно описываются в статье. Кумыс анализируется как этнокультурная единица, отражающая экологическое сознание казахского народа, философию гармоничной жизни с природой и национальную идентичность. Кроме того, изучается роль шоколада «Қазақстан» на глобальном рынке и его становление как национального бренда. В статье особое внимание уделяется аксиологическому значению гастрономических и вакхических концептов в описании национального менталитета. Также отмечается, что национальные блюда и напитки как культурное наследие играют важную роль в сохранении исторической памяти, духовных ценностей и социальных связей народа. При анализе языковых примеров, взятых из публицистических материалов, были использованы семантико-когнитивный, компонентный, контекстуальный, концептуальный методы анализа, а также корпусный анализ с помощью Google Ngram Viewer.

Ключевые слова: концепт «Казахстан»; гастрономический концепт; вакхический концепт; названия блюд; еда; напитки; корпус Google Ngram Viewer

A.E. Baerbekova, Zh.D. Rapisheva

Karaganda Buketov national research University

Karaganda, Kazakhstan

Zh.U. Yessinbayeva

Committee of Higher and Postgraduate Education of the Ministry of Science

and Higher Education of the Republic of Kazakhstan

Astana, Kazakhstan

LINGUISTIC REPRESENTATION OF GASTRONOMIC AND BACCHIC COMPONENTS OF THE CONCEPT “KAZAKHSTAN”

Abstract. The article analyzes the role of gastronomic and bacchic concepts in shaping the national identity of Kazakhstan, as well as their linguistic manifestations. National dishes and beverages are considered as cultural phenomena that reflect ethnic uniqueness, cultural continuity, and worldview characteristics. The main aim of the article is to demonstrate the importance of gastronomic and bacchic concepts in forming the national identity of Kazakhstan and to identify national features through the analysis of their linguistic and cultural representations. The object of the study is the linguistic manifestations of gastronomic and bacchic concepts found in Kazakhstani media texts from 2020 to 2026, with a focus on the cultural and ethnocultural role of national dishes and beverages. Key symbols of Kazakh cuisine – kumys, meat, as well as the modern national brand “Kazakhstan” chocolate – are described in the context of the conceptsphere. Kumys is analyzed as an ethnocultural unit that reflects the ecological consciousness of the Kazakh people, their philosophy of harmonious coexistence with nature, and Kazakh national identity. Additionally, the article examines the role of “Kazakhstan” chocolate in the global market and its establishment as a national brand. Special attention is given to the axiological significance of gastronomic and bacchic concepts in characterizing the national mentality. In the analysis of language examples taken from journalistic materials, semantic-cognitive, component analysis, contextual analysis, conceptual analysis, and Google Ngram Viewer corpus analysis methods were used.

Keywords: the concept of “Kazakhstan”; gastronomic concept; bacchic concept; names of dishes; food; beverages; Google Ngram Viewer corpus

Авторлық үлестер

Баербекова А.Е. – тұжырымдама, әдіснама, жазу – бастапқы жоба және редакциялау.

Рапишева Ж.Д. – әдіснама, деректерге жетекшілік ету, тексеру.

Есинбаева Ж.У. – бағдарламалық қамтамасыз ету, шолу.

МРНТИ 17.82.31

DOI: [10.52301/2957-5567-2026-5-2-40-53](https://doi.org/10.52301/2957-5567-2026-5-2-40-53)**Е.С. Шмакова***Таразский университет имени М.Х. Дулати**Тараз, Казахстан* <https://orcid.org/0000-0001-5682-3581>email: shmakovaelena87@mail.ru**С.Б. Бегалиева***Казахский национальный университет имени аль-Фараби**Алматы, Казахстан* <https://orcid.org/0000-0002-3528-7756>email: sbegalieva@mail.ru

ТРАНСЛИНГВАЛЬНЫЕ МАРКЕРЫ КУЛЬТУРНОЙ САМОИДЕНТИФИКАЦИИ В ПРОИЗВЕДЕНИЯХ Д. НАКИПОВА И А. ЖАКСЫЛЫКОВА

Аннотация. Целью настоящего исследования является анализ транслингвальных маркеров культурной самоидентификации в творчестве Д. Накипова и А. Жаксылыкова. Научная идея статьи заключается в осмыслении русскоязычной прозы Казахстана как уникального литературного явления с двойственной природой, сформировавшегося в условиях диалога культур и языков и сохраняющего связь как с русской, так и с казахской культурной традицией. Научная значимость работы заключается в комплексном подходе к изучению транслингвальности как инструмента конструирования идентичности, в расширении теоретической базы современной казахстанской филологии в области исследования пограничных литературных явлений. Исследование сосредотачивается на изучении транслингвального культурного кода, в котором национальное мировосприятие и ментальные установки казахской традиции передаются средствами русского языка, создавая новые формы транслингвальной образности. В качестве основных результатов отмечается активное использование национально-маркированной лексики (из казахской мифологии, двуязычные индивидуально-авторские окказионализмы, например *куевед*, *Мукагалище*, *кыз-куу-йстывал* и др.). Доказывается, что ключевую роль в становлении культурной самоидентификации авторов играет метафора, выступающая как способ мышления и передачи культурной идентичности. У Д. Накипова это образ травы, связанный с циклами бытия и философии казахской степи. У А. Жаксылыкова – метафора дома, символизирующая космогоническое представление об общем доме и идею единства. Авторы демонстрируют активный *code switching* – способность переключаться между культурными и языковыми кодами, создавая единую транслингвальную культурную систему внутри художественного текста. Выявлено, что в текстах Д. Накипова и А. Жаксылыкова происходит наложение двух когнитивных программ (родовой и приобретенной через язык), которое становится зоной творчества, порождая уникальные языковые формы и художественные образы.

Проведенное исследование вносит существенный вклад в осмысление современной русскоязычной прозы Казахстана как уникального явления, сформировавшегося на пересечении культур, языков, истории.

Ключевые слова: культурная самоидентификация; культурный код; языковой код; code switching; русскоязычная проза Казахстана

Конфликт интересов:

Авторы заявляют об отсутствии конфликта интересов.

История статьи:

Дата поступления: 01.03.2026

Дата принятия: 03.06.2026

Введение

Выбор темы исследования обоснован необходимостью глубокого междисциплинарного осмысления процессов культурных взаимодействий, происходящих в современном полилингвальном и поликультурном литературном пространстве Казахстана. Исследование творчества Д. Накипова и А. Жаксылыкова в аспекте транскультурности и транслингвальности представляет большой научный интерес, поскольку позволяет проследить, как в пределах одного художественного мира сосуществуют западная интеллектуальная традиция модернизма/постмодернизма и восточная номадическая философия. В аспекте исследуемой проблемы необходимо разграничить и сопоставить понятия транскультурности и транслингвальности. Так, транскультурность представляет собой более широкое культурное явление, которое необходимо интерпретировать как междисциплинарную парадигму мировоззренческих систем (Темиргазина, 2025). Транслингвальность же мыслится как специализированный лингвистический модус, объективирующий в дискурсивном пространстве реализацию транскультурной идентичности. Другими словами, транскультурность в настоящем исследовании рассматривается как процесс создания смешанной идентичности, который требует использования языка для проявления этой идентичности (транслингвальность).

Актуальность исследования обеспечивается растущим интересом ученого сообщества к транслингвальным и транскультурным литературам. В этом плане творчество Д. Накипова и А. Жаксылыкова представляет собой репрезентативный пример транслингвальной литературы, в которой философские пласты казахской культуры с ее мифологией, философией тенгрианства и кочевой культурой органично переплетены с традициями русской культуры и литературы, опосредованных русским языком. Русский язык становится медиатором для трансляции уникального восточного мироощущения и идентичности авторов.

Однако феномен транслингвальности казахстанской литературы еще недостаточно отрефлексирован, и до сих пор можно констатировать лакуны в теоретическом осмыслении механизмов функционирования транслингвального текста как целостной системы. Остается ряд вопросов об «особенностях субъектной организации художественного текста транслингвального автора; описании механизма создания авторского новояза с учетом когнитивных особенностей мышления и синкретичной языковой картины мира писателей-транслингвов и др.» (Шмакова и др., 2024, с. 1425).

Уникальность русскоязычной прозы заключается в том, что «становясь частью казахской культурной традиции, она одновременно сохраняет тесную связь с русской культурой, поскольку опирается на русский язык как основной инструмент художественного выражения» (Бегалиева, Шмакова, 2024, с. 127). В современном литературоведении такое явление рассматривается как «контактная литература» (Зисса, 2022), «билингвальная литература» (Жаркынбекова, 2022), «транслингвальная литература» (Бахтикиреева, Валикова, 2017; Темирова, 2023), причем как с лингвистических, так и с литературоведческих позиций.

Объект исследования – современная транслингвальная проза Казахстана, представленная творчеством А. Жаксылыкова и Д. Накипова. Предмет – транслингвальный культурный код, репрезентирующий культурную идентичность в прозе Д. Накипова и А. Жаксылыкова.

Цель – выявление и систематизация транслингвальных маркеров, определяющих специфику культурной самоидентификации казахстанских русскоязычных авторов Д. Накипова и А. Жаксылыкова.

Задачи:

1) раскрыть содержание понятия «транслингвальность» применительно к казахстанскому литературному процессу, с опорой на концепцию языковой личности Ю. Караулова охарактеризовать и классифицировать ключевые транслингвальные маркеры в исследуемых текстах;

2) описать специфику взаимодействия русского и казахского культурных кодов как основу формирования уникальной художественной антропологии авторов;

3) проанализировать использование метафорики, национальных мифологем и архетипов в конструировании образа мира в произведениях Д. Накипова и А. Жаксылыкова.

Новизна исследования заключается в попытке сопоставительного анализа транслингвальных стратегий в творчестве Д. Накипова и А. Жаксылыкова как наиболее репрезентативных представителей транслингвальной литературы Казахстана.

Материалы и методы

Исследование выполнено с опорой на междисциплинарную методологию:

- используются лингвистические концепции (теория языковой личности Ю. Караулова), позволяющие на языковом уровне эксплицировать механизмы формирования многомерного художественного сознания автора и реконструировать национальную картину мира, определяющую отбор автором специфических лексических, стилистических, синтаксических средств;
- литературоведческий инструментарий включает герменевтическое исследование глубинных структур текста для выявления закономерностей в характеристике транслингвального текста; мифопоэтический анализ для выявления архетипических моделей и мифологем; сравнительно-типологический метод для сопоставления творческих стратегий авторов в контексте общих для казахстанского текста тенденций и индивидуально-авторских манер;
- основополагающей концепцией, на которую опирается настоящее исследование, является концепция литературной транслингвальности У.М. Бахтикиреевой. В рамках этой концепции художественные тексты рассматриваются как

«автохтонная транслингвальность» (Бахтикиреева, Валикова, 2022), при котором русский язык выступает инструментом экспликации этнокультурного кода для выражения казахской ментальности.

Материалами для исследования послужили роман Д. Накипова «Круг пепла» и роман А. Жаксылыкова «Дом суриката», представляющие собой репрезентативные образцы интеллектуальной русскоязычной прозы Казахстана, в которых наиболее отчетливо прослеживаются механизмы транслингвального конструирования национальной идентичности.

Результаты и обсуждение

1. Культурный код и феномен транслингвального письма

Язык – это система, посредством которой формируется взгляд на мир, складываются образы, фиксируются смыслы. Как отмечает В.Н. Телия, «преобразование языковой компетенции в культурную основано на интерпретации языковых знаков в категориях культурного кода» (Телия, 1996, с. 227). Язык становится способом прочтения культуры, транслятором глубинных концептов, архетипов, ценностей. В.В. Красных связывает культурный код с «древнейшими архетипическими представлениями человека» (Красных, 2003, с. 2).

В лингвокультурологии культурный код рассматривается как инструмент, позволяющий выйти за рамки поверхностного восприятия текста и приблизиться к его глубинным ценностно-смысловым слоям. С учётом того, что и язык, и культура функционируют как знаковые системы, их нередко рассматривают как взаимосвязанные и однородные явления (Елеусинова, 2020, с. 10).

Согласно Н.Ф. Алефиренко, «важнейшим средством хранения и передачи знаний является язык», а потому культурные коды закрепляются, прежде всего, в тексте (Алефиренко, 2009, с. 7). Исследование «культурных кодов» в русскоязычных текстах казахстанских авторов подразумевает анализ системы устойчивых смысловых доминант, архетипов, аксиологических интенций, которые определяют специфику авторского мышления и специфику транслингвального письма.

К концу XX века явление транслингвальности начинает позиционироваться как самостоятельная область, расширяющая представления о национальной литературе и языке. Одна из первых значимых работ в этом направлении – «Языки поэтов: Многоязычие в литературе» Л. Форстера (Forster, 1970). Автор предпринимает попытку осмыслить феномен многоязычия и его влияния на художественные структуры поэтического текста.

В 80-е годы прошлого столетия Э.К. Божур пишет книгу о двуязычных русских писателях, оказавшихся в эмиграции (Beaujour, 2010). Автор исследует явление билингвизма в писательской среде, отмечая, что «реже встречается писатель, который определил себя как автора на одном языке, а затем начинает писать на другом, в конечном итоге заново обретая свой голос на новом языке» (Beaujour, 2010, с. 1000).

В современной науке большинство исследований на тему художественного транслингвизма – это реакции на книгу С. Келлмана «Транслингвальное воображение» (Kellman, 2000), в которой обозначена теоретическая база транслингвальности. Исследователь классифицирует писателей на молилингвальных транслингвов (полностью перешедших на новый язык),

амбилингвов (пишущих на двух и более языках), случайных транслингвов (вынужденно перешедших на другой язык). Главным тезисом исследований С. Келлмана, представленным в том числе в его труде «Справочник Routledge по литературному транслингвизму» (Kellman, 2022), является то, что письмо на неродном языке дает автору возможность дистанцироваться, быть более внимательным к отбору лексики, избегать клише и автоматизмов, что порождает особый стиль, более осознанный, точный и метафоричный, поскольку автор «видит» структуру языка как бы со стороны. Констатируется языковое смешение в текстах транслинга, при котором сквозь структуры освоенного языка проступают культурные коды родного языка. В художественном тексте создается уникальное третье пространство – гибридная эстетика (Beaujour, 2010, с. 1000).

Е. Осташевский рассматривает феномен транслингвальной поэзии как результат языкового взаимодействия в одном тексте и как специфическую стратегию работы с художественным словом. Особое внимание в исследовании уделено конструированию воображаемых сценариев транслингвального письма (Ostashevsky, 2023). В коммуникативном аспекте транслингвизм рассматривает М. Актер, определяя его как «парадигму лингвистической гибридности, текучести и мультимодальности XXI века, которая выходит за рамки традиционных границ в использовании языка, способствуя эффективной коммуникации» (Akter, 2026, с. 72).

В зарубежных исследованиях, помимо термина «транслингвальность», предложенного С. Келлманом, существует понятие «контактная литература». Этот термин применяется относительно «языкового контакта в литературном контексте» (Zussa, 2022, с. 11). Автор исследований обсуждает значение термина, его роль в современной транслингвальной литературе женщин.

Исследователи Ж. Луазон-Шарль и М. Деганутти возражают феномен языкового смешения «code-mixing» и языковой гибридности (Loison-Charles & Deganutti, 2025, с. 257), полагая, что эти практики многогранны и влияют на текст на нескольких уровнях: нарратологическом, лингвистическом, политическом.

Наиболее известным русскоязычным исследователем феномена литературной транслингвальности является У.М. Бахтикиреева. В своих ранних трудах она указывает на «методологические затруднения при лингвокультурологическом исследовании русскоязычного художественного текста этнически нерусского автора» (Бахтикиреева, Валикова, 2017, с. 59). При этом автор разводит такие понятия как художественный билингвизм и художественный транслингвизм, полагая, что первый является более широкой лингвистической категорией, предполагающей факт владения и использования двух языков, в то время как художественный транслингвизм – это преобразование художественного мира и самой структуры языка под влиянием иного культурного кода. У.М. Бахтикиреева, О.А. Валикова определяет транслингвальность как высшую форму творческого взаимодействия языков, при котором транслингвальный автор осуществляет «трансплантацию» национальных концептов в иноязычную среду (2017, с. 57).

В Казахстане проблеме языковых контактов в аспекте художественного творчества посвящены исследования Н.М. Джусупова (Джусупов, 2017), С.В. Ананьевой (2020), Ж.Г. Темировой (Темирова, 2023), Е.С. Шмаковой и др. (Шмакова и др., 2024). Указанные исследования сосредоточены на анализе

механизмов взаимодействия казахского и русского языков (а через них и казахской и русской культуры) в едином художественном пространстве, на выявлении специфики национального кода и изучении способов репрезентации культурной идентичности в условиях казахстанского полиязычия. Несмотря на различие подходов и методологии, все ученые сходятся во мнении, что транслингвальность и транслингвальные практики русскоязычных писателей и поэтов определяют специфику современного творческого процесса и эволюцию языковой личности писателя в условиях глобализации.

Художественное творчество Д. Накипова и А. Жаксылыкова является наиболее репрезентативным в плане демонстрации феномена транслингвальности, присущего казахстанской современной русскоязычной прозе. Рассмотрим, каким образом происходит смешение двух культурных кодов (казахского и русского) в языковой картине мира двух писателей на различных уровнях, и как при этом проявляются маркеры культурной идентичности. Для этого будет привлечена концепция структуры языковой личности Ю. Караулова, включающая вербально-семантический, лингво-когнитивный, прагматический уровни.

2. Вербально-семантический уровень

Итак, на вербально-семантическом уровне Д. Накипов и А. Жаксылыков уверенно работают с разными пластами русского языка. Жаксылыков зачастую использует устойчивые выражения и фольклорные обороты. Например, элементы русского фольклора *Вот тебе и Юрьев день* или *Наш пострел везде поспел* в тексте органично сосуществуют с казахскими пословицами: *Дом без детей – мазар, с детьми – базар* (здесь лексема «мазар» (могила) выступает как культурно маркированный образ). Такое смешение позволяет говорить о внутренней, естественной билингвальности автора.

В прозе Накипова лексикон ещё шире и варьируется от возвышенной библейской стилистики до терминов из балета, фрагментов разговорной речи *кудри-космы волос, «проспект мудический, чудо-чувихи, чувачки-ишачки, бренчал на домбре*. Автор выстраивает собственные речевые формулы, сочетающие образность и иронию. Так, метафора *язык самки – змея в норе* – это элемент авторского мифопоэтического языка, формирующего новый пласт неофольклора.

Тексты Накипова и Жаксылыкова – яркий пример того, как знание языка и культурный опыт трансформируются в инструмент лингвистического и смыслового эксперимента. «Чувство языка» позволяет авторам свободно обращаться с разными стилями речи: фольклорными элементами, просторечием, литературной классикой на двух языках. Ш.К. Жаркынбекова, В.Е. Чернявская описывают это как «транслингвальную гибридизацию» – смешение казахских и русских языковых элементов внутри одного текста (2022, с. 468). Подобные гибриды обретают статус маркеров культурной и языковой двойственности.

У Накипова языковая игра выходит за рамки привычного кода. Так, реплика *сс-ее-гг-зз ... кк-ыы-рр-лл-ыы!!!* воспроизводит звуковой ритм казахской фразы *segіз қырлы* («восьмигранный»), при этом искажая её до состояния чудовищного крика как характеристику мифического персонажа, наделённого восьмью фаллосами. В другом эпизоде название реки *Кім-Асар* (букв. «какая разница») превращается в многозначный культурный маркер,

одновременно географическую точку и символическое пространство свободы. Накипов играет с казахскими именами, присоединяя к ним русские суффиксы *-ух-*, *-ищ-*. Упоминая имена великих казахских деятелей, называет их *Олжуха* и *Мукагалище* (отсылка к Олжасу Сулейменову и Мукагали Макатаеву).

Или другой приём: словообразование по русским моделям на лексической основе казахского языка. Из слова *күй* (казахский музыкальный жанр) у Накипова рождаются *куевед*, *первокуй*, *куеведение*, *куетворчество*. Всё это – часть сатирической концепции аккуизма, иронической псевдонауки, родившейся в кафе *Ак-ку*, где домбыра и философия смешиваются в гротескную пародию (Накипов, 2005, с. 148–149). Подобно выражение *кыз-куу-ийствовал*, в котором писатель использует название казахской национальной игры *кыз куу* с русским глагольным суффиксом.

В текстах А. Жаксылыкова такие национально-маркированные единицы как *ана* (мама), *коке* (отец), *мугалим* (учитель), *джигит* (парень) становятся кодами сакральных и онтологических категорий кочевой культуры. Использование автором тюркизмов *жезтырнак*, *аруах*, *сайтан* (шайтан) служит механизмом активизации коллективного бессознательного, встраивая национальные архетипические образы в онтологические координаты современности.

Использование культурных кодов позволяет автору вызвать у подготовленного читателя каскад ассоциаций, связанных с тюркской мифологией, избегая пространных описаний какого-либо национально-специфического явления. Например, мифологические образы *Жезтырнак*, *Айдаха* вводятся Жаксылыковым в повествование как метафоры «окаянного» сознания и исторического зла, особенно в рамках экологической проблематики.

3. Лингвокогнитивный уровень

На лингвокогнитивном уровне А. Жаксылыкова ключевую роль играет слияние универсальных философских категорий с национально-специфическими концептами. В этом плане особую роль играет метафорическое мышление автора-транслинга. Поскольку в основе метафорики, согласно Т.В. Черниговской, лежит «постоянный и непрерывный контроль языка над вновь открытыми свойствами или явлениями мира» (1986, с. 69), следует обратиться к такому феномену, как авторские окказионализмы, наиболее ярко демонстрирующим и специфическое авторское мышление, и языковую гибридизацию.

Наиболее репрезентативным приемом становится введение в текст романа «Дом суриката» (Накипов, 2005) авторских окказионализмов. Активное словотворчество появляется, как правило, на стыке двух реальностей, либо для описания вновь созданной реальности. В романе появляется мутировавшая флора и фауна, отражающая процессы глобального экологического и духовного распада, которые были спровоцированы техногенными катастрофами и утратой духовных ориентиров. Например, животные – *джузебры*, *дзубезьяны*, *джупиры*, *зулоны*, *зубуйволы*, *джуягуры*, *дзубуры*, растения – *джусойя*, *джугабра*, *джугара* маркируют окончательный распад естественной биологической иерархии и установление порядка постапокалиптической природы (Жаксылыков, 2008, с. 114–115). Фантастический бестиарий Жаксылыкова вызывает у читателя психологический и когнитивный диссонанс, поскольку привычные номинации животного и растительного мира трансформируются в непонятные гибридные модели. По нашему мнению, в основе такой лингвистической игры Жаксылыкова

лежит идея о том, что разрушение экологического кода нации неизбежно ведет к деформации сознания и языка.

В плане художественной образности центральным элементом романа «Дом суриката» выступает концепт дома. Эта символическая доминанта структурирует повествование, начиная с заглавия, и прослеживается на протяжении всего текста – от описания разрушенного старого жилища до возведения «мирового» нового здания, построенного из тополя и осины, с окнами, «смотрящими на Восток и Запад» (Жаксылыков, 2008, с. 46). Образ дома в творчестве А. Жаксылыкова претерпевает существенную эволюцию и трансформируется от конкретно-бытового локуса до универсальной космогонической модели. Данная трансформация неразрывно связана с экологической проблематикой произведения, поскольку восстановление жилого пространства осмысливается как акт преодоления природного и духовного хаоса.

Так, старый дом, *сплетенный из прутьев, на честном слове державшийся на жердях и матке, без того источенных дровоточцами* и символизирующий старый мир, *в один момент рухнул с оглушительным треском* (Жаксылыков, 2008, с. 39). Процесс возведения нового дома отвечает идее «соборного» строительства, противопоставленного хаосу и мутациям окружающего мира в романе. Для строительства нового дома используются тополя и осины – чистые, генно-неизменные деревья (в отличие от *джусои, джугабры и джугары*). Кроме того, образы этих деревьев укоренены в мифологическом пласте мировой и казахстанской культур. Так, осина в разных культурах считается деревом, защищающим от нечисти (осиновый кол). В казахской культуре тополь (*терек, туранга*) является сакральным символом стойкости, связи предков с потомками, гармонии с природой.

Символизм использования «чистых» материалов для строительства нового дома коррелирует с актом восстановления миропорядка в постапокалиптическом мире, поскольку дом во всех культурах является оплотом стабильности, генетической памяти. Важнейшей пространственной характеристикой нового дома является его ориентация одновременно на Восток и на Запад, манифестируя идею культурного синтеза и евразийского единства.

Таким образом, метафора дома в романе Жаксылыкова демонстрирует транскультурную личность автора, который не выбирает между «своим» и «чужим», его дом стоит на пересечении культур, он одновременно ориентирован на Восток и на Запад.

В романе Накипова «Круг пепла» ключевой является метафора травы, причем она несет амбивалентные смыслы. С одной стороны, является символом обновления, рождения новой жизни: *...Дважды такое пелось у самионов и дважды слушалось. Один раз – в Луну зеленеющих трав и Ночь первых соитий-зачатий; другой – в Луну желтеющих трав, в канун первых родов-рождений* (Накипов, 2005, с. 135). С другой стороны, она связана с процессом возвращения к истокам, *пока тлен не соединит навеки с пуповиной желтеющих трав* (Накипов, 2005, с. 193).

Через оппозицию «зеленения» и «желтения» автор выстраивает циклическую модель времени, в которой смерть представляется как возвращение в лоно матери-земли. Амбивалентность образа травы подчеркивается и генетической связью с кочевой космогонией: «луна зеленеющих трав» – это образ, наполненный витальной энергией, символикой зачатия и продолжения жизни, в то время как *луна желтеющих трав* – это образ накопленной мудрости, исторического опыта и подготовка к новому циклу бытия.

На лингвофилософском уровне использование Накиповым «травяного кода» транслирует специфическое тюркское восприятие вечности, ее цикличность. Здесь стоит упомянуть и метафору круга, которая актуализирована в заглавии романа. Метафора круга и метафора травы неразрывно связаны, поскольку оба этих образа воплощают идею вечного возвращения и неразрывности бытия в кочевой космогонии.

4. Прагматический уровень

Согласно трехуровневой языковой модели Ю. Караулова, на прагматическом (мотивационном уровне) проявляются темы, мотивы, цели, интересы и установки языковой личности. Д. Накипов, показывая в своем романе «Круг пепла» три параллельные реальности – прошлое (племя самионов), настоящее (Алма-Ата 80-х), будущее (планету оносамов), объединяет их универсальными культурными кодами музыки, танца, живописи, а также уникальными для номадической космогонии образами травы и цикличности бытия. В романе А. Жаксылыкова «Дом суриката» прагматика выражается в идее поиска онтологического спасения человечества в эпоху глобальных катастроф, автор стремится исцелить разорванную связь между человеком и природой. Через метафору *всеобщего дома* Жаксылыков транслирует прагматический посыл создания общего евразийского пространства. На прагматическом уровне транскультурная личность авторов характеризуется установкой на возможность транслировать на русском языке глубоко национальное мировоззрение.

Заключение

Русскоязычная проза Казахстана не ограничивается рамками функционирования русского языка как транслятора смыслов; она выступает художественной проекцией когнитивных процессов, детерминированных взаимодействием двух лингвокультурных систем. В условиях многоязычия и социокультурного плюрализма авторы осуществляют дискурсивное маневрирование, активный *code switching*, которые позволяют верифицировать данную литературу как транслингвальное и транскультурное явление.

Языковая личность транслингвального автора представляет многоуровневую структуру. В данном контексте механизм переключения кодов трансформируется из коммуникативной стратегии в художественный инструментарий. Индивидуально-авторское словотворчество и лексические эксперименты становятся отражением субъектного опыта и способом верификации национальной идентичности посредством вторичной языковой системы.

На всех уровнях организации языковой личности фиксируется доминирование культурных кодов, укорененных в национальной традиции. При этом принципиально важно отметить их открытость: вступая в диалогические отношения с кодами русского языка, они подвергаются семантической трансформации, обретая новые коннотации и формы репрезентации.

Конвергенция двух когнитивных программ (автохтонной (родовой) и приобретенной через русский язык и культуру) формирует уникальное креативное художественное пространство в текстах авторов-транслингвов. Именно в зоне данной интерференции возникают специфические транслингвемы, авторские

окказионализмы и метафорические структуры. Эти элементы определяют лингвопоэтическую уникальность текстов, обеспечивая им значимый статус, как в национальном, так и в глобальном русскоязычном литературном контексте.

Список использованной литературы

- Алефиренко Н.Ф. Картина мира и этнокультурная специфика слова // Вопросы журналистики, педагогики, языкознания. 2009. Т. 4. № 14 (69). С. 5–9.
- Бахтирикеева У.М., Валикова О.А. «Языковые ключи»: иноязычная лексика в транслингвальном (русофонном) художественном тексте // Вестник Российского университета дружбы народов. Серия: Теория языка. Семиотика. Семантика. 2022. Т. 13. №. 1. С. 184–200. <https://doi.org/10.22363/2313-2299-2022-13-1-184-200>
- Бахтирикеева У.М., Валикова О.А. Транслингвизм и ревитализация культуры // Вестник Российского университета дружбы народов. Серия: Теория языка. Семиотика. Семантика. 2017. Т. 8. № 1. С. 57–63. <https://doi.org/10.22363/2313-2299-2017-8-1-57-63>
- Бегалиева С.Б., Шмакова Е.С. Транслингвальный культурный код в творчестве русскоязычных писателей Казахстана Д. Накипова и А. Жаксылыкова // Филологические науки. Научные доклады высшей школы. 2024. S(6). С. 125–132. <https://doi.org/10.20339/PhS.6s-24.125>
- Джусупов Н.М. Транслингвальный и транскультурный аспекты стилистического выдвигания в художественном тексте (на материале поэзии О. Сулейменова) // Вестник Российского университета дружбы народов. Серия: Теория языка. Семиотика. Семантика. 2017. Т.8. № 3. С. 519–530. <https://doi.org/10.22363/2313-2299-2017-8-3-519-530>
- Елеусинова А.С. Лингвокультурологический код в описании языковых явлений // Евразийский Союз Ученых. 2020. № 12–4 (81). С. 9–12. <https://doi.org/10.31618/ESU.2413-9335.2020.4.81.1161>
- Жаксылыков А.Ж. Дом суриката. Алматы: Ценные бумаги, 2008. 434 с.
- Жаркынбекова Ш.К., Чернявская В.Е. Казахско-русская билингвальная практика: смешение кода как ресурс в коммуникативном взаимодействии // Вестник Российского университета дружбы народов. Серия: Теория языка. Семиотика. Семантика. 2022. Т. 13. № 2. С. 468–482. <https://doi.org/10.22363/2313-2299-2022-13-2-000-000>
- Красных В.В. Предметный код культуры в русском культурном пространстве // Русистика на пороге XXI в.: проблемы и перспективы. 2003. С. 146–148.
- Накипов Д. Круг пепла: Роман интенций. Алматы: Искандер, 2005. 224 с.
- Телия В.Н. Русская фразеология. Семантический, прагматический и лингвокультурологический аспекты: монография. Москва: Школа «Языки русской культуры», 1996. 288 с.
- Темиргазина З.К., Орынханова Г.А. Транскультурная русскоязычная литература Казахстана: семиотика поэмы Олжаса Сулейменова «Хромой кулан» // Przegląd Rusycystyczny. 2025. №4 (192). С. 195–211. <https://doi.org/10.31261/pr.18739>
- Темирова Ж.Г., Жакупова А.Д. Явление транскультурности в современной казахстанской литературе // Bulletin of Shokan Ualikhanov Kokshetau

- University Philological Series. 2023. №4. С. 121–131. <https://doi.org/10.59102/kufil/2023/iss4pp121-131>
- Черниговская Т.В., Деглин В.Л. Метафорическое и силлогистическое мышление как проявление функциональной асимметрии мозга // Ученые записки Тартуского ун-та. Труды по знаковым системам. Вып. 19. Тарту, 1986. С. 68–84.
- Шмакова Е.С., Байжигит Б.С., Бегалиева С.Б. Художественное своеобразие идиостиля современных русскоязычных писателей Казахстана: А. Жаксылыкова, А. Кима, Д. Накипова // Вестник Российского университета дружбы народов. Серия: Теория языка. Семиотика. Семантика. 2024. №15(4). С. 1419–1442. <https://doi.org/10.22363/2313-2299-2024-15-4-1419-1442>
- Akter, M. (2026). Defining Translingualism: Norms, Contrast with Established Linguistic Theories, Possibilities and Challenges. *Canadian Journal of Language and Literature Studies*, 6(1), 72–88. <https://doi.org/10.53103/cjlls.v6i1.259>
- Beaujour, K.E. (2010). Taming Alien Tongues. *Letteratura e letteratura*, 4, 1000–1011.
- Forster, L. (1970). *The poets tongues: Multilingualism in literature: The de Carle Lectures at the University of Otago 1968*. Cambridge University Press.
- Kellman, S.G. (2000). *The translingual imagination*. U of Nebraska Press.
- Kellman, S.G., & Lvovich, N. (Eds). (2022). *The Routledge handbook of literary translingualism*. Routledge, Taylor & Francis Group. <https://doi.org/10.4324/9780429298745-8>
- Loison-Charles, J., & Deganutti, M. (2025). Exploring Code-Mixing and Hybridity in Literary Texts. *Comparative Critical Studies*, 22(3), 257–265. <https://doi.org/10.3366/ccs.2025.0570>
- Ostashevsky, E. (2023). Translingualism: A poetics of language mixing and estrangement. *Boundary 2*, 50(4), 171–194. <https://doi.org/10.1215/01903659-10694267>
- Zucca, C. (2022). The Emergence of a Literary Translingual Practice in Contact Studies. *Horizon: Journal of Humanities and Social Sciences Research*, 4(2), 6–17. <https://doi.org/10.37534/bp.jhssr.2022.v4.n2.id1169.p6>

References

- Akter, M. (2026). Defining Translingualism: Norms, Contrast with Established Linguistic Theories, Possibilities and Challenges. *Canadian Journal of Language and Literature Studies*, 6(1), 72–88. <https://doi.org/10.53103/cjlls.v6i1.259> .
- Alefrenko, N.F. (2009). Kartina mira i etnokul'turnaya spetsifika slova [Picture of the world and ethnocultural specificity of the word]. *Voprosy zhurnalistiki, pedagogiki, yazykoznaniya*, 14(69), 5–9. (in Russ.).
- Bakhtikireyeva, U.M. & Valikova, O.A. (2017). Translingvizm i revitalizatsiya kul'tury [Translingualism and the Revitalization of Culture]. *Vestnik Rossiyskogo Universiteta Druzhby Narodov. Seriya: Teoriya yazyka. Semiotika. Semantika*, 8(1), 57–63. <https://doi.org/10.22363/2313-2299-2017-8-1-57-63> (in Russ.).
- Bakhtikireyeva, U.M. & Valikova, O.A. (2022). “Yazykovyye klyuchi”: inoyazychnaya leksika v translingval'nom (rusofonnom) khudozhestvennom tekste [“Language Keys”: Foreign-Language Vocabulary in Translingual (Russophone) Fiction]. *Vestnik Rossiyskogo universiteta druzhby narodov. Seriya: Teoriya yazyka. Semiotika. Semantika*, 13(1), 184–200. <https://doi.org/10.22363/2313-2299-2022-13-1-184-200> (in Russ.).

- Beaujour, K.E. (2010). Taming Alien Tongues. *Letteratura e letteratura*, 4, 2010, 1000–1011.
- Begaliyeva, S.B. & Shmakova, E.S. (2024). Translingval'nyy kul'turnyy kod v tvorchestve russkoyazychnykh pisateley Kazakhstana D. Nakipova i A. Zhaksylykova [Translingual Cultural Code in the Works of Russian-Speaking Writers of Kazakhstan D. Nakipov and A. Zhaksylykov]. *Filologicheskiye nauki. Nauchnyye doklady vysshey shkoly*, S(6), 125–132. <https://doi.org/10.20339/PhS.6s-24.125> (in Russ.).
- Chernigovskaya, T.V. & Deglin, V.L. (1986). Metaforicheskoye i sillogisticheskoye myshleniye kak proyavleniye funktsional'noy asimmetrii mozga [Metaphorical and syllogistic thinking as a manifestation of functional asymmetry of the brain]. *Trudy po znakovym sistemam*, 19, 68–84. (in Russ.).
- Dzhusupov, N.M. (2017). Translingval'nyy i transkul'turnyy aspekty stilisticheskogo vydvizheniya v khudozhestvennom tekste (na materiale poezii O. Suleymenova) [Translingual and Transcultural Aspects of Stylistic Advancement in a Fiction Text (Based on the Poetry of O. Suleimenov)]. *Vestnik Rossiyskogo universiteta druzhby narodov. Seriya: Teoriya yazyka. Semiotika. Semantika*, 8(3), 519–530. <https://doi.org/10.22363/2313-2299-2017-8-3-519-530> (in Russ.).
- Forster, L. (1970). *The poets tongues: Multilingualism in literature: The de Carle Lectures at the University of Otago 1968*. Cambridge University Press.
- Kellman, S.G. (2000). *The translingual imagination*. U of Nebraska Press.
- Kellman, S.G., & Lvovich, N. (eds). (2022). *The Routledge handbook of literary translingualism*. Routledge, Taylor & Francis Group. <https://doi.org/10.4324/9780429298745-8>.
- Krasnykh, V.V. (2003). Predmetnyy kod kul'tury v russkom kul'turnom prostranstve [The Subject Code of Culture in the Russian Cultural Space]. *Rusistika na poroge XXI v.: problemy i perspektivy*, 1, 146–148. (in Russ.).
- Loison-Charles, J., & Deganutti, M. (2025). Exploring Code-Mixing and Hybridity in Literary Texts. *Comparative Critical Studies*, 22(3), 257–265. <https://doi.org/10.3366/ccs.2025.0570>.
- Nakipov, D. (2005). *Krug pepla: Roman intentsiy* [Circle of Ashes: A Novel of Intentions]. Almaty: Iskander (in Russ.).
- Shmakova, Ye.S., Bayzhigit, B.S., & Begaliyeva, S.B. (2024) Khudozhestvennoye svoeobraziye idiostilya sovremennykh russkoyazychnykh pisateley Kazakhstana: A. Zhaksylykova, A. Kima, D. Nakipova [The Artistic Uniqueness of Idiostyle of Modern Russian-Speaking Writers of Kazakhstan: A. Zhaksylykov, A. Kim, and D. Nakipov]. *Vestnik Rossiyskogo universiteta druzhby narodov. Seriya: Teoriya yazyka. Semiotika. Semantika*, 15(4), 1419–1442. <https://doi.org/10.22363/2313-2299-202> (in Russ.).
- Teliya, V.N. (1996). *Russkaya frazeologiya. Semanticheskiy, pragmaticheskiy i lingvokul'turologicheskiy aspekty: monografiya* [Russian phraseology. Semantic, pragmatic, and linguacultural aspects: monograph]. Moskva: Shkola “Yazyki russkoy kul'tury”. (in Russ.).
- Temirgazina, Z.K. & Orynkhanova, G.A. (2025). Transkul'turnaya russkoyazychnaya literatura Kazakhstana: semiotika poemy Olzhasa Suleimenova “Khromoy kulan” [Transcultural russian-language literature of Kazakhstan: semiotics of Olzhas

- Suleimenov's poem «The lame kulan». *Przegląd Rusycystyczny*, 4(192), 195–211. <https://doi.org/10.31261/pr.18739> (in Russ.).
- Temirova, Zh.G., & Zhakupova, A.D. (2023). Yavleniye transkul'turnosti v sovremennoy kazakhstanskoy literature [The Phenomenon of Transculturality in Contemporary Kazakhstani Literature]. *Bulletin of Shokan Ualikhanov Kokshetau University Philological Series*, 4, 121–131. <https://doi.org/10.59102/kufil/2023/iss4pp121-131> (in Russ.).
- Yeleusinova, A.S. (2020). Lingvokul'turologicheskiy kod v opisaniy yazykovykh yavleniy [Lingvocultural Code in the Description of Linguistic Phenomena]. *Yevraziyskiy Soyuz Uchenykh*, 12–4(81), 9–12. <https://doi.org/10.31618/ESU.2413-9335.2020.4.81.1161> (in Russ.).
- Zhaksylykov, A.Zh. (2008). *Dom surikata* [The Meerkat's House]. Almaty: Tsennyye bumagi. (in Russ.).
- Zucca, C. (2022). The Emergence of a Literary Translingual Practice in Contact Studies. *Horizon: Journal of Humanities and Social Sciences Research*, 4(2), 6–17. <https://doi.org/10.37534/bp.jhssr.2022.v4.n2.id1169.p6>.

Е.С. Шмакова

М.Х. Дулати атындағы Тараз университеті, Тараз, Қазақстан

С.Б. Бегалиева

Әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті, Алматы, Қазақстан

Д. НАКИПОВ ПЕН А. ЖАҚСЫЛЫКОВТЫҢ ШЫҒАРМАЛАРЫНДАҒЫ МӘДЕНИ ӨЗІН-ӨЗІ СЕЗІНУДІҢ ТРАНСЛИНГВАЛЬДІ МАРКЕРЛЕРІН ТАЛДАУ

Аңдатпа. Бұл зерттеудің мақсаты – Д. Накипов пен А. Жақсылықовтың еңбектеріндегі мәдени өзін-өзі сәйкестендірудің транслингвистикалық белгілерін талдау. Мақалада Қазақстандағы орыс тілді прозаны мәдени және тілдік диалог аясында қалыптасқан және орыс пен қазақ мәдени дәстүрлерімен байланыстарды сақтайтын қос табиғаты бар ерекше әдеби құбылыс ретінде түсінуге бағытталған. Бұл жұмыстың ғылыми маңыздылығы транслингвистікті жеке тұлғаны қалыптастыру құралы ретінде зерттеуге кешенді көзқараста және шекаралас әдеби құбылыстарды зерттеуде қазіргі заманғы қазақстандық филологияның теориялық негізін кеңейтуінде жатыр. Зерттеу транслингвистикалық мәдени кодқа бағытталған, онда қазақ дәстүрінің ұлттық дүниетанымы мен ментальды көзқарастары орыс тілі арқылы жеткізіледі, транслингвистикалық бейнелеудің жаңа формаларын жасайды. Негізгі тұжырымдар ұлттық таңбаланған лексиканы (қазақ мифологиясынан, екі тілділіктен, жеке авторлық окказионализмдерден, мысалы, *куевед*, *Мукагалище*, *кыз-қуу-йстествовал* және т.б.) белсенді пайдаланылғанын көрсетеді. Мақалада метафораның авторлардың мәдени өзін-өзі тану үдерісінде маңызды рөл атқаратыны, ойлау тәсілі әрі мәдени сәйкестікті жеткізуші құрал қызметін атқаратыны айқындалады. Д. Накипов шығармаларында шөп бейнесі қазақ даласының өмірлік циклдерімен және философиялық дүниетанымымен сабақтаса, А. Жақсылықов шығармаларында үй метафорасы ортақ үйдің космогониялық тұжырымдамасы мен бірлік идеясын білдіреді. Авторлар мәдени және тілдік кодтар арасында еркін ауысуды көрсететін белсенді код-ауысу (code-switching)

тәсілін қолданады. Бұл әдеби мәтін ішінде тұтас транстілді мәдени жүйенің қалыптасуына мүмкіндік береді. Д. Накипов пен А. Жақсылықовтың мәтіндерінде екі когнитивті бағдарлама (жалпы және тіл арқылы қалыптасқан) бір-бірімен қабаттасып, шығармашылық кеңістікке айналатыны, бірегей тілдік формалар мен көркем бейнелерді тудыратыны анықталды. Бұл зерттеу Қазақстандағы қазіргі орыс тілді прозаны мәдениеттердің, тілдердің және тарихтың қиылысында қалыптасқан бірегей құбылыс ретінде түсінуге айтарлықтай үлес қосады.

Түйінді сөздер: мәдени өзін-өзі сезіну; мәдени код; тілдік код; code switching; Қазақстанның орыстілді прозасы

E.S. Shmakova

M.Kh. Dulaty Taraz University, Taraz, Kazakhstan

S.B. Begalieva

Al-Farabi Kazakh National University, Almaty, Kazakhstan.

ANALYSIS OF TRANSLINGUAL MARKERS OF CULTURAL SELF-IDENTIFICATION IN THE WORKS OF D. NAKIPOV AND A. ZHAKSYLYKOV

Abstract. This study analyzes translingual markers of cultural self-identification in the works of D. Nakipov and A. Zhaksylykov. It explores Russophone prose in Kazakhstan as a unique dual-natured literary phenomenon, formed through a cultural and linguistic dialogue linking Russian and Kazakh traditions. The significance of the study lies in its comprehensive approach to translingualism as a tool for constructing identity and in expanding the theoretical framework of Kazakhstani philology regarding hybrid literary phenomena. The research focuses on the translingual cultural code, where the Kazakh worldview and cultural mentality are conveyed through the Russian language, creating new forms of translingual imagery. The findings highlight the active use of nationally marked vocabulary, including Kazakh mythology, bilingual elements, and authorial occasionalisms (e.g., *kueved*, *Mukagalishche*, *kyz-kuu-ystvoval*). Metaphor plays a key role in the development of the authors' cultural identity. For Nakipov, the image of grass reflects the philosophy of the Kazakh steppe; for Zhaksylykov, the metaphor of a house symbolizes cosmogonic unity. The authors demonstrate active code-switching, shifting between cultural and linguistic codes to create a unified translingual system within the text. It was revealed that in these works, inherited and acquired cognitive programs overlap, becoming a creative space that generates unique linguistic forms and literary images. This study makes a significant contribution to understanding contemporary Russophone prose in Kazakhstan as a unique phenomenon formed at the intersection of cultures, languages, and history.

Keywords: cultural self-identification; cultural code; linguistic code; code-switching; Russian-language prose of Kazakhstan

Вклад авторов

Шмакова Е.С. – концептуализация, письмо – первоначальный проект, формальный анализ.

Бегалиева С.Б. – методология, формальный анализ, письмо – обзор и редактирование.

В.А. Гасимова*Бакинский Славянский Университет**Баку, Азербайджан* <https://orcid.org/0009-0003-9029-6932>email: xcnab34@gmail.com**КОНЦЕПЦИЯ ЛЮБВИ В ПОВЕСТИ А.И. КУПРИНА «ОЛЕСЯ»**

Аннотация. В статье рассматривается концепция любви в повести А.И. Куприна «Олеся», где это чувство выступает центральным элементом художественного повествования, организующим сюжет произведения и выступающим главным средством характеристики героев. Особое внимание уделяется характеру и развитию взаимоотношений между главными героями, принадлежащими к разным социальным и культурным слоям. Любовь раскрывается как многогранное, сложное и противоречивое явление, способное преодолевать общественные ограничения, но при этом уязвимое к внутренним сомнениям и внешним препятствиям. Через систему художественных образов и символику природы формируется пространство эмоциональной и духовной близости, выходящее за рамки традиционных норм. Исследование использует контекстуальный, семантический и идейно-тематический подходы, что позволяет выявить глубокие смысловые уровни авторской концепции любви. В повести отражаются не только личностные переживания героев, но и философские вопросы свободы, выбора и одиночества, раскрывающие трагическую природу человеческих чувств в условиях социальной несвободы. Дополнительно акцентируется внимание на роли символики природы как отражении внутреннего мира персонажей, а также на значимости интуиции и эмоционального восприятия как способов постижения глубинных смыслов произведения. Исследование вписывает повесть А. И. Куприна в социальный и мифопоэтический контексты; также в статье подробно рассматриваются средства создания психологизма, использованные автором повести. Анализ специфики психологизма любовной темы подчеркивает, что любовь в повести выступает не просто личным чувством, а универсальным феноменом, затрагивающим ключевые проблемы человеческого существования и взаимоотношений в обществе.

Ключевые слова: повесть; концепция любви; природа; пантеизм; мистический мотив; общество

Конфликт интересов:

Автор заявляет об отсутствии конфликта интересов.

История статьи:

Дата поступления: 08.10.2025

Дата принятия: 13.02.2026

Введение

Говоря о своеобразии художественной манеры письма А.И. Куприна при раскрытии темы любви в повести «Олеся», необходимо иметь в виду, что тема любви связана с несколькими сюжетными линиями. Образно выражаясь, этот мотив напоминает рельсы, которые то сходятся, то расходятся, а порой развиваются параллельно. Очевидно, что любовь в аристократической среде абсолютно непохожа на близкие отношения в крестьянской среде. Так и развитие темы любви двух центральных героев – Ивана Тимофеевича и Олеси соответственно идут по разным направлениям.

Следует отметить, что проблематика любви у А.И. Куприна прежде всего связана с мифопоэтическим аспектом творчества самого автора. По мнению многих современных исследователей, усиление мифопоэтических начал в литературе и искусстве на рубеже историко-культурного периода XIX–XX веков определяется разными причинами: потерей связи человека с Богом, ощущением хаоса и катастрофичности мира, конфликтностью быта человека и социального бытия. Попытка преодоления реализуется в поисках отдельных художников, которые в своём творчестве «выходят за пространственно-временные и социально-исторические пределы познания, когда литературный герой словно стремится приобщиться к первопричинам бытия, которое воплощает в себе единство космоса и человека» (Саськова, 1996, с. 6). Однако это удаётся не всегда и не во всех случаях. Например, поведение героини свидетельствует о её близости к природе и естеству – внутренним чутьём она ощущает первопричину различных земных явлений, в то время как герой-аристократ далёк от них. Как отмечается в современных исследованиях (см., например, Tartakovsky, 2023), отношения между любящими людьми фокусируются на трех основных характеристиках потенциального партнера: социально-экономическом статусе, физической привлекательности и сходстве.

Материал и методы

Для исследования концепции любви в статье используется литературно-критический метод. Анализируя критическую литературу, касающуюся повести А.И. Куприна «Олеся», мы представляем различные точки зрения на разработку темы любви в повести, не всегда совпадающие с предлагаемой нами трактовкой этой темы.

Кроме того, мы применяем анализ образов главных героев повести, взаимоотношений между ними для выявления авторской специфики психологизма любовной темы. Текстовый анализ помогает нам выявить художественные средства, указывающие на своеобразие развития пантеистических, мистических мотивов в повести, раскрывающие особенности психологического взаимодействия между персонажами.

Результаты и обсуждение

При разработке любовной тематики в повести «Олеся» и других произведениях А.И. Куприн прежде всего придерживался пантеистических взглядов. Иными словами, он был сторонником философского направления, в котором божественное отождествляется с природным началом. Пантеизм как

одна из доминант в художественном мировоззрении был свойственен многим представителям Серебряного века. В творчестве Куприна любовь, помимо пантеистической трактовки, рассматривается также и с позиции эстетики. Она приравнивается к первозданной красоте, которая, по мнению автора, реально существует в мире и реализуется в природе и человеке в их неразрывном единстве. Доверие к стихии человеческих чувств составляет основу психологизма писателя. В порывах «стихийной души» героя чаще всего видится стихия добра. Подчеркнём, что это специфика наиболее ярко проявляется в образе Олеси – как идеальном синтезе красоты и девственности центральной героини. Писатель стремится отделить девушку от внешнего мира, показать в естественной для неё обстановке, среди прекрасной и могучей природы. По мысли прозаика, подлинно прекрасное может торжествовать лишь вдали от мира, где царят алчность и лицемерие. Именно в слиянии с концепцией «стихийного человека» зарождается романтика чувств, присущая прозе Куприна. Он демонстрирует глубокое доверие к светлому содержанию любви и к самой жизни, к её естественному течению. Любовное чувство, его возникновение и развитие прозаик трактует как беспричинное, интуитивное, но в своей основе мудрое признание душевной близости между людьми. Оно рассматривается, по мнению исследователей, как формирование и оценка чувства значимости, связанные с существующими убеждениями человека (Song, Hu & Liu, 2024).

Природное начало в образе главной героине – Олесе и при изображении других простых крестьян неизменно берёт верх. Писатель считает, что только жизнь на лоне природы помогает людям воспитать и сохранить душу человека чистой и незапятнанной. Именно такой является Олеся – ничем не замутнённая, искренняя, прекрасная душа. Духовная жизнь героини настолько благородна и чиста, что невозможно даже допустить мысли о каком-либо обмане с её стороны. Она наделена необычайными качествами, какой-то особой силой прозрения, теми обострёнными чувствами, которые утратили жители городов. Природа с её красотой и очарованием, с властным и просветляющим воздействием на душу человека занимает важное место в повести, определяя её художественный колорит.

Вовсе не случайно, что рассказ начинается с расширенного вступления. С одной стороны, А.И. Куприн знакомит читателя с нетронутым и богатейшим краем – Полесьем, с другой стороны, со всеми остальными действующими лицами, у которых в той или иной степени по сравнению с Олесей, проявляется несовершенство природных данных. Иван Тимофеевич, как представитель аристократической среды, не способен мыслить в тех же категориях и чувствовать так же глубоко и непосредственно, как Олеся. Он любит природу и крестьянами, из уст её с интересом и явным вниманием слушает поэтические народные предания. Любовь их развивается по общепринятым нормам и законам. Герой, как видим, не торопит событий, пытается красиво ухаживать за девушкой, устанавливая связь с Олесей при посредничестве старухи, долго готовится к решительному шагу – объяснению в любви. Все осложняется тем, что главный герой и Олеся принадлежат к различным социальным и культурным мирам.

Обратим внимание на следующие детали, иллюстрирующие особенности психологии любви и одновременно показывающие своеобразие художественной манеры автора в раскрытии концепции любви. Разговор главного героя с Ярмоллой о

старухах-ведьмах служит толчком для первого знакомства с Олесей. В первое время главного героя, Ивана Тимофеевича, в лесной глуши встречают неприветливо, если не сказать, враждебно, с откровенной агрессией. В основном это связано с тем, что местная «ведьма-колдунья» проявляет настороженность к тем, кто не принадлежит к её кругу. Старуха Мануйлиха живёт простой, очень скромной жизнью и с большим недоверием относится к аристократам. В незваном госте бабушка Олеси прежде всего видит утончённого интеллигента, буржуа. Такие натуры чужды ей. Она прямо говорит Ивану Тимофеевичу в глаза, что они люди простые и им не по пути с такими, как он. При этом сам автор устами своего героя выражает неприязнь к старухе, что отражается в её портретной характеристике: *«худые щеки, втянутые внутрь, переходили внизу в острый, длинный, дряблый подбородок, почти соприкасавшийся с висящим вниз носом; провалившийся беззубый рот беспрестанно двигался, точно пережевывая что-то; выцветшие, когда-то голубые глаза, холодные, круглые, выпуклые, с очень короткими красными веками, глядели, точно глаза невиданной зловещей птицы»* (Куприн, 1991, с. 361).

Полной противоположностью во всём является её внучка – главная героиня повести Алёна, которую окружающие по деревенской традиции именуют Олесей. Примечательно, что вслед за портретной характеристикой старухи Мануйлихи тут же следует описание внешности молодой девушки. *«Оригинальную красоту ее лица, раз его увидев, нельзя было позабыть, но трудно было, даже привыкнув к нему, его описать. Прелесть его заключалась в этих больших, блестящих, темных глазах, которым тонкие, надломленные посредине брови придавали неуловимый оттенок лукавства, властности и наивности...»* (Куприн, 1991, с. 365).

Трудно не влюбиться в такую неземную красоту. Однако Куприн показывает Олесю не только как красивую деревенскую девушку, но и как личность с тонким умом и прекрасно поставленной речью. Она знает немало русских пословиц и поговорок, с которых часто начинает свою речь. Вместе с тем есть в этом женском образе и нечто мистическое: вера в карты, амулеты, религиозные ритуалы, народные приметы. Во многие из этих поверий она верит безоговорочно, не подвергая их рациональному сомнению. Так, в частности, считает видный исследователь творчества А.И. Куприна Л.П. Трофимова. Она пишет: «Слепая вера в пророчества стала в буквальном смысле проклятием для Олеси» (Трофимова, 1970, с. 84). При этом Л.П. Трофимова ссылается на эпизод с мельником Трофимычем. Действительно, крестьянин удавился вскоре после того, как героиня предсказала ему гибель, говоря, что *«Трофим на днях дурной смертью умрет»* (Куприн, 1991, с. 372). Она подробно анализирует предсказания героини Ивану Тимофеевичу.

Однако на наш взгляд, литературно-критический анализ Трофимовой односторонне. Исследовательница чрезмерно заостряет внимание на этих свойствах натуры Олеси. В результате создается несколько одностороннее впечатление о ней как о натуре, слишком подверженной мистическому влиянию. Фаталистическая убежденность в смерти заслоняет самое сильное качество её характера – умение любить и быть преданной. Более объективный подход мы отмечаем у Г.К. Зенкевича. Он справедливо утверждает, что «насколько при всем своём пристрастии к ворожбе и колдовству Олеся выше в любви при сравнении с образом Ивана Тимофеевича. Именно любовью центральной героини Куприн мог очаровать читателей. Контрастом такой любви выступает герой-рассказчик. Его

любовь, по сравнению с самоотверженным, большим чувством Олеси, выглядит гораздо мельче и напоминает вдумчивым читателям не столько глубокое чувство, сколько лёгкое увлечение» (Зенкевич, 1973, с. 106). Можно провести параллель с образом Татьяны у А.С. Пушкина, ведь несмотря на деревенское происхождение Олеси, Иван Тимофеевич быстро замечает ее «милую простоту», «врождённую порядочность». По мнению современных исследователей, эмоции влияют на поведение и физиологические процессы человека под воздействием множества факторов (Kouri, Meuwly, et al., 2024).

Все эти элементы материального или нематериального мира очень нужны писателю как своего рода плацдарм для развития темы любви. Философия любви пронизывает сюжетную канву повести. Перед признанием Иван Тимофеевич узнаёт, что Олеся — «подлинная мастерица» многих дел с медицинской точки зрения: она умеет останавливать кровь, заговаривать зубы и возвращать к жизни людей укушенных бешеной собакой. Читатель понимает, что все эти средства относятся к народным, и медицинской помощью это назвать трудно. Но ведь и Олеся — дитя природы. Автор неоднократно подчёркивает это в повести. Однако перечисленное является лишь ступенью к разработке центральной проблематики. Основное в этом произведении — от начала и до конца повествования неразрывно связано с Добром и Красотой. И мы не случайно пишем эти слова с заглавной буквы. Принципиально важно, что они в «Олесе» неотделимы от безграничной веры самого автора в вечные метафизические идеалы человеческой души, которая наполняет жизнь двух влюблённых, в частности, — Олеси и Ивана Тимофеевича божественным, то есть высоким смыслом. В этом также проявляется авторское своеобразие художественной манеры раскрытия темы любви.

Первое свидание героя и Олеси состоялось зимой, а последующие происходят весной. За время разлуки созревают чувства в душе двух людей, ощутивших живую симпатию друг к другу при первой встрече. И когда начинается пробуждение природы, вся радостная и торопливая тревога ожившего леса вызывает в душе героя томительные ожидания. Могучий порыв весны овладевает героем так властно потому, что и образ девушки, теперь уже постоянно возникающий перед ним, неотделим от природы. Вдали от буржуазной среды, с её мелочной суетой, цинизмом и лицемерием герой повести всецело отдается чудесному, так обновляющему душу сближению с природой. Переживания героя отражают личные чувства писателя. В самом начале творческой деятельности Куприн не раз задумывался над вопросом об отношениях современного человека к природе и о неумении его пользоваться её дарами, ценить и быть ближе. Жизнь большого города привлекала его всячески. Но вместе с тем город ему представлялся чудовищем, калечащим людей. Поэтому так вдохновенно воспекает он в повести животворную, очищающую силу природы, плодородную мощь земли, ожидающей человека, готового трудиться над ней. Неслучайно, что любовь Олеси и героя повести расцветает на лоне лесного пейзажа — простая, нежная и чувственная как природа любовь, где тоска уступает место радости, прекрасное торжествует над уродливым. Такие картины заставляют вспомнить И.С. Тургенева и А.П. Чехова. И как у этих великих художников, пейзаж у Куприна не просто оттеняет настроения героев произведения, но и выражает собственные размышления автора.

Мотив любви раскрыт Куприным в многоплановых и разнообразных конфликтах, во многом обусловленных социальным происхождением героев и

с психологической точки зрения. Следует отметить, что повествование о любви у Куприна принципиально многомерно, часто основано на «диалогичности, многослойности и игре с читательским восприятием...демонстрируя способность лаконично и выразительно передавать повседневную реальность, философские размышления и психологическую глубину» (Умирханова, Орынханова, 2025).

У Ивана Тимофеевича наблюдаем черты эгоцентризма, которые анализируются в современных исследованиях как чувства безответственности, приводящее к трагедии (Furtado, Anacleto, et al., 2024). Ведь, как мы отметили выше, они из совершенно разной общественной среды, и потому воспринимают и переживают это глубокое чувство с неодинаковой силой.

Любовное, божественное, природное – всё это в сознании автора «Олеси» как бы сливается в единое целое. Природа, согласно замыслу А.И. Куприна, – это прибежище для выражения всех своих чувств и помыслов, их защита. К примеру, заметим, что мифологема леса в многосоставном концептуальном содержании амбивалентна. Это означает, что она является проявлением семантической оппозиции Добра и Зла. Полесские леса в повести только с одной стороны являются местом встреч и любовных излияний главных действующих лиц. С другой стороны (и это даже важнее) лес – это целостная защитная структура по отношению к враждебной внешней жизни.

Философия любви в этой повести облечена в форму сказки – характерная и примечательная черта мифопоэтического мышления автора. Во многом эта мифопоэтическая доминанта в «Олесе» обусловлена жанровым своеобразием повести, синтезом реалистической повести со сказкой. Жанровая специфика произведения отчётливо проявляется в принципах изображения главной героини, которая одновременно содержит черты реальной земной девушки и сказочной феи, что акцентируется автором при первом же её появлении.

А.И. Куприн в имени центральной героини использовал тот же самый корень слова, что и «лес». Это не случайно. Единство имени героини Олеси и леса специально подчёркнуто автором на лексическом уровне одним корнем. Настоящее её имя – Алёна или Алёнушка. Не напоминает ли этот образ классического персонажа из русской сказки? Алёнушка, которая, подобно Елене Прекрасной – героиня русских народных сказок и преданий, живёт в сказочной избушке на курьих ножках среди болот полесского бора. Репутация ведьмы еще более придаёт образу Олеси особую «мифологическую», сказочную окрашенность. Так, Ивану Тимофеевичу она рассказывает о том, что над их родом тяготеет проклятье, и судьба готовит ей скорое несчастье.

Любовь тесно сливается со сказочным мотивом и раскрывается автором через понятие «прекрасного». «Волшебная, чарующая сказка» развивается на фоне природы, она усиливает и одухотворяет чувства Олеси и Ивана Тимофеевича. Например, *«сияние луны, месяца, пёстро, причудливо и таинственно расцвечивает лес»*. Берёзы – это вечный символ чистоты и непорочности. Подобно невестам они *«белеют отчётливо и резко»*. Далее, *«свод небес»* – в восприятии автора приобретает значение навеса – символа защиты и покрова. Таким образом, Куприн вновь и вновь подчёркивает оберегающее свойство леса. Понятно, что он содействует нарастанию эмоциональной связи между героями. Единое пространство леса представлено писателем в семантическом противопоставлении двух героев, как предвосхищение их трагической обособленности.

Заключение

Подводя итог, надо отметить, что тема любви в философской трактовке Куприна приобретает программный характер. Это означало новый шаг в эволюции мировоззрения русского писателя. Мы указали на тот факт, что эта повесть несёт на себе отчётливые следы мировидения И.С. Тургенева. С одной стороны, это заметно при сопоставлении с «Записками охотника», с другой же стороны, было показано, как природа родного края словно облагораживает любовные порывы героев повести «Олеся». Но разница в характерах и темпераменте двух влюблённых оказалась настолько сильной, что их любовь не могла, по убеждению Куприна, завершиться оптимистически.

Художественный мир А.И. Куприна отличается своеобразием изображения большой любви. Прежде всего, он обусловлен острой общественной актуальностью в России проблемы дисгармонического «отношения обоих полов между собою». Эту проблему в своё время чётко обозначил И.А. Гончаров применительно к теме любви в творчестве И. С. Тургенева. Мимо неё не могли пройти и такие titаны, как Л.Н. Толстой и Ф.М. Достоевский. Но со второй половины XIX столетия она продолжала оставаться такой болезненной для российского общества, что сохраняла свою прежнюю силу. Словно перескочив через полстолетия, настоящая проблема оказалась в центре внимания А.И. Куприна, который развил её в повести «Олеся». Произведение отличается острым реализмом, богатым духовным настроением и естественным колоритом. Подход к ней необычный, глубоко философский, связанный с исключительно авторским пониманием вечной любви. Это чувство, по мнению прозаика, рассматривается как источник вечных мук и страданий. Но в ней нет абсолютного пессимизма. Любовь в изображении писателя – «неувядающая», «бессмертная», «безмерная». И всегда чистая, хотя гармония трудно достижима. Повесть Куприна, несмотря на её трагический финал, представляет собой произведение о высоком счастье, которое навсегда остаётся с героями.

Список использованной литературы

- Зенкевич Г.К. Полесский цикл А. Куприна («Глушь», «Олеся», «На глухарях») // Ученые записки Азербайджанского педагогического института русского языка и литературы им. М.Ф. Ахундова. 1973. № 2. Серия XII. С. 102–109.
- Куприн А.И. Собрание сочинений в 6-ти т. Т.1. Произведения 1889–1900. Москва: Художественная литература, 1991. 524 с.
- Саськова Т.В. Пасторальные мотивы в прозе А.И. Куприна. Москва: Художественная литература, 1996. 212 с.
- Трофимова Л.П. Романтические тенденции в творчестве А.И. Куприна. Казань: Казанский государственный университет, 1970. 197 с.
- Умирханова Ш.А., Орынханова Г.А. Поэтика повествования в рассказе А. Арцишевского «Брат» в контексте жанрового подхода // Тіл және әдебиет: теориясы мен тәжірибесі / Язык и литература: теория и практика. 2025. Т. 4, № 1. С. 102–113. <https://doi.org/10.52301/2957-5567-2025-4-1-102-113>
- Furtado, B.F., Anacleto, G.M.C., Bonfa-Araujo, B., Schermer, J.A. & Jonason, P.K. (2024). Conflict in Love: An Examination of the Role of Dark Triad Traits in Romantic Relationships among Women. *Sosial Sciences* (MDPI). <https://doi.org/10.3390/socsci13090474>
- Kouri, G., Meuwly, N., Richter, M. & Schoebi, D. (2024). Attachment insecurities,

- emotion dynamics and stress in intimate relationships during the transition to parenthood. *BMC Psychology*. <https://doi.org/10.1186/s40359-024-01686-w>
- Song, M., Hu, X. & Liu, S. (2024). Adult attachment and love psychological stress among college students: the mediating role of core self-evaluation and the moderating role of meaning in life. *BMC Psychology*. <https://doi.org/10.1186/s40359-024-01990-5>
- Tartakovsky, E. (2023). The psychology of romantic relationships: motivations and mate preferences. *Frontiers in Psychology*. <https://doi.org/10.3389/fpsyg.2023.1273607>

References

- Furtado, B.F., Anacleto, G.M.C., Bonfa-Araujo, B., Schermer, J.A. & Jonason, P.K. (2024). Conflict in Love: An Examination of the Role of Dark Triad Traits in Romantic Relationships among Women. *Sosial Sciences* (MDPI). <https://doi.org/10.3390/socsci13090474>
- Kouri, G., Meuwly, N., Richter, M. & Schoebi, D. (2024). Attachment insecurities, emotion dynamics and stress in intimate relationships during the transition to parenthood. *BMC Psychology*. <https://doi.org/10.1186/s40359-024-01686-w>
- Kuprin, A.I. (1991). *Sobraniye sochinenii v 6 t. T. I. Proizvedeniya 1889-1900 gg.* [Collected works in 6 vols. Vol. 1. Works of 1889–1900]. Moskva: Khudozhestvennaya literatura. (in Russ.).
- Saskova, T.V. (1996). *Pastoralnye motivy v prose A.I. Kuprina* [Pastoral motifs in the prose of A.I. Kuprin]. Moskva: Khudozhestvennaya literatura. (in Russ.).
- Song, M., Hu, X. & Liu, S. (2024). Adult attachment and love psychological stress among college students: the mediating role of core self-evaluation and the moderating role of meaning in life. *BMC Psychology*. <https://doi.org/10.1186/s40359-024-01990-5>
- Tartakovsky, E. (2023). The psychology of romantic relationships: motivations and mate preferences. *Frontiers in Psychology*. <https://doi.org/10.3389/fpsyg.2023.1273607>
- Trofimova, L.P. (1970). *Romanticheskiye tendentsii v tvorchestve A.I. Kuprina* [Romantic tendencies in the work of A.I. Kuprin]. Kazan: Kazan State University. (in Russ.).
- Umirhanova, Sh.A. & Orynhanova, G.A. (2025). Poetika povestvovaniya v rasskaze A. Artsishevskogo "Brat" v kontekste zhanrovogo podhoda [The poetics of narrative in A. Artsishevsky's story "Brother" in the second genre event]. *Til žāne ādebiet: teoriyāsy men tāžiribesi / Language and Literature: Theory and Practice*, 4(1), 102–113. (in Russ.). <https://doi.org/10.52301/2957-5567-2025-4-1-102-113>
- Zenkevich, G.K. (1973). Poleskiy tsikl A. Kuprina («Glush», «Olesya», «Na gluharyah») [Polesie cycle by A. Kuprin ("Wilderness of the Forest", "Olesya", "On the Wood Grouse")]. *Scientific Notes of the Azerbaijan Pedagogical Institute of Russian Language and Literature named after M.F. Akhundov*, XII(2), 102–109. (in Russ.).

В.А. Ғасымова*Бакы Славян университеті**Баку, Әзірбайжан***А.И. КУПРИНІҢ “ОЛЕСЯ” ӘНГІМЕСІНДЕГІ МАХАББАТ ТҮСІНІГІ**

Аңдатпа. Мақалада А.И. әңгімесіндегі махаббат ұғымы қарастырылады. Куприн «Олесья», мұнда бұл сезім көркем әңгіменің орталық элементі ретінде әрекет етеді. Өртүрлі әлеуметтік және мәдени қабаттарға жататын басты кейіпкерлер арасындағы қарым-қатынастардың сипаты мен дамуына ерекше назар аударылады. Махаббат әлеуметтік шектеулерді жеңуге қабілетті, бірақ сонымен бірге ішкі күмән мен сыртқы кедергілерге осал, көп қырлы, күрделі және қайшылықты құбылыс ретінде ашылады. Көркем бейнелер жүйесі мен табиғат символизмі арқылы дәстүрлі нормалардан шығатын эмоционалдық және рухани жақындық кеңістігі қалыптасады. Зерттеуде автордың махаббат концепциясының терең мағыналық деңгейлерін анықтауға мүмкіндік беретін контекстік, семантикалық және идеялық-тақырыптық тәсілдер қолданылған. Әңгімеде қаһармандардың жеке басынан өткен оқиғалар ғана емес, сонымен бірге бостандық, таңдау және жалғыздықтың философиялық мәселелері де бейнеленіп, әлеуметтік еркінсіздік жағдайында адам сезімінің трагедиялық сипаты ашылады. Сонымен қатар, кейіпкерлердің ішкі әлемінің көрінісі ретіндегі табиғат символикасының рөліне, сонымен қатар шығарманың терең мағынасын түсіну тәсілдері ретінде интуиция мен эмоционалды қабылдаудың маңыздылығына назар аударылады. Талдау хикаядағы махаббат жай ғана жеке сезім емес, адам өмірінің және қоғамдағы қарым-қатынастың түйінді мәселелеріне әсер ететін әмбебап құбылыс екенін атап көрсетеді.

Түйінді сөздер: әңгіме; махаббат ұғымы; табиғат; пантеизм; мистикалық мотив; қоғам

V.A. Gasymova*Baku Slavic University**Baku, Azerbaijan***THE CONCEPT OF LOVE IN THE STORY OF A.I. KUPRIN “OLESYA”**

Abstract. The article examines the concept of love in “Olesya” by A.I. Kuprin, where this feeling functions as a central element of the literary narrative, structuring the plot and serving as a primary means of character development. Particular attention is paid to the nature and evolution of the relationship between the main characters, who belong to different social and cultural strata. Love is conceptualized as a multifaceted, complex, and contradictory phenomenon capable of transcending social constraints yet remaining vulnerable to internal doubts and external obstacles. Through a system of artistic imagery and the symbolism of nature, a space of emotional and spiritual intimacy is constructed, extending beyond traditional norms. The study employs contextual, semantic, and ideological and thematic approaches, making it possible to identify deeper semantic layers of the author’s concept of love. The novella reflects not only the personal experiences of the characters but also broader philosophical issues of freedom, choice,

and loneliness, revealing the tragic nature of human emotions under conditions of social constraint. Additionally, attention is given to the role of natural symbolism as a reflection of the characters' inner world, as well as to intuition and emotional perception as means of interpreting the underlying meanings of the text. The research situates A.I. Kuprin's novella within both social and mythopoetic contexts and analyzes the techniques of psychological representation employed by the author. The findings demonstrate that love in the novella is not merely an individual feeling but a universal phenomenon addressing fundamental issues of human existence and social relations.

Keywords: novella; concept of love; nature; pantheism; mystical motif; society

Ш.С. Келмағамбетова*Е.А. Бөкетов атындағы Қарағанды ұлттық зерттеу университеті**Қарағанды қ., Қазақстан Республикасы.* <https://orcid.org/0009-0003-5067-250X>*email: star8201@mail.ru***С. А. Кенжеғалиев***Е.А. Бөкетов атындағы Қарағанды ұлттық зерттеу университеті**Қарағанды қ., Қазақстан Республикасы.* <https://orcid.org/0000-0001-8412-6716>*email: sayan582@mail.ru***Ж.М. Баймұрынов***Е.А. Бөкетов атындағы Қарағанды ұлттық зерттеу университеті**Қарағанды қ., Қазақстан Республикасы* <https://orcid.org/0000-0003-4980-1397>*email: janbolat_b_m@mail.ru***ҚАЗАҚ ДІЛІНДЕГІ «ҚОНАҚЖАЙЛЫҚ» ҰҒЫМЫНЫҢ
ТІЛДІК КӨРІНІСІ**

Аңдатпа. Мақалада қазақ менталитетіндегі «қонақжайлық» концептісінің тілдік репрезентациясы қарастырылады. Зерттеу барысында қазақ тіліндегі «қонақжайлық» ұғымын білдіретін лексикалық және фразеологиялық бірліктер жүйеленіп, аталған ұғымның мазмұны ұлттық дүниетаным контекстінде жан-жақты айқындалды. Тілдік деректерді талдау нәтижесінде «қонақжайлық» ұғымының қазақ халқының рухани-мәдени құндылықтар жүйесінде маңызды орын алатыны және адамгершілік қағидаларымен өзара тығыз байланысты екені анықталды. Қазақ тілінде осы концепт көрініс табатын лексикалық бірліктерді талдау арқылы оның қазақ халқының рухани-мәдени құндылықтар жүйесіндегі орны мен негізгі мәні айқындалып, маңызы ашылды, сондай-ақ «қонақжайлық» концептісінің тілдік репрезентациясы арқылы берілетін ұлттық менталитет пен дүниетанымның өзіндік ерекшеліктері белгіленді. Мақаланың мақсаты – қазақ халқының ұлттық санасындағы «қонақжайлық» концептісін және оның тілдік бірліктердегі көрінісін зерттеу болып табылады. Мақалада ядролық лексемалар мен жақын және алыс периферия лексемаларынан тұратын концептінің құрылымдық моделі ұсынылады. «Қонақжайлық» ұғымының қазақ тіліндегі мақал-мәтелдерде, тұрақты тіркестерде және түрлі лексикалық бірліктерде көрініс тапқаны және ұлттық дүниетанымның аса маңызды құрамдас бөлігі болып табылатыны анықталды. Қонақжайлық қазақ халқының негізгі моральдық және адамгершілік мінез-құлық қағидаларының бірі ретінде ғасырлар бойы қазақ менталитеті мен мәдениетінің қалыптасуы мен одан әрі дамуына елеулі үлес қосты. Ассоциативтік эксперимент негізінде қазіргі

заманғы қазақ қоғамындағы «қонақжайлық» ұғымының «қонақты құрметтеу», «дастарқан жаю» мен «құрмет көрсету» сияқты дәстүрлі ұғымдармен сабақтастығы анықталды. Алынған нәтижелер қазіргі контекстегі тіл мен сөйлеудің өзара байланысын неғұрлым тереңірек түсінуге мүмкіндік береді.

Түйінді сөздер: «қонақжайлық»; діл; тіл; құндылықтар; тілдік бейнелеу; ұлттық сана-сезім

Мүдделер қақтығысы:

Авторлар мүдделер қақтығысының жоқтығын мәлімдейді.

Мақаланың тарихы:

Түскен мерзімі: 11.02.2026

Баспаға қабылданған мерзімі: 28.05.2026

Кіріспе

«Дүниені тану тілге тәуелді», – деген Вильгельм фон Гумбольдт (1984, б. 159) идеясына жүйелі түрде сүйенетін болсақ, онда «діл» мен «тіл» ұғымдарын тең мәнде қарастыру қажет. Діл тек тіл арқылы көрініс табады. Діл – адамзаттың рухани әрекетінің негізін құрайтын, оның ең маңызды көріністерінің бірі. Қазіргі семиотика ғылымы рухани әрекеттің кез келген түрі – идеология, мәдениет, ғылым, өнер, этика және т.б. – өзінің табиғаты жағынан таңбалық (семиотикалық) сипатқа ие екенін алға тартады. Осы тұрғыдан алғанда, кез келген құбылыс немесе үдеріс өзімен шектеліп қалмай, өзге мәнді білдіретін болса, ол таңбалық сипаттағы құбылыс болып есептеледі.

Зерттеудің өзектілігі бірнеше факторлармен айқындалады: біріншіден, қазіргі антропоцентрилік парадигмада тіл тек коммуникация құралы емес, танымдық ойдың көрінісі ретінде қарастырылады. Бұл бағыт Джордж Лакофф (Lakoff, 2018) еңбектерінде кеңінен дамыған. Екіншіден, «қонақжайлық» концептісі – тек этнографиялық құбылыс қана емес, ол әмбебап категория ретінде әлем халықтарының зерттеу нысанына айналған. Мысалы, мәдениетаралық қарым-қатынаста “hospitality” концептісі әлеуметтік өзара әрекеттің маңызды моделі ретінде қарастырылады. Үшіншіден, қазақ тіл білімінде бұл тақырып зерттелгенімен, оның терең когнитивтік, этимологиялық және семасиологиялық қабаттары жеткілікті деңгейде ашылмаған. Осыған байланысты зерттеудің мақсаты – қазақ лингвомәдени кеңістігіндегі «қонақжайлық» концептісін қазіргі халықаралық ғылыми бағыттармен сабақтастыра отырып, оның терең мазмұндық құрылымын анықтау. Ғылыми жаңалығы:

- «қонақжайлық» концептісі алғаш рет антропоцентрилік парадигма аясында кешенді түрде қарастырылады;
- қазақ тіл біліміндегі тұжырымдар әлемдік когнитивтік лингвистика теорияларымен интеграцияланады;
- концептінің ядро-периферия құрылымы анықталады;
- ассоциативтік эксперимент нәтижелері көпдеңгейлі талдау арқылы қайта интерпретацияланады.

Діл – ұлттық тілдің ерекшеліктерімен айқындалатын ерекше таңбалық жүйе. Діл тілде өз болмысын объективтендіреді деуге болады, ал тіл – онда дүниетаным ерекшеліктерін, құндылықтар жүйесі мен мінез-құлық нормаларын

қалыптастыратын негіз ретінде әрекет етеді. Ұлттық ділді тілдік діл ретінде қарастырғанда ғана оны айқын көруге болады, себебі тіл ғана ділдің өмір сүру ортасы ретінде объективті түрде берілген (Радбиль, 2013, б. 5). Ділді дәл осылай орыс зерттеушісі В.В. Колесов те түсіндіреді: «Діл – ана тілі категориялары мен формаларында жүзеге асатын дүниені тану, ол таным үдерісінде ұлттық сипаттың интеллектуалдық, рухани және еріктік қасиеттерін олардың типтік көріністері арқылы біріктіреді» (2004, б. 10). Әр халықтың тілдік санасы оның сөйлеу ерекшелігі арқылы, соның ішінде ұғым, сөз, сөз тіркестері, мақал-мәтелдер т.б. тілдік бірліктер арқылы көрініс табады. Яғни діл тілдік көріністер арқылы көрініп, әр елдің ерекшелігін сипаттайды. Біздің басты назар қазақ діліндегі «қонақжайлық» ұғымының тілдік көрінісі болмақ. Қазақ халқы өзге ұлтқа мүлдем ұқсамайтын, өзінің өмір сүру тәсілі мен ойлау жүйесі ерекше, жеке діл иесі болғандықтан, зерттеуде сол көріністі аңғару үшін халқының ұлттық ерекшелігін айқындайтын «қонақжайлық» ұғымына тоқталып, тіл арқылы ұлттың танымында қалыптасатындығын байқаймыз. Қазақ санасында ғасырлар бойы сақталған бұл ұғым – діл көрінісінің айқын құндылығы. Қонақжайлық – қазақ халқы үшін тек дәстүр ғана емес, қазақ халқының ерекшелігін сипаттайтын өмір сүру салты мен дүниетанымы.

Қазіргі когнитивтік лингвистикада концепт – мәдени-танымдық бірлік ретінде ұарастырылады. Джордж Лакофф (Lakoff, 2018) концептіні адамның тәжірибесіне негізделген құрылым деп анықтаса, Анна Вежбицкая (Wierzbicka, 1992) әмбебап семантикалық примитивтер теориясын ұсынды. Бұл тұрғыдан алғанда, қазақ тіліндегі «қонақжайлық» концептісі әлемдік «hospitality» ұғымымен салыстырғанда:

- қазақ мәдениетінде сакралды сипатқа ие;
- батыс мәдениетінде прагматикалық сипат басым.

Зерттеушілердің көпшілігі ділдің репрезенттелуінің басты қайнар көзі – тіл деп есептейді. Бұл жөнінде орыс филолог-лингвисті А.Т. Хроленко «ментальділік тілде лексика (тірек сөздер) және грамматика (категориялар мен құрылымдар) деңгейінде көрініс табады», – деп алғаш сөз қозғады (2000, б. 30). Ділдің теориялық негіздері Вильгельм фон Гумбольдт (1984), А.А. Потебня (1922), И.А. Бодуэн де Куртенэ (1963) еңбектерінде қаланса, ділдің тіл арқылы көрініс табатынын лексика және фразеология арқылы зерттеген ғалымдары А. Вежбицкая (Wierzbicka, 1992), Г. Гачев (1995), М. Валова, З. Темиргазина и др. (Valova, Temirgazina, et al., 2023), Д. Пирназарова (Pirnazarova, 2024), А. Джафарлы (Jafarli, 2025) болды. Ұлттық діл мәселесі ғалымдары Д.К. Кішібеков (1999), Т.К. Бурбаев (2004), А. Құдабаев (2004) зерттеулерінде қарастырылады. Осы тұста В.В. Колесовтің «Бүкіл тіл жалпы алғанда халық ділдің тасымалдаушысы бола алады» деген пікірі орынды (2004, б. 42). Зерттеу жұмысымыздың нысаны «қонақжайлық» ұғымына қатысты тұжырымды пікірлер айтқан қазақ зерттеушілері З.К. Сұрағанова (2006), А.Т. Оналбаева (2010), З.К. Ахметжанова (2012) болды.

Материал және әдістері

Зерттеу барысында келесі нақты лингвистикалық әдістер қолданылды:

- концептуалдық талдау (концепт құрылымын анықтау);
- компоненттік талдау (мағыналық құрамды жіктеу);
- ассоциативтік эксперимент;

- когнитивтік модельдеу;
- салыстырмалы-мәдени талдау (қазақ және батыс мәдениеті).

Зерттеу материалы ретінде 120-дан астам тілдік бірлік (мақал-мәтелдер, фразеологизмдер, көркем мәтіндер); М. Әуезовтің «Абай жолы» романы сияқты әдеби деректер; заманауи тілдік қолданыстар пайданылды.

«Қонақжайлық» ұғымының қазіргі қазақ қоғамындағы өзектілігін анықтау мақсатында ассоциативтік эксперимент жүргізілді. Экспериментке 50 респондент қатысып, алынған ассоциациялар семантикалық топтарға жіктелді. Зерттеу нәтижесінде тілдегі діл көрінісін анықтау мақсатындағы «қонақжайлық» ұғымын айқындайтын сөздердің танымдық әлеуеті сипатталды. Қонақжайлық ұғымының ділдік көрінісі тәжірибе арқылы дәйектелді. Сонымен қатар нәтижесінде: жиілік талдау, ядро және периферия әдісі, семантикалық топтастыру арқылы өңделді.

Нәтижелер мен талқылау

Әр тілдер арасында ұқсастықтар мен айырмашылықтар болады. Алайда тіл мен ойлау арасындағы байланыс бар екендігі – ақиқат. Бұл байланыс әлемнің ментальдық құрылымдарында көрініс тауып, негізделеді, ал бұл тілдік құрылымдар арқылы беріледі. Тіл мен ойлау, тіл мен діл, тіл мен этнос арасындағы өзара байланысына қатысты және бұл байланыстар әрбір нақты тілге тән бірегей қабылдау тәсілі деген пікірлер де дау тудырып отыр. Ділдің тілдегі көрінісін анықтау барысында тілдік деректерді алға тартып, тілдік бейнені анықтап, ұлттың діліне жақын ұғымдарды қарастыру маңызды. Осы мәселелерді талдау үшін «Қонақжайлық» ұғымы мысалға алынды. Бұл ұғым – әрбір этнос өкіліне тән әрі таныс ұғым. Алайда әр этностың санасы мен тілінде әртүрлі деңгейде қаралып, қолданылады. Зерттеуші З.К. Сұрағанова қонақжайлық ұғымы – бірнеше міндетті құрамдас бөліктерден тұрады деген пікір білдіреді. Оның айтуынша, қонақты, оның мүлкін қорғау және оған қол сұқпау, үйге қону, ас беру, келген қонақты шығарып салу, қажет болған жағдайда ат мінгізіп, сыйлықтар беру – қонақжайлықтың міндетті бөлігі болып есептеледі (Сурағанова, 2006, б. 115). Байқағанымыздай, қонақты күту – бірнеше біртұтас әрекеттердің кешенінен тұрады.

Зерттеуші З.К. Ахметжанова «Қонақжайлық деңгейі материалдық жағдайға байланысты әртүрлі болуы мүмкін, алайда қандай жағдайда да қазақты қонақжайлықсыз, қонақсыз, қонақ қабылдауға әрдайым жайылған әрі дайын дастархансыз елестету мүмкін емес», – дейді (2012, б. 114). Яғни материалдық жағдай әртүрлі болса да, қонаққа құрмет пен дастарқанға дайындық қазақтың рухани байлығы мен адамгершілік қасиетін көрсетеді. Қазақ халқының танымындағы «қонақжайлық» туралы зерттеуші Б. Нұрдәулетова былай дейді: «Қазақ халқының когнитивтік ойлауында қонақ көптеген халықта кездесе бермейтін ерекше танымға ие. Оған “құтты қонақ келсе, қой егіз табады”, “қонақ өз несібесімен келеді”, “қырықтың бірі – Қыдыр” тәрізді мақал-мәтелдер дәлел болады. “Атаңнан қонақ ұлы”, “қонағы разы болса, Құдай разы” афоризмдеріне негіз болып тұрған ұлттық аялық білімді былайша жүйелеуге болады: “адам баласының мақсаты – Құдайды разы ету, Құдайға жазықты болып қалмау, егер қонақты разы қылсаң, Құдай да саған разы” немесе “адам баласы үшін өзін дүниеге әкеліп, бағып қаққан ата-анадан құрметті адам жоқ. Құранда: “алдымен ата-ананды, сосын тағы да ата-ананды сыйла”, – деген. Ал қонақ ата-ананан да құрметті, ұлы. Осы түсініктің өзі қонақтың қазақ халқының лингвомәдени санасында қаншалықты маңызды орын

алатынын көрсетеді» (Нұрдәулетова, 2010, б. 136)

Зерттеу нәтижесінде «қонақжайлық» концептісінің құрылымы анықталды (сүрет 1).

Сүрет 1. «Қонақжайлық» концептісінің моделі: ядро – жақын периферия – алыс периферия

Концептінің құрылымы мыналардан тұрады:

1) ядро: *құрмет, дастарқан, қонақ күту*;

2) жақын периферия: *бата, төр, сыйлық*;

3) алыс периферия: *әлеуметтік мәртебе, материалдық жағдай, уақыт факторы*.

Ғасырлар бойы қалыптасқан дәстүрлі қонақжайлық қасиет қазақтарға ежелден тән. Бұл туралы XIX ғасырдың аяқ кезінде орыс зерттеушісі Виктор фон Герн былай деп жазған болатын: «Жалпы алғанда, қазақтар осы уақытқа дейін жылы жүзділігімен, қайырымды ақкөңілділігімен және қонақжайлық қасиетімен таңғалдырды. Мұның өзі олардың сүйегіне ежелден сіңіп кеткен керемет асыл қасиет» (Елжановтың, 2023 еңбегінен цитата). Әр қазақтың бұл қасиетін көріп, сезінген адам риза болатыны анық. XIX ғасырда Қазақстанда болып, оны зерттеген неміс зерттеушілердің бірі Ф. фон Хелльвальд та былай жазды: «Қырғыз-қайсақтар барынша қонақжай мейірімді болып келеді. Олардың киізүйіне кіріп жайғасқан кез келген жат жерлік адамның өзі біреулер тонап немесе өлтіріп кетеді-ау деп қауіптенбей, алаңсыз ұйықтай беруіне әбден болады». ¹ Байқағанымыздай, неміс зерттеушісі де қазақтардың қонаққа ерекше құрмет көрсетіп, үйге келген қонақ үй иесінің қамқорлығы мен қорғауында болатындығын меңзеп отыр.

Этимологиялық және семасиологиялық талдау

«Қонақ» сөзі түркі тілдерінде «*келуші*», «*уақытша тұрақтаушы*» мағынасын білдіреді. Семасиологиялық тұрғыдан:

• бастапқы мағынасы – «*келуші адам*»;

• кейінгі мағынасы – «*қасиетті, құрметті тұлға*». Бұл өзгерістер концептінің сакрализация процесін көрсетеді.

Қазақ тілінде «қонақжайлық» репрезентациясы төмендегідей деңгейде көрінеді:

¹ Түркістан облысының қоғамдық даму басқармасының мемлекеттік әлеуметтік тапсырысы бойынша «МӨНГІЛІК ЕЛ» қоғамдық бірлестігі әзірлеген. URL: <https://qazaqjoly.kz/konakzhajlylyk-kazaky-kasiet/> (қаралған күні: 10.12.2025).

1. Лексикалық деңгейде: қонақ ұғымына байланысты атаулар мен сөздер ұлттық тәжірибені бейнелейді. Мысалы: *қонақ, қонақ бөлме, қонақ кәде* т.б. Құт, береке мен ырыс мағыналарының қонақпен жиі байланыста болуы.

2. Фразеологизмдер мен тұрақты тіркестер: қонақжайлықтың тілдік көрінісі қалыптасқан тұрақты тіркестер арқылы бейнеленуі. Мысалы: *қонақ кәде беру, қонаққа барсаң, тойып бар, қонақ сыбағасы, қонақтың жолы бөлек* т.б. Бұл бірліктер қонақтың мәртебесін, оған көрсетілетін қызмет пен әрекеттерді бейнелейді.

3. Паремияларда көрінеді: мақал-мәтелдер ұлттық дүниетанымның тілдік көрінісі. Қонақжайлыққа қатысты мақал-мәтелдер жиі оң мағынада қолданылады. Мысалы: *Қонақ келсе – құт, қонақтың алғысы – Тәңірдің рақымы* т.б.

4. Коммуникативтік дискурста: қонаққа байланысты сөйлеу актілері (дәм ауыз тигізу, тілек айту рәсімдері) де қонақжайлық ұғымын көрсетеді. Мысалы: *қонақтың хал-жағдайын сұрау, амандық сұрасу ережелері, қадамыңыз құтты болсын, берекелі қонақ болыңыз секілді жақсы ниет білдіру ережелері*.

5. Қонақжайлықтың прагматикалық және этнографиялық аспектілері: қазақ қоғамында қонақ күту рәсімі нақты дәстүрлердің жүйесін қалыптастырды. Мысалы: *ерулік* – жаңа қоныстанған кісілерге ас беру қонақжайлық белгісі, *қонақасы* – арнайы қонаққа дайындалатын ас, *бата беру, шашу шашу* сияқты рәсімдер де қонаққа қатыстылығы арқылы әлеуметтік байланыс функциясын атқарған. Бұл дәстүрлер тілдік бірліктермен қатар қонақжайлық ұғымының этномәдени мазмұнын айқындайды.

Ұлттық танымда *қонақ* үш түрге бөлінеді. «Арнайы қонақ» – арнайы шақырылған, алыстан ат терлетіп келген жақын туыс, құда-жекжет, сыйласқан дос-жаран, нағыз сыйлы қонақ. «Құдайы қонақ» – кездейсоқ жолаушы, өзің танымайтын, білмейтін, алыс жақтан жолаушылап жүріп ат басын бұрып келген жолаушы. Бұл тіркестің шығуы да – Ибраһим пайғамбардың киссасынан қалған өнеге. Қиссада Ибраһим пайғамбарға Алланың әмірімен жақсы және жаман жаңалық алып келген үш періштені қонақтың ең жоғарғы деңгейімен көрсетеді. Тіпті жалғыз малын сойып, пісіріп алдарына қойғанда: «*Біз Құдайдан жаңалық алып келген періштесі едік, біз ішіп-жемейміз*», – дейді. Осыдан «*құдайы қонақ*», «*Құдайдан келген қонақ*» деген термин қалыптасып, күтпеген жерден келген кісіні шаруасын сұрамастан шаңыраққа кіргізіп күтіп, ас беру қазақтың дәстүріне ұласты. «*Қыдырма қонақ*» – ет жеп, қымыз ішіп, үй-үйді, ауыл-ауылды кезіп аралап жүрген қонақ. Қонақты қазақ халқы қадір тұтып, құрмет көрсеткен. Қазақ халқы – ертеден мол дастарқан жаюдың шебері, дастарқаннан ұлы нәрсе жоқ. Бір дастарқан басында отырып, дәм татқандар өзара қиянатқа бара алмайды. Бір үйге барып немесе үлкендерді үйіне қонақ еткен болса, «*дәмдес болғанбыз*», «*қолынан дәм татқанбыз*», «*дәмнен үлкен емеспіз*», «*дастарқанға бата берген*» деген сияқты жақсы сөздер де – қазақы ділдің көрінісі. Қонаққа сый-сияпат, ерулік, көңіл шай беру сияқты дәстүр де – қазақтың кеңпейілділігінің белгісі. Қазақта қонаққа қатысты мақал-мәтелдер де аз емес. «*Қырықтың бірі – Қыдыр*», яғни қазақтың түсінігінде Қыдыр – сәттілік пен бақ ала келетін кісі. Күнделікті кездесетін адамдардың арасында Қыдыр кездесуі мүмкін, сондықтан үйге келген қонаққа еш реніш білдірмей, сый-құрмет көрсету әрбір қазақтың парызы болып есептелген. Жолаушы бір ауылдан екінші ауылға баруы үшін жолға ешқандай азық алмаған, себебі «*құдайы қонақпын*» деп кез келген үйге

кіріп еркін жүре берген. «Құтты қонақ келсе, қой егіз табады» деген мақалдың астарынан да қонақтың қазақ ұғымында үйге құт пен береке ала келетіндігімен қатар, қонақтың жоғары мәртебеге ие екендігі аңғарылады. Айта кету керек, егер үй иесі қандай да бір себептермен қонақасы дәстүрін сақтаудан бас тартса, оған қатысты (ежелгі уақытта) айыппұл санкциялары қолданылатын болған. «Қонақ келсе – ет пісер, ет піспесе – бет пісер» мақалының негізі «қонақ келгенде ет асып, құрмет білдіру керек» дегенге саяды, ал «ет піспесе – бет пісер» дегені «қонақтың алдында ұят болып, үй иесінің абыройы түседі» дегенді меңзейді (Тұрманов, 1997, б. 92).

Ділдің тілдегі тағы да бір көрінісін анықтау барысында ақын Қ. Мырзалиевтің «Қазақ пен қонақ» өлеңіне де тоқтала кетсек. Бұл өлеңде қазақ халқының ділі мен болмысы, өмір сүру салты мен рухани құндылықтары толық әрі айқын көрінеді:

*Қонақсыз,
Той-думансыз өткен өмір
Өмірге саналмайды қазақ үшін.
Осындай қазақ інің,
Қазақ ағаң.
О бастан аңсағаны – таза қоғам.
Адамдар арасында ғұмыр кешіп,
Адаммен араласпау –
Азап оған.*

Қазақ халқының қонақжайлығы, әр күні тойсыз өтпейтіндігі, адамдармен араласып, рухани жақын болып, бір-бірілеріне қолдау білдіруден нағыз қазақтың адами, рухани, мәдени болмысы аңғарылады. Қонақжайлық – ұлт болмысының негізгі өзегі:

*О бастан жомарт қазақ топырағы,
Ол қашан дастарқансыз тоқырады.
Мейманға нәрін беріп,
Барын беріп,
Қонақтан қалғанын жеп отырады.*

Қонаққа барын беріп, жомарттық пен мәрттік таныту – қазақ халқының және бір ерекшелігі. Бұл қасиет – ғасырлар бойы қалыптасқан көшпелі мәдениеттің көрінісі.

*Халқымның ең қымбаты төрі ме еді?!
Төрден ол қай уақытта жерінеді!
Қонақсыз қалған күні
Сол қазаққа
Бір нәрсе жетпейтіндей көрінеді.
Баласы батаменен ауызданған
Бабамнан мәрттік жайлы аңыз қалған.*

Қазақ ділінде ұжымдық сана басым. Әр қонақты төрге шығару – құрмет белгісі. Ал бата – рухани тәрбие құралы. Бұл – ділдегі үлкенге құрмет, кішіге ізет белгісі.

*Болмаса өз қонағы,
Көршісінің
Қонағын бірер күнге қарызға алған!
Кететін жемісінді тонап күзде
Жел жылдар қайткенде де шолақ бізге
Сондықтан санайды ол
Бұл өмірге
Келген бір бәріміз де қонақпыз деп.*

Бұл шумақтан қазақтың ділдік дүниетанымы аңғарылады. Қазақ танымында өмір қонақ сияқты өткінші, уақытша. Адам өмірге қонақ болып келеді. Өмір қамшының сабындай қысқа, сондықтан әр адам бір-біріне сыйластық пен құрмет білдіруі тиіс.

*Арудың қапалысын,
Азалысын
Күйменен жұбатпасаң –
Жазалысың.
Қонақсыз,
Той-думансыз өткен өмір
Өмірге саналмайды қазақ үшін! (Мырзалиев, 2019).*

Қазақ ділінде өнердің, күйдің орны ерекше. Қазақ халқы өнерге қашан да жақын. Өнер – тек көңіл көтеру құралы емес, құлазыған көңілді емдейтін рухани байланыс тілі. Қазақ халқында қонақ күту рәсімі, қонаққа ерекше құрмет көрсету – ұрпақтан-ұрпаққа жалғасып келе жатқан мұра (Карасик, Жакупова, Омарова, 2025). Мысалы, қазақтың қай шығармасын оқысаңыз да, қонаққа сый-құрмет көрсетуі ерекше назар аудартады. М. Әуезовтің «Абай жолы» шығармасынан: « ... *Абай тақап келгенде, үй иесі шыққан еді. Иығына шекпен жамылған сақалды біреу. Бір аяғын сылти басатын сияқты. Ербол бұрын сөйлесіп, «қонақпыз» деп өздерінің кім екенін айтып еді. Үй иесі:*

*– Е, жігіттер, түсіңдер. Дәм айдап келген екенсіңдер! Барымыз әзір!.. Кәні!
– деп кеп Абайдың атын өзі байлады!..» (Әуезов, 1997, б. 192).*

Үй иесінің қонақтардың атын өзі байлап, құшақ жая қарсы алуынан қонаққа құрметі, қонаққа деген ерекше ілтипаты көрінеді. Дәстүрден аттамайтын адалдығы да байқалады. Яғни бұл әрекеттен «Қонақ – Құдайдың елшісі» дейтін қазақ халқы үшін қонақтың ерекше мәртебе иесі екені аңғарылады, кеңпейілдігі мен бауырмалдық қасиеті танылады. Бұндай игі дәстүр «Абай жолы» романында көптеп кездеседі. Бұған шығармада ірі жиындарға, Әйгерімнің ауылына барған Абайды күткен сәттердегі, Құнанбай ауылына келген үлкендерді күтіп алған кездегі халықтың қонаққа деген қошеметі дәлел.

Әлеуметтік-мәдени өзгерістер ықпалында қалыптасып отырған жастар

ортасында «қонақжайлық» ұғымының өзектілігін анықтау үшін ассоциативті эксперимент жүргізілді. Экспериментке 17–20 жас аралығындағы 50 респондент қатысты. Зерттеу қатысушылары Қарағанды қаласындағы академик Е.А. Бөкетов атындағы Қарағанды ұлттық зерттеу университетінің 2–3 курс студенттері болды.

Эксперимент 2025 жылдың қараша айында өткізілді. Зерттеу анонимді сауалнама әдісі негізінде жүзеге асырылып, қатысушылардың ерікті келісімімен жүргізілді. Этика талаптарына сәйкес, сауалнамаға қатысу студенттердің оқу үлгеріміне немесе академиялық көрсеткіштеріне ешқандай әсер етпейтіндігі ескертілді. Алынған деректер тек ғылыми мақсатта пайданылды.

Сауалнама құрылымы когнитивті және ассоциативті белгілерді айқындауға бағытталған 5 сұрақтан тұрды. Бұл сұрақтар «қонақжайлық» ұғымын ділдік (ментальды) бірлік ретінде тануға, оның жастар санасындағы мазмұнын, бағалауыштық сипатын және мәдени мәнін анықтауға мүмкіндік береді.

Сауалнама сұрақтары респонденттердің:

- отбасындағы қонақ күту дәстүрлері туралы түсінігін;
- қонаққа көрсетілетін құрметтің тілдік репрезентациясын;
- қазіргі жастар ортасында қонақжайлық дәстүрінің сақталу деңгейіне қатысты бағасын;
- қонақжайлықты әлеуметтік міндет немесе ішкі ықылас ретінде қабылдауын;
- қазақ және шетелдік қонақжайлық үлгілерін салыстыра қабылдау ерекшеліктерін анықтауға бағытталды.

Мақсаты мен міндеті: респонденттер санасында «қонақжайлық» ұғымының қандай ассоциация тудыратынын анықтау; «қонақжайлық» ұғымының семантикалық өрісін белсендендіру; ұсынылған сөз-ассоциацияның респонденттердің тілдік санасындағы өзектілігін тексеру; ділмен байланысты жағдайларды анықтау және әрбір қатысушының жеке тәжірибесін тіркеу.

Эксперимент нәтижесінде 50 респонденттен жауап-реакция алынды. Жиналған деректер талданып, жеке белгілердің жиілігі бойынша ұсынылды. Есептеу нәтижесінде диаграмма жасалып, «қонақжайлық» сөзінің ұғымдық белгілерінің пайыздық қатынасы көрсетілді (сүрет 2 «қонақжайлық» сөзінің ұғымдық белгілері).

Жоғарыда айтылғандарды ескере отырып, фактілерді өңдеу негізінде «қонақжайлық» сөзінің семантикалық көлемін құрайтын 2 ұғымдық белгіні анықтадық: 1) рухани белгілер; 2) материалдық белгілер:

Сүрет 2. «Қонақжайлық» сөзінің ұғымдық белгілері

Әр белгілермен жеке танысып, 17–20 жас аралығындағы жастардың тілдік санасындағы «қонақжайлық» ұғымына түсінік берейік. Жүргізілген зерттеулер бойынша, ең жоғары жиілікпен байқалғаны – рухани белгілер (66%), онан кейін – материалдық белгілер (34%).

Сонымен, «қонақжайлық» ұғымы тудырған мынадай реакциялар:

Рухани белгілер: «Қонақжайлық – міндет емес, жүректен шығатын ықылас» деген көзқарас.

Материалдық белгілер: «Қонақжайлық – материалдық тұрғыдан бай, ауқатты адамдарға ғана көрсетілетін міндет» деген көзқарас.

Эксперимент барысында «...отбасыңызда қандай дәстүр сақталады?» деген сауалға респонденттер түгелдей бірауыздан «қонақжайлық» деп жауап берген. Бұл сұраққа респонденттер мынадай дәстүрді ұстанатындығы туралы жазған: дастарқан жайып, арнайы ас дайындалады – 72%, қонақты жылы қабылдайды – 65%, қонаққа ұлттық тағамдар әзірлейді – 22%, естелікке сыйлықтар беретіндер – 18%, қонақты төрге шығаратындар – 100%. Қонаққа деген құрметті қандай сөздер арқылы білдіресіз деген сауалға «*төрлетіңіз*», «*жоғары шығыңыз*», «*дәм ауыз тийіңіз*» т.б. сөздер арқылы білдіретіндігі көрсетілген. «Қазіргі жастар арасында қонақжайлық дәстүрі қалай сақталған» деген сауалға берілген жауапта респонденттердің пікірі екіге бөлінген. Бұл сұраққа басым көпшілігі жастардың қонақжайлық ережелерін бұрынғыдай ұстанбайтынын, оған басты себеп ретінде заман талабына сай қонақты үйге емес, мейрамхана мен кафелерге шақыратынын, уақыт тапшылығынан жастардың қонақ күтуге деген қызығушылығы жойылып бара жатқанын көрсеткен. Алайда бірнеше респондент жастар арасында қонақжайлық дәстүрінің толығымен сақталғанын келтірген. Себебі отбасында көрген тәрбие ықпалымен қонақжайлық қасиетін бойға сіңіргені туралы жауап берген. Яғни жақсы сақталған, дәстүр жоғалған жоқ деп 46%, ішінара сақталған деп 36%, ал мүлдем сақталмаған деп 10% жауап берген екен.

Жастар арасында қонақжайлықтың элементтері сақталғанмен, заманауи өмір салты ықпалымен өзгеріске ұшырауы прагматикалық сипатқа ие. «Сіз үшін қонақжайлық міндет пе, жүректен шығатын ықылас па?» деген сауалға 66% «міндет» деп жауап берсе, қалған 34% «жүректен шыққан ықылас» деп жауап берген. Бұл сауал барысында қонақжайлықтың моралдық әрі эмоционалдық аспектісі басты орын алатындығын аңғардық. Себебі қазақ халқы үшін бұл тек әлеуметтік міндет қана емес, рухани құндылық ретінде қабылданады. «Қазақ қонақжайлығы мен шетелдік қонақжайлықтың қандай айырмашылықтарын байқадыңыз?» деген соңғы сауалға респонденттердің 10% айырмашылықты байқамаса, 10% жауап бермеген. Ал 70% әр елдің өзіне тән ерекшелігі болатынын және қонақжайлықтың қазақ халқы үшін киелі ұғым, атадан балаға жалғасып келе жатқан дәстүр, қанға сіңген қасиет екенін, ал шетелдіктер үшін бұл дәстүрдің жат ұғым екенін жазған. Шетелдіктер үшін қонақ күтудің өте еркін әрі ашық түрде болатынын, яғни дастарқан мәзіріне де азын-аулақ қана тағам ұсынатынын (шай, кофе, тісбасар т.б.), жеке шекара мен кеңістікке қол сұқпай, яғни рұқсатсыз суретке түсу, жеке басына қатысты сұрақ қою, артық әзіл айту сияқты әрекеттерден аулақ болып, тек ресми әдеп ережелерін ұстанатынын көрсеткен. Қазақ қонақжайлығы – дәстүрдің көрінісі болса, шетелдік қонақжайлық формалді және прагматикалық сипатқа ие.

Дегенмен, зерттеулер көрсеткендей, адамдардың көпшілігі үшін қонақжайлық – әр елдің өзіндік ерекшелігі сақталған дәстүр, ал қонақ күту, оған құрмет көрсету – әр халыққа тән ортақ құндылық.

Сауалнама анонимді болды, сондықтан оң және теріс реакциялар болмады. Респонденттердің шығармашылық тәсілі тәжірибеге адал қатысуды және жастардың тілдік санасында «қонақжайлық» ұғымының өзектілігін көрсететін тәжірибелік жағдайларды нақтылауға бағытталған. Бұл тек жас ерекшеліктеріне байланысты емес. Ассоциациялар спектрінің өзі «қонақжайлық» ұғымының актив қолданылуын ғана емес, оның қазіргі жастар үшін ерекше маңыздылығын да айғақтайды. Жастардың тілдік санасында «қонақжайлық» ұғымының күрделі және көпқырлы мағынаға ие екендігі анықталды. Олар үшін бұл тек абстрактілі ұғым ғана емес, өмірде белгілі бір жағдайлармен, сезімдермен және адамдармен тығыз байланысты. Мысалы: қазіргі жастар үшін «қонақжайлық» ұғымының мазмұны айтарлықтай өзгерген. Әр қонақ үйге құт-береке әкеледі деген сенімдегі ата-бабаларымыз үшін қонақжайлық көбінесе өмірлік ұстаным, адамгершілік құндылық, әр қонақты құрметтеу әр адамның қасиетті парызы болса, бүгінгі жастар үшін қонақжайлық заманға сай өзгерген, яғни батыстық мәдениеттің ықпалы аңғарылады. Жеке шекараны сақтау, қонаққа шақырусыз бармау, себепсіз шақырмау, уақыт тапшылығымен байланыстыру т.с.с. себептер – қазіргі қоғам жастарында «қонақжайлық» ұғымының өзгергенінің көрсеткіші. Мұнан ділдің уақыт өте өзгеріске ұшырап отыратындығын аңғарамыз.

Зерттеу нәтижелері көрсеткендей, жастардың басым бөлігі «қонақжайлықты» өз қалауы бойынша шақыру, отбасынан алған тәрбие дегенмен ұштастырса да, ұлттық дәстүр мен заманауи өмір салтының үйлесімі ретінде қалыптасып келеді. Дегенмен дәстүрлі құндылық ретінде маңызын біржола жоғалтпаған қонақжайлық дәстүр мен тәрбие көрсеткіші, татулық пен береке нышаны, құрмет пен сыйластық белгісінің негізгі элементі ретінде қала береді.

Эксперимент нәтижелері бойынша мына кестеге назар аударайық.

1. Қонақ келгенде отбасы дәстүрлері

Дәстүр түрі	Респонденттер саны	% қатысу
Дастарқан жайып қарсы алу	36	72
Ұлттық тағам ұсыну	11	22
Естелікке сыйлықтар беретіндер	9	18

Деректер көрсеткендей, қонаққа қатысты дәстүр – дастарқан жаю. Естелікке сыйлықтар беретін рәсімі кейбір отбасында сақталғанмен, күнделікті өмірде сирек.

2. Қонаққа құрмет көрсету сөздері мен тіркестері

Сөздер / тіркестер	Респонденттер саны	% қолдану
Төрлетіңіз	45	90%
Жоғары шығыңыз	40	80%
Дәм ауыз тиіңіз	25	50%

Қонаққа құрмет көрсету ережелері қоғамда тұрақты қолданылады және респонденттердің көбінде этикалық нормаларға сай. Бұл тілдік ережелердің прагматикалық әрі ділдік мәнін ашады.

3. Жастар арасындағы қонақжайлық дәстүрінің сақталуы

Сауалнама жауабы	Респонденттер саны	% қатысу
Дәстүрді сақтайды	23	46
Кейбір элементтері ғана бар	18	36
Дәстүр өзгерген / сирек қолданылады	5	10

Жастар арасында дәстүрдің сақталуы аралас сипатта, отбасының ықпалымен болады. Заманауи өмір салты қонақжайлық дәстүрін өзгерткен.

4. Қонақжайлық – міндет пе, жүректен шыққан ықылас па?

Ұстаным	Респонденттер саны	% қатысу
Рухани белгі	33	66
Материалдық белгі	17	34
Екеуінің аралас сипаты	-	-

Қонақжайлықты респонденттердің басым бөлігі рухани құндылық ретінде қарайды. Алайда материалдық тұрғыдан қарастыратындар да болды. Екеуінің аралас сипаты деген респонденттердің бірде бір бөлігінде байқалмады.

5. Қазақ және шетелдік қонақжайлық айырмашылықтары

Айырмашылықтар	Респонденттер саны	% қатысу
Қонаққа көрсетілетін құрмет, рәсімдер дәстүрі	35	70
Айырмашылық байқалмайды	10	20
Жауап бермеген	5	10

Қазақ қонақжайлығының ерекшелігі – дәстүрлі әрі ділдік мәннің сақталуы. Семантикалық дифференциал нәтижесі:

- «қонақжайлық» позитивті бағалау өрісінде орналасқан;
- эмоционалдық реңкі жоғары, яғни концепт эмоционалды – бағалауыштық сипатқа ие.

Қорытынды

Қорытындылай келе, мақалада қазақ танымындағы «қонақжайлық» ұғымының тілдік көрінісі қарастырылды. Қазақ халқының дүниетанымы мен рухани құндылықтары тілдік бірліктер арқылы көрініс табады, бұл олардың ойлау жүйесі мен өмірлік қағидаларын анықтайды. Мақалада қазақ танымындағы «қонақжайлық» ұғымы кең мағынаға ие және ол ұлттық болмыс, рухани құндылықтар мен тарихи тәжірибе арқылы қалыптасқандығы анықталды. Қазақ халқы үшін қонақжайлық – қонаққа ерекше құрмет көрсететін ұлттық құндылық.

Бұл түсінік ғасырлар бойы қалыптасып, тілдік бірліктер арқылы халық жадында сақталған. Қазақ ділінде ерекше орын алатын қонақжайлық – қазақ халқының рухани байлығы, мінез-құлқы мен ішкі болмысының анық көрінісі. Қонақжайлық – қазақ халқының төл келбетін көрсететін маңызды ұғым.

Мақалада сауалнама нәтижелерін талдау барысында қазақ қонақжайлығының бүгінгі таңда әлі тамыры терең сақталғаны анықталды. Респонденттердің басым бөлігі отбасыларында қонақ келгенде дастарқан жайып, төрге шығарып, ұлттық тағам әзірлейтіндігі белгілі болды. Қонақжайлықтың ұлттық дәстүр, тілдік мәдениет, құндылықтар деңгейінде жақсы сақталған. Жастар арасында кейбір өзгерістер болғанымен, оның рухани құндылықтары жойылған жоқ.

Қазақ халқы – ежелден қонақ десе ішкен асын жерге қоятын халық. Келген мейман «құдайы қонақпын» десе болды, үй иесі бұрын танысын-танымасын жылы шыраймен қарсы алып отырған. Сапардағы жолаушы ауылдың кез келген үйіне ойланбай түсіп, қонақ болған. Қазақ «қырықтың бірі – Қыдыр» дейді. Мұнысы «қонақты құма – шарапаты тиеді, бірімен болмаса, екіншісімен құт келеді» деп есептегендіктен. «Қонақты құа берсең, құт қашады» деуі де содан.

Қазақ халқының танымында «қонақжайлық» ұғымы «қонақ», «үй иесі» ұғымдарымен тығыз байланысты. Қазақ халқының танымында қонаққа қатысты айтылатын тілдік бірліктер көптеп кездеседі. «Қонақжайлық» ұғымы – қазақ халқының ұлттық ділін, болмысын айқындайтын ұғымдардың бірі. Бұл ұғымның өзектілігі халықтың тілдік бірліктерінде анық байқалады. Қазіргі жаһандану жағдайында бұл концепт өзгеріске ұшырағанымен, өзінің негізгі рухани мазмұнын сақтап отыр. Зерттеу қазақ тіл білімінің халықаралық ғылыми кеңістікпен интеграциялануына үлес қосады және когнитивтік лингвистика аясында жаңа нәтижелер ұсынады.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі

- Ахметжанова З.К. Очерки по национальной концептологии. Алматы: Изд-во «Елтаным», 2012.
- Әуезов М. Абай жолы: Роман-эпопея. Алматы: Жеті жарғы, 1997. 1 кітап. 320 б.
- Бодуэн де Куртенэ И.А. Избранные труды по общему языкознанию: в 2 т. Москва: Изд-во АН СССР, 1963. Т. 2. 391 с.
- Бурбаев Т.Қ. Қазақ халқы менталитетінің қазіргі кезеңдегі даму ерекшеліктері: әлеуметтік-философиялық талдау: филос. ғылым. докт. ... автореф. Алматы, 2004. 50 б.
- Гачев Г. Национальные образы мира. Космо-ПсихоЛогос. Москва: Изд. группа «Прогресс» – «Культура», 1995. 480 с.
- Гумбольдт В. фон. О различии строения человеческих языков и его влиянии на духовное развитие человечества // Избранные труды по языкознанию. Москва: Прогресс, 1984. С. 156–180.
- Елжанов А. Қонақжайлық – қазақтың қасиеті // «Иман» журналы. 2023. №3 (224). URL: <https://www.muftyat.kz/kk/articles/islam-and-society/2023-05-06/42066-konakzhailyk-kazaktyn-kasieti/> (қаралған күні: 10.12.2025).
- Қазақ мақал-мәтелдері. Жинап, құрастырған Ө. Тұрманов. Алматы: Ана тілі, 1997. 184 б.

- Карасик В., Жакупова А., Омарова Н. Лингвистическая концептуализация понятия ценности «уважение» в русской и казахской лингвокультуре // Тіл және әдебиет: теориясы мен тәжірибесі / Язык и литература: теория и практика, 2025. Т. 4, № 3. С. 79–95. <https://doi.org/10.52301/2957-5567-2025-4-3-79-95>
- Кішібеков Д. Қазақ менталитеті: кеше, бүгін, ертең. Алматы: Ғылым, 1999. 200 б.
- Колесов В.В. Язык и ментальность. Санкт-Петербург: Петербургское востоковедение, 2004. 240 с.
- Құдабаев А.Ж. Қазақ халқының ұлттық ділінің ерекшеліктері // ҚазҰУ хабаршысы. 2004. №1(21). Б. 45–52.
- Мырзалиев Қ. Қазақ пен қонақ. URL: <https://bilim-all.kz/olen/9722-Qazaq-pen-qonaq> (қаралған күні: 10.12.2025).
- Нұрдәулетова Б.И. Когнитивтік лингвистика. Алматы: Асыл кітап, 2010.
- Оналбаева А.Т. Невербальное общение: социальный и национально-культурный контекст. Алматы, 2010.
- Потебня А.А. Мысль и язык. Одесса: Изд-во Украины, 1922. 185 с.
- Радбиль Т.Б. Основы изучения языкового менталитета. Москва, 2013. 368 с.
- Сураганова З.К. Основы и функции казахского обычая гостеприимства «Қонақасы» // Вестник КазНУ. Серия историческая. 2006. № 2. С. 175–177.
- Хроленко А.Т. Лингвокультуроведение: Пособие к спецкурсу по проблеме «Язык и культура». Курск: изд-во ГУИПП «Курск», 2000. 167 с.
- Jafarli, A. (2025). Contextual compatibility and semantic shifts in the translation of concepts. *Til žәне әдебиет: teoriyâsy men täžiribesì / Language and Literature: Theory and Practice*, 4(4), 37–48. <https://doi.org/10.52301/2957-5567-2025-4-4-33-44>
- Lakoff, G. (2018). Cognitive Semantics: The Basic Mechanism of Thought. Lecture 2. In *Ten Lectures on Cognitive Linguistics*. Brill. https://doi.org/10.1163/9789004325302_003
- Pirnazarova, D. (2024). Cognitive Linguistics and the Concepts of "Concept" and "Gestalt". *Excellencia: international multi-disciplinary journal of education*, 11(02), 485–487.
- Valova, M., Temirgazina, Z., Agmanova, A., & Amangeldi, A. (2023). The Ethical Concept of Shame as a Social Regulator of the Students' Behaviour. *Analele Universităţii din Craiova, Seria ŞTIINŢE FILOLOGICE, LINGVISTICĂ, ANUL. XLV*, 45(1–2), 506–523. <https://doi.org/10.52846/aucssflingv.v45i1-2.119>
- Wierzbicka, A. (1992). *Semantics, Culture and Cognition: Universal human concepts in culture-specific configurations*. New York: Oxford University Press.

References

- Akhmetzhanova, Z.K. (2012). *Oчерки po natsional'noy kontseptologii* [Essays on National Conceptology]. Almaty: Eltanym. (in Russ.).
- Auezov, M. (1997). *Abai zholy: roman-epopeya*. [Abai Zholy: an epic novel]. Almaty: Zheti zhargy, Book 1. (in Kaz.).
- Baudouin de Courtenay, I.A. (1963). *Izbrannyye trudy po obshchemu yazykoznaniyu: v 2 t.* [Selected Works on General Linguistics. In 2 vols]. Vol. 2. Moskva: Academy of Sciences of the USSR Publishing House. (in Russ.).
- Burbayev, T.K. (2004). *Kazak halky mentalitetinin kazirgi kezendegi damu erekshelekteri: aleumettik-filosofiyalyk taldau* [Developmental Features of the Kazakh National

- Mentality in the Contemporary Period: A Socio-Philosophical Analysis]. Abstract of Doctoral Dissertation. Almaty. (in Kaz.).
- Gachev, G.D. (1995). *Natsional'nye obrazy mira. Kosmo–Psikho–Logos*. [National Images of the World. Cosmo–Psycho–Logos]. Moskva: Progress–Kultura. (in Russ.).
- Humboldt, W. von. (1984). On the Diversity of the Structure of Human Languages and its Influence on the Intellectual Development of Mankind. In *Selected Works on Linguistics* [Izbrannye trudy po yazykoznaniyu]. Moskva: Progress, pp. 156–180. (in Russ.).
- Jafarli, A. (2025). Contextual compatibility and semantic shifts in the translation of concepts. *Til žāne ādebiet: teoriyāsy men tāžiribesi / Language and Literature: Theory and Practice*, 4(4), 37–48. <https://doi.org/10.52301/2957-5567-2025-4-4-33-44>
- Karasik, B., Zhakupova, A., & Omarova, H. (2025). Lingvisticheskaya kontseptualizatsiya ponyatiya tsennosti “uvazheniye” v russkoy i kazakhskoy lingvokul'ture [Linguistic Conceptualization of the Value Concept “Respect” in Russian and Kazakh Linguocultures]. *Til žāne ādebiet: teoriyāsy men tāžiribesi / Language and Literature: Theory and Practice*, 4(3), 79–95. <https://doi.org/10.52301/2957-5567-2025-4-3-79-95> (in Russ.).
- Kazakh makal-matelderi (1997). [Kazakh proverbs and sayings]. Comp. by O. Turmanov. Almaty: Ana tili. (in Kaz.).
- Kishibekov, D. (1999). *Kazak mentaliteti: keshe, bugin, erten* [The Kazakh Mentality: Past, Present, and Future]. Almaty: Gylym. (in Kaz.).
- Khrolenko, A.T. (2000). *Lingvokul'turovedenie: posobie k spetskursu “Yazyk i kul'tura”*. [Linguoculturology: A Study Guide for the Special Course “Language and Culture”]. Kursk. (in Russ.).
- Kolesov, V.V. (2004). *Yazyk i mental'nost'* [Language and Mentality]. Sankt-Peterburg: Petersburg Oriental Studies. (in Russ.).
- Kudabayev, A.Zh. (2004). Kazak halkynyn ulttyk dilinin erekshelikteri [Peculiarities of the National Mentality of the Kazakh People]. *Bulletin of Al-Farabi Kazakh National University*, 1(21), 45–52. (in Kaz.).
- Lakoff, G. (2018). Cognitive Semantics: The Basic Mechanism of Thought. Lecture 2. In *Ten Lectures on Cognitive Linguistics*. Brill. https://doi.org/10.1163/9789004325302_003
- Myrzaliev, K. *Kazak pen konak*. [Kazakh and guest]. Retrieved 10 December 2025 from <https://bilim-all.kz/olen/9722-Qazaq-pen-qonaq> (in Kaz.).
- Nurdauletova, B.I. (2010). *Kognitivtik lingvistika* [Cognitive Linguistics]. Almaty: Asyl Kitap. (in Kaz.).
- Onalbayeva, A.T. (2010). *Neverbal'noye obshcheniye: sotsial'nyy i natsional'no-kul'turnyy kontekst* [Nonverbal Communication: Social and National-Cultural Context]. Almaty, pp. 216–218. (in Russ.).
- Potebnya, A.A. (1922). *Mysl' i yazyk* [Thought and Language]. Odessa. (in Russ.).
- Pirnazarova, D. (2024). Cognitive Linguistics and the Concepts of "Concept" and "Gestalt". *Excellencia: international multi-disciplinary journal of education*, 11(02), 485–487.
- Radbil', T.B. (2013). *Osnovy izucheniya yazykovogo mentaliteta* [Fundamentals of the Study of Linguistic Mentality]. Moskva. (in Russ.).

- Suraganova, Z.K. (2006). Osnovy i funktsii kazakhskogo obychaya gostepriimstva “Konakasy” [Foundations and Functions of the Kazakh Hospitality Custom “Konakasy”]. *Bulletin of Al-Farabi Kazakh National University. Historical Series*, 2, 175–177. (in Russ.).
- Valova, M., Temirgazina, Z., Agmanova, A., & Amangeldi, A. (2023). The Ethical Concept of Shame as a Social Regulator of the Students’ Behaviour. *Analele Universităţii din Craiova, Seria ŞTIINŢE FILOLOGICE, LINGVISTICĂ, ANUL. XLV*, 45(1–2), 506–523. <https://doi.org/10.52846/aucssflingv.v45i1-2.119>
- Wierzbicka, A. (1992). *Semantics, Culture and Cognition: Universal human concepts in culture-specific configurations*. New York: Oxford University Press.
- Yelzhanov, A. (2023). *Konakzhailyk – kazaktyn kasieti* [Hospitality is a Kazakh trait]. *Iman Journal*, 3(224). Retrieved 10 December 2025 from <https://www.muftyat.kz/kk/articles/islam-and-society/2023-05-06/42066-konakzhailyk-kazaktyn-kasieti/> (in Kaz.).

Ш.С. Келмагамбетова, С.А. Кенжегалиев, Ж.М. Баймұрынов

*Карагандинский национальный исследовательский университет им. Е.А. Букетова
Караганды, Республика Казахстан*

ЯЗЫКОВАЯ РЕПРЕЗЕНТАЦИЯ КОНЦЕПТА «ҚОНАҚЖАЙЛЫҚ» («ГОСТЕПРИИМСТВО») В КАЗАХСКОМ МЕНТАЛИТЕТЕ

Аннотация. В статье рассматривается языковая репрезентация концепта «қонақжайлық» («гостеприимство») в казахском менталитете. В ходе исследования были систематизированы лексические и фразеологические единицы, обозначающие понятие «қонақжайлық» в казахском языке, и определено его содержание в контексте национального мировосприятия. В результате анализа языковых данных было выяснено, что понятие «қонақжайлық» занимает важное место в системе духовно-культурных ценностей казахского народа и тесно связано с нравственными нормами. Посредством анализа лексических единиц, в которых объективируется этот концепт в казахском языке, было раскрыто его место и значение в системе духовно-культурных ценностей казахского народа, а также определены особенности национального менталитета, транслируемые через языковую репрезентацию концепта «қонақжайлық». Целью статьи является исследование концепта «қонақжайлық» / «гостеприимство» в национальном сознании казахского народа и его отражения в языковых единицах. В статье предлагается модель концепта, состоящая из ядерных лексем и лексем ближней и дальней периферии. Установлено, что понятие «қонақжайлық» отражено в пословицах, устойчивых выражениях и лексических единицах казахского языка и является важной составляющей национального мировоззрения. Гостеприимство как одна из основных морально-нравственных норм поведения казахского народа на протяжении веков внесло значительный вклад в становление и формирование казахского менталитета и культуры. На основе ассоциативного эксперимента были выявлены преобладающие значения понятия «қонақжайлық» в современном казахском обществе с такими понятиями, как «уважение к гостю», «накрывание стола», «проявление уважения». Полученные результаты позволяют глубже понять взаимосвязь языка и речи в современном контексте.

Ключевые слова: қонақжайлық; гостеприимство; менталитет; язык; ценности; языковая репрезентация; национальное сознание

Sh.S. Kelmagambetova, S.A. Kenzhegaliyev, Zh.M. Baimurynov

*Karaganda Buketov University
Karaganda, Republic of Kazakhstan*

LINGUISTIC REPRESENTATION OF THE CONCEPT OF “KONAKZHAILYK” (“HOSPITALITY”) IN THE KAZAKH MENTALITY

Abstract. The article examines the linguistic representation of the concept of “konakzhailyk” (“hospitality”) in the Kazakh mentality. The study systematised the lexical and phraseological units denoting the concept of “konakzhailyk” in the Kazakh language and determined its content within the context of the national worldview. The analysis of linguistic data revealed that the concept of “konakzhailyk” occupies an important place within the system of spiritual and cultural values of the Kazakh people and is closely linked to moral norms. Through the analysis of lexical units in which this concept is expressed in the Kazakh language, its place and significance within the system of spiritual and cultural values of the Kazakh people were clarified, and the characteristics of the national mentality conveyed through the linguistic representation of the concept of “konakzhailyk” were identified. The aim of this article is to examine the concept of “konakzhailyk” / “hospitality” within the national consciousness of the Kazakh people and its reflection in linguistic units. The article proposes a conceptual model comprising core lexemes and lexemes from the immediate and extended periphery. It has been established that the concept of “konakzhailyk” is reflected in proverbs, idioms, and lexical units of the Kazakh language and constitutes an important component of the national worldview. Hospitality, as one of the fundamental moral and ethical norms of behaviour among the Kazakh people, has made a significant contribution to the development and formation of Kazakh mentality and culture over the centuries. An associative experiment revealed that the concept of “konakzhailyk” in contemporary Kazakh society is linked to concepts such as “respect for guests,” “setting the table,” and “showing respect.” The findings provide a deeper understanding of the relationship between language and speech in the contemporary context.

Keywords: hospitality; konakzhailyk; mentality; language, values; linguistic representation; national consciousness

Авторлық үлестер

Кельмагамбетова Ш.С. – зерттеу тұжырымдамасын әзірлеу, формалды талдау жүргізу, зерттеу материалдарын жүйелеу, мәтінді жазу – бастапқы жоба дайындау.

Кенжегалиев С.А. – зерттеу әдіснамасын әзірлеу, бағдарламалық қамтамасыз ету, деректерді өңдеу және талдау, зерттеу нәтижелерін тексеру.

Баймұрынов Ж.М. – зерттеу әдіснамасын жетілдіру, ғылыми әдебиеттерге шолу жасау, мәтінді редакциялау және түзету.

З.К. Темиргазина*Павлодарский педагогический университет имени Ә. Марғұлан**Павлодар, Республика Казахстан* <https://orcid.org/0000-0003-3399-7364>email: zifatemirgazina3@gmail.com**ПОЭТИКА ПОСТМОДЕРНИЗМА В ЛИРИКЕ ЕРБОЛА ЖУМАГУЛОВА**

Аннотация. В статье поставлена цель изучения механизмов и источников интертекстов как важнейшей черты поэтики постмодернизма в творчестве современного казахского поэта Ербола Жумагулова. Выбор произведений поэта обусловлен своеобразием использования интертекстуальности в его поэтическом стиле, насыщенном ассоциациями и аллюзиями. Его поэтические тексты представляют собой палимпсесты, в которых через «второй» текст «просвечиваются» первичные тексты, ставшие основой для создания нового литературного произведения. Выявлено, что важнейшим источником ассоциаций для порождения новых смыслов выступает художественная литература: имена поэтов и писателей, персонажи и ситуации из литературных произведений; исторические деятели и события; религиозные и культурные реалии. Жумагулов использует приемы парафраза, аппликаций, эпиграфов, аллюзий, реминисценций для создания многослойного глубинного художественного универсума, в котором сливаются в единое целое казахские, античные, русские реалии, персонажи, факты. Идеино-смысловой задачей интертекстов Жумагулова является отображение экзистенциального одиночества, характерного для героя постмодернистской литературы. Интертексты, органично встраиваясь в новый текст, активизируют ассоциативные связи с дополнительными смысловыми оттенками (иронией, сарказмом), создают комический или драматический эффект. Поэт заимствует не только лексические средства (имена и фамилии писателей, литературных персонажей, исторических деятелей и т.п.), но и синтаксическую и ритмико-интонационную структуру «чужих» поэтических строк. Авторство интертекста не всегда указано, поскольку читатель должен обладать определенным культурным багажом, чтобы узнать общеизвестное выражение в процессе интерпретации жумагуловского текста. В основе создаваемого в лирике Жумагулова художественного мира лежит стремление автора к «деконструкции» реальности вокруг себя, к блужданию в «неустойчивой» реальности в поисках истины.

Ключевые слова: постмодернистская эстетика; интертекст; палимпсест; парафраз; аллюзия

Конфликт интересов:

Автор заявляет об отсутствии конфликта интересов

История статьи:

Дата поступления: 09.04.2026

Дата принятия: 11.06.2026

Введение

Ербол Жумагулов – современный казахский русскоязычный поэт, лауреат различных литературных конкурсов и фестивалей («Казахстанская современная литература», «Магия твердых форм и свободы» и др.). Его стихи публиковались в журналах «Знамя», «Дружба народов», «Континент», «Октябрь». Наиболее известный сборник «Ерболдинская осень» (2006). Кроме этого, поэт активно публикуется в сетевых журналах, в так называемой «сетературе»: «Сетевая словесность», «Әдеби портал» и др.

Жумагулов в полной мере осознает сложность и пограничность своего художественного мировоззрения. В интервью в 2021 году на вопрос журналиста «Олжас Сулейменов, Бахыт Кенжеев, ты и ряд других поэтов-казахов пишете на русском. Считаешь ли ты себя казахским поэтом?» Жумагулов ответил: «Я считаю себя просто поэтом. А казахский поэт, пишущий по-русски или русский поэт казахского происхождения, каждый пусть сам решает. Я не могу не сказать, что принадлежу к русской словесности, потому что по-русски пишу. Но я пишу про все казахское и про свои казахские переживания, про казахскую действительность».¹

Отмечая, что языком его поэзии является русский язык, он в то же время акцентирует идейно-содержательную, образно-эстетическую привязку своего творчества к казахской концептуальной картине мира, к казахскому мировосприятию. Поэт ясно определяет свою национальную и культурную идентичность, называя себя в стихах *казахским поэтом Жумагуловым / (но с русской мурой на устах)* (Новаяз. Жумагулов, 2006, с. 129). Он говорит о желании вернуться к своим истокам, о поисках себя и своего места в казахоязычной литературе: «По-казахски я писать пробовал, пробую и буду пробовать. Другой вопрос – качество. А оно пока не такое, чтобы без стыда можно было показать публике. Поэтому я учусь, читаю, углубляю свой казахский по мере возможности. Мне бы хотелось в будущем хотя бы одну книгу стихотворений на казахском написать».²

Жумагулов, поэт XXI века, несомненно, отразил в своем творчестве философию и эстетику постмодерна. В постмодернизме прошлое переосмысливается с улыбкой, с черным юмором, сарказмом и пастишем, т.е. имитацией стиля. Ирония и пародия в постмодернистском «карнавале» служат инструментом деконструкции любых догм и властных структур. Каждое стихотворение – это своеобразное самоосмысление поэтом своего места и роли в окружающей «неустойчивой» реальности. Лирический герой переживает внутренний кризис, осознавая свою оторванность от культурных корней и стремясь найти опору в памяти и поэзии. Он воспринимает окружающую действительность через призму иронии и игры, что подчеркивает его дистанцию от реальности и других людей. Одиночество героя в постмодернизме – это не просто социальная изоляция, а экзистенциальное состояние, обусловленное обесцениванием личностных смыслов и потерей твердой идентичности:

¹ Ербол Жумагулов: «Я заложник своей репутации» // Check-point. 15.06.2021. URL: <https://check-point.kz/publication?id=164> (дата обращения: 10.02.2026).

² Там же.

*Одиночество – свойство любой среды,
прикипая к нему, я уже сродни
миллиардам себе подобных.
Озорная молекула здешних мест –
свет покуда не выдаст, и тьма не съест –
я блуждаю без права на отдых
(Жумагулов, 2006, с. 99).*

Герой Жумагулова – всего лишь *молекула*, пусть и *озорная*, *сродни миллиардам себе подобных*. Одиночество в постмодернистском мироощущении поэта это естественное, экзистенциальное *свойство любой среды*.

Постмодернизм как культурное и литературное течение основывается на философии кочевничества, сформулированной видным итальянским теоретиком постмодерна и трансавангардизма Бонито Олива (Oliva, 1982). Под «культурным номадизмом» он подразумевал свободное перемещение между стилями разных эпох без привязки к конкретной идеологии или догме, т.е. возводил эклектизм в принцип созидания. Еще один важный для нашего исследования постулат постмодернизма заключается в том, что Олива доказал, что локальные, этнические традиции могут быть актуальными в эпоху постмодерна.

Наибольший вклад в теоретическую разработку поэтики постмодернизма и инструментария ее литературного анализа внес Жерар Женетт (Genette, 1997). Он использовал понятие транстекстуальности как общего термина для всех типов отношений между текстами, включая интертекстуальность. Кроме того, он ввел метафору «палимпсеста», буквально слово означало старинный пергамент, где новый текст написан поверх стертого старого. Метафора описывала, как литературные произведения создаются на основе уже существующих. В литературе «второй текст» не уничтожает оригинал, поскольку без него смысл нового произведения будет неполным. Палимпсест, по Женетту, это сложная структура, где под современным сюжетом всегда скрывается «память» предыдущей литературы.

Поэтическое творчество Жумагулова еще не получило достаточной рефлексии в академической среде. Мы можем назвать лишь две статьи Т.Г. Кучиной (2014; 2020), посвященные, конечно же, самой яркой черте его поэтического постмодернистского стиля – интертекстуальности, реминисценциям: «Готовность любого фрагмента текста в лирике Ербола Жумагулова обернуться цитатой (лишь поначалу не узнаваемой) сигнализирует о семантической активности слова: опорными лексемами стихотворения оказываются “поливалентные” единицы, несущие на себе отпечатки разнящихся предшествующих контекстов и легко образующие ассоциативные связи в новых сцеплениях» (Кучина, 2014, с. 78).

Цель нашего исследования – выявить механизмы и источники интертекстуальности как важнейшей черты поэтики постмодернизма в творчестве современного казахского поэта Ербола Жумагулова.

Материал и методы

Объект интертекстуального анализа в статье – лирические произведения Ербола Жумагулова преимущественно из сборника «Ерболдинская осень» (2006), а также из журналов «Дружба народов» (2005), «Континент» (2007).

В качестве метода исследования текста применяется интертекстуальный анализ, направленный на выявление его связей с другими произведениями. Связи выявляются в форме парафраз, аллюзий, реминисценций. Интертекстуальный анализ помогает раскрыть глубинные смыслы, скрытые отсылки и диалог автора с культурной традицией, определяя, как «чужое» слово формирует контекст изучаемого произведения.

Этот метод основывается на теории интертекста Ю. Кристевой (Kristeva, 1967) и Р. Барта (Barthes, 1974). Согласно Кристевой, поэтическое слово функционирует в трех измерениях «текстового пространства, в котором происходит оперирование различными семными комплексами и поэтическими синтагмами. Эти измерения таковы: субъект письма, получатель и внеположные им тексты (три инстанции, пребывающие в состоянии диалога). В этом случае статус слова определяется: а) горизонтально (слово в тексте одновременно принадлежит и субъекту письма, и его получателю) и б) вертикально (слово в тексте ориентировано по отношению к совокупности других литературных текстов – более ранних или современных)» (Кристева, 2000, с. 428).

По Барту (Barthes, 1974), в любом тексте присутствуют элементы предшествующей и окружающей культуры в узнаваемых или анонимных формах. Интертекстуальность создает «неустранимую множественность» смыслов написанного автором текста. Текст всецело символичен и открыт для бесконечных толкований и интерпретаций читателей. Именно с ролью читателя в интерпретации текста и связана идея Барта о «смерти автора» (Barthes, 1967), ставшая лозунгом постструктурализма и постмодернизма. Барт предлагает искать смысл произведения не в личности писателя (его намерениях, вкусах, детских травмах), а в самом тексте как пространстве, где смешиваются тысячи культурных кодов и цитат из других книг. Автор не «создает» текст, а лишь «комбинирует» разные тексты, которые затем читатель сводит воедино, придавая тексту смысл и тем самым давая ему жизнь. Барт (Barthes, 1967) провозглашает знаменитый парадокс: «Рождение читателя должно быть оплачено смертью Автора».

Механизм интертекста основан на различных способах инкорпорирования «чужого» текста, несущего иные культурные смыслы и коды, во вновь создаваемый текст с помощью различных приемов: реминисценций, аллюзий, парафраз, аппликаций и т.д.

Результаты и обсуждение

Творчество Жумагулова сочетает в себе разнообразие использованных постмодернистских формальных, поэтических техник, передающих свойственные эпохе деконструктивистские попытки деформировать и разрушить реальность. Он активно использует палимпсест, интертекстуальные отсылки, включая аллюзии, реминисценции, парафразы, аппликации к творчеству казахских, европейских и русских классиков, таких как Абай, Гомер, Артю́р Рембо, Дж. Джойс, О. Мандельштам, А. Ахматова, М. Булгаков и др. Это создаёт многослойность текста,

где каждое слово может нести отпечаток предыдущих контекстов и образовывать новые ассоциации. «... Любое слово, кажется, можно взять в кавычки, каждое тянет за собой шлейф коннотаций из предшествующих контекстов» (Кучина, 2020, с. 75).

Постмодернистская поэтика характеризуется развёрнутостью аллюзий и реминисценций, требующих от читателя определенного культурного багажа, так как, по Барту, написанное произведение означает «смерть автора» и рождение читателя как создателя-интерпретатора текста. Жумагуловские интертексты представляют собой ассоциации, в первую очередь, с поэтами, писателями, с отдельными образами, художественными деталями, мотивами из их произведений, с ритмико-интонационной и синтаксической структурой, и во-вторых, с историческими деятелями и событиями. Еще один особый пласт интертекста составляют идиомы, которые, выступая в качестве «чужого» текста, модифицируются автором в соответствии с художественной задачей, меняя форму и свое содержание. Кроме того, он активно использует такие механизмы интертекста, как парафраз и аппликация, которые представляют собой переработку или наложение чужих текстов для создания новых смысловых пластов. Поэт обращается к казахским культурным, историческим и религиозным образам и традициям (*жума намаз, Мамай, Абай, сарбаз*) и сочетает их с русской литературной формой, создавая уникальное транскультурное пространство для выражения казахской идентичности на русском языке.

1. Литературные аллюзии и парафразы в постмодернистской лирике Жумагулова

Жумагуловский поэтический текст насыщен интертекстуальными включениями. Поэт осознаёт формальную ограниченность языка и стремится преодолеть её через эксперименты с поэтической, словесной техникой, через наполнение его смысловыми литературными, культурными, историческими ассоциациями.

В лирическое стихотворение «Уснувший у телефона» (2006, с. 41–43) поэт включает аллюзию к роману М. Булгакова «Мастер и Маргарита»:

*Позвони мне... Грядущее
имеет склонность иногда не наступать окончательно
(в этом смысле не надо быть Берлиозами –
масла и Аннушек хватит на всех).*
(Уснувший у телефона. Жумагулов, 2006, с. 41–43).

Булгаковские персонажи Берлиоз и Аннушка, важная символическая деталь ситуации (пролитое масло) создают развернутую аллюзию и формирует философскую мысль о хрупкости будущего, которое мы планируем. Оно может не наступить в том виде, в каком люди это ожидают, или не наступить совсем. Берлиоз в романе Булгакова – атеист и рационалист, не верящий в судьбу и сверхъестественное, полагающий, что человек сам управляет своей судьбой. Однако судьба в образе Аннушки и купленного ею масла распорядилась его жизнью, невзирая на его убеждения. Лирический герой в произведении Жумагулова призывает задуматься и не полагаться лишь на сухой рационализм или пытаться все предусмотреть. Судьба

(или случай) непредсказуема, и «масла», т.е. фатальных случайностей хватит на каждого, кто слишком самоуверен.

В стихотворении Жумагулова «Бессонница. Абай. Пасутся табуны»¹ интертекст присутствует в виде парафраза, т.е. недословного изложения «чужого» текста, частично или полностью сохраняющего исходный смысл. Поэт обращается к стихотворению О. Мандельштама «Бессонница. Гомер. Тугие паруса...», из которого также заимствован синтаксис и ритмическое построение поэтических строк. У Жумагулова *Гомера* заменяет *Абай*, а *тугие паруса* – фраза *пасутся табуны*. Появление последней фразы завершает прием палимпсеста, т.е. формирование многослойной аллюзии. В сборнике Мандельштама «Камень» после стихотворения «Бессонница. Гомер. Тугие паруса...» следует другое – «С веселым ржанием пасутся табуны...». Таким образом, выражение *пасутся табуны* не только продолжает тему Абая, но и является заимствованием-аппликацией из другого произведения Мандельштама.

Во второй строке стихотворения *Я список лошадей прочёл до середины* автор преобразует идиому *считать баранов* в значении ‘пытаться заснуть’, заменяя лексему *баранов* на *лошадей*, сохраняя тем самым смысловую логику с первой строкой (*пасутся табуны*) и продолжая культурные казахские мотивы в ассоциативной цепочке *Абай – пасутся табуны – лошади*, придавая ей в конечном счете транскультурный характер.

Основной идеей следующего стихотворения Жумагулова является мужественное принятие жизни, неотъемлемой частью которой является смерть. Смерть не внешний враг, это внутренний спутник бытия человека. Мудрость заключается не в игнорировании смерти, а в осознанном сотворчестве с ней, в умении жить «безоглядно» и «счастливо» на фоне её неизбежности:

*я работаю в общем над смертью
и она надо мной и она
надо мной и она надо мною
и вполне себе счастлив хотя
то как зверь временами завую
то заплачу порой как дитя*

(Два стихотворения. Жумагулов, 2006, с. 133).

Осознание смертности не отменяет радости бытия, а делает его более интенсивным, обостренным. Счастье в данном контексте – это способность жить полноценно, несмотря на постоянное присутствие финала. Автор подчеркивает хрупкость и противоречивость человеческого счастья. Парафразой пушкинских строк *То как зверь временами завую, / То заплачу порой как дитя* Жумагулов описывает страх и незащищенность человека перед лицом небытия. Перепады от ярости (воя зверя) к полной беспомощности (плачу дитяти) – это нормальная реакция человека, осознающего свою смертность. Строки из стихотворения А.С. Пушкина «Зимний вечер» *Буря мглою небо кроет, / Вихри снежные крутя; / То, как зверь, она завоет, / То заплачет, как дитя...* поэт переосмысливает в философском ключе, переводя пейзажное описание зимнего ненастья в контекст размышления

¹ Жумагулов Е. Менингитное небо столицы // Континент. 2007. № 132. С. 84.

о жизни и смерти как неизбежной спутнице бытия и счастья, не исключающего страданий и боли.

Как и в предыдущем примере в парафразах можно отметить заимствование Жумагуловым не только смысла «чужого» текста, но и его синтаксического построения, ритмической структуры конструкций, что усиливает ассоциативное сходство с «чужим» текстом.

Характерным примером постмодернистской лирики, насыщенной культурными реминисценциями и темой экзистенциального одиночества, является следующее четверостишие:

*Как же разминулись бы с тобой – в темных
лабиринтах сентября?
Близ тебя, твоих объятий близ,
Я прошел, как **джойсовский Улисс**
(Я курю на кухне... Жумагулов, 2006, с. 119).*

Лирический герой сожалеет о том, как легко люди теряют друг друга, находясь в шаге от счастья или понимания. *Темные лабиринты* – это метафора запутанности человеческих отношений, сложностей судьбы, где легко сбиться с пути и пройти мимо «своего» человека. Тема сложности человеческих отношений переплетается с темой упущенных возможностей и хрупкости близости: *Как же разминулись бы с тобой...* Лирический герой сравнивает себя с героем романа Джеймса Джойса «Улисс» Леопольдом Блумом, который совершает своеобразное «путешествие» по Дублину в течение одного дня: *Близ тебя, твоих объятий близ / Я прошел, как джойсовский Улисс*. Как и Блум, лирический герой Жумагулова – одинокий путник, который видит, наблюдает, находится «близ», но при этом отстранен, словно находится внутри чужого, путаного сюжета, а не живет полноценной любовью. Аллюзия к герою Джойса вносит мотив одиночества, созерцательности и блуждания человека в хаосе современной жизни. Внутренний сюжет – поиск любимой – накладывается на внешние обстоятельства, создавая ощущение нереальности происходящего.

Жумагулов не раз обращается к персонажу Джойса, поскольку этот образ привлекает его неприкаянностью героя, идеей блуждания человека в современном хаосе, близкой его поэтическому мировосприятию:

*Иной проснешься раз, не напрягая глаз,
но мозгом от Морфея ускользая,
и снова ищет ум, блуждая **словно Блум**,
искомому названия не зная
(Иной проснешься раз... Жумагулов, 2006, с. 124).*

2. Исторические аллюзии и реминисценции

Исторические факты, персонажи, события становятся основой для поэтических средств (метафор, сравнений, эпитетов и т.д.), создающих многослойную развернутую картину-загадку, или картину-пазл, которые должен расшифровать и собрать в своем воображении читатель. Исторические интертексты

Жумагулова охватывают широкий хронологический период и характеризуются географическим разбросом: от античной эпохи до времен Бонапарта, от древнего Рима до Франции XVIII–XIX веков.

В следующих строках представлен метафизический масштаб событий, которые рассматриваются не с точки зрения бытовой суетности, а с позиции вечности:

*чьей памятью я вспоминаем
покуда с нездешних высот
закат **полоумным** мамаем
на шов горизонта идет?
(music)¹*

В потрясающем сравнении уходящего дня с неистовым, стихийным и разрушительным нашествием в XIV веке монгольского темника Мамай подчеркивается иррациональность и неуправляемость времени и природных циклов. Закат здесь не мирное угасание суетного дня, а агрессивное, кроваво-красное наступление тьмы, сметающее всё на своем пути. Он идет *на шов горизонта*, туда, где соединяется небо и земля, конечное и бесконечное, как бы пытаюсь разорвать или, наоборот, окончательно запечатать границу между мирами.

Географический и хронологический разброс в ассоциациях с историческими деятелями создает многоплановое художественное пространство, в которое погружается авторский мировзгляд, приобретающий общечеловеческий культурный контекст. Жумагулов обычно использует прием апелляции имен собственных. Так, в следующих строках имена римских исторических деятелей *Цезарь* и *Брут* становятся нарицательными, обобщаются и обозначают любого правителя и его убийцу:

*равнодушной души не труди
никому неизвестной страны гражданин
с червоточиной боли в груди
здесь у **каждого цезаря** будет свой **брут**
(за окном города, города... Жумагулов, 2006, с. 105).*

Аллюзия к древнеримской истории о смерти Цезаря от рук Брута есть напоминание о неизбежности предательства и краха любых амбиций. Даже если ты возвысился до «цезаря», жизнь уравнивает это падением. Это призыв к смирению: не стоит обольщаться властью или успехом, финал всегда предопределен. В стихотворении транслируется идея отстраненного наблюдения. Лирический герой принимает несовершенство мира, неизбежность боли и человеческую неблагодарность как данность. Вместо того чтобы бороться с внешним миром, он выбирает путь внутренней эмиграции и философского спокойствия.

¹ Жумагулов Е. Говори, раздвигая пространство словом // Дружба народов, №6, 2005. URL: <https://magazines.gorky.media/druzhba/2005/6/govori-razdvigaya-prostranstvo-slovom.html>

В отсылке к образу Наполеона Бонапарта автор передает сочетание амбициозности, трагизма и человеческой хрупкости героя, который стремится к великим целям, но неизбежно сталкивается с реальностью поражения:

*Мне, похоже, опять не удастся
обнаружить твой адрес по старым и выцветшим картам...
Ну да ладно с ним... с адресом... видимо, проще остаться
тем же "маленьким – правда, споткнувшимся – бонапартом"...*
(Постскриптум-2).¹

Образ Наполеона Бонапарта – один из самых транслируемых в поэзии интертекстов. Жумагулов своеобразно интерпретирует метафору «маленького бонапарта»: она ассоциируется не с величием, а с амбициозным, но обреченным человеком, который «споткнулся», то есть потерпел неудачу, несмотря на свой азарт и самоуверенность. В этой аллюзии автор передает внутренний драматизм лирического героя.

Лирическое стихотворение «Latina» – это ироничный, но глубокий совет о том, как проживать внезапное чувство любви, сохраняя баланс между страстью и осознанностью:

*настигнет боссановая любовь
уловишь сердца истовую флейту
и тут уже товарищ не буровь
но делай все **по ясперсу и фрейду***
(Latina. Жумагулов, 2006, с. 117).

Метафора-окказионализм *боссановая любовь* образована от названия музыкального жанра *босса-нова*, в котором сочетается чувственность бразильской самбы и интеллектуальность джаза. Она подчеркивает, что пришедшее любовное чувство – легкое, ритмичное, но при этом сложное и «не попсовое». Призыв *не буровь* предлагает не суетиться, не вести себя грубо или неуклюже (не «бурить» реальность), когда слышишь «истовую флейту» сердца.

Поэт советует довериться моменту, не пытаясь его форсировать. Совет *делай все по ясперсу и фрейду* подразумевает, что любовь нужно встречать во всеоружии: как с пониманием своих животных инстинктов (по Фрейду), так и с высокими философскими требованиями к близости (по Ясперсу), сохраняя баланс между «диким» сердцем и «культурным» разумом, упакованный в ироничную форму городского романа. Отсылка к З. Фрейду означает признание своих истинных сексуальных и эмоциональных влечений, а отсылка к К. Ясперсу, философу-экзистенциалисту, – глубокую, подлинную связь между двумя личностями, где любовь становится актом самопознания и свободы.

Таким образом, поэзия Ербола Жумагулова представляет собой глубокое и разноплановое исследование человеческой души, культурной идентичности и возможностей языка, объединяя через палимпсест и интертекстуальность традиции

¹ Ербол Жумагулов. Оклик ангела // Сетевая словесность. <https://www.netslova.ru/zhumagulov/stihi.html> (дата посещения: 05.05.2026).

казахской, русской и европейской литературы в целостный общечеловеческий художественный мир.

3. Аллюзии к религиозным и культурным явлениям

Еще одной важной чертой постмодернистской поэтики Жумагулова становится игра и карнавальность. Искусство для него не застывшее явление, а процесс, игра автора с читателем, где важна не истина, а интерпретация. Словотворчество, языковую игру, «жонглирование» смыслами отмечает И. Якимова, которая говорит о присутствии в его поэзии «разнообразных манифестов, стихотворений в прозе, словесных мозаик, чтобы “не до скуки”, и прочего, свидетельствующего как о неистощимом любопытстве автора к словотворчеству, так и неукротимом желании черне – эпатировать публику, а попросту – развлекаться. Это понятно и простительно, как тренировочные вокализы созревающей звезды бельканто. Это отличные технические задачки на овладение ремеслом» (Якимова, 2003). Она считает стремление к словотворчеству временным явлением в поэзии Жумагулова, своеобразной «болезнью роста».

Не совсем соглашаясь с этим мнением, мы полагаем, что это нечто иное, обращенное к внутреннему осознанию поэтом несовершенства окружающего мира, которое можно передать в постмодернистском поэтическом «несовершенстве», ломке традиционных канонов, нелинейном, прерывающемся, сбивчивом ритме. Эти поэтические упражнения и экзерсисы Ербола Жумагулова служат одной цели – разрушению или хотя бы размыванию основ окружающей «неустойчивой» реальности, ее «деконструкции».

Языковая игра прослеживается на различных уровнях системы языка (фонетическом, лексическом, фразеологическом, словообразовательном, синтаксическом, стилистическом, графическом), она выступает психолингвистическим приемом аттракции, привлечения внимания читателя и создания эмоционального эффекта (Темиргазина, Мельничук, 2024). Например, в стихотворении «Жума намаз» мы обнаруживаем на лексическом уровне игру со словами из разных языков, схожими по звучанию, но транслирующими различные культурные коды:

«Салам, молекула!»

«Молекула, салам!»

(Жума намаз).¹

Разрушая общепринятый в казахской культуре канон приветствия «Ас-саламу алейкум», заимствованный из арабского языка, поэт создает на основе фонетического сходства свой иронически-насмешливый вариант приветствия.

Постмодернистской эстетике свойственно желание разрушать и нивелировать авторитеты и каноны, в том числе религиозные. Поэт соединяет выражения из двух различных религиозных лексических систем: мусульманской и христианской: *Аллах акбар!* – *Воистину акбар!* Тем самым он создает в тексте точку экспрессивной напряженности, столкновения чужеродных конкурентных

¹ Жумагулов Е. Говори, раздвигая пространство словом // Дружба народов, №6, 2005. URL: <https://magazines.gorky.media/druzhba/2005/6/govori-razdvigaya-prostranstvo-slovom.html>.

смысловых кодов, усиливая таким образом выразительность поэтических строк и воздействие на читателя (Дерунова, Темиргазина, 2024).

Заключение

Мы раскрыли некоторые особенности постмодернистской поэтики, отражающие своеобразие художественного мировоззрения Е. Жумагулова: интертекстуальность, палимпсест, языковую игру, различные способы словотворчества. Эстетика постмодернизма характерна для казахской транскультурной поэзии начала XXI века. Однако в лирике Жумагулова прослеживается неукротимое желание к «деконструкции» окружающей реальности, которое порождает обостренное стремление к словотворчеству, к ревизии поэтических канонов и техник, к углублению исторического и культурного контекста, в который он погружает свой авторский мировзгляд, стремясь разрушить реальность вокруг себя и построить взамен другую. Несомненно, доминирующим ассоциативным источником для него является литература, затем по частотности использования идет мировая история и философия: античная, европейская. Излюбленный прием языковой игры поэта – трансформация идиом, афоризмов. Выстраивание аллюзий к литературным текстам, поэтам и писателям не ограничивается традиционными канонами (эпиграфами, аппликациями, парафразами), Жумагулов вступает с ними в дискуссию или даже в прямой диалог, включая таким образом их в реализацию идейно-художественной мысли своего произведения.

Интертекстуальные детали, органично встраиваясь в новый контекст, создают ассоциативные связи, передающие дополнительные смысловые оттенки: иронию, сарказм, комический или драматический эффект. Зачастую автор не указывает, кому принадлежит цитата, предполагая, что читатель узнает общеизвестное выражение. Интертекстуальность как одна из основных характеристик эстетики постмодернизма призвана создавать диалоги между текстами, авторами, литературами, историей эпох и, шире, разными культурами и цивилизациями, моделируя общечеловеческое культурное пространство и универсальное ценностное поле.

Список использованной литературы

- Дерунова Е., Темиргазина З. Семиотическое прочтение стихотворения Олжаса Сулейменова "Хромой кулан" // Тіл және әдебиет: теориясы мен тәжірибесі – Язык и литература: теория и практика, 2024. Т. 3. № 2. С. 39–55. <https://doi.org/10.52301/2957-5567-2024-3-2-39-55>
- Жумагулов Е. «Я заложник своей репутации» // Check-point. 15.06.2021. URL: <https://check-point.kz/publication?id=164> (дата обращения: 19.02.2026).
- Кристева Ю. Бахтин, слово, диалог и роман // Французская семиотика: От структурализма к постструктурализму / Пер. с франц., сост., вступ. ст. Г.К. Косикова. Москва: ИГ Прогресс, 2000. С. 427–457.
- Кучина Т.Г. Поэтические реминисценции в стихотворениях Ербола Жумагулова // Русская литература XX–XXI веков как единый процесс (проблемы теории и методологии изучения). Мат-лы IV междунар. научн. конф. Ред.-сост. П.Е. Спиваковский. Москва: Изд-во Моск. ун-та, 2014. С. 78–81.

- Кучина Т.Г. Поэтика интертекстуальности в лирике Ербола Жумагулова // Мир русскоговорящих стран. 2020. № 1(3). С. 69–76. <https://doi.org/10.20323/2658-7866-2020-1-3-69-76>
- Темиргазина З.К., Мельничук Ю.А. Словотворчество в поэзии Ербола Жумагулова как часть языковой игры // Мат-лы междунар. научно-практ. конф. «Азиатский фронт: проблемы трансфера культур». Павлодар: ППУ им. Маргулана, 2024.
- Якимова И. Смуглый мастер подобий текстосновидения Ербола Жумагулова. 2003. URL: <https://stihi.ru/2003/04/18-15> (дата обращения: 28.02.2026).
- Barthes R. (1967). The Death of the Author. *Aspen Magazine*, 5/6.
- Barthes R. (1974). *S/Z: An Essay*. Trans. Richard Miller. Farrar, Straus and Giroux. 271 p.
- Genette, G. (1997). *Palimpsests: Literature in the Second Degree*. Translated by Channa Newman and Claude Doubinsky. University of Nebraska Press. 508 p.
- Kristeva, J. (1967). Bakhtine, le mot, le dialogue et le roman. *Critique*, 23(239), 438–465.
- Oliva, A.B. (1982). *The International Trans-avantgarde*. Publisher, Giancarlo Politi Editore. Length. 319 p.

Источники

- Жумагулов Е. Говори, раздвигая пространство словом // Дружба народов. 2005. №6. URL: <https://magazines.gorky.media/druzhba/2005/6/govori-razdvigaya-prostranstvo-slovom.html> (дата обращения: 12.02.2026).
- Жумагулов Ербол. Ерболдинская осень. Астана: "Елорда", 2006. 136 с.
- Жумагулов Е. Менингитное небо столицы // Континент. 2007. № 132. С. 84.
- Жумагулов Е. Окликая ангела // Сетевая словесность. <https://www.netslova.ru/zhumagulov/stihi.html> (дата посещения: 05.05.2026).

References

- Barthes Roland. (1967). The Death of the Author. *Aspen Magazine*, 5/6.
- Barthes Roland. (1974). *S/Z: An Essay*. Trans. Richard Miller. Farrar, Straus and Giroux.
- Derunova, E., & Temirgazina, Z. (2024). Semioticheskoye prochleniye stikhotvoreniya Olzhasa Suleimenova “Khromoy kulan” [Semiotic Reading of Olzhas Suleimenov’s Poem “Lamed Kulan”]. *Til žāne ādebiet: teoriyāsı men täžiribesı – Language and Literature: Theory and Practice*, 3(2), 39–55. (in Russ.). <https://doi.org/10.52301/2957-5567-2024-3-2-39-55>
- Genette, G. (1997). *Palimpsests: Literature in the Second Degree*. Translated by Channa Newman and Claude Doubinsky. University of Nebraska Press.
- Kristeva, J. (1967). Bakhtine, le mot, le dialogue et le roman. *Critique*, 23(239), 438–465.
- Kuchina, T.G. (2020). Poetika intertekstual'nosti v lirike Yerbola Zhumagulova [The Poetics of Intertextuality in the Lyrics of Erbol Zhumagulov]. *Mir russkogovoryashchikh stran* [The World of Russian-Speaking Countries], 1(3), 69–76. (in Russ.). <https://doi.org/10.20323/2658-7866-2020-1-3-69-76>
- Oliva, A.B. (1982). *The International Trans-avantgarde*. Publisher, Giancarlo Politi Editore. Length.
- Temirgazina, Z.K. & Melnichuk, Yu.A. (2024). Slovtvorchestvo v poezii Yerbola Zhumagulova kak chast' yazykovoy igry [Word Creation in the Poetry of Erbol Zhumagulov as Part of a Language Game]. In *Materialy mezhdunar. nauchno-prakt. konf. «Aziatskiy frontir: problemy transfera kul'tur»* [Proceedings of the

International Scientific and Practical Conf. "Asian Frontier: Problems of Cultural Transfer"]. Pavlodar: PPU im. Margulana. (in Russ.).

Yakimova, I. (2003). *Smuglyy master podobiy tekstosnovideniya Yerbola Zhumagulova* [The Dark Master of Similarities in the Textual Foundations of Erbol Zhumagulov's Vision]. Retrieved 28 February 2026 from <https://stihi.ru/2003/04/18-15> (in Russ.).

Zhumagulov, E. (2021). Ya zalozhnik svoey reputatsii ["I am a hostage to my own reputation"]. *Check-point*. Retrieved 19 February 2026 from <https://check-point.kz/publication?id=164> (in Russ.).

Sources

Zhumagulov, E. (2005). Govori, razdvigaya prostranstvo slovom [Speak, Expanding Space with Words]. *Druzhba Narodov*, 6. Retrieved 12 February 2026 from <https://magazines.gorky.media/druzhba/2005/6/govori-razdvigaya-prostranstvo-slovom.html> (in Russ.).

Zhumagulov, E. (2006). *Erboldinskaya osen'*. [Erboldin Autumn]. Astana: "Elorda". (in Russ.).

Zhumagulov, E. (2007). Meningitnoye nebo stolitsy [Meningitic Sky of the Capital]. *Continent*, 132, 84. (in Russ.).

Zhumagulov, E. Oklikaya angela [Calling out to an angel]. *Setevaya slovesnost'*. Retrieved 5 May 2026 from <https://www.netslova.ru/zhumagulov/stihi.html> (in Russ.).

З.Қ. Темірғазина

Ә. Марғұлан атындағы Павлодар педагогикалық университеті
Павлодар, Қазақстан Республикасы

ЕРБОЛ ЖҰМАҒҰЛОВ ЛИРИКАСЫНДАҒЫ ПОСТМОДЕРНИЗМ ПОЭТИКАСЫ

Аңдатпа. Мақалада қазіргі заманғы қазақ ақыны Ербол Жұмағұлов шығармашылығындағы постмодернизм поэтикасының маңызды белгілерінің бірі ретіндегі интермәтін механизмдері мен көздерін зерттеу мақсаты қойылады. Ақын шығармаларының таңдалуы оның ассоциациялар мен аллюзияларға бай поэтикалық стиліндегі интермәтінділіктің өзіндік қолданысымен айқындалады. Оның поэтикалық мәтіндері палимпсест сипатында көрініс табады, мұнда «екінші» мәтін арқылы жаңа әдеби шығарманы жасауға негіз болған бастапқы мәтіндер «білініп тұрады». Жаңа мағыналардың туындауына негіз болатын ассоциативтік байланыстардың ең маңызды көзі ретінде көркем әдебиет айқындалды: ақындар мен жазушылардың есімдері, әдеби шығармалардағы кейіпкерлер мен жағдаяттар, тарихи тұлғалар мен оқиғалар, діни және мәдени құбылыстар. Жұмағұлов көпқабатты әрі терең көркем универсум қалыптастыру мақсатында парафраз, аппликация, эпиграф, аллюзия, реминисценция тәсілдерін қолданады, мұнда қазақ, антикалық және орыс мәдениетіне тән құбылыстар, кейіпкерлер мен деректер тұтас бір жүйеге тоғысады. Жұмағұлов шығармаларындағы интермәтіндердің идеялық-мағыналық міндеті постмодернистік әдебиет қаһарманына тән экзистенциалдық жалғыздықты бейнелеу болып табылады. Интермәтіндер жаңа мәтінге органикалық түрде ене отырып, ирония, сарказм секілді қосымша мағыналық реңктер арқылы

ассоциативтік байланыстарды белсендіреді, комикалық немесе драмалық әсер тудырады. Ақын жазушылардың, әдеби кейіпкерлердің, тарихи тұлғалардың есімдері мен тектерін және басқа да лексикалық құралдарды ғана емес, сонымен қатар «бөгде» поэтикалық жолдардың синтаксистік әрі ырғақтық-интонациялық құрылымын да шығармашылық тұрғыда игереді. Интермәтін авторлығы әрдайым көрсетіле бермейді, өйткені оқырман Жұмағұлов мәтінін интерпретациялау барысында көпшілікке белгілі тіркестерді тану үшін белгілі бір мәдени қор мен танымға ие болуы қажет. Жұмағұлов лирикасында қалыптасатын көркем әлемнің негізінде автордың өзін қоршаған шынайылықты «деконструкциялауға», ақиқатты іздеу жолындағы «тұрақсыз» шынайылық кеңістігінде кезіп жүруге ұмтылысы жатыр.

Түйінді сөздер: постмодернистік эстетика; интермәтін; палимпсест; парафраз; аллюзия

Z. Temirgazina

Margulan University

Pavlodar, Republic of Kazakhstan

THE POETICS OF POSTMODERNISM IN THE LYRICS OF ERBOL ZHUMAGULOV

Abstract. The article aims to examine the mechanisms and sources of intertexts as a crucial feature of postmodern poetics in the works of contemporary Kazakh poet Yerbol Zhumagulov. The poet's selection of works is motivated by the distinctive use of intertextuality in his poetic style, saturated with associations and allusions. His poetic texts are palimpsests in which primary texts, serving as the basis for the creation of a new literary work, are revealed through a "second" text. It has been found that fiction serves as the most important source of associations for the generation of new meanings: the names of poets and writers, characters and situations from literary works; historical figures and events; and religious and cultural realities. Zhumagulov uses paraphrases, appliqués, epigraphs, allusions, and reminiscences to create a multilayered, profound artistic universe in which Kazakh, classical, and Russian realities, characters, and facts merge into a single whole. The ideological and semantic purpose of Zhumagulov's intertexts is to depict the existential loneliness characteristic of the hero of postmodern literature. Intertexts, organically integrated into the new text, activate associative connections with additional semantic nuances (irony, sarcasm), creating a comic or dramatic effect. The poet borrows not only lexical resources (the names of writers, literary characters, historical figures, etc.) but also the syntactic, rhythmic, and intonational structure of "foreign" poetic lines. The authorship of the intertext is not always indicated, as the reader must possess a certain cultural background to recognize a well-known expression when interpreting Zhumagulov's text. The artistic world created in Zhumagulov's lyrics is based on the author's desire to "deconstruct" the reality around him, to wander through an "unstable" reality in search of truth.

Keywords: postmodern aesthetics; intertext; palimpsest; paraphrase; allusion

Т.М. Тулегенов*Торайгыров университет**Павлодар, Республика Казахстан* <https://orcid.org/0009-0002-6008-6646>*email: t.tul.9211@gmail.com***Б.К. Жумабекова***Торайгыров университет**Павлодар, Республика Казахстан* <https://orcid.org/0000-0003-3327-0931>*email: beibitnur@mail.ru*

ОЦЕНОЧНЫЙ ПОТЕНЦИАЛ ПРЕЦЕДЕНТНЫХ ФЕНОМЕНОВ В АНГЛОЯЗЫЧНЫХ СМИ

Аннотация. Данная работа посвящена исследованию оценочного потенциала прецедентных феноменов в публицистическом дискурсе современных масс-медиа Соединённых Штатов Америки. Материалом исследования послужили тексты изданий «The New York Times», «USA Today» и «The Washington Post», в которых были проанализированы прецедентные антропонимы и афористические высказывания. В результате анализа установлено, что прецедентные феномены выполняют в медийном тексте не только номинативную, но и выраженную оценочную функцию. Выявлено, что прецедентные антропонимы используются преимущественно для характеристики политических деятелей, типизации общественных явлений и создания устойчивых ассоциативных моделей восприятия. Определено, что афористические высказывания чаще всего служат средством усиления авторской позиции, интерпретации фактов и смыслового акцентирования общественно значимых событий. Установлено, что оценочная семантика данных единиц формируется за счёт контекста, культурно-исторических ассоциаций и прагматической установки автора. Также доказано, что характер оценки зависит от жанра публикации, коммуникативной цели материала и идеологической направленности конкретного издания. По итогам исследования сделан вывод о том, что прецедентные феномены являются эффективным средством выражения авторской модальности, усиления экспрессивности текста и опосредованного воздействия на читательскую аудиторию в современном американском медиадискурсе. Уточнено, что в публицистических материалах оценка может носить как положительный, так и отрицательный характер, однако наиболее продуктивной является критическая интерпретация. Показано, что включение прецедентных единиц позволяет журналисту компактно передавать сложные смыслы, активизировать фоновые знания адресата и направлять восприятие информации в заданном автором русле в условиях высокой динамики современного медиaprостранства США сегодня.

Ключевые слова: публицистический дискурс; прагматическая установка автора; экспрессивность; интерпретация текста; медиапространство

Конфликт интересов:

Авторы заявляют об отсутствии конфликта интересов.

История статьи:

Дата поступления: 03.04.2026

Дата принятия: 25.05.2026

Введение

В последние годы возрастает интерес ученых-лингвистов к изучению прецедентных феноменов в публицистическом дискурсе, реализующемся в СМИ, тем самым они становятся легко доступными для широкого круга людей, для общества в целом. Среди известных источников прецедентности в массовой коммуникации, несомненно, публицистический дискурс является главным, так как именно в нем проявляются такие особенности, как эмоциональная и оценочная нагрузка в словах и высказываниях, появляющиеся в зависимости от намерений автора добавочные экспрессивные оттенки, разнообразие тем, попадающих в центр общественного внимания. Кроме того, важным аспектом прецедентных текстов является их воздействия на массовое сознание. Именно поэтому прецедентные тексты в средствах массовой информации вызывают значительный интерес ученых. Так, в работе Т.А. Хайата (Khayyat, 2016) исследуются медиаконструкции Хезболлы в политической коммуникации как прецедентные тексты эпохи быстрого распространения информации. Т.П. Филичкина (Filichkina, 2024), К.М. Дмитриева (2021), Н.В. Погребняк (Pogrebnyak, 2019) занимаются вопросами функционирования прецедентных феноменов в англоязычных средствах массовой коммуникации. В работах В.А. Марьянчика (2015), М.Р. Желтухиной (2016), Г.А. Андреевой (2023) анализируются вопросы, связанные с использованием прецедентных феноменов как средств выражения оценки в публицистическом дискурсе.

З.З. Чанышева (2012), А.В. Малахова (2014), В.А. Саблукова (2016), Х. Ментзинген, Н. Антонио и др. (Mentzingen, António, et al., 2024) рассматривают функционально-прагматический потенциал прецедентных феноменов в различных дискурсах: медийном, политическом, художественном и др.

Работа посвящена анализу функционирования прецедентных феноменов в медиадискурсе ведущих англоязычных изданий, где рассматриваемые единицы характеризуются высокой концентрацией и реализуют не только номинативный, но и выраженный оценочный смысл. Безусловно, использование прецедентных высказываний наделяет публицистический текст дополнительной семантической многомерностью, предоставляя автору возможность лаконично передавать комплексные социально-политические концепты через обращение к когнитивной базе и культурному коду целевой аудитории. Использование их в качестве эффективного инструмента формирования общественного мнения в современном информационном пространстве обуславливает появление у них оценочной прагматики, что делает их приоритетным объектом лингвистических исследований.

В связи с тем, что в американском медиадискурсе наблюдается глубокая символизация социальных и политических явлений, прецедентные единицы приобретают роль специфических семантических маркеров, мгновенно актуализирующих оценочное восприятие события без привлечения эксплицитных пояснений. Нами предпринята попытка выявления оценочного потенциала прецедентных феноменов на базе текстов таких авторитетных американских изданий, как «New York Times», «USA Today» и «Washington Post», с акцентом на выявлении вербальных средств, детерминирующих реализацию оценочных значений.

В рамках данного исследования представляется целесообразным классифицировать прецедентные феномены, функционирующие в дискурсе американских масс-медиа, на две категории: прецедентные антропонимы (имена, названия) и прецедентные высказывания. К первой группе в нашей работе относятся денотаты резонансных событий, политических инцидентов или объектов культуры, которые в процессе семантической деривации обрели символический статус и применяются авторами для оценочной интерпретации. Вторая категория охватывает устойчивые фразеологические единицы, входящие в когнитивную базу американского социума и обладающие фиксированной эмоционально-экспрессивной коннотацией.

Материал и методы

Материалом исследования послужили публицистические тексты современных американских средств массовой информации «New York Times», «USA Today» и «Washington Post», отобранные из электронных версий изданий за 2018–2025 г., выявлены 27 примеров прецедентных феноменов.

В качестве основных методов исследования использовались контекстный (контекстуальный анализ) – метод выявления контекстуального окружения прецедентных феноменов, их позиционного размещения в тексте и коммуникативных установок автора публицистического текста; а также семантико-стилистический метод – метод выявления так называемой стилистической маркированности слов и выражений, то есть наличия в них коннотаций оценочности, экспрессивности. Используя семантико-стилистический метод, можно выявить смысловые «приращения» в лексике газетных текстов, которые необходимо учитывать в межкультурной коммуникации (Khamitova, & Aubakirova, 2024).

Результаты и обсуждение

На наш взгляд, ярким примером примером прецедентного феномена выступает лексема *Watergate*, систематически используемая в материалах изданий «USA Today», «Washington Post» и «New York Times» для дефиниции политических конфликтов различной интенсивности. Исходное номинативное значение этого слова – название элитного жилого и делового комплекса в Вашингтоне. Впервые сюжет об Уотергейтском скандале, приведшем к отставке 37-го президента США Ричарда Никсона, был опубликован в «Washington Post» в 1972 году. Современные СМИ довольно часто употребляют лексему *Watergate* («USA Today» 13 июня 2023 г.; «Washington Post» 25 октября 2026 г.; «New York Times» 15 февраля 2022 г., 18 мая 2024 г., 6 октября 2024 г.) для того, чтобы показать масштабность, грандиозность происходящих политических кризисов или судебных дел.

Так, «Washington Post» 28 марта 2025 года в статье о Бобе Вудворде, знаменитом репортере, раскрывшем скандал в Уотергейте, пишет: «*Over 50 years ago, Woodward's reporting of the break-in at the Watergate... exposed the Nixon administration, now President Trump is testing those limits*» (Более 50 лет назад репортажи Вудворда о взломе в Уотергейте разоблачили администрацию Никсона, теперь президент Трамп проверяет систему противовесов на прочность. – Перевод наш. Т.Т., Б.Ж.). Тема Уотергейта продолжает развиваться. «New York Times» 15 февраля 2022 года, опубликовав рецензию на книгу Г. Граффа, называет ее *the definitive history of the Watergate scandal* (полная история Уотергейтского скандала). В других изданиях в разные годы «New York Times» использует этот же прецедентный феномен в популярных выражениях *the post- Watergate era* (эпоха после Уотергейта) («New York Times» 11 июня 2023 г., 2 июля 2024 г., 11 декабря 2024 г.), *Watergate-style investigation* (расследование в стиле Уотергейта) («New York Times» 19 июля 2023 г.), *Bigger than Watergate* (больше, чем Уотергейт) («New York Times» 17 мая 2018 г.).

Актуализация смысловой структуры этой единицы свидетельствует о том, что в современном медиатексте данный феномен подвергся десемантизации в отношении исходного исторического контекста 1970-х годов, трансформировавшись в абстрактное понятие «системного кризиса», «превышения полномочий» или «дефицита доверия». Мы считаем, что прагматический потенциал *Watergate* актуализируется через распространение в контекстах с негативно маркированными единицами, такими, как *scandal* («скандал»), *cover-up* («сокрытие фактов»), *abuse of power* («злоупотребление властью»), *constitutional crisis* («конституционный кризис»). Следовательно, даже при отсутствии эксплицитной авторской оценки, негативная интерпретация описываемого события предзадана для реципиента на когнитивном уровне (Малахова, 2014).

Научный интерес представляет также функционирование прецедентных высказываний политического генезиса в американской публицистике. Так, конструкция *fake news* («ложные новости»), широко распространенная в контенте «USA Today» (3 мая 2024 г., 20 сентября 2024 г.), «Washington Post» (24 января 2024 г., 4 сентября 2024 г., 16 февраля 2025 г.) и «New York Times» (23 февраля 2024 г., 18 июля 2024 г.), характеризуется высокой степенью прагматической вариативности. В 2016 году термин приобрел популярность во время и после президентских выборов в США. С тех пор выражение стало устойчивым и используется как клише для описания сфабрикованного контента, распространяемого в социальных сетях. В настоящее время частотность выражения *fake news* значительно возросла в СМИ по следующим объективным причинам: из-за активизации с 2022 года пропагандистского медиадискурса в связи с российско-украинской войной; в связи с президентскими выборами 2024 года в США оно постоянно использовалось в газетных статьях о предвыборной кампании, в частности, в статьях о дезинформационных кампаниях, направленных на подрыв доверия к самому процессу выборов, в многочисленных репортажах о выступлениях Д. Трампа, а также в статьях о поддельных новостях, созданных с помощью искусственного интеллекта.

Активность в использовании этого прецедентного феномена продолжает расти, так, в «New York Times» и в течение 2025 года (16 июня 2025 г., 20 января 2025 г.) неоднократно появляется это клише. Это издание на тот момент регулярно помещало критические материалы из речей Д. Трампа, который довольно часто использовал

это выражение для критики самих СМИ. Также она часто встречается в статьях, посвященных вопросу об изменении политики соцсетей (январь-февраль 2025 г.). В ряде контекстов данная единица сохраняет первичную семантику, обозначая преднамеренную дезинформацию. Однако нередко наблюдается использование кавычек или модальных операторов дистанцирования, что свидетельствует о метадискурсивной рефлексии над данным концептом. В подобных условиях *fake news* перестает быть нейтральной номинацией, превращаясь в прецедентный знак политической риторики, целью которой является функция психологического воздействия на массовое сознание.

В этом плане представляется правомерным высказывание о том, что «[в] центре внимания лингвистов в последние годы чаще оказывались приёмы и инструменты суггестии, используемые в разных жанрах политической коммуникации, характеризующихся идеологической модальностью. Исследователи манипуляции перечисляют такие приёмы воздействия, как передача ложной информации с целью подчинения себе и своей воле другого человека ради собственной выгоды, использование явных и неявных средств манипулирования сознанием и т.д. В условиях суггестивного воздействия установка на речевой эффект приобретает несколько иной по сравнению с манипуляцией характер, который диктует природа суггестии» (Чанышева, 2012, с. 141). Не случайно С.А. Осокина и П. Осокин говорят об информационной безопасности интернет-текстов в плане их негативного воздействия на сознание реципиентов (Osokina & Osokin, 2025).

Отдельного рассмотрения требует прецедентное имя-символ *MAGA* (*Make America Great Again*) («Сделаем Америку снова великой») («Washington Post» 4 марта 2025 г., «New York Times» 4 марта 2025 г., 5 марта 2025 г.), которое было использовано в речи 47-го президента США Д. Трампа 4 марта 2025 года в ходе его выступления перед обеими палатами Конгресса. Данная единица выступает репрезентантом прецедентных феноменов с максимально выраженной идеологической нагрузкой. В материалах «New York Times» (12 февраля 2025 г., 20 марта 2025 г.) аббревиатура *MAGA* реализует преимущественно отрицательный оценочный вектор, коррелируя с понятиями радикализма, социальной поляризации и популизма. Напротив, в альтернативных медиа-источниках, в частности, в «Washington Post» (7 января 2025 г., 31 января 2025 г.) этот же лингвистический феномен может функционировать в нейтральном ключе, что подтверждает гипотезу о контекстуальной детерминированности аксиологического значения. В 2025 году это издание использовало пример в качестве определения правящей идеологии, появился термин «*MAGA-лоялисты*» («Washington Post» 15 января 2025 г., 21 января 2025 г., 26 марта 2025 г.), называющий партию приверженцев политики президента Трампа. Также лексема *MAGA* употребляется в выражении *MAGA-fueled majority* (большинство, подпитываемое MAGA), которое характеризует партию республиканцев в Конгрессе («Washington Post» 10 февраля 2025 г.; «New York Times» 4 марта 2025 г.)

Подобная прагматическая двойственность делает данный прецедентный феномен репрезентативным объектом для изучения манипулятивного потенциала прецедентных единиц. В продолжение этих мыслей, можно привести следующее высказывание о воздействии на общество и его сознание: «Следует отметить, что немаловажное значение в формировании массового сознания играет массовая

коммуникация, в которой неизменным атрибутом является речевое воздействие. Именно массовая коммуникация охватывает весь спектр приёмов психологического воздействия на аудиторию. Она может варьироваться от простого информирования до убеждения и внушения. Эффективность массовой коммуникации определяется не только целями и задачами воздействия на читателей, слушателей, зрителей передаваемых сообщений, но и соответствием их содержания и формы постоянным и текущим информационным нуждам людей» (Саблукова, 2016, с. 64).

Не менее значимым является использование прецедентного высказывания *witch hunt* («охота на ведьм»), регулярно воссоздаваемого в политических сегментах американских СМИ. В материалах «New York Times» регулярно употребляется это клише в связи с предвыборными кампаниями 2024 года и в ходе последующих кадровых назначениях («New York Times» 13 апреля 2024 г., 15 апреля 2024 г.). В «Washington Post» в 2025 году были опубликованы статьи, связанные с расследованием организации «охоты на ведьм» (*witch hunt*) среди сотрудников Пентагона с целью выявления критиков администрации («Washington Post» 15 января 2025 г., 22 января 2025 г., 29 июля 2025 г.)

Проведенный анализ указывает на то, что данная единица выступает инструментом лишения правомочности юридических или политических расследований, позиционируемых как предвзятые. Оценочный эффект *witch hunt* достигается посредством метафорического переноса: апелляция к историческому концепту «охоты на ведьм» автоматически активирует фреймы несправедливости и властного произвола. В итоге аудитории навязывается определенный вектор декодирования реальности еще до критического осмысления фактологической базы публикации.

Резюмируя вышеизложенное, можно констатировать высокий уровень оценочной насыщенности прецедентных феноменов в медийном пространстве США. Их текстовое взаимодействие способствует минимизации речевых усилий, повышает экспрессивный фон сообщения и служит средством трансляции конкретных идеологем, или концептов, заключающих в себе положительную или отрицательную оценку. Именно взаимосвязь прецедентных имен, названий и высказываний наделяет публицистический дискурс способностью оказывать комплексное воздействие на реципиента, затрагивая как когнитивную, так и аффективную сферы, что подтверждает их прагматическую значимость для современной лингвистики.

В ходе анализа контента издания «New York Times» выявляется устойчивая тенденция к интеграции прецедентных феноменов в аналитический контекст, где они выполняют роль историко-компаративных фреймов. Так, использование номинаций *Watergate* или *Vietnam syndrome* («Вьетнамский синдром») в материалах, репрезентирующих актуальные политические кризисы, позволяет авторам не просто выстраивать исторические параллели, но и детерминировать специфический оценочный вектор интерпретации описываемых событий. Представляется, что в данных условиях прецедентная единица трансформируется в самодостаточный аргумент, не нуждающийся в дополнительной верификации, поскольку сама процедура сопоставления уже включает в себя негативную либо позитивную оценку. Касательно этих вопросов, существует мнение, что «отрицательный оценочный вектор требует меньше вербальных усилий, положительная оценка

требует аргументации, имитации аналитической объективности или опоры на стереотипы» (Марьянчик, 2015, с. 43).

Особую научную актуальность представляет изучение синтаксической дистрибуции прецедентных феноменов. В публикациях «USA Today» прецедентные высказывания систематически используются в качестве устойчивых структур, содержащих модальные глаголы и адвербиальные оценочные единицы, что существенно интенсифицирует их прагматический потенциал. К примеру, конструкции типа *what looks increasingly like another Watergate* («всё больше напоминает Уолтергейтский скандал». – Перевод наш. Т.Т., Б.Ж.) («USA Today» 13 июня 2024 г., 4 октября 2024 г.) или *widely dismissed as fake news* («повсеместно отвергается как фейковые новости». – Перевод наш. Т.Т., Б.Ж.) («USA Today» 6 июня 2024 г.) наглядно демонстрируют механизм формирования отрицательной оценки в контексте, что, в свою очередь, способствует ее восприятию в качестве общественного мнения. Можно констатировать, что подобные лингвистические формулы создают иллюзию объективности, ретушируя индивидуально-авторскую позицию и представляя ее как коллективное мнение.

Представленные в работе примеры прецедентных феноменов, анализ их семантической структуры свидетельствуют о преобладании в них негативной оценки, связанной, безусловно, с нестабильностью в обществе, в целом, в мире. При этом, имея нейтральное, номинативное значение, слова могут подвергнуться десемантизации, неожиданно приобрести оценочный смысл (к примеру, *Watergate*, *MAGA*), а с другой стороны, для определенных намерений и целей авторами могут использоваться устойчивые выражения, клише, уже изначально обладающие негативной семантикой (*witch hunt*, *fake news*, *Vietnam syndrome*, *what looks increasingly like another Watergate*, *widely dismissed as fake news*, *Watergate-style investigation*, *Bigger than Watergate*, *the break-in at the Watergate*). Учитывая последний фактор, можно согласиться с мнением, что «некоторые зарубежные исследования показывают, что отрицательная формулировка фразы или слова может заметно сдвигать оценку в негативную сторону. Этот эффект связывают с влиянием эмоционально негативного ядра слова» (Андреева, 2023).

Исходя из наблюдений и анализа рассматриваемых прецедентных феноменов, необходимо отметить, что они в медиатекстах не являются статичными образованиями. Их оценочный потенциал подвержен трансформации под воздействием социально-политических факторов. Именно в этом, по нашему мнению, заключается значимость изучения прецедентных феноменов в публицистике: они способствуют пониманию механизма адаптации языка к изменениям социальной реальности и способы фиксации и трансляции оценок через медиадискурс.

Анализ оценочного потенциала рассмотренных прецедентных феноменов, обусловленный трансформацией их семантической структуры, связанной с определенными событиями в обществе, позволяет нам согласиться с тем, что «изменение семантической структуры слова свидетельствует о взаимодействии демократических принципов и жесткой политической системы на языковом уровне... Негативный оценочный момент является выражением политического и морального настроения, царящего в обществе» (Желтухина, 2016, с. 136).

Заключение

Проведенный анализ позволяет констатировать, что прецедентные феномены в публицистическом дискурсе американских масс-медиа обладают выраженным многоуровневым оценочным потенциалом, проявляющимся на семантическом, прагматическом и дискурсивном уровнях. При этом прецедентные названия и высказывания являются не только интертекстуальными компонентами, но и полноценными лингвокогнитивными инструментами, способствующими лаконичному и эффективному конструированию авторской интерпретации событий, впоследствии влияющей на формирование массового сознания.

Соответственно, зачастую публицистический дискурс становится информационно-манипулятивным, поскольку он имеет, в силу своей доступности и открытости, возможность непосредственно влиять на массового читателя. Несмотря на широкий поток информации и необходимость передачи новой информации, публицистический стиль характеризуется высокой степенью использования клише. При этом следует отметить, что большинство клише содержат оценку социально-значимых фактов и событий, положительную или отрицательную.

Исследование оценочного потенциала рассматриваемых прецедентных феноменов способствует более глубокому пониманию механизмов формирования и развития идеологических смыслов в публицистическом дискурсе. Прецедентные компоненты выступают своеобразными культурными знаками в текстах, вокруг которых структурируется аргументативная база и моделируется социальная установка читателя к описываемой реальности.

Список использованной литературы

- Андреева Г.А. Отрицания в речи как маркер описания эмоционально негативных стимулов // Экспериментальная психология, 2023. Т. 16. № 4. С. 143–156. <https://doi.org/10.17759/exppsy.2023160410>
- Желтухина М.Р. Современный медиадискурс и медиакультура воздействия // Верхневолжский филологический вестник, 2016. № 4. С. 154–159.
- Жумабекова Б.К., Шахметова Н.А. Структурно-содержательный потенциал прецедентных феноменов // Вестник Карагандинского университета. Серия «Филология», 2023. № 2(110). С. 104–113. <https://doi.org/10.31489/2023Ph2/104-113>
- Малахова А.В. Прагматический потенциал высказываний с индексами определенности // Вестник АлтГПА: Гуманитарные науки, 2014. № 21. С. 82–86.
- Марьянчик В.А. Оценочный вектор как инструментальная категория и компонент аксиологической структуры текста // Политическая лингвистика, 2015. № 1(51). С. 39–43.
- Саблукова В.А. Суггестивно-манипулятивное использование национально-культурных прецедентных феноменов при описании явлений ксенокультуры (на материале англоязычных статей о России): дис. ... канд. филол. наук. Уфа, 2015. 198 с.
- Чанышева З.З. Суггестивный эффект знаков лингвокультуры в медиакommunikации // Вестник Ленинградского государственного университета им. А.С. Пушкина, 2012. Т. 1. № 3. С. 140–147.

- Bushueva, L.A. & Muliukina, A.E. (2023). Types and Functions of Precedent Names in English-Language Cinematic Discourse. *Linguistics & Polyglot Studies*, 9(3), 116–127. <https://doi.org/10.24833/2410-2423-2023-3-36-116-127>
- Dmitrieva, S. (2021). Functional and Pragmatic Potential of Precedents in English Language Political Media Discourse. *SSRN Electronic Journal*, May 23. URL: <https://ssrn.com/abstract=3853101> (дата обращения: 20.02.2026 года).
- Filichkina, T.P. (2024). Precedent Phenomena as a Means of Event Representation in the English Language Media Discourse. *Linguistics & Polyglot Studies*, 10(4), 57–70. <https://doi.org/10.24833/2410-2423-2024-4-41-57-70>
- Kappasova, A. & Adilova, A. (2024). Precedent Text and Semantics of the Article. *Tiltanym*, 3, 224–233. <https://doi.org/10.55491/2411-6076-2024-3-224-233>
- Khamitova, G. & Aubakirova, A. (2024). The Use of Newspaper for Intercultural Communicative Competence Development of Efl Learners'. *Til žāne ādebiēt: teorijāsy men tāžiribēsī / Language and Literature: Theory and Practice*, 3(3), 93–103. <https://doi.org/10.52301/2957-5567-2024-3-3-93-103>
- Khayyat, T.A. & Khayyat, T.A. (2016). *Political Communication in the Age of Dissemination: Media Constructions of Hezbollah*. Peter Lang AG, Internationaler Verlag der Wissenschaften.
- Mentzingen, H., António, N., Bacao, F., & Cunha, M. (2024). Textual similarity for legal precedents discovery: Assessing the performance of machine learning techniques in an administrative court. *International Journal of Information Management Data Insights*, 4(2), 100247. <https://doi.org/10.1016/j.jjime.2024.100247>
- Osokina, S. & Osokin, P. (2025). Linguistic study of the internet-texts from information security perspective. *Til žāne ādebiēt: teorijāsy men tāžiribēsī / Language and Literature: Theory and Practice*, 4(4), 102–112. <https://doi.org/10.52301/2957-5567-2025-4-4-98-108>
- Pogrebnyak, N. (2019). The Role of the Precedent Phenomenon in Creating a Language Game in the Headlines of Political Media Discourse. *Linguistic Frontiers*, 2(1), 23–27. <https://doi.org/10.2478/lf-2018-0016>
- The New York Times. URL: <https://www.nytimes.com/> (дата обращения: 20.02.2026 года).
- The Washington Post. URL: <https://www.washingtonpost.com/> (дата обращения: 25.02.2026 года).
- USA Today. URL: <https://www.usatoday.com/> (дата обращения: 20.02.2026 года).

References

- Andreeva, G.A. (2023). Otritsaniya v rechi kak marker opisaniya emotsional'no negativnykh stimulov [Negation in speech as a marker of emotionally negative stimuli description]. *Experimental Psychology*, 16(4), 143–156. (in Russ.). <https://doi.org/10.17759/exppsy.2023160410>
- Bushueva, L.A. & Muliukina, A.E. (2023). Types and functions of precedent names in English-language cinematic discourse. *Linguistics & Polyglot Studies*, 9(3), 116–127. <https://doi.org/10.24833/2410-2423-2023-3-36-116-127>
- Chanysheva, Z.Z. (2012). Suggestivnyi effekt znakov lingvokultury v mediakommunikatsii [Suggestive effect of linguocultural signs in media communication]. *Vestnik Leningradskogo gosudarstvennogo universiteta im. A.S. Pushkina*, 1(3), 140–147. (in Russ.).

- Dmitrieva, S. (2021). Functional and Pragmatic Potential of Precedents in English Language Political Media Discourse. *SSRN Electronic Journal*. Retrieved 25 February 2026 from <https://ssrn.com/abstract=3853101>
- Filichkina, T.P. (2024). Precedent phenomena as a means of event representation in the English language media discourse. *Linguistics & Polyglot Studies*, 10(4), 57–70. (in Russ.). <https://doi.org/10.24833/2410-2423-2024-4-41-57-70>
- Kappasova, A. & Adilova, A. (2024). Precedent Text and Semantics of the Article. *Tiltanym*, 3, 224–233. <https://doi.org/10.55491/2411-6076-2024-3-224-233>
- Khamitova, G. & Aubakirova, A. (2024). The Use of Newspaper for Intercultural Communicative Competence Development of Efl Learners'. *Til žāne ādebiet: teorijāsy men tāžiribesi / Language and Literature: Theory and Practice*, 3(3), 93–103. <https://doi.org/10.52301/2957-5567-2024-3-3-93-103>
- Khayyat, T.A. & Khayyat, T.A. (2016). *Political Communication in the Age of Dissemination: Media Constructions of Hezbollah*. Peter Lang AG, Internationaler Verlag der Wissenschaften.
- Malakhova, A.V. (2014). Pragmaticheskiy potentsial vyskazyvaniy s indeksami opredelennosti [Pragmatic potential of utterances with indices of definiteness]. *Vestnik AltGPA: Gumanitarnye nauki*, 21, 82–86. (in Russ.).
- Maryanchik, V.A. (2015). Otsenochnyi vektor kak instrumental'naya kategoriya i komponent aksiologicheskoi struktury teksta [Evaluative vector as an instrumental category and a component of the axiological structure of the text]. *Politicheskaya lingvistika*, 1(51), 39–43. (in Russ.).
- Mentzingen, H., António, N., Bacao, F., & Cunha, M. (2024). Textual similarity for legal precedents discovery: Assessing the performance of machine learning techniques in an administrative court. *International Journal of Information Management Data Insights*, 4(2), 100247. <https://doi.org/10.1016/j.jjime.2024.100247>
- Osokina, S. & Osokin, P. (2025). Linguistic study of the internet-texts from information security perspective. *Til žāne ādebiet: teorijāsy men tāžiribesi / Language and Literature: Theory and Practice*, 4(4), 102–112. <https://doi.org/10.52301/2957-5567-2025-4-4-98-108>
- Pogrebnyak, N. (2019). The role of the precedent phenomenon in creating a language game in the headlines of political media discourse. *Linguistic Frontiers*, 2(1), 23–27. <https://doi.org/10.2478/lf-2018-0016>
- Sablukova, V.A. (2016). *Suggestivno-manipulyativnoe ispol'zovanie natsional'no-kul'turnykh pretsedentnykh fenomenov pri opisaniy yavlenii ksenokul'tury (na materiale angloyazychnykh statey o Rossii)* [Suggestive and manipulative use of national-cultural precedent phenomena in describing xenoculture phenomena (based on English-language articles about Russia)]. Candidate of Philology dissertation. Ufa. (in Russ.).
- The New York Times. Retrieved 20 February 2026 from <https://www.nytimes.com/>
- The Washington Post. Retrieved 25 February 2026 from <https://www.washingtonpost.com/>
- USA Today. Retrieved 20 February 2026 from <https://www.usatoday.com/>
- Zheltukhina, M.R. (2016). Sovremenniy mediadiskurs i mediakul'tura vozdeistviya [Modern media discourse and media culture of influence]. *Verkhnevolzhskii filologicheskii vestnik*, 4, 154–159. (in Russ.).

Zhumabekova, B.K. & Shakhmetova, N.A. (2023). Strukturno-soderzhatel'nyi potentsial pretsedentnykh fenomenov [Structural and semantic potential of precedent phenomena]. *Bulletin of Karaganda University. Philology Series*, 2(110), 104–113. (in Russ.). <https://doi.org/10.31489/2023Ph2/104-113>

Т.М. Тулегенов, Б.К. Жумабекова

Торайғыров университет

Павлодар, Қазақстан Республикасы

АҒЫЛШЫН ТІЛДІ БАҚ-ТАҒЫ ПРЕЦЕДЕНТТІК ҚҰБЫЛЫСТАРДЫҢ БАҒАЛАУ ӘЛЕУЕТІ

Андатпа. Бұл жұмыс Америка Құрама Штаттарының қазіргі бұқаралық ақпарат құралдарының публицистикалық дискурсындағы прецеденттік құбылыстардың бағалау әлеуетін зерттеуге арналған. Зерттеу материалы "New York Times", "USA Today" және "Washington Post" басылымдарының мәтіндері болды, олар прецеденттік антропонимдер мен афористік мәлімдемелерді талдады. Талдау нәтижесінде прецеденттік құбылыстар медиа мәтінде тек номинативті ғана емес, сонымен бірге айқын бағалау функциясын орындайтыны анықталды. Прецеденттік антропонимдер негізінен саяси қайраткерлерді сипаттау, әлеуметтік құбылыстарды теру және қабылдаудың тұрақты ассоциативті модельдерін құру үшін қолданылатыны анықталды. Афористік мәлімдемелер көбінесе авторлық позицияны нығайту, фактілерді түсіндіру және әлеуметтік маңызды оқиғаларға семантикалық екпін беру құралы ретінде қызмет ететіні анықталды. Бұл бірліктердің бағалау семантикасы контекст, мәдени-тарихи бірлестіктер және автордың прагматикалық көзқарасы есебінен қалыптасатыны анықталды. Бағалаудың сипаты басылым жанрына, материалдың коммуникативті мақсатына және белгілі бір басылымның идеологиялық бағытына байланысты екендігі дәлелденді. Зерттеу нәтижелері бойынша прецеденттік құбылыстар авторлық модальділікті білдірудің, мәтіннің экспрессивтілігін арттырудың және қазіргі американдық медиа дискурста оқырман аудиториясына жанама әсер етудің тиімді құралы болып табылады деген қорытындыға келді. Публицистикалық материалдарда бағалау оң және теріс сипатта болуы мүмкін екендігі нақтыланды, бірақ ең нәтижелі-сыни түсіндіру. Прецеденттік бірліктерді қосу журналистке күрделі мағыналарды жоюға жеткізуге, адресаттың фондық білімін белсендіруге және қазіргі АҚШ-тың қазіргі медиа кеңістігінің жоғары динамикасы жағдайында автор берген арнада ақпаратты қабылдауды бағыттауға мүмкіндік беретіні көрсетілген.

Түйінді сөздер: публицистикалық дискурс; автордың прагматикалық көзқарасы; экспрессивтілік; мәтінді түсіндіру; медиа кеңістік

T.M. Tulegenov, B.K. Zhumabekova*Toraighyrov University**Pavlodar, Republic of Kazakhstan***EVALUATION POTENTIAL OF PRECEDENT PHENOMENON
IN ENGLISH-LANGUAGE MEDIA**

Abstract. This work is devoted to the study of the evaluative potential of precedent phenomena in the journalistic discourse of modern mass media in the United States of America. The research was based on the texts of “The New York Times”, “USA Today” and “The Washington Post”, which analyzed precedent anthroponyms and aphoristic statements. As a result of the analysis, it was found that precedent phenomena perform not only a nominative, but also a pronounced evaluative function in the media text. It is revealed that precedent anthroponyms are used primarily to characterize political figures, typify social phenomena, and create stable associative models of perception. It is determined that aphoristic statements most often serve as a means of strengthening the author's position, interpreting facts and semantic accentuation of socially significant events. It is established that the evaluative semantics of these units is formed due to the context, cultural and historical associations and the pragmatic attitude of the author. It is also proved that the nature of the assessment depends on the genre of the publication, the communicative purpose of the material and the ideological orientation of a particular publication. Based on the results of the study, it is concluded that precedent phenomena are an effective means of expressing the author's modality, enhancing the expressivity of the text and indirectly influencing the readership in modern American media discourse. It is clarified that in journalistic materials the assessment can be both positive and negative, but the most productive is the critical interpretation. It is shown that the inclusion of precedent units allows a journalist to compactly convey complex meanings, activate the addressee's background knowledge and direct the perception of information in the direction set by the author in the context of the high dynamics of the modern media space in the United States today.

Keywords: journalistic discourse; pragmatic attitude of the author; expressivity; interpretation of the text; media space

Вклад авторов

Т.М. Тулегенов – концептуализация, курирование данных, формальный анализ.

Б.К. Жумабекова – концептуализация, формальный анализ, методология, письмо – обзор и редактирование.

А.С. Тухтарова*Актюбинский региональный университет им. К. Жубанова**Актобе, Казахстан* <https://orcid.org/0000-0003-3018-2004>email: akmaral.1990@mail.ru**Ж.А. Жетесова***Актюбинский региональный университет им. К. Жубанова**Актобе, Казахстан* <https://orcid.org/0000-0002-7594-1695>email: zhanar_almasovna@mail.ru

ЛИНГВОКУЛЬТУРНАЯ АДАПТАЦИЯ ФИЛЬМА «МАЛЕФИСЕНТА» В РУССКОМ И КАЗАХСКОМ ДУБЛЯЖЕ: ЭКСПЕРИМЕНТАЛЬНОЕ ИССЛЕДОВАНИЕ

Аннотация. Статья посвящена экспериментальному анализу качества лингвокультурной адаптации фильма «Малефисента» в русском и казахском дубляже. Онлайн-опрос 766 респондентов показал, что зрители оценивают качество дубляжа комплексно, уделяя равное внимание точности перевода, актерской озвучке, чистоте звука и синхронизации речи с движением губ персонажей. При этом подавляющее большинство опрошенных (84,9%) отдают предпочтение стратегии форенизации и положительно воспринимают сохранение в тексте перевода инокультурного колорита и прагматического потенциала оригинала. Оценка фрагментов фильма «Малефисента», проведенная с участием 50 членов студенческого кино клуба, выявила устойчивые различия в стратегиях лингвокультурной адаптации двух сопоставляемых версий дубляжа. Русский дубляж преимущественно ориентирован на доместикацию (средняя оценка 4,7 из 5 баллов), что обеспечивает высокую стилистическую выразительность и привычность восприятия за счет замены культурных реалий и идиом на более знакомые русскоязычному зрителю аналоги. Казахский дубляж, напротив, чаще стремится к форенизации (средняя оценка 4,8 из 5 баллов), точнее сохраняя образность, мифологические концепты и атмосферу жанра фэнтези, что в большей степени отвечает ожиданиям современной аудитории. В ходе исследования были также выявлены различия в передаче экспрессивной лексики: казахский перевод демонстрирует тенденцию к нейтрализации стилистически сниженных единиц в соответствии с национальными нормами речевого этикета, тогда как русский перевод сохраняет более высокий уровень экспрессии. Результаты исследования показывают, что высокое качество дубляжа достигается гибким сочетанием стратегий доместикации и форенизации с учетом жанровой специфики аудиовизуального произведения, коммуникативной задачи перевода, культурных особенностей и ожиданий целевой аудитории.

Ключевые слова: лингвокультурная адаптация; аудиовизуальный перевод; дубляж; доместикация; форенизация; жанр фэнтези

Конфликт интересов:

Авторы заявляют об отсутствии конфликта интересов.

История статьи:

Дата поступления: 19.01.2026

Дата принятия: 13.04.2026

Введение

В эпоху глобализации и цифровых технологий аудиовизуальный перевод приобретает особую значимость как средство межкультурной коммуникации, обеспечивающее доступность кинопродукции для зрителей из разных стран. Дубляж фильмов представляет собой сложный процесс, в котором лингвистические, культурные и технические факторы взаимодействуют для обеспечения адекватного восприятия произведения целевой аудиторией. В связи с этим особую актуальность приобретает проблема лингвокультурной адаптации, предполагающая передачу культурно-маркированных единиц, зачастую относящихся к категории «непереводимого» (Влахов, Флорин, 2012).

Современные исследования показывают, что качество дубляжа напрямую влияет на восприятие фильма и степень вовлеченности зрителя (Калиева, Жапарова, 2023; Díaz-Cintas & Hayes, 2023). В русле концепции доместикации и форенизации Л. Венути (2017) переводчик оказывается перед выбором между адаптацией текста к ожиданиям целевой культуры и сохранением иноязычной специфики оригинала. Данная проблема особенно актуальна в многоязычном и мультикультурном пространстве Казахстана, где активно развивается практика дубляжа на казахский язык. Сравнительный анализ переводов на разные языки позволяет выявить специфику национальных переводческих норм и подходов (Brannon, et al., 2023).

Фильм «Малефисента» (2014) как продукт современной цифровой киноиндустрии представляет собой ценный материал исследования, поскольку сочетает сказочный дискурс, интертекстуальные элементы и ярко выраженные культурные коды. Цель данной статьи заключается в экспериментальном анализе качества дублированного перевода выбранной кинокартины на русский и казахский языки, чтобы выявить сходства и различия в стратегиях лингвокультурной адаптации и оценить их влияние на зрительское восприятие. В рамках настоящего исследования экспериментальный подход, основанный на анализе реакции реципиентов, рассматривается как эффективный метод оценки качества перевода, что подтверждается современными работами в области аудиовизуального перевода (Chen, 2025; Yoon, 2026).

Материалы и методы

Материалом для исследования послужил американский фэнтезийный фильм «Малефисента», снятый студией «Walt Disney Pictures», а также его профессиональный дублированный перевод на русский и казахский языки. Режиссером фильма выступил Роберт Стромберг, автором сценария является Линда Вулвертон. Продолжительность картины составляет 97 минут. Главную

роль в фильме исполнила Анджелина Джоли, воплотившая образ могущественной ведьмы, защищающей зачарованный лес. После выхода на экраны в 2014 году фильм собрал в мировом прокате более 758 миллионов долларов и был номинирован на «Оскар». Русский дубляж фильма осуществлен на студии «Невафильм», а казахский – на студии «Cinema Tone Production». Фильм доступен для просмотра как в оригинальной версии, так и в переводе на официальных стриминговых платформах, таких как Netflix, YouTube, Disney+, Apple TV+, Yandex+, Kinopoisk, IVI и Megogo. Выбор данного эмпирического материала обусловлен его жанровой спецификой, мировой популярностью среди зрителей и высокой плотностью культурно-маркированных единиц.

В соответствии с поставленной целью были применены следующие методы исследования:

- мультимодальный дискурс-анализ, позволивший учитывать взаимодействие вербального текста с изображением, интонацией, ритмом сцены и жанровым кодом;
- контрастивный переводческий анализ, использованный для сопоставления оригинала с русской и казахской дубляжными версиями;
- анкетирование, направленное на выявление предпочтений аудитории в отношении дубляжа и лингвокультурной адаптации;
- рецептивный эксперимент, проведенный с целью определения зрительской оценки качества адаптации;
- метод описательной статистики, примененный для обработки количественных данных опроса и шкальных оценок.

Анализ, проведенный с использованием описанных методов, позволил выявить особенности передачи культурных реалий, идиоматических выражений, стилистически окрашенной лексики и прагматического потенциала оригинала в сопоставляемых версиях дубляжа, а также определить преобладающие переводческие стратегии.

Исследование состояло из двух этапов. На первом этапе 766 респондентам было предложено заполнить онлайн-анкету, разработанную на платформе Google Forms. Анкета включала вопросы закрытого и открытого типа и была направлена на выявление жанровых предпочтений зрителей, предпочитаемого способа локализации зарубежных фильмов, отношения к сохранению культурной специфики оригинала и критериев оценки качества дубляжа. На втором этапе 50 участникам студенческого киноклуба «English Movie Club» при Актюбинском региональном университете имени К. Жубанова последовательно показывали фрагменты выбранного фильма продолжительностью от 30 секунд до 2 минут в трех версиях: оригинал на английском языке, официальный русский дубляж и официальный казахский дубляж. После каждого просмотра респонденты оценивали качество адаптации по 5-балльной шкале на основе заранее определенных критериев: семантической эквивалентности, прагматической адекватности, стилистического соответствия, качества лингвокультурной адаптации, естественности звучания и общего впечатления от адаптации. После завершения просмотра всех фрагментов проводилась модулируемая дискуссия, позволившая собрать качественные данные и уточнить мотивацию выставленных оценок.

Проведенный опрос и модерируемая беседа с членами студенческого киноклуба были организованы в строгом соответствии с научно-этическими нормами в рамках Типовых правил научной этики Республики Казахстан (Приказ Министра науки и высшего образования Республики Казахстан «Об утверждении типовых правил научной этики», 2024). Все респонденты дали добровольное информированное согласие на участие в эксперименте. Кроме того, все участники были заранее проинформированы о целях и формате исследования, а также праве отказаться от участия на любом этапе без каких-либо последствий. Сбор и обработка данных осуществлялись на условиях полной анонимности и конфиденциальности.

Результаты и обсуждение

В данном разделе представлены результаты двухэтапного экспериментального исследования, направленного на выявление особенностей лингвокультурной адаптации при переводе англоязычных фильмов на русский и казахский языки. На первом этапе исследования был проведен онлайн-опрос с целью изучения зрительских предпочтений и определения общих критериев оценки качества перевода. На втором этапе был осуществлен анализ качества лингвокультурной адаптации при дубляже американского фэнтезийного фильма «Малефисента» (2014) на русский и казахский языки.

В ходе первого этапа эксперимента было опрошено 766 человек, из них женщин – 70,3% (538 человек), мужчин – 29,7% (228 человек). Анализ возрастного состава участников исследования показал, что наибольшую долю респондентов (54,9% или 421 человек) составляют лица младше 20 лет. В возрастном диапазоне от 21 до 30 лет находятся 20,3% опрошенных (155 человек), от 31 до 40 лет – 10,2% (78 человек), от 41 до 50 лет – 8,1% (62 человека). Лица старше 50 лет занимают самую малочисленную группу (6,5% или 50 человек). Такое распределение по возрастным категориям указывает на то, что результаты опроса преимущественно отражают мнения и предпочтения молодого поколения, активно потребляющего аудиовизуальный контент.

Проведенный опрос позволил выявить жанровые предпочтения респондентов в области современного кино (Рисунок 1).

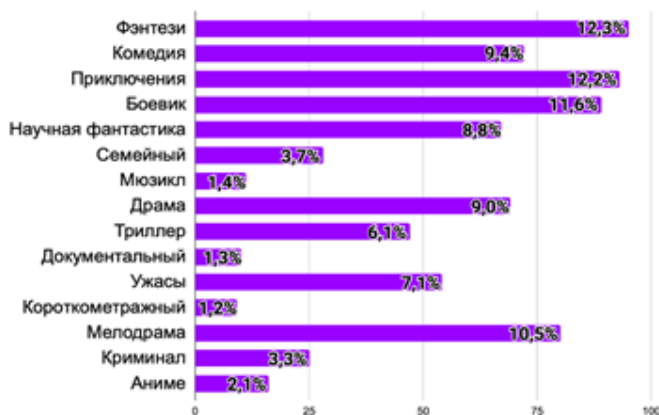

Рис. 1. Предпочтения респондентов в жанрах кино

Как показали результаты опроса, самыми популярными жанрами кино стали фэнтези (12,3% или 96 человек), приключения (12,2% или 93 человека), боевик (11,6% или 89 человек), мелодрама (10,5% или 80 человек), комедия (9,4% или 72 человека) и драма (9,0% или 69 человек). Научную фантастику предпочитают 8,8% опрошенных (67 человек), ужасы – 7,1% любителей кино (54 человека), а триллеры – 6,1% респондентов (47 человек). Наименьший интерес у аудитории вызывают семейные фильмы (3,7% или 28 человек), криминал (3,3% или 25 человек), аниме (2,1% или 16 человек), мюзиклы (1,4% или 11 человек), а также документальное (1,3% или 10 человек) и короткометражное кино (1,2% или 9 человек). Таким образом, наиболее популярным среди аудитории является жанр фэнтези, характеризующийся обилием вымышленных реалий, мифологических концептов и неологизмов, которые представляют особый интерес для лингвокультурной адаптации (Влахов, 2012).

В нашем исследовании мы попытались выяснить, кинопродукция каких стран наиболее востребована среди участников эксперимента (Рисунок 2).

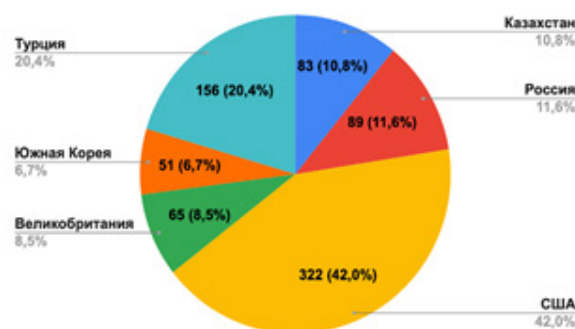

Рис. 2. Оценка респондентами популярности фильмов и сериалов по странам мира

Согласно результатам опроса, большинство респондентов (42,0% или 322 человека) отдадут предпочтение американским фильмам и сериалам. Поклонниками турецкого кинематографа являются 20,4% опрошенных (156 человек), а российское кино выбирают 11,6% участников (89 человек). За ними следуют казахстанские (10,8% или 83 человека), британские (8,5% или 65 человек) и южнокорейские (6,7% или 51 человек) фильмы и сериалы. Таким образом, доминирование американского кино указывает на его наибольшее влияние и популярность среди аудитории.

Первый этап исследования показал, что большинство зрителей предпочитают смотреть зарубежные фильмы в официальном дубляже на русском или казахском языке. Этот вариант выбрали 55,2% опрошенных (423 человека), отметив, что он позволяет полностью погрузиться в сюжет, не отвлекаясь на чтение субтитров. Просмотр зарубежных кинокартин в оригинальной озвучке популярен у 20,4% респондентов (156 человек). Как правило, это зрители, хорошо владеющие иностранным языком. Субтитры на русском или казахском языке выбрали 14,6% участников (112 человек). Этот способ позволяет слышать оригинальные голоса актеров и одновременно понимать диалоги на родном языке (Chen, 2025, р. 28). Закадровый перевод оказался наименее востребованным среди опрошенной аудитории (9,8% или 75 человек), что может быть обусловлено

неудобством просмотра из-за наложения голосов, затрудняющего полноценное восприятие фильма. Таким образом, дубляж является самым удобным и популярным способом локализации зарубежного кино для широкой аудитории. Эта тенденция подтверждается исследованиями Л. Хейз (2021), которая отмечает, что с распространением стриминговых платформ дубляж становится для зрителей основным способом восприятия аудиовизуального контента, а требования к качеству озвучки и культурной адаптации перевода существенно повышаются.

В ходе исследования мы выяснили, как зрители относятся к сохранению культурных особенностей в переводе фильмов. Опрос показал, что аудитория в целом толерантна к сохранению культурных реалий оригинала. Подавляющее большинство респондентов (84,9% или 650 человек) считают, что наиболее эффективной стратегией для качественной лингвокультурной адаптации является форенизация (Venuti, 2017, p. 20), которая предполагает максимальное сохранение близости к оригиналу без искажения смысла культурно-значимых единиц. По их мнению, «близость к оригиналу» означает не буквальное воспроизведение, а сохранение прагматического потенциала и эмоционального воздействия оригинального произведения. Вместе с тем 15,1% опрошенных (116 человек) полагают, что лучшего понимания фильма необходимо применять стратегию доместикации (Venuti, 2017, p. 19), которая подразумевает его значительную адаптацию. Они опасаются, что чрезмерное заимствование культурных реалий может привести к разрушению родного языка. Таким образом, зрители готовы воспринимать «чужую» культуру без излишней адаптации, но для достижения коммуникативного эффекта в кинопереводе необходимо учитывать особенности принимающей культуры.

В завершение первого этапа эксперимента были определены основные критерии оценки качества дубляжа зарубежных фильмов (Рисунок 3).

Рис. 3. Оценка респондентами критериев качества дубляжа зарубежных кинофильмов

Согласно опросу, основными критериями оценки качества дубляжа зарубежных фильмов респонденты назвали качество перевода (41,8% или 320 человек), правильный подбор голосов актеров озвучки (8,2% или 64 человека), чистоту звуковой дорожки (6,7% или 51 человек) и совпадение речи с движением губ персонажей (5,4% или 41 человек). 37,9% опрошенных (290 человек) отметили важность совокупности всех перечисленных факторов. Анализ полученных результатов свидетельствует о комплексном восприятии дубляжа как единого

аудиовизуального продукта, где технические и смысловые аспекты неразделимы. Такой вывод согласуется с положением Ф. Чауме (2026) и П. Забалбеаскоа (2024) о том, что зритель воспринимает дубляж не как набор отдельных переводческих приемов, а как целостный мультимодальный продукт, в котором смысл, звук, ритм и визуальный ряд функционируют во взаимосвязи.

На втором этапе исследования 50 участникам студенческого киноклуба «English Movie Club» было предложено оценить качество лингвокультурной адаптации американского фильма «Малефисента» (2014) при дубляже на русский и казахский языки. Для анализа были отобраны фрагменты, содержащие культурные реалии, идиомы, сарказм и эмоционально-окрашенную лексику. Участники эксперимента свободно владеют английским языком, что позволило им дать компетентную оценку качества перевода. Далее мы рассмотрим самые показательные примеры, сгруппированные по типам переводческих трудностей. Проанализируем эпизод, где впервые упоминается волшебное лесное царство, населенное феями и другими сказочными существами:

*Narrator: For in the other kingdom, **the Moors**, lived every manner of strange and wonderful creature* (Maleficent Full Movie, 2014);

*Повествователь: Другое – **Тонкие Болота**, населяли волшебные существа всех мастей и облиций* (Малефисента в русском дубляже, 2014);

*Баяндаушы: Ал екінші – **Батпақты Мор** патшалығында, әр түрлі кейіптегі гажайып жан иелері өмір сүрді* (Малефисента казахша дубляжында, 2014).

В данном примере название английской географической реалии *moor* (букв. «болото, топь, торфяник, пустошь») (Мюллер, 2012, с. 530) передано с помощью разных стратегий перевода. Например, русские переводчики используют стратегию доместикации, адаптируя исходную реалию в более привычное для русскоязычного зрителя словосочетание *тонкие болота*. Казахские переводчики прибегают к стратегии форенизации, сохраняя инокультурный элемент *мор* и добавляя к нему слово *батпақты* (букв. «болотистый») (sozdik.kz), что в итоге звучит как *батпақты мор* (букв. «болотистый мор»). Участники исследования отметили, что казахский вариант *батпақты мор* лучше передает атмосферу таинственности и волшебства, характерную для жанра фэнтези. По их мнению, интонация повествования в обоих вариантах перевода соответствует жанру фэнтези, но русская адаптация *тонкие болота* звучит более привычно для неподготовленного зрителя. Средняя оценка качества перевода по всем критериям для русского дубляжа составила 4,6 из 5 баллов, для казахского – 4,8 из 5 баллов.

Рассмотрим дубляж кульминационной сцены из фильма «Малефисента» (2014), где главная героиня накладывает проклятие на принцессу Аврору. В оригинале ее речь звучит торжественно и угрожающе, изобилуя сказочными оборотами:

*Maleficent: Before the sun sets on her sixteenth birthday, she will prick her finger on the spindle of a spinning wheel, and **fall into a sleep like death! A sleep from which she will never awaken!*** (Maleficent Full Movie, 2014);

*Малефисента: Лишь только солнце ей шестнадцать лет отмерит, уколёт она палец о веретено старой прялки и **уснет беспробудным сном, от которого ей не проснуться во веки!*** (Малефисента в русском дубляже, 2014);

Малефисента: Дәл он алты жасқа толған күні кешке жақын саусағын ұршықтың инесіне шанышп алады да сол бойы мәңгілік ұйқыға кетеді. Қыздарың ол ұйқыдан ешқашан оянбайды! (Малефисента қазақша дубляжында, 2014).

При дубляже выбранного фрагмента на русский и казахский языки перед переводчиками стояла непростая задача – передать ритуальную, эмоционально-окрашенную лексику, которая играет ключевую роль в развитии сюжета фильма. Смысл магического проклятия полностью сохранен в обеих сопоставляемых версиях дубляжа. Так, в русском дубляже фраза *fall into a sleep like death, a sleep from which she will never awaken* звучит как *уснет беспробудным сном, от которого ей не проснуться во веки*. Выражения *во веки* и *беспробудным сном* создают архаичный и зловещий оттенок, усиливая драматический эффект эпизода. В казахском дубляже использован эквивалент *мәңгілік ұйқыға кетеді, ол ұйқыдан ешқашан оянбайды* (букв. «уснет вечным сном и никогда не проснется») (sozdik.kz). Этот вариант точно передает необратимость проклятия и подчеркивает образ Малефисенты как грозной героини, хотя и звучит менее архаично, чем русский. В обоих случаях переводчики успешно адаптировали выбранный фрагмент для своей аудитории с помощью стратегии доместикации. Они сохранили основные элементы проклятия, такие как возраст, веретено, сон и необратимость, но использовали привычные для носителей языка сказочные обороты. Благодаря этому речь персонажа звучит естественно и органично на обоих языках. В ходе исследования участники эксперимента высоко оценили качество обеих версий дубляжа. Русский дубляж получил незначительное преимущество за стилистическую выразительность, набрав 4,9 из 5 баллов, в то время как казахский вариант получил оценку 4,8 из 5 баллов.

Перейдем к анализу другого эпизода, в котором Малефисента впервые позволяет себе быть уязвимой и признается Авроре в своих истинных чувствах. Использование идиом в данном эпизоде не просто делает речь более выразительной, но и помогает раскрыть внутренний мир персонажа:

Maleficent: I was so lost in hatred and revenge. Sweet Aurora, you stole what was left of my heart (Maleficent Full Movie, 2014).

Малефисента: Я словно ослепла от ненависти и мести. Милая Аврора, я полюбила тебя всей душой (Малефисента в русском дубляже, 2014).

Малефисента: Кек алғым кеп, бойымды ашу кернеді. Сүйкімді Аврора, жүрегімдегі соңғы сәулені әкеттің (Малефисента қазақша дубляжында, 2014).

Как мы видим, переводчикам удалось справиться с задачей адаптации идиоматических выражений и передачи эмоциональной глубины повествования в двух сопоставляемых версиях дубляжа. Английская идиома *so lost in hatred and revenge* переведена на русский язык как *ослепла от ненависти и мести*, а на казахский – как *кек алғым кеп, бойымды ашу кернеді* (букв. «хотела отомстить, и гнев наполнил мое тело») (sozdik.kz). Оба перевода сохраняют драматизм оригинала, но русский вариант фокусируется на внутреннем состоянии героини, а казахский – на силе захвативших ее эмоций. Другая английская идиома *stole what was left of my heart* в русском дубляже передана как *полюбила тебя всей душой*, а в казахском варианте она звучит как *жүрегімдегі соңғы сәулені әкеттің* (букв. «забрала последний луч света в моем сердце») (sozdik.kz). В данном случае русский перевод значительно отходит от оригинала, заменяя исходную идиому на прямое признание любви, в то время как казахский перевод сохраняет образность и метафоричность исходной

идиомы. Таким образом, для адаптации выбранного фрагмента были использованы разные подходы. В русском дубляже применили стратегию доместикации, приблизив речь персонажа к культурным нормам и ожиданиям русскоязычной аудитории, но пожертвовав точностью перевода второй идиомы. В казахском дубляже, напротив, выбрали стратегию форенизации, сохранив стилистические особенности и культурные отсылки исходного аудиовизуального текста. Несмотря на высокие оценки, участники исследования предпочли казахский перевод (4,8 из 5), назвав его более выразительным и близким к оригиналу, чем русский (4,7 из 5).

В представленном ниже эпизоде Малефисента с явным презрением осматривает гостей на королевском приеме, подчеркивая свое пренебрежительное отношение к социальной иерархии в обществе:

*Maleficent: Well, well. What a glittering assemblage, King Stefan. Royalty, nobility, the gentry, and ... **How quaint. Even the rabble.** I must say I really felt quite distressed at not receiving an invitation* (Maleficent Full Movie, 2014).

*Малефисента: Так, так. Да, празднество поистине с королевским размахом. Принцы, дворяне, аристократы и ... **Как великодушно. Даже отребье.** Должна сказать, я была крайне расстроена, не получив от вас приглашения* (Малефисента в русском дубляже, 2014).

*Малефисента: Өте тамаша. Қандай салтанатты жиын десеңші, Стефан Патша. Ақ сүйектер, қызметшілер, шонжарлар ... **Қандай ізет десеңші. Құл-құтан да осында.** Не айтамын, мені қуаныштарынан шет қалдырғандарына қатты ренжідім* (Малефисента казахша дубляжында, 2014).

В данном примере мастерство переводчиков проявляется в тонкой передаче сарказма и внутренней борьбы персонажа. В оригинале фраза *How quaint. Even the rabble* выражает презрительное отношение Малефисенты к простолюдinам, считая их появление на королевском празднике неуместным и даже забавным. В русском дубляже английская саркастическая фраза передана с помощью выражения *Как великодушно. Даже отребье*. Здесь ироничное *великодушно* в сочетании с уничижительным *отребье* точно отражает характер героини. В казахской версии использован схожий прием: *Қандай ізет десеңші. Құл-құтан да осында*. Слово *ізет* (букв. «почтение, честь, уважение») (sozdik.kz) здесь звучит как насмешка, а *құл-құтан* (букв. «чернь, рабы, прислужники») (sozdik.kz) несет тот же негативный оттенок, что и в оригинале. Оба варианта используют стратегию доместикации, успешно адаптируя сарказм и эмоциональное состояние персонажа, за что получили максимальные оценки (5 из 5).

Рассмотрим заключительный эпизод фильма «Малефисента» (2014), в котором фея-крестная Нотграсс критикует поведение принцессы Авроры, используя стилистически сниженную лексику:

*Knotgrass: See here, young lady. I did not spend sixteen years in this miserable hovel with these two **imbeciles** so that you could ruin it on the last day* (Maleficent Full Movie, 2014);

*Нотграсс: Нет уж, моя дорогая! Не для того я шестнадцать лет мыкалась в лачуге с этими **дурындами**, чтобы ты взяла и все испортила* (Малефисента в русском дубляже, 2014);

*Нотграсс: Тыңда мені, кішкене бикеш! Мен он алты жыл бойы өмірімді осы қорада мына екі **ақымақпен** бірге өткіздім. Бәрін бүлдіруіне жол бермеймін* (Малефисента казахша дубляжында, 2014).

В данном фрагменте мы видим, как переводчики успешно адаптировали раздраженный тон персонажа для русскоязычной и казахоязычной аудитории. В английском языке слово *imbecile* (букв. «имбецил, придурок, дебил, болван») (Мюллер, 2012, с. 402) считается довольно грубым и оскорбительным. В русском дубляже использовано просторечное слово *дурынды*. Оно звучит пренебрежительно, но не оскорбительно, что точно передает характер феи и комизм ситуации. В казахском дубляже выбран эквивалент *ақымақ* (букв. «дурак, дурной, глупец») (sozdik.kz). Этот вариант ближе к прямому значению исходного слова и звучит более нейтрально, чем русская адаптация. В сопоставляемых версиях дубляжа переводчики применили стратегию доместикации, выбрав слова, которые органично звучат для носителей языка. Такой подход позволил адекватно передать стилистически сниженную лексику оригинала и сохранить реалистичность диалога, не прибегая к чрезмерной грубости. Участники эксперимента отметили, что русский вариант (оценка 4,8 из 5) лучше передал раздражение персонажа, в то время как казахский перевод (оценка 4,6 из 5) был воспринят как более нейтральный. Эти различия отражают культурные нормы в допустимой экспрессивности речи (Díaz-Cintas & Naeyes, 2023). Высокие оценки подтверждают, что обе версии перевода эффективно сохранили характер персонажа и вызвали у зрителей схожую с оригиналом реакцию.

Таким образом, лингвокультурная адаптация является одним из ключевых условий качественного аудиовизуального перевода. Выбор конкретной переводческой стратегии зависит от характера возникающих трудностей и прагматической задачи перевода (Калиева, Жапарова, 2023, с. 195–196; Venuti, 2017, p. 18–20; Yoon, 2026, p. 17). В современной теории и практике аудиовизуального перевода доместикация и форенизация рассматриваются как взаимодополняющие стратегии, выбор которых определяется типом аудиовизуального текста, культурными особенностями и ожиданиями зрителей (Valdeon, 2022, p. 374; Munday, et al., 2026, p. 107; Spiteri-Miggiani, 2021, p. 147–150). Качественный дубляж фильмов предполагает баланс между сохранением культурной специфики оригинала и обеспечением доступности его содержания для зрителей.

Заключение

Проведенный экспериментальный анализ показывает, что эффективность аудиовизуального перевода определяется не только точностью передачи исходного смысла, но и осознанным выбором переводческих стратегий, обеспечивающих адекватное восприятие аудиовизуального произведения целевой аудиторией.

Результаты первого этапа исследования позволили установить, что современная аудитория, представленная преимущественно молодежью, активно потребляет зарубежный аудиовизуальный контент и отдает предпочтение официальному дубляжу как наиболее удобной форме локализации. Было выявлено доминирование американского кино и жанра фэнтези, что обосновывает выбор материала исследования. Опрос также показал, что большинство зрителей положительно относится к сохранению культурных особенностей оригинала и считает стратегию форенизации наиболее эффективной, если она не снижает прагматическое и эмоциональное воздействие произведения. Качество дубляжа воспринимается респондентами комплексно и оценивается не только с точки

зрения точности перевода, но и с учетом актерской озвучки, звукового оформления и синхронизации.

Второй этап исследования показал, что русская и казахская версии дубляжа фильма «Малефисента» (2014) в целом успешно справляются с задачей лингвокультурной адаптации. Переводчикам удалось передать смысловое содержание, жанровую специфику и эмоциональную окраску оригинала, используя различные переводческие стратегии в зависимости от контекста. Русский дубляж чаще опирается на доместикацию, обеспечивая привычность восприятия и стилистическую выразительность, тогда как казахский вариант нередко сохраняет национальный колорит оригинального произведения за счет форенизации. Различия в восприятии отдельных фрагментов отражают особенности культурных и языковых норм.

Таким образом, результаты исследования подтверждают, что успешная лингвокультурная адаптация в аудиовизуальном переводе требует гибкого сочетания переводческих стратегий с учетом жанра, целевой аудитории и коммуникативной задачи перевода. Полученные эмпирические данные и выявленные закономерности могут послужить основой для дальнейших исследований в области теории и практики аудиовизуального перевода, а также для разработки практических рекомендаций по повышению качества дубляжа.

Список использованной литературы

- Влахов С.И., Флорин С.П. Непереводимое в переводе. Москва: Валент, 2012. 342 с.
- Калиева А.Г., Жапарова А.Ж. Особенности и основные проблемы аудиовизуального перевода // Вестник Евразийского национального университета имени Л.Н. Гумилева. Серия Филология. 2023. №2(143). С. 191–197. <https://doi.org/10.32523/2616-678X-2023-143-2-191-197>
- Малефисента (2014) в русском дубляже. URL: <https://kinogo.wales/filmy/18910-malefisenta.html> (дата обращения: 20.12.2025).
- Малефисента (2014) казах дубляжында. URL: https://vk.com/video-70095498_456240601 (дата обращения: 20.12.2025).
- Мюллер В.К. Англо-русский и русско-английский словарь. Москва: Эксмо, 2012. 1198 с.
- Приказ Министра науки и высшего образования Республики Казахстан «Об утверждении типовых правил научной этики» от 20 ноября 2024 года №529. URL: <https://adilet.zan.kz/rus/docs/V2400035392> (дата обращения: 07.04.2026).
- Brannon, W., Virkar, Y., & Thompson, B. (2023). Dubbing in Practice: A Large Scale Study of Human Localization With Insights for Automatic Dubbing. *Transactions of the Association for Computational Linguistics*, 11, 419–435. https://doi.org/10.1162/tacl_a_00551
- Chaume, F. (2026). *Dubbing: Concepts and Practices*. London: Routledge. 294 p.
- Chen, D. (2025). Evolution and Future Trend of Film Adaptation Art Under the Background of Digital Media. *Humanities and Social Science Research*, 8(2), 25–29. <https://doi.org/10.30560/hssr.v8n2p25>
- Díaz-Cintas, J. & Hayes, L. (2023). Role Reversal: An Overview of Audiovisual Translation into English. *Íkala, Revista De Lenguaje Y Cultura*, 28(2), 1–18. <https://doi.org/10.17533/udea.ikala.v28n2a01>

- Hayes, L. (2021). Netflix Disrupting Dubbing: English Dubs and British Accents. *Journal of Audiovisual Translation*, 4(1), 1–26. <https://doi.org/10.47476/jat.v4i1.2021.148>
- Maleficent (2014) Full Movie. Retrieved 20 December 2025 from <https://yandex.kz/video/preview/2329938598009695462>
- Munday, J., Ramos, S., & Blakesley, J. (2026). *Introducing Translation Studies: Theories and Applications*. London: Routledge. 322 p.
- Sozdik.kz – URL: <https://sozdik.kz/> (дата обращения: 04.12.2025).
- Spiteri-Miggiani, G. (2021). Exploring Applied Strategies for English-Language Dubbing. *Journal of Audiovisual Translation*, 4(1), 137–156. <https://doi.org/10.47476/jat.v4i1.2021.166>
- Valdeon, R.A. (2022). Latest Trends in Audiovisual Translation. *Perspectives*, 30(3), 369–381. <https://doi.org/10.1080/0907676X.2022.2069226>
- Venuti, L. (2017). *The Translator's Invisibility: A History of Translation*. London: Routledge. 344 p.
- Yoon, M. (2026). A Different Fate of Two Dubbed Versions of a Film: The Case of Five Fingers of Death and Iron Man. *Journal of Audiovisual Translation*, 9(1), 1–18. <https://doi.org/10.47476/jat.v8i1.2025.346>
- Zabalbeascoa, P. (2024). *Audiovisual Translation: Routledge Introductions to Translation and Interpreting*. London: Routledge. 235 p.

References

- Brannon, W., Virkar, Y., & Thompson, B. (2023). Dubbing in Practice: A Large Scale Study of Human Localization With Insights for Automatic Dubbing. *Transactions of the Association for Computational Linguistics*, 11, 419–435. https://doi.org/10.1162/tacl_a_00551
- Chaume, F. (2026). *Dubbing: Concepts and Practices*. London: Routledge.
- Chen, D. (2025). Evolution and Future Trend of Film Adaptation Art Under the Background of Digital Media. *Humanities and Social Science Research*, 8(2), 25–29. <https://doi.org/10.30560/hssr.v8n2p25>
- Díaz-Cintas, J., & Hayes, L. (2023). Role Reversal: An Overview of Audiovisual Translation into English. *Íkala, Revista De Lenguaje Y Cultura*, 28(2), 1–18. <https://doi.org/10.17533/udea.ikala.v28n2a01>
- Hayes, L. (2021). Netflix Disrupting Dubbing: English Dubs and British Accents. *Journal of Audiovisual Translation*, 4(1), 1–26. <https://doi.org/10.47476/jat.v4i1.2021.148>
- Kalieva, A.G., & Zhaparov, A.Zh. (2023). Osobennosti i osnovnyye problemy audiovizual'nogo perevoda [Features and main problems of audiovisual translation]. *Vestnik Yevraziyskogo natsional'nogo universiteta imeni L.N. Gumileva. Seriya Filologiya*, 2(143), 191–197. (in Russ.). <https://doi.org/10.32523/2616-678X-2023-143-2-191-197>
- Maleficenta (2014). Full Movie. Retrieved 20 December 2025 from <https://yandex.kz/video/preview/2329938598009695462>
- Malefisenta (2014). kazak dublyazhynda [Maleficent (2014) in Kazakh dubbing]. Retrieved 20 December 2025 from https://vk.com/video-70095498_456240601 (in Kaz.).
- Malefisenta (2014). v russkom dublyazhe [Maleficent (2014) in Russian dubbing]. Retrieved 20 December 2025 from <https://kinogo.wales/filmy/18910-malefisenta.html> (in Russ.).

- Munday, J., Ramos, S., & Blakesley, J. (2026). *Introducing Translation Studies: Theories and Applications*. London: Routledge.
- Myuller, V.K. (2012). *Anglo-russkiy i russko-angliyskiy slovar'* [English-Russian and Russian-English Dictionary]. Moskva: Eksmo. (in Russ.).
- Prikaz Ministra nauki i vysshego obrazovaniya Respubliki Kazakhstan «Ob utverzhdenii tipovykh pravil nauchnoy etiki» ot 20 noyabrya 2024 goda №529 [Order of the Minister of Science and Higher Education of the Republic of Kazakhstan “On Approval of the Standard Rules of Scientific Ethics” dated November 20, 2024, No.529]. Retrieved 7 April 2026 from <https://adilet.zan.kz/rus/docs/V2400035392> (in Russ.).
- Sozdik.kz – Retrieved 04 December 2025 from <https://sozdik.kz/>
- Spiteri-Miggiani, G. (2021). Exploring Applied Strategies for English-Language Dubbing. *Journal of Audiovisual Translation*, 4(1), 137–156. <https://doi.org/10.47476/jat.v4i1.2021.166>
- Valdeon, R.A. (2022). Latest Trends in Audiovisual Translation. *Perspectives*, 30(3), 369–381. <https://doi.org/10.1080/0907676X.2022.2069226>
- Venuti, L. (2017). *The Translator's Invisibility: A History of Translation*. London: Routledge. 344 p.
- Vlakhov, S.I. & Florin, S.P. (2012). *Neperevodimoe v perevode* [Untranslatable in translation]. Moskva: Valent. (in Russ.).
- Yoon, M. (2026). A Different Fate of Two Dubbed Versions of a Film: The Case of Five Fingers of Death and Iron Man. *Journal of Audiovisual Translation*, 9(1), 1–18. <https://doi.org/10.47476/jat.v8i1.2025.346>
- Zabalbeascoa, P. (2024). *Audiovisual Translation: Routledge Introductions to Translation and Interpreting*. London: Routledge.

А.С. Тухтарова, Ж.А. Жетесова

*Қ. Жұбанов атындағы Ақтөбе өңірлік университеті
Ақтөбе, Қазақстан*

«МАЛЕФИСЕНТА» ФИЛЬМІНІҢ ОРЫС ЖӘНЕ ҚАЗАҚ ДУБЛЯЖЫНДАҒЫ ЛИНГВОМӘДЕНИ БЕЙІМДЕЛУІ: ЭКСПЕРИМЕНТТІК ЗЕРТТЕУ

Аңдатпа. Мақала «Малефисента» фильмінің орыс және қазақ дубляжындағы лингвомәдени бейімделу сапасын эксперименттік тұрғыдан талдауға арналған. 766 респондент қатысқан онлайн-сауалнама көрермендердің дубляж сапасын кешенді түрде бағалайтынын, яғни аударма дәлдігіне, актерлік дыбыстауға, дыбыс тазалығына және сөйлеудің кейіпкерлердің ерін қимылымен синхрондалуына бірдей дәрежеде назар аударатынын көрсетті. Сонымен қатар, сауалнамаға қатысқандардың басым көпшілігі (84,9%) форенизация стратегиясына басымдық береді және аударма мәтінінде өзге мәдени колорит пен түпнұсқаның прагматикалық әлеуетінің сақталуын оң қабылдайды. Студенттік кино клубтың 50 мүшесінің қатысуымен жүргізілген «Малефисента» фильмінің үзінділерін бағалау салыстырылып отырған дубляждың екі нұсқасының лингвомәдени бейімделу стратегияларында тұрақты айырмашылықтардың бар екенін анықтады. Орыс дубляжы негізінен

доместикацияға бағдарланған (орташа бағасы 5-тен 4,7), бұл мәдени реалийлер мен идиомаларды орыстiлдi көрерменге неғұрлым таныс баламалармен алмастыру есебiнен жоғары стилистикалық әсерлiлiк пен қабылдаудың үйреншiктiлiгiн қамтамасыз етедi. Ал қазақ дубляжы, керiсiнше, форенизацияға жиiрек ұмтылады (орташа бағасы 5-тен 4,8), бейнелiлiктi, мифологиялық концептiлердi және фэнтези жанрының атмосферасын дәлiрек сақтай отырып, қазiргi аудиторияның күтулерiне көбiрек жауап бередi. Зерттеу барысында экспрессивтi лексиканы берудегi айырмашылықтар да айқындалды: қазақ аудармасы сөз этикетiнiң ұлттық нормаларына сәйкес стилистикалық тұрғыдан төмендетiлген бiрлiктердi бейтараптандыруға бейiм болса, орыс аудармасы экспрессияның анағұрлым жоғары деңгейiн сақтайды. Зерттеу нәтижелерi дубляждың жоғары сапасына аудиовизуалды туындының жанрлық ерекшелiгiн, аударманың коммуникативтiк мiндетiн, мәдени сипаттар мен мақсатты аудиторияның күтулерiн ескере отырып, доместикация мен форенизация стратегияларын икемдi үйлестiру арқылы қол жеткiзiлетiнiн көрсетедi.

Түйiндi сөздер: лингвомәдени бейiмделу; аудиовизуалды аударма; дубляждау; доместикация; форенизация; фэнтези жанры

A.S. Tukhtarova, Zh.A. Zhetessova
K. Zhubanov Aktobe Regional University
Aktobe, Kazakhstan

LINGUOCULTURAL ADAPTATION OF THE FILM “MALEFICENT” IN RUSSIAN AND KAZAKH DUBBING: AN EXPERIMENTAL STUDY

Abstract. This article presents an experimental analysis of the quality of linguocultural adaptation in Russian and Kazakh dubbing of the film “Maleficent”. An online survey of 766 respondents showed that viewers evaluate dubbing quality comprehensively, paying equal attention to translation accuracy, voice acting, sound clarity, and synchronization of speech with the characters’ lip movements. The majority of respondents (84.9%) prefer the foreignization strategy and positively perceive the preservation of the original national coloring and pragmatic potential in translation. An evaluation of selected “Maleficent” film fragments by 50 members of a student film club revealed differences in the linguocultural adaptation strategies employed in two dubbed versions. The Russian dubbing is primarily oriented towards domestication (an average score 4.7 out of 5), ensuring high stylistic expressiveness and familiarity of perception by replacing realia and idioms with more recognizable Russian counterparts. The Kazakh dubbing, on the contrary, adopts foreignization (an average score 4.8 out of 5), more precisely preserving imagery, mythological concepts, and the fantasy atmosphere, thereby better meeting the expectations of a contemporary audience. The study also identified differences in rendering expressive vocabulary: the Kazakh translation tends to neutralize stylistically reduced units in accordance with national norms of speech etiquette, whereas the Russian version retains a higher degree of expressiveness. The research findings prove that high-quality dubbing is achieved by a flexible combination of domestication and foreignization strategies based on genre specific features, purpose of translation, cultural peculiarities, and target audience expectations.

Keywords: linguocultural adaptation; audiovisual translation; dubbing; domestication; foreignization; fantasy genre

Вклад авторов

Тухтарова А.С. – концептуализация, формальный анализ, методология, письмо – обзор и редактирование.

Жетесова Ж.А. – курирование данных, методология, проверка, письмо – первоначальный проект.

A.S. Shaimanov*Al-Farabi Kazakh National University**Almaty, Kazakhstan* <https://orcid.org/0009-0004-7008-2360>email: shaimanovarman7@gmail.com**M. Kuleli***Bolu Abant Izzet Baysal University**Bolu, Turkey* <https://orcid.org/0000-0002-3477-0412>email: mesut.kuleli@ibu.edu.tr**L.M. Mirzoeva***Suleyman Demirel University**Almaty, Kazakhstan,* <https://orcid.org/0000-0003-4174-9897>email: mirzoeva@list.ru

DIRECT AND INDIRECT TRANSLATIONS OF PROVERBS IN ABAI KUNANBAEV'S "WORDS OF EDIFICATION"

Abstract. This paper analyzes the direct and indirect translations of proverbs in Abai Kunanbaev's "Words of Edification" into Russian and English, with a particular focus on the translation techniques used to convey semantic accuracy, cultural meaning, and pragmatic intent. The study aims to explore how indirect translation, mediated through Russian, influences the rendering of Kazakh proverbs in English. To this end, a widely recognized model of translation technique classification is applied to examine the Russian and English translations of selected proverbs from the source text. Adopting a qualitative research design, the study analyzes a corpus of representative proverbs chosen for their instructional and cultural significance. The findings indicate that a variety of translation techniques are employed in both Russian and English versions. In the direct translations, techniques such as established equivalence, modulation, and adaptation tend to align with Russian linguistic and cultural norms, while also shaping the strategies observed in the indirect translations. Under certain circumstances, indirect translation results in semantic shifts and partial loss of metaphorical meaning due to the influence of the mediating language. Nevertheless, the application of techniques such as modulation and borrowing enables the preservation of core semantic content across translations. However, this often occurs at the expense of the author's stylistic features, particularly the proverb-based expressive style. The study highlights the complexity of indirect translation and its implications for meaning transfer, cultural representation, and stylistic integrity in literary texts.

Keywords: translation techniques; national proverbs; indirect translation; direct translation; intermediary text; source text; target text

Conflict of interests:

The authors declare no conflict of interest.

Article history:

Received: 08.12.2025

Accepted: 17.04.2026

Introduction

Translation constitutes a specific task involving cross-cultural conversation. However, the number of cultures involved in a translation task might not be limited to two. While an interlingual translation is expected to bring two cultures into interaction, direct translation might not be feasible or achievable at all times. Indirect translation also allows such interaction, yet with the inclusion of more than two language systems. In this sense, indirect translation is described as “the translation of the translated” (Assis Rosa, et al., 2017, p. 1). As a new subfield of translation studies, indirect translation has only recently received scholarly attention (Marin-Lacarta, 2017); therefore, it is considered as a comparatively modern research area. Generally, the growth of indirect translation has created numerous opportunities to contribute to the development of translation studies. This translation practice emerges as an important and recurring phenomenon, especially in literary translation (Allwood, 2021, p. 58). Historically, indirect translation represents a deeply rooted practice that extends from ancient times to the present day, reflecting both pragmatic necessity and intercultural exchange. It involves complex mediations between source, intermediary, and target languages and cultures within a certain temporal and cultural continuum, where the intermediary and target texts share common historical and cultural features through “sequentially implemented collaborations” (Brodie, 2018, p. 335). Despite this, indirect translation is not always embraced in a positive way. One common objection to indirect translation is that “[it] tends to distance the target text from the source text” (Linder, 2014, p. 57). The next criticism against indirect translation is that “[it is] doubly removed from original. It is a translation of translation: a double translation” (Kadiu, 2016, p. 4).

The disadvantages ascribed to indirect translation in the relevant literature seem to come from the relative advantages associated with direct translation. Given that indirect translation might pose “a threat to translation quality, to the balance between languages and cultures, and to the jobs, rights and ethics of translators” (Pięta, et al., 2023, p. 10–11), direct translation could be assumed to come with fewer threats to the task of translation. While it is commonly acknowledged that the potential losses in direct translation will result in further losses in indirect translation (Hadley, 2017; Pięta, et al., 2023), it is no guarantee that direct translation will lead to minimum loss of meaning. Now that each translation comes with a meaning loss inherent in the nature of this task (Ricoeur, 2006; Smith, 2008), the advantages that direct translation should bring need to be addressed in further detail. The translation techniques employed by the translator of the intermediary text, which serves as a direct translation, are adopted in relevance to the cultural and linguistic proximity or distance of the source and target texts. These techniques, serving as the guiding compass to the direct translator in overcoming the

barriers in translation, contribute to the conversation between two cultures. On the other hand, the indirect translator from that direct translation might be compelled to employ further techniques in relevance to the potential proximity or distance between the intermediary and indirect linguistic and cultural systems. Thus, the end product of indirect translation is shaped by the intermediary text rather than the ultimate source text. In line with this proposition, Smith states “direct translation attempts to translate exactly what the original writer said, while indirect translation filters the message so as to make it more immediately relevant and understandable to the target reader” (2008, p. 170). All these propositions point to the assumed superiority of the direct translation over indirect translation. However, [un]availability of the source text, increased price due to the lack of sufficient number of translators particularly from low circulating languages, time constraints for urgent documents for translation, and potentially higher prestige of the mediating culture could nullify this assumed advantage of direct translation (Pięta, et al., 2023, p. 9).

The cultural and linguistic systems relevant to the corpus of this study enjoy coexistence of direct and indirect translations in their literary polysystem. The act of indirect translation in Kazakhstan is not an infrequent practice since the Russian language is involved in the process of translation from Kazakh into English as an intermediary language, resulting in significant contribution of Russian culture as an intermediary to the process of translation of English texts into the Kazakh language. Indirect translation is in no sense unique to the Kazakh art of translation, but the coexistence of direct and indirect translations is also the case in Russian literary polysystem, as can be seen in the case of Fielding’s novels, which were translated into Russian from a German intermediary version. As Abdrakhmanov (2007) states, if we completely abandoned the indirect translation, we would be deprived of many literary treasures. However, continuing indefinitely to translate masterpieces of Western and Eastern poetry only through Russian versions simply because we do not know the original languages is not a suitable path due to the inherent disadvantages of indirect translation. We need to train translators who know the original languages and prepare specialists capable of producing literal translations from those languages. This modest suggestion would considerably contribute to the cross-cultural exchange through direct translations of literary texts between English and Kazakh literary polysystems.

Therefore, this paper sets out to analyze the Russian (direct) and English (indirect) translations of the instructional and advisory proverbs selected in Abai Kunanbaev’s (2011) work titled “Words of Edification” in Kazakh language. While Kunanbaev’s book has been analyzed for direct translations of linguistic and cultural items into Russian (Khavaidarova, et al., 2026) and Turkic languages (Yerbulatova, et al., 2025), English translations of the phraseological units like proverbs in this book have also been studied (Zhabayeva, 2023), yet without any reference to the indirect translation phenomenon. No study exists as yet in the relevant literature on the comparison of direct and indirect translations of Kazakh national proverbs in Kunanbaev’s “Words of Edification”, which centers around the idea of forming a Kazakh national identity through invaluable pieces of advice on good deeds and against the misdeeds attributed to Kazakh people. It is no wonder that proverbs contribute to the enrichment of the authorial style besides the establishment of emphatic advisory discourse in a literary text. Accordingly, an extension to the relevant literature is to be ensured in this study through the identification of the

translation techniques of Kunanbaev's instructional and advisory proverbs in direct and indirect translations, further compared to find out the effect of the intermediary text on the indirect translation with implications into the semantic and stylistic features determined in the source text. All in all, this study seeks to find answers to the following research questions:

1. Which translation techniques are used in direct and indirect translations of Kazakh national proverbs used by Kunanbaev with instructional purposes?
2. How do the translation techniques correspond or differ across the direct and indirect translations?
3. To what extent is Kunanbaev's style preserved in direct and indirect translations regarding the use of proverbs?

Materials and methods

"Words of Edification" by Kunanbaev is widely known in Kazakh culture. In this book, Abai Kunanbaev endeavors to construct a national identity through his literature. In this endeavor, his work contains a rich variety of instructional and advisory proverbs, making it particularly suitable for examining how these proverbs are translated and rendered from one language into another. To that end, this qualitative study is designed to investigate and analyze the translations of these proverbs given that "qualitative researchers study things, attempting to interpret phenomena in terms of the meanings people bring to them [...] Qualitative research involves the studied use of a variety of texts that describe routine and problematic moments and meanings" (Denzin & Lincoln, 2005, p. 2).

As an instructional book, "Words of Edification" is written in the style of a philosophical treatise and has a great meaning for their breadth of theme, depth of outlook, political and social significance" (Toleubaieva, 2019, p. 64). Based on this proposition, it would sound only natural that Kunanbaev frequently uses instructional and advisory national proverbs in this book particularly given that these phraseological units serve to offer philosophical instructions for society or individuals to comply with the conventions already set in the socio-political life of a culture.

Out of seventeen instructional proverbs identified in the source text, seven proverbs are chosen from different chapters in Abai Kunanbaev's (2011) "Words of Edification". The proverbs are chosen in relation to their compliance with the general philosophical stance that Kunanbaev adopts in this text. The proverbs with parallel semantic implications are avoided; therefore, the selected proverbs all address different significant teachings for the Kazakh nation. The proverbs identified in the book yet left out of this study either bear semantic parallelism with the selected most representative proverb of a piece of advice and instruction, or they are not assumed to reflect the general philosophical treatise that Kunanbaev is reported to establish in this book. In addressing the first research question, the selected source proverbs are compared to the direct (Russian) and indirect (English) translations to determine the techniques identified in their translations. While the Russian (direct) translation is titled "Слова Назидания" and rendered into Russian by Erbol Zhumagul, the English (indirect) translation is titled "Words of Edification", translated by Simon Geoghegan (Kunanbaev, 2021).

The analysis of the translated proverbs is based on Molina and Albir's (2002) taxonomy of translation techniques at the micro level, focusing on the techniques

identified in the corpus, i.e. “borrowing”, “established equivalent”, “literal translation” and “modulation”. According to Molina and Albir (2002), translation techniques are practical tools for identifying, describing, and classifying procedures related to the search for equivalence in translation. Based on this classification of translation techniques, the second research question regarding potential correspondence or difference between the direct and indirect translations is discussed for each proverb, accompanied by the discussion of a potentially existent or non-existent general correspondence between the target texts. The third research question is also addressed in relevance to the findings for the first and second research questions. The techniques proposed by Molina and Albir (2002) might result in preservation of the author’s tendency to use proverbs as style markers as well as in the paraphrased ordinary utterance to preserve the meaning yet lose part of the stylistic elements of the source text. Therefore, the third research question is discussed in compliance with the results of the other two research questions.

Results and discussion

In this part of the study, the source proverbs in Kazakh are first explained for their semantic use in the source culture. Then, they are compared to the direct (Russian) and indirect (English) translations, with further discussion on the relevant translation technique identified together with the potential correspondence or difference in the use of these techniques in either translation. Finally, a conclusion is made regarding the stylistic features in the target texts in comparison to the source text.

The first proverb *Bi ekew bolsa, daw törtew boladı* (Kunanbaev, 2011, p. 12) emphasizes that when there are multiple authorities, disputes multiply rather than being resolved, with each *biy* (judge) expressing their own point of view, which leads to more disputes. This proverb warns against the dangers of divided authority and emphasizes unity and clear leadership. This proverb is translated into Russian as *Там, где два бия – четыре тяжбы* (Kunanbaev, 2021, p. 153) while we find the expression *Where two biys meet, four disputes arise* in the English translation (Kunanbaev, 2021, p. 265). With the transference of the sign *biy* in both target texts, this can be shown as an example to “borrowing” technique particularly given that neither target expression belongs to traditional paremiology in either culture. The expression in the indirect translation clearly shows the effects of the intermediary (Russian) text since it is not a frequent practice in English to borrow even part of a proverb from a source culture. With the indirect translator aware of the task of indirect translation, more attention could be paid to formal equivalence in order not to stray off the source context. As the indirect translator does not see a proverb in the intermediary text, it should come as no surprise that the English translator could fail to realize the stylistic use of proverbs in the ultimate source context.

The second Kazakh proverb *Er azıǵı men böri azıǵı jolda* (Kunanbaev, 2011, p. 16) expresses the idea that a brave man like a wolf earns his livelihood through effort and courage, which highlights values such as bravery and independence. This proverb is rendered into Russian as *Храбреца и волка ноги кормят* (Kunanbaev, 2021, p. 156) which can be considered “established equivalent technique” because this target expression is widely known, frequently used, and consistently documented in Russian paremiological collections. On the other hand, this proverb is rendered into English as *The bold man and the wolf feed on the run* (Kunanbaev, 2021, p. 268), which can be taken as “literal translation technique”, partly showing the effects of the intermediary

Russian expression. While direct translation can preserve the source style with this technique, the technique in indirect translation preserves the semantic content, yet comes with a loss in the style of the source author. This can be supported with the proposition that “indirect translation filters the message so as to make it more immediately relevant and understandable to the target reader” (Smith, 2008, p. 170). Therefore, the indirect translator is faced with a proverb in the intermediary text, yet the translation technique adopted seems to favor “understandability” to the target reader rather than preserve the stylistic literary features of the source text.

The third proverb *Öner aldı – birlik, ırıs oldı – tirlik* (Kunanbaev, 2011, p. 18) is a short moral maxim emphasizing that unity and hard work are the basis of success and prosperity. In Russian translation, the expression *Основа искусства – единство, основа достатка – жизнь* (Kunanbaev, 2021, p. 158) does not correspond to the established patterns or formulas characteristic of Russian paremiology. This is often the result of “modulation” translation technique, where culturally distinct Kazakh concepts such as *өнер* (art) and *ырыс* (good fortune) are reinterpreted into neutral Russian concepts of *искусства* (art) and *достаток* (prosperity). Such conceptual restructuring allows the preservation of the meaning yet changes the cultural resonance of the original text. A similar process is found in the English translation, where the expression *The source of success is unity, and the source of prosperity is livelihood* (Kunanbaev, 2021, p. 271) does not function as an English proverb. The English translation also uses the “modulation” translation technique, adjusting the culturally embedded meanings of the words *бірлік* (unity) and *тірлік* (life) to make them accessible to readers from other linguistic and cultural backgrounds. With both translations rendered through the “modulation” technique, the semantic content of the source text is well-preserved, yet the style of the original author is sacrificed in favor of “understandability” to the target readers.

The fourth proverb *Qalawın tapsa, qar janadı* (Kunanbaev, 2011, p. 73) suggests that even seemingly impossible tasks can be accomplished if the right method or approach is adopted. The target Russian expression *И снег возгорается, найдя желаемое* (Kunanbaev, 2021, p. 199) can be considered a “literal translation” technique that preserves the original metaphor and imagery. Similarly, the English translation *Where there's a will even the snow can be set alight* (Kunanbaev, 2021, p. 313) partially adapts the proverb by adding an idiomatic element from English *Where there's a will*. With the clear effect of the intermediary text on the technique used in the indirect translation of this proverb, both target readers are presented the semantic content of the source text, yet Kunanbaev's style of frequent references to national proverbs is partially lost. While the indirect translation can also be said to partially miss the style in the ultimate source text, it actually preserves the style and the semantic content in the intermediary text, which serves as the source text for the English translation.

The fifth proverb *Altın körse, perişte joldan tayadı* (Kunanbaev, 2011, p. 74) conveys the idea that even the purest or most virtuous people can be tempted or led astray when faced with material wealth. This proverb is translated into Russian as *Завидя золото, и ангел сбивается с пути* (Kunanbaev, 2021, p. 199), which is a “literal translation” technique in that the direct translation retains the metaphor of an angel that has strayed from the right path due to the allure of gold, but the syntax is adapted to fit the natural Russian idiom. As for the English translation, this proverb is

translated as *At the sight of gold, even the angel will stray from the path* (Kunanbaev, 2021, p. 313) with “literal translation” technique, which also retains the imagery of an angel morally corrupted by temptation. As in the fourth example, indirect translation of the fifth source proverb comes with semantic preservation, yet the style complies with that of the intermediary text. Not realizing that he is faced with a proverb, the indirect translator is able to preserve the metaphorical language use of his source context, that is the intermediary Russian text, yet the target reader cannot perceive the style of Kunanbaev; moreover, English readers will miss the chance to familiarize themselves with the cultural perspective of Kazakh people. Since proverbs are culturally-laden expressions of any culture, the commonly attributed role to literary translation, that is to ensure cross-cultural conversation by opening doors to foreign cultures, might be missed in indirect translations due to the inherent risk in that mode of literary translation, that is a further loss of an inevitable loss even in direct translations.

The sixth proverb *Uyat kimde bolsa, iman sonda* (Kunanbaev, 2011, p. 89) conveys the idea that shame or moral conscience is inseparable from true faith, that is, dignity, modesty and ethical awareness are essential components of true faith. The Russian translation *Имеющий стыд, имеет и веру* (Kunanbaev, 2011, p. 212) does not function as a proverb in Russian culture. However, it closely follows the semantic features of the source expression, using a “literal translation” technique by directly linking the word *стыд* (shame) with the word *вера* (faith). The English translation *He who has no shame has no faith* (Kunanbaev, 2021, p. 327) conveys a comparable message but uses a negative structure, which changes the expression from a positive form to a negative form. This naturally involves the “modulation” technique, slightly changing the structure but maintaining the intended meaning. This example stands out among the five proverbs discussed so far in that the technique in the indirect translation distinctly differs from that of the direct translation. This finding shows parallelism with the proposition that in translation, “naturalness takes priority over literalness” (Smith, 2008, p. 174). As the literal translation of the intermediary expression would not lead to reproduction of a natural expression in the indirect text, another proposition by Smith (2008, p. 174) that “the maxim is, translate literally to the extent that it is clear and reader-friendly in the receptor” can be used as the justification for the indirect translator’s decision in this expression. Sacrificing the style of even the intermediary text to the favor of reader-friendliness of the translated context for the English readers.

The seventh proverb *Ağayının azarı bolsa da, bezeri bolmaydı* (Kunanbaev, 2011, p. 130) means that even when there is a disagreement or conflict between relatives, they never completely break off the connection, which reflects the strong nature of family ties. It is translated into the Russian language as *Даже при размолвке у братьев не будет отворачивания* (Kunanbaev, 2021, p. 240), preserving the meaning through a “literal translation” technique, as the metaphorical terms *азар* (dispute) and *безер* (complete estrangement) are rendered in more explicit, culturally fluent language. The English translation, *Even if they’ve fallen out, brothers will never turn their backs on each other* (Kunanbaev, 2021, p. 361), uses “modulation” technique, changing the perspective and expression to a negative construction, making it sound natural for English readers. As in the sixth proverb, the indirect translator preserves the semantic content of both the ultimate source context and the intermediary context, yet “understandability” to the target reader is given primacy in the translator’s decision. These last two examples clearly

demonstrate that indirect translators might not necessarily aim to achieve linguistic and stylistic equivalence to the intermediary or ultimate source text, rather preserving the semantic content and the maxim of naturalness in the target language seem to be attached priority. As a result of this orientation by the indirect translator, the English reader does not get as acquainted as the Russian reader with the Kazakh linguistic and cultural stance as presented by Kunanbaev in the “Words of Edification”, yet Kunanbaev’s ideal of formation of Kazakh national identity is preserved for both target readership through compliance with the semantic features of the proverbs.

Conclusion

In this qualitative study, seven proverbs from Abai Kunanbaev’s “Words of Edification” were selected for analysis based on their significance and relevance to the formation of national Kazakh identity. Proverbs with overlapping themes were excluded so that each item represents a distinct aspect of national identity. Translations of these proverbs into Russian and English are analyzed on the basis of Molina and Albir’s (2002) taxonomy of translation techniques to identify the strategies used in direct and indirect translations.

The findings show that several translation techniques were employed, with “literal translation” indicating a preference for preserving the original semantic content and structural features of the source proverbs. On the other hand, “modulation” technique is found to reflect the efforts to adjust perspective and ensure acceptability in the target language. “Borrowing” was used for culturally specific elements lacking adequate equivalents, thereby maintaining cultural authenticity. Lastly, “established equivalence” suggested either a scarcity of conventional equivalents or a deliberate preference for source-oriented solutions.

Overall, the results indicate that the direct translator predominantly favored source-oriented techniques emphasizing semantic accuracy and cultural preservation, while the indirect translator selectively employed adaptive techniques to enhance readability and communicative effectiveness in the target languages. Whereas the indirect translator was predominantly found to employ similar translation techniques to the direct translator, the maxim of understandability and reader-friendliness was also observed in the indirect translation with the occasional use “modulation” technique.

This study is expected to contribute to the relevant literature on direct and indirect translation by focusing on the translation of Kazakh proverbs in Kunanbaev’s “Words of Edification”, which stands out with its frequent use of national proverbs in instructing and advising the Kazakh people in the formation of a national identity. While the study’s originality lies in its innovative comparison of direct and indirect translations of those proverbs based on an already established set of translation techniques and further implications as regards the potential reflection of the source author’s style, its scope is limited to selected seven instructional and advisory proverbs in one Kazakh intellectual’s book. Therefore, further studies could be conducted on a larger corpus through this theoretical framework, potentially involving all proverbs in that book without any demarcation to the instructional and advisory nature of the proverbs. Moreover, direct English translation of “Words of Edification” has recently been released. A further study could also compare the translations of Kunanbaev’s national idioms on direct and indirect English translations with a view to the demonstration of potential correspondence or

difference between the translation techniques employed, with further implications into the linguistic, semantic and stylistic features reproduced in either English target text.

References

- Abdrakhmanov, S. (2007). *Töltwma men teltwma. Zerttew* [Original and derivative works: A study]. Astana: Elorda. (in Kaz.).
- Allwood, A. (2021). (Semi) peripheries in contact – Indirect translation of novels into Swedish 2000–2015. Stridon. *Journal of Studies in Translation and Interpreting*, 1(1), 57–77. <https://doi.org/10.4312/stridon.1.1.57-77>
- Assis, R.A., Pięta, H. & Maia, R. (2017). Theoretical, methodological and terminological issues regarding indirect translation: An overview. *Translation Studies*, 10(2), 113–132. <https://doi.org/10.1080/14781700.2017.1285247>
- Brodie, G. (2018). Indirect translation on the London stage: Terminology and (in)visibility. *Translation Studies*, 11(3), 333–348. <https://doi.org/10.1080/14781700.2018.1447990>
- Denzin, N.K. & Lincoln, Y.S. (2003). Introduction. The discipline and practice of qualitative research. In: *Collecting and interpreting qualitative materials*. SAGE, pp. 1–45.
- Hadley, J. (2017). Indirect translation and discursive identity: Proposing the concatenation effect hypothesis. *Translation Studies*, 10(2), 183–197. <https://doi.org/10.1080/14781700.2016.1273794>
- Kadiu, S. (2016). David Bellos' indirect translation of Ismail Kadare's *The File on H*: A contextual analysis. *International Journal Literary Linguistics*, 5(3), 1–24. <https://doi.org/10.15462/ijll.v5i3.79>
- Khavaidarova, M.M., Abisheva, S.D., Tolysbayeva, Z., Abdikerimova, G., Ongarbaeva, A., & Atebayeva, G. (2026). Linguocultural analysis of key concepts in Abai Kunanbaev's "Words of Edification". *Journal of Cultural Analysis and Social Change*, 11(1), 712–720. <https://doi.org/10.64753/jcasc.v11i1.3930>
- Kunanbaev, A. (2011) *Qara söz* [Words of Edification]. Almaty: Köşpendiler baspası. (in Kaz.).
- Kunanbaev, A. (2021). *Qara sözder. Ghaqliya: Filosofiýalıq oylar*. [Words of edification. Ghaqliya: Philosophical thoughts] (E. Zhumagul and S. Geoghegan, Trans.). Almaty: İdan. (in Kaz.).
- Linder, D. (2014). Reusing existing translations: Mediated Chandler novels in French and Spanish. *Journal of Specialized Translation*, 22(2), 57–77. <https://doi.org/10.26034/cm.jostrans.2014.361>
- Marin-Lacarta, M. (2017). Indirectness in literary translation: Methodological possibilities. *Translation Studies*, 10(2), 133–149. <https://doi.org/10.1080/14781700.2017.1286255>
- Molina, L. & Albir, A. (2002). Translation technique revisited: A dynamic and functional approach. *Meta*, 47(4), 498–512. <https://doi.org/10.7202/008033ar>
- Pięta, H., Maia, R.B., & Torres-Simón, E. (2023). *Indirect translation explained*. Routledge.
- Ricoeur, P. (2006). *On translation: Thinking in action*. (Trans. E. Brennan). Routledge.
- Smith, K.G. (2008). Direct translation: Striving for complete resemblance. *Conspectus: The Journal of the South African Theological Seminary*, 5(3), 169–184.

- Toleubaieva, K.A. (2019). The character of the nation in Abay's edification words. *Bulletin of Karaganda University*, 95(3), 63–69.
- Yerbulatova, I.K., Kussainova, D.Zh., & Akbulatov, A.A. (2025). Linguopoetics and cultural codes: Features of translating Abai Qunanbaiuly's works into Turkic languages. *Bulletin of Yasawi University*, 138(4), 54–63. <https://doi.org/10.47526/2025-4/2664-0686.273>
- Zhabayeva, S.S. (2023). The pragmatics of translating proverbs and sayings from Kazakh into English (on the material of Book of Words by Abai Kunanbaev). *Bulletin of Ablai Khan Kaz UIRandWL. Series «Philological Sciences»*, 70(3), 1–10. <https://doi.org/10.48371/PHILS.2023.70.3.020>

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі

- Абдрахманов С. Төлтума мен телтума. Зерттеу. Астана: Елорда, 2007. 464 б.
- Құнанбаев, А. Қара сөз. Алматы: Көшпенділер баспасы, 2011. 184 б.
- Құнанбаев, А. Қара сөздер. Ghaqliya (Words of Edification): Философиялық ойлар. / пер. на русс.яз. Е. Жумагул, S. Geoghegan, English Trans. Алматы: Идан, 2021. 384 бет.
- Assis, R.A., Pięta, H. & Maia, R. (2017). Theoretical, methodological and terminological issues regarding indirect translation: An overview. *Translation Studies*, 10(2), 113–132. <https://doi.org/10.1080/14781700.2017.1285247>
- Brodie, G. (2018). Indirect translation on the London stage: Terminology and (in)visibility. *Translation Studies*, 11(3), 333–348. <https://doi.org/10.1080/14781700.2018.1447990>
- Denzin, N.K. & Lincoln, Y.S. (2003). Introduction. The discipline and practice of qualitative research. In: *Collecting and interpreting qualitative materials*. SAGE, pp. 1–45.
- Hadley, J. (2017). Indirect translation and discursive identity: Proposing the concatenation effect hypothesis. *Translation Studies*, 10(2), 183–197. <https://doi.org/10.1080/14781700.2016.1273794>
- Kadiu, S. (2016). David Bellos' indirect translation of Ismail Kadare's *The File on H*: A contextual analysis. *International Journal Literary Linguistics*, 5(3), 1–24. <https://doi.org/10.15462/ijll.v5i3.79>
- Khavaidarova, M.M., Abisheva, S.D., Tolysbayeva, Z., Abdikerimova, G., Ongarbaeva, A., & Atebayeva, G. (2026). Linguocultural analysis of key concepts in Abai Kunanbaev's "Words of Edification". *Journal of Cultural Analysis and Social Change*, 11(1), 712–720. <https://doi.org/10.64753/jcasc.v11i1.3930>
- Linder, D. (2014). Reusing existing translations: Mediated Chandler novels in French and Spanish. *Journal of Specialized Translation*, 22(2), 57–77. <https://doi.org/10.26034/cm.jostrans.2014.361>
- Marin-Lacarta, M. (2017). Indirectness in literary translation: Methodological possibilities. *Translation Studies*, 10(2), 133–149. <https://doi.org/10.1080/14781700.2017.1286255>
- Molina, L. & Albir, A. (2002). Translation technique revisited: A dynamic and functional approach. *Meta*, 47(4), 498–512. <https://doi.org/10.7202/008033ar>
- Pięta, H., Maia, R.B., & Torres-Simón, E. (2023). *Indirect translation explained*. Routledge.

- Ricoeur, P. (2006). *On translation: Thinking in action*. (E. Brennan, Trans.). Routledge.
- Smith, K.G. (2008). Direct translation: Striving for complete resemblance. *Conspectus: The Journal of the South African Theological Seminary*, 5(3), 169–184.
- Toleubaieva, K.A. (2019). The character of the nation in Abay's edification words. *Bulletin of Karaganda University*, 95(3), 63–69.
- Yerbulatova, I.K., Kussainova, D.Zh., & Akbulatov, A.A. (2025). Linguopoetics and cultural codes: Features of translating Abai Qunanbaiuly's works into Turkic languages. *Bulletin of Yasawi University*, 138(4), 54–63. <https://doi.org/10.47526/2025-4/2664-0686.273>
- Zhabayeva, S.S. (2023). The pragmatics of translating proverbs and sayings from Kazakh into English (on the material of Book of Words by Abai Kunanbaev). *Bulletin of Ablai Khan Kaz UIRandWL. Series "Philological Sciences"*, 70(3), 1–10. <https://doi.org/10.48371/PHILS.2023.70.3.020>

А. С. Шайманов

*Әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті
Алматы, Қазақстан*

М. Кулели

*Болу Абант Иззет Байсал университеті
Болу, Түркия*

Л. Ю. Мирзоева

*Сүлейман Демирель университеті
Алматы, Қазақстан*

АБАЙ ҚҰНАНБАЕВТЫҢ “ҚАРА СӨЗДЕРІНДЕГІ” МАҚАЛ-МӘТЕЛДЕРДІҢ ТІКЕЛЕЙ ЖӘНЕ САТЫЛЫ АУДАРУ ТӘСІЛДЕРІ

Аңдатпа. Бұл мақалада Абай Құнанбаевтың “Қара сөздеріндегі” мақал-мәтелдердің орыс және ағылшын тілдеріне тікелей және сатылы аудармалары талданады. Зерттеуде семантикалық дәлдікті, мәдени мағынаны және прагматикалық ниетті жеткізу үшін қолданылатын аударма тәсілдеріне ерекше назар аударылады. Сонымен қатар, зерттеу орыс тілі арқылы жүзеге асатын сатылы аударманың қазақ тіліндегі мақал-мәтелдерінің ағылшын тілінде берілуіне қалай әсер ететінін анықтауды мақсат етеді. Осы мақсатқа жету үшін аударма тәсілдерін жіктеудің кеңінен танылған моделі қолданылып, түпнұсқа мәтіннен таңдап алынған мақал-мәтелдердің орыс және ағылшын тілдеріндегі аудармалары талданады. Сапалық зерттеу әдіснамасын негізге ала отырып, тәрбиелік және мәдени маныздылығы жоғары репрезентативті мақал-мәтелдер корпусын қарастырады. Зерттеу нәтижелері орыс және ағылшын нұсқаларында әртүрлі аударма тәсілдерінің қолданылатынын көрсетеді. Атап айтқанда, тікелей аудармаларда қалыптасқан балама, модуляция және бейімдеу сияқты тәсілдер орыс тілінің лингвистикалық және мәдени нормаларымен үйлесіп қана қоймай, сатылы аудармаларда қолданылатын стратегиялардың қалыптасуына да өз әсерін тигізеді. Дегенмен, кейбір жағдайларда сатылы аударма делдал тілдің ықпалы нәтижесінде семантикалық өзгерістерге және метафоралық мағынаның ішінара жоғалуына әкеледі. Соған қарамастан, модуляция және көшіріп алу сияқты тәсілдерді қолдану

аудармалар арасындағы негізгі семантикалық мазмұнды сақтауға мүмкіндік береді. Алайда бұл үдеріс көбінесе автордың стильдік ерекшеліктерінің, әсіресе мақал-мәтелге негізделген экспрессивті стилінің әлсіреуімен қатар жүреді. Жалпы алғанда, зерттеу сатылы аударманың күрделілігін көрсетіп, оның көркем мәтіндердегі мағынаны жеткізуге, мәдени бейнелеуге және стильдік тұтастықты сақтауға тигізетін әсерін айқындайды.

Түйінді сөздер: аудару техникасы; мақал-мәтелдер; сатылы аударма; тура аударма; аралық мәтін; түпнұсқа мәтін; аударма мәтін

А. С. Шайманов

Казахский Национальный университет имени аль-Фараби

Алматы, Казахстан

М. Кулели

Университет Болу Абант Иззет Байсал

Болу, Турция

Л. Ю. Мирзоева

Университет Сулейман Демирель

Алматы, Казахстан

СПОСОБЫ ПРЯМОГО И ОПОСРЕДОВАННОГО ПЕРЕВОДА ПОСЛОВИЦ И ПОГОВОРОВ В “СЛОВАХ НАЗИДАНИЯ” АБАЯ КУНАНБАЕВА

Аннотация: В данной статье анализируются прямой и непрямой перевод пословиц из “Слов назидания” Абая Кунанбаева на русский и английский языки, с особым акцентом на методы перевода, используемые для передачи их семантики, культурных коннотаций и прагматического компонента. Целью исследования является изучение того, как непрямой перевод, осуществляемый через русский язык, влияет на воссоздание казахских пословиц на английском языке. При помощи качественных методов исследования был проведен анализ корпуса пословиц, отобранных с учетом их культурного значения. Результаты показывают, что как в русской, так и в английской версиях “Слов назидания” используется широкий спектр методов перевода. Так, при прямом переводе такие методы, как подбор эквивалентов, модуляция и адаптация, как правило, соответствуют русским языковым и культурным нормам, а также формируют стратегии, которые наблюдаются при непрямом переводе. Материал исследования позволяет утверждать, что непрямой перевод приводит к семантическим сдвигам и частичной потере метафорического значения под влиянием языка-посредника (в нашем случае – русского). Тем не менее, применение таких переводческих приемов, как модуляция и заимствование, позволяет сохранить семантику оригинального текста в переводах. Однако это часто происходит в ущерб стилистическим особенностям текста и в особенности – авторского стиля, в том числе в ущерб экспрессивности, основанной на использовании пословиц. В настоящем исследовании подчеркивается сложность непрямого перевода и его влияние на передачу смысла, культурных коннотаций и стилистики художественных текстов.

Ключевые слова: методы перевода; пословицы; непрямой перевод; прямой перевод; посреднический текст; исходный текст; переводной текст

Authors' contributions

Shaimanov A.S. – conceptualization, formal analysis, data collection, writing – original draft.

Kuleli M. – supervision, methodology, writing – review and editing.

Mirzoyeva L.Yu. – visualization, validation, writing – review and editing.

Бёюкханым Ибрагим кызы Эминли*Сумгаитский государственный университет**Сумгаит, Азербайджан* <https://orcid.org/0000-0001-9338-483X>email: boyukxanim.eminli@sdu.edu.az**Эльшад Талех оглы Алиев***Сумгаитский государственный университет**Сумгаит, Азербайджан* <https://orcid.org/0009-4602-7455>email: elshad.aliyev@sdu.edu.az**ФРАЗЕОЛОГИЗМ *YAŞA DOLMAQ*: МНОГОСЛОЙНЫЙ СЕМАНТИЧЕСКИЙ АНАЛИЗ В КОНТЕКСТЕ ЯЗЫКА, ПРАВА, ПСИХОЛОГИИ И КУЛЬТУРЫ**

Аннотация. В статье рассматривается фразеологизм *yaşa dolmaq* (повзрелеть, достичь зрелости, достичь определённого возраста) как многослойное языковое явление, проявляющееся в разных контекстах – лингвистическом, юридическом, психологическом и культурном. Исследование направлено на выявление семантической структуры выражения, его когнитивных и метафорических компонентов, а также на анализ способов функционирования в профессиональной и бытовой коммуникации. Особое внимание уделяется психологическому аспекту, где фразеологизм отражает процесс формирования личности, становления зрелости и приобретения социального опыта. В юридическом контексте *yaşa dolmaq* интерпретируется как обозначение достижения определённого возраста, который влечет за собой получение прав и обязанностей, а также изменение статуса в обществе. Культурная интерпретация фразеологизма раскрывает традиционные и современные представления о зрелости, жизненном опыте и социальной ответственности. В лингвистическом плане проводится анализ сочетаний с другими единицами языка, выявляются устойчивые метафорические связи и структурные особенности, которые позволяют фразеологизму сохранять семантическую целостность в разных коммуникативных ситуациях. Работа демонстрирует, что единое выражение может одновременно выполнять когнитивную, нормативную и экспрессивную функции, отражая социальные, культурные и психологические аспекты человеческой жизни. В результате исследования подтверждается, что фразеологизм *yaşa dolmaq* является сложным и многозначным языковым феноменом, чья интерпретация зависит от контекста и сферы применения, что подчеркивает тесную взаимосвязь языка, культуры и общественного сознания.

Ключевые слова: фразеологизм; языковая семантика; психологическая зрелость; культурная интерпретация; юридический контекст; многозначность языка

Конфликт интересов:

Авторы заявляют об отсутствии конфликта интересов

История статьи:

Дата поступления: 10.02.2026

Дата принятия: 13.05.2026

Введение

Язык является важнейшим средством выражения человеческого мышления, культуры и социальных отношений. Фразеологические сочетания, занимающие особое место в лексическом слое языка, представляют собой систему готовых выражений, отражающих мировоззрение народа, его исторический опыт, психологические установки и систему ценностей. В этом смысле широко употребляемое в азербайджанском языке фразеологическое сочетание *yaşa dolmaq* выражает не только увеличение возраста, но и многослойное семантическое содержание, охватывающее биологические, социальные, правовые, психологические и духовные этапы развития человеческой жизни.

В современной лингвистике изучение фразеологических единиц имеет особое значение не только в лексическом, но и в социокультурном и правовом аспектах. Выражение *yaşa dolmaq* в этом отношении выступает не просто как языковая единица, а как языковой показатель многоплановых процессов, таких как изменение правового статуса человека в обществе, возрастание его социальной ответственности, формирование психологической зрелости и развитие в направлении духовного совершенства.

Целью данной статьи является научный анализ фразеологического сочетания «*yaşa dolmaq*» по следующим параметрам:

- его лексические и фразеологические особенности;
- семантическая структура;
- роль понятия возраста в правовых текстах;
- значение возраста в контексте психологического и педагогического развития;
- философская интерпретация возраста в культурных и религиозных текстах.

Словарное и фразеологическое толкование сочетания *yaşa dolmaq*.

В фразеологическом словаре азербайджанского языка выражение *yaşa dolmaq* используется в значении «стареть, прожить жизнь». Хотя это толкование определяет основное семантическое направление выражения, для демонстрации того, что оно не ограничивается лишь биологическим увеличением возраста, необходим более широкий семантический и функциональный анализ.

Фразеологическое сочетание состоит из двух основных компонентов:

- *yaş* – лексическая единица, обозначающая временное измерение человеческой жизни;
- *dolmaq* – многозначный глагол со значениями «наполняться», «заполняться», «достигать», «доходить», «полностью реализовываться».

Таким образом, сочетание *yaşa dolmaq* по своей структуре является устойчивым соединением типа «существительное (в дательном падеже) + глагол» и в семантическом плане уже приобрело переносное и обобщённое значение. Оно

обозначает не просто увеличение конкретного возраста, а достижение человеком определённого жизненного этапа, переход к новой стадии развития.

Материалы и методы

Материалом исследования является семантика фразеологизма азербайджанского языка *yaşa dolmaq*, а также контексты его употребления в художественной литературе, публицистических текстах, нормативно-правовых документах и устной речи. В работе использованы данные толковых, фразеологических и этимологических словарей азербайджанского языка, а также материалы сравнительно-сопоставительных исследований, посвящённых проблемам семантики и фразеологии. Дополнительно привлекались примеры из психологических и юридических текстов, в которых данное выражение используется в специализированном значении.

В качестве основного метода исследования применен семантический анализ, позволивший выявить многозначность и структурные особенности фразеологизма. Контекстуальный анализ использовался для определения смысловых оттенков выражения в различных сферах употребления – языковой, правовой, психологической и культурной. Сравнительно-сопоставительный метод позволил установить соотношение прямых и переносных значений фразеологизма, а также выявить особенности его интерпретации в разных дискурсивных практиках.

Кроме того, в работе использованы элементы когнитивного подхода, направленного на анализ метафорических и концептуальных оснований фразеологизма *yaşa dolmaq*. Метод функционального анализа применялся для определения коммуникативных и прагматических функций выражения в различных типах текстов. Комплексное использование указанных методов обеспечило целостный и многоаспектный подход к исследуемому языковому явлению.

Результаты и обсуждение

Семантический спектр глагола *dolmaq* и его функция в выражении *yaşa dolmaq*

Глагол *dolmaq* имеет в азербайджанском языке значение «войти (куда-либо) и заполнить собой, не оставляя пустого пространства»:

Sar gəlsin dağa dolsun,

Bülbüllər bağa dolsun.

Sevdiyim yar yolunda

Canım sadağa olsun (Bayatı) (Pirsultanlı S.P. s.361).

В семантическую структуру многозначного глагола входят также значения:

1. Переносное значение глагола *dolmaq*: *Gülsəhər qızlarını görəncə ürəyi fərhəhlə doldu.* (сердце наполнилось радостью. Увидев девушек Гюльсахар, её сердце наполнилось радостью) (Vəliyev Ə.)

2. Войти, проникнуть, заполнить собой: *Qulaqlarıma su doldu.* (В уши попала вода.)

3. Распространиться, занять всё пространство: *Ətrafa səş doldu. Təndirin bir tərəfi dolmamış, o biri tərəfdə çörək qızır, köpürdü.* (Вокруг всё наполнилось звуками. Пока одна сторона тандыра ещё не была заполнена, на другой стороне хлеб уже подрумянивался и пузырился) (Mir Cəlal).

4. Поправиться, набрать вес, окрепнуть: *Ətə dolmaq* (Набрать мясо, окрепнуть).

5. Психологическое состояние: *O doldu, qaşqabağı qara bulud kimi üstədən aşağı sallandı* (Он был переполнен (чувствами), его нахмуренные брови свисали, как чёрная туча) (Rəhimov S.).

6. Достигнуть, дойти до определённого предела: *Ağabəyim ağa artıq böyüyüb, 14-15 yaşına dolmuşdu.* (Агабеим ага уже выросла и достигла возраста 14–15 лет.) (Çəmənzəminli Y.V.).

7. Биологическое созревание: *Sünbüllər yavaş-yavaş dolur.* (Колосья постепенно наливаются).

8. Полностью осуществиться, исполниться: *Planların hamısı dolmuşdur* (Все планы были выполнены).

Среди этих значений фразеологическое сочетание *yaşa dolmaq* особенно тесно связано со следующими значениями:

- «достигнуть, дойти» – дойти до определённого возрастного этапа;
- «полностью осуществиться» – завершение определённой стадии биологического и социального развития.

Таким образом, выражение *yaşa dolmaq* объединяет в себе значения «завершённость определённого жизненного этапа», «достижение зрелости», «приход к определённой границе развития» на жизненном пути человека.

Глагол *dolmaq* в азербайджанском языке употребляется как в прямом лексическом значении, так и в разнообразных переносных значениях. Особенно активно он используется в устойчивых сочетаниях, выражающих эмоциональные, психологические и ситуативные состояния. Для исследования текста и стиля (в особенности в контексте диалогической речи и эмоционально-экспрессивной лексики) такие единицы представляют большую ценность.

В следующей таблице представлены основные фразеологические сочетания с глаголом *dolmaq*, сгруппированные по тематическим полям:

1. Психологическое и эмоциональное «наполнение»

Фразеологическое сочетание	Значение
<i>qəlbi dolmaq</i>	наполниться печалью, горем, тоской
<i>ürəyi dolmaq</i>	эмоционально переполниться
<i>gözü dolmaq</i>	быть близким к слезам
<i>içi dolmaq</i>	внутреннее напряжение, волнение
<i>boğazi dolmaq</i>	растрогаться, потерять способность говорить
<i>səsi dolmaq</i>	быть на грани плача

Эти сочетания в азербайджанском языке являются одними из основных показателей эмоционально-экспрессивного стиля.

2. Духовно-психологическая нагрузка

Фразеологическое сочетание	Значение
<i>dərdlə dolmaq</i>	погрузиться в печаль
<i>qüssəylə dolmaq</i>	духовно (внутренне) переполниться
<i>kədərlə dolmaq</i>	тяжёлое эмоциональное состояние
<i>nifrətlə dolmaq</i>	наполниться злобой и гневом
<i>sevinclə dolmaq</i>	наполниться чувством радости

3. Социальное и ситуативное наполнение

Фразеологическое сочетание	Значение
<i>səbrə dolmaq</i>	исчерпание терпения
<i>təngə gəlmək (dolmaq)</i>	больше не мочь терпеть
<i>canına yığılmaq (dolmaq)</i>	утомиться, пресытиться, надоесть
<i>qəzəbi dolmaq</i>	переполниться гневом

4. Значение фразеологизмов, связанных с заполнением пространства и физическим наполнением

Фразеологическое сочетание	Значение
<i>ürəyi dolu olmaq</i>	много всего в себе сдерживать
<i>içi sözlə dolu olmaq</i>	очень хотеть сказать
<i>xatirələrlə dolmaq</i>	вспоминать прошлое

5. Образно-переносные выражения

Фразеологическое сочетание	Значение
<i>gözü yaşla dolmaq</i>	чуть не заплакать / вот-вот заплачет
<i>ürəyi ümidlə dolmaq</i>	приободриться / стать оптимистичным
<i>daxili ağrı ilə dolmaq</i>	испытывать душевные страдания / терпеть моральные страдания

Итак, глагол *dolmaq* в азербайджанской фразеологии является одним из основных семантических центров для выражения эмоциональной нагрузки, внутреннего напряжения и психологического состояния. Он особенно активно используется в художественных текстах, диалогической речи и публицистическом стиле, создавая высокую экспрессивность.

Слово *yaş* (особенно в значении «слеза») в азербайджанском языке употребляется в очень богатых фразеологических и эмоционально-экспрессивных сочетаниях. Эти единицы выражают печаль, хрупкость, раскаяние, радость и душевное потрясение человека и являются характерными для художественно-диалогической речи.

Ниже приведены основные фразеологические сочетания с компонентом *yaş*:

1. Связанные с плачем и хрупкостью

Фразеологическое сочетание	Значение
<i>gözü yaşla dolmaq</i>	быть на грани слез / чуть не заплакать
<i>gözləri yaşarmaq</i>	растрогаться / стать чувствительным
<i>yaş tökmək</i>	плакать
<i>yaş axıtmaq</i>	выразить печаль слезами / плача показать свою печаль
<i>yaşa boğulmaq</i>	много плакать / сильно плакать
<i>yaşa qərq olmaq</i>	сильное эмоциональное состояние

2. Связанные с печалью, горем и трагедией

Фразеологическое сочетание	Значение
<i>yaş içində qalmaq</i>	плакать от горя / из-за беды
<i>yaş içində boğulmaq</i>	переживать глубокую печаль / испытывать тяжёлую скорбь
<i>yaşla yumaq</i>	выразить горе слезами / показать печаль слезами
<i>yaşla danışmaq</i>	говорить дрожащим / трепещущим голосом / говорить в растроганном состоянии

3. Связанные с раскаянием и муками совести

Фразеологическое сочетание	Значение
<i>peşmanlıq yaşı tökmək</i>	сожалеть о сделанном / раскаиваться в поступке
<i>günahını yaşla yumaq</i>	испытывать муки совести / мучиться угрызениями совести
<i>yaşla yalvarmaq</i>	просить дрожащим / трепещущим голосом / умоляюще

4. О радости и счастье

Фразеологическое сочетание	Значение
<i>sevinc yaşı tökmək</i>	плакать от радости
<i>hoşbəxtlik yaşı</i>	слёзы радости
<i>gözündə yaş parıldamaq</i>	радоваться, растрогаться

5. Образные и поэтические выражения

Frazeoloji birləşmə	Mənası
<i>ürəyinin yaşı</i>	<i>глубокая печаль</i>
<i>gözünün yaşı qurumataq</i>	<i>всегда быть печальным</i>
<i>yaşlı gözlə baxmaq</i>	<i>в печальном и ранимом состоянии</i>

Итак, слово *yaş* в азербайджанской фразеологии является одним из основных индикаторов эмоциональной семантики. Оно выступает как универсальный эмоциональный маркер, объединяющий семантические поля «печаль – радость – раскаяние – трогательность», и является ключевой лексической единицей, кодирующей психологическое состояние в диалогической речи (см. Темиргазина, Мельничук, 2025).

Теперь рассмотрим семантическую нагрузку и номинативное значение фразеологизма *yaşa dolmaq* в различных стилях текста.

Yaşa dolmaq и понятие возраста в юридических текстах. Выражение *yaşa dolmaq* в юридических текстах имеет особое нормативное значение. В различных законодательных актах Азербайджанской Республики возрастной порог выступает в качестве основного критерия для изменения прав и обязанностей человека.

Избирательное право и возраст. В учебном пособии А.И. Мустафазаде и З.Н. Асланова «Избирательное право» отмечается:

- «Каждый гражданин Азербайджанской Республики, достигший 18 лет, имеет право избирать и голосовать на референдуме» (Mustafazadə, Aslanov, 2022, с. 12);
- «Любой гражданин, достигший 18 лет и не имеющий юридических ограничений, может выступать в качестве избирателя» (там же, с. 51);
- «Избиратель может собирать подписи граждан, достигших 18 лет» (там же, с. 141).

Эти нормы показывают, что выражение *yaşa dolmaq* в юридическом аспекте означает достижение определённых прав и обязанностей. Иными словами, человек «достиг возраста» не только биологически, но и юридически.

Понятие возраста в Уголовном кодексе. В Уголовном кодексе Азербайджанской Республики возраст является одним из ключевых показателей юридической ответственности:

- «Лица, достигшие 14 лет, несут ответственность за определённые тяжкие преступления.»
- «Лица, достигшие 16 лет, привлекаются к уголовной ответственности в общем порядке.»
- «Лица, не достигшие 18 лет, считаются несовершеннолетними» (Azərbaycan Respublikasının Cinayət Məcəlləsi, 2025, с. 57).

Эти нормы показывают, что «достижение возраста» означает не только расширение прав, но и рост ответственности. Здесь выражение *yaşa dolmaq* становится показателем социальной и юридической зрелости.

Семейное право и брачный возраст. Согласно Семейному кодексу Азербайджанской Республики:

- брачный возраст устанавливается в 18 лет;

- минимальный возраст для усыновления: для состоящих в браке – 25 лет, для не состоящих в браке – 30 лет;
- разница в возрасте между усыновителем и ребёнком должна составлять не менее 18 лет.

Эти положения показывают, что возраст – это не только биологический показатель, но и мера семейной ответственности, родительской функции и социальной зрелости. В этом контексте *yaşa dolmaq* означает достижение социальных ролей, таких как создание семьи, родительство и опека.

Трудовое право и возраст. В Трудовом кодексе Азербайджанской Республики возраст регулируется в следующих направлениях:

- рабочий возраст в государственных учреждениях – 65 лет (Azərbaycan Respublikası Əmək Məcəlləsi, 2024, с. 41);
- использование труда лиц до 18 лет ограничено особыми положениями;
- приём на работу лиц младше 15 лет запрещён;
- работа лиц до 18 лет в тяжёлых и вредных условиях запрещена.

Эти правовые рамки показывают, что возраст оценивается не только как календарный показатель, но и как критерий трудоспособности, здоровья, безопасности и морального развития. В этом смысле выражение *yaşa dolmaq* обозначает изменение юридического статуса на рынке труда и достижение зрелого этапа профессиональной деятельности.

Таким образом, в юридической плоскости у человека для каждого конкретного возраста или возрастного интервала есть определённые права и обязанности. При этом в юридических рассуждениях, связанных с возрастом, подход к этим обязанностям может меняться, если решение судебно-медицинской экспертизы подтверждает психическую неполноценность.

***Yaşa dolmaq* в контексте психологического развития.** Понятие возраста в психологии оценивается не только как биологический показатель, но и как индикатор стадий психического развития. В учебном пособии Э.Э. Гадиров и И.Н. Мамедов «Психология возраста» отмечается: «Неравномерность психического развития проявляется в том, что моральный мир ребёнка, психические процессы и свойства развиваются в разные периоды с различной скоростью, ускоренно или с задержкой» (Qədirov, Məmmədov, 1986).

Это показывает, что *yaşa dolmaq* означает не просто увеличение лет, но прохождение психических, эмоциональных, интеллектуальных и моральных этапов развития.

Показатели развития ребёнка и достижение возраста. Оценка уровня развития ребёнка проводится по следующим основным критериям:

1. Эмоциональное развитие;
2. Интеллектуальное развитие;
3. Развитие речи;
4. Способность к социальному взаимодействию;
5. Моральный и культурный уровень;
6. Способность к самоутверждению.

Как видно из этих показателей, возраст – это не только физическая величина, но и комплексный показатель психологического и социального развития. В этом контексте *yaşa dolmaq* охватывает не только процесс старения, но и эмоциональную

стабильность, интеллектуальную зрелость, речевые способности, социальную адаптацию и формирование моральных качеств.

***Yaşa dolmaq* и жизненный опыт.** Особо подчёркивается: «Достижение возраста человеком – это не столько прожитый год, сколько образ мышления, сформированный на основе пережитого опыта». Такой подход превращает возраст из количественного показателя в качественный. Здесь смысл возраста определяется не количеством лет, а изменениями в сознании человека, которые формируются пережитым опытом и мировоззрением.

***Yaşa dolmaq* и интерпретация в религиозно-философских текстах.** Понятие «*yaşa dolmaq*» в религиозных текстах несёт не только значение физического старения, но и подразумевает прохождение моральных испытаний, способность различать добро и зло, достижение этического совершенства.

В Коране достижение возраста рассматривается не только как биологический предел, но и как формирование умственной, моральной и социальной зрелости: «Когда сироты достигнут зрелого возраста, подвергните их испытанию. Если увидите, что они достигли зрелости, верните им их имущество...». Это показывает, что *yaşa dolmaq* включает формирование способности управлять имуществом, избегать расточительства и осознавать правовую ответственность. Таким образом, в религиозных текстах *yaşa dolmaq* тесно связано с достижением морального совершенства и общественного доверия.

Контекст Библии: возраст и испытания. В Евангелии, в части о «искушении Иисуса», говорится: «После того как Иисус успешно прошёл искушение, дьявол оставил Его, и ангелы пришли и служили Ему» (İncil, 2021). Зрелость человека измеряется не возрастом, а тем, как он проходит испытания. В этом смысле *yaşa dolmaq* означает не просто течение времени, а достижение зрелости через преодоление моральных и духовных испытаний и способность выбирать правильный путь.

Тора и понятие возраста. В Торе подробно рассматриваются этапы жизни человека, смысл жизненного пути, мудрость старения и рост ответственности. Здесь возраст представлен как мера ответственности человека перед Богом, долг перед обществом и уровень морального совершенства (Tövrat, 2021).

***Yaşa dolmaq* и понятие эмансипации.** Эмансипация – процесс, в ходе которого человек или группа получают права, свободы и равенство, освобождаются от зависимости и обретают независимую позицию. Это понятие тесно связано с выражением *yaşa dolmaq*. Достигнув определённого возраста, человек:

- становится юридически независимым,
- принимает на себя социальную ответственность,
- получает возможность принимать экономические решения,
- приобретает ответственность перед семьёй и обществом.

Таким образом, *yaşa dolmaq* можно рассматривать не только как биологическое старение, но и как переход к социальной свободе и юридической независимости.

Стилевые и эмоциональные особенности фразеологизма *yaşa dolmaq*. В азербайджанском языке выражение *yaşa dolmaq* имеет мягкий стилистический характер и эмоционально нейтральный оттенок. По сравнению с прямыми значениями слов *стареть* или *постареть*, фразеологизм *yaşa dolmaq* характеризуется как более уважительное и эмоционально позитивное.

Поэтому выражение часто используется:

- при уважительном упоминании пожилых людей,
- в поэтическом описании жизненных этапов,
- для тонкого выражения эмоциональных состояний.

Примеры:

- «Он уже достиг возраста, но его душа всё ещё молода»;
- «По мере того как человек достигает возраста, он лучше понимает

ценность жизни».

В этих предложениях объединяется биологический возраст и психологическая, моральная зрелость.

Место и синонимы выражения *yaşa dolmaq* в фразеологической системе.

В фразеологической системе азербайджанского языка выражение *yaşa dolmaq* относится к группе фразеологических единиц, связанных с возрастом, временем и жизненными периодами. Выражения, близкие по смыслу:

- «*yaşı keçmək*» (превысить возраст / состариться);
- «*yaşlanmaq*» (стареть);
- «*ömrü ötmək*» (прожить жизнь / дожить до);
- «*saçına dən düşmək*» (пожилой человек, седина);
- «*ötür rayına çatmaq*» (дожить до определённого срока жизни).

Однако выражение *yaşa dolmaq*, в отличие от этих фраз:

- имеет более мягкую эмоциональную окраску,
- более уместно с этической точки зрения,
- одновременно отражает биологическое, социальное и духовное развитие

человека.

Использование выражения *yaşa dolmaq* в тексте и дискурсе. Выражение *yaşa dolmaq* широко используется в различных типах текстов:

- в художественных текстах – для раскрытия внутреннего мира персонажа;
- в публицистических текстах – при интерпретации социальных проблем с точки зрения возраста;
- в научных текстах – в контексте психологии возраста, права и социального развития;
- в бытовом общении – как форма уважительного и этичного отношения.

Эта фразеологическая единица смягчает эмоциональный фон текста, придаёт выражению эстетическую ценность и демонстрирует этическую позицию говорящего.

Рассмотрим также фразеологизм *yaşa dolmaq* в тюркских языках.

	Язык	Форма	Значение
1	Казахский	<i>жасқа толу (jasqa tolu)</i> <i>жасқа жету</i>	войти в возраст, достигнуть определённого возраста
2.	Киргизский	<i>жашка толугу (jaška toluu)</i> <i>жашы жетүү</i>	достигнуть определённого возраста, войти в новый возраст

3. Узбекский	<i>yoshga to'lmoq</i> <i>yoshga yetmoq</i>	достигнуть определённого возраста, войти в новый возраст
4. Туркменский	<i>yāşa dolmak</i> <i>yāşyna ýetmek</i>	достигнуть определённого возраста, войти в новый возраст
5. Татарский	<i>яшькә тулу (yäşkə tulu)</i> <i>яше жѣтү</i>	достигнуть определённого возраста, войти в новый возраст
6. Башкирский	<i>йәшкә тулыу (yäşkə tuluu)</i>	достигнуть определённого возраста, войти в новый возраст
7. Уйгурский	<i>قاملوت اقشاي (yashqa toлмаq)</i> <i>شىتىي اقشاي</i>	достигнуть определённого возраста, войти в новый возраст

Лингвистический и культурологический вывод. Эти параллели показывают, что модель *yaşa dolmaq* → [YAŞ + DOL] является древней общетюркской метафорой: жизнь человека – это сосуд, а возраст – его наполнение.

То есть возраст:

- не является лишь числовым показателем,
- понимается как внутреннее наполнение жизненного опыта человека.

Это связано с уважением к старшим, почтением к старейшинам и пониманием жизненной мудрости в тюркской культуре.

Заключение

Фразеологическое сочетание *yaşa dolmaq* в азербайджанском языке – это не просто выражение увеличения возраста; это многослойная семантическая единица, объединяющая биологические, юридические, психологические, социальные и духовные измерения человеческой жизни. Это выражение:

- в юридических текстах обозначает этап изменения ответственности и прав;
- в психологических текстах – формирование зрелости и личности;
- в религиозных текстах – совершенствование через духовные испытания;
- в культурном дискурсе – выражает уважение, этические отношения и ценность жизненного опыта.

Следовательно, фразеологическое сочетание *yaşa dolmaq* в азербайджанском языке отражает не только биологическое старение, но и изменение юридического статуса, рост социальных обязанностей, формирование психологической зрелости и продвижение к духовной полноте. Это выражение в юридическом, психологическом, педагогическом, религиозно-философском и культурном контексте глубоко интерпретирует этапы человеческой жизни, подтверждая, что язык является не только средством коммуникации, но и важным социально-культурным механизмом, выражающим систему ценностей общества, этические отношения и мировоззрение.

Рекомендации

Результаты проведённого исследования могут быть использованы в дальнейших лингвистических, культурологических и междисциплинарных исследованиях, посвящённых семантике фразеологических единиц азербайджанского языка. Полученные выводы целесообразно учитывать при анализе языковых средств, отражающих возрастную, социальную и психологическую категоризацию личности в языке.

Рекомендуется применение материалов исследования в образовательном процессе при преподавании курсов по лексикологии, фразеологии, когнитивной лингвистике и межкультурной коммуникации. Анализ фразеологизма *yaşa dolmaq* может быть использован как иллюстративный материал при изучении вопросов полисемии, контекстуальной интерпретации и взаимодействия языка и культуры.

Практическая значимость исследования заключается также в возможности использования его результатов в сфере юридической лингвистики и правового дискурса, где точная интерпретация возрастных понятий имеет важное нормативное значение. Выявленные семантические особенности фразеологизма могут способствовать более точному и корректному употреблению языковых единиц в официально-деловой коммуникации.

Кроме того, результаты работы могут быть полезны специалистам в области психологии и социологии при анализе языковых репрезентаций процессов взросления, социальной зрелости и формирования идентичности. Перспективным направлением дальнейших исследований представляется сопоставительный анализ аналогичных фразеологических единиц в других языках с целью выявления универсальных и национально-специфических характеристик концепта возраста.

Список использованной литературы

- Azərbaycan Respublikası Ailə Məcəlləsi. Bakı-2025, “Qanun” nəşriyyatı. 208 s.
- Azərbaycan Respublikası Əmək Məcəlləsi. Bakı: 2024. “Qanun” nəşriyyatı. 320 s.
- Azərbaycan Respublikasının Cinayət Məcəlləsi (Azərbaycan dilində), Bakı: 2025, “Qanun” nəşriyyatı. 488 s.
- Azərbaycan Respublikasının Vergi Məcəlləsi Bakı-2021, “Hüquq Yayın Evi”. 488 s.
- Azərbaycan dilinin frazeologiya lüğəti. URL: <https://azleks.az/az/dictionary/yasa-dolmaq> (дата обращения: 12.12.2025).
- İncil (Əhdi-Cədid) Bakı: “Zərdabi Nəşr”, 2021. 384 səh.
- Qədirov Ə.Ə., Məmmədov İ.N. (Dərs vəsaiti) Yaş psixologiyası. Bakı: “Maarif”, 1986. 196 s.
- Mustafazadə A.İ., Aslanov Z.N. Seçki hüququ. Dərs vəsaiti. Bakı: “Füyuzat”, 2022. 232 s.
- Pirsultanlı Sədnik Paşa “Azərbaycan ağız ədəbiyyatında bayatılar”. 377 s.
- Темиргазина З. К., Мельничук Ю. С. Композиты-окказионализмы в художественном стиле д. накипова: транскультурная семиотика // Тіл және әдебиет: теориясы мен тәжірибесі / Язык и литература: теория и практика. 2025. Т. 4, № 2. С. 104–115. <https://doi.org/10.52301/2957-5567-2025-4-2-104-115>
- Tövrat (Azərbaycan Dövlət Tərcümə Mərkəzi). Bakı, 2021. 504 s.

References

- Azərbaycan Respublikası Ailə Məcəlləsi (2025). Bakı: «Qanun» nəşriyyatı. (in Azerb.).
- Azərbaycan Respublikası Əmək Məcəlləsi (2024). Bakı: «Qanun» nəşriyyatı. (in Azerb.).
- Azərbaycan Respublikasının Cinayət Məcəlləsi (Azərbaycan dilində) (2025). Bakı: «Qanun» nəşriyyatı. (in Azerb.).
- Azərbaycan Respublikasının Vergi Məcəlləsi Bakı (2021). “Hüquq Yayın Evi”. (in Azerb.).
- Azərbaycan dilinin frazeologiya lüğəti. Retrieved 12 December 2025 from <https://azleks.az/az/dictionary/yasa-dolmaq>
- İncil (Əhdi-Cədid) (2021). Bakı: “Zərdabi Nəşr”. (in Azerb.).
- Qədirov, Ə.Ə. & Məmmədov, İ.N. (1986). *Yaş psixologiyası (Dərs vəsaiti)*. Bakı: “Maarif”. (in Azerb.).
- Mustafazadə, A.İ. & Aslanov, Z.N. (2022). *Seçki hüququ. Dərs vəsaiti*. Bakı: “Füyuzat”. (in Azerb.).
- Pirsultanlı, S.P. “*Azərbaycan ağız ədəbiyyatında bayatılar*”. (in Azerb.).
- Temirgazina, Z. K. & Melnichuk, Y. S. (2025). Occasional compound verbs in the literary style of D. Nakipov: transcultural semiotics. *Til žāne ādebiēt: teoriyāsy men tāžiribesi / Language and Literature: Theory and Practice*, 4(2), 104–115. (in Russ.). <https://doi.org/10.52301/2957-5567-2025-4-2-104-115>
- Tövrət (Azərbaycan Dövlət Tərcümə Mərkəzi). (2021). Bakı. (in Azerb.).

Бёюкханым Ибрагим кызы Эминли, Эльшад Талех оглы Алиев

Сумгаит мемлекеттік университеті

Сумгаит, Әзірбайжан

«YAŞA DOLMAQ» ФРАЗЕОЛОГИЗМІ: ТІЛ, ҚҰҚЫҚ, ПСИХОЛОГИЯ ЖӘНЕ МӘДЕНИЕТ КОНТЕКСТІНДЕГІ КӨПҚАБАТТЫ СЕМАНТИКАЛЫҚ ТАЛДАУ

Аңдатпа. Мақалада «yaşa dolmaq» (есейу, кемелдікке жету, белгілі бір жасқа толу) фразеологизмі әртүрлі контекстерде – лингвистикалық, құқықтық, психологиялық және мәдени – көрініс табатын көпқабатты тілдік құбылыс ретінде қарастырылады. Зерттеу жұмысы аталған тіркестің семантикалық құрылымын, оның когнитивтік және метафоралық компоненттерін айқындауға, сондай-ақ кәсіби және тұрмыстық коммуникациядағы қызмет ету ерекшеліктерін талдауға бағытталған. Психологиялық аспектіде фразеологизм тұлғаның қалыптасу үдерісін, кемелденуін және әлеуметтік тәжірибе жинақтауын бейнелейді. Құқықтық контексте «yaşa dolmaq» белгілі бір жасқа жетуді білдіреді, бұл өз кезегінде құқықтар мен міндеттердің пайда болуына, сондай-ақ қоғамдағы мәртебенің өзгеруіне негіз болады. Фразеологизмнің мәдени интерпретациясы дәстүрлі және заманауи көзқарастар тұрғысынан кемелдік, өмірлік тәжірибе және әлеуметтік жауапкершілік ұғымдарын ашады. Лингвистикалық тұрғыдан ол басқа тілдік бірліктермен тіркесу ерекшеліктері арқылы талданып, тұрақты метафоралық байланыстар мен құрылымдық сипаттар анықталады. Бұл қасиеттер фразеологизмнің түрлі коммуникативтік жағдаяттарда семантикалық тұтастығын сақтауға мүмкіндік береді. Зерттеу нәтижелері бір ғана тілдік бірліктің когнитивтік, нормативтік

және экспрессивтік қызметтерді қатар атқара алатынын көрсетеді. Осылайша, «yaşa dolmaq» фразеологизмі әлеуметтік, мәдени және психологиялық қырларды тоғыстыратын күрделі әрі көпмағыналы тілдік феномен ретінде сипатталады. Оның интерпретациясы контекст пен қолданылу саласына тәуелді, бұл тіл, мәдениет және қоғамдық сана арасындағы тығыз өзара байланысты айқындайды.

Түйінді сөздер: фразеологизм; тілдік семантика; психологиялық кемелдік; мәдени интерпретация; құқықтық контекст; тілдің көпмағыналылығы

Boyukkhanım İbrahim qızı Eminli, Elshad Taleh oglu Aliyev

Sumgait State University

Sumgait, Azerbaijan

THE PHRASEOLOGICAL UNIT ‘YAŞA DOLMAQ’: A MULTILAYERED SEMANTIC ANALYSIS IN THE CONTEXT OF LANGUAGE, LAW, PSYCHOLOGY, AND CULTURE

Abstract. This article examines the phraseological unit “yaşa dolmaq” (to grow up, to reach maturity, to attain a certain age) as a multilayered linguistic phenomenon manifesting in various contexts—linguistic, legal, psychological, and cultural. The study aims to identify the semantic structure of the expression, its cognitive and metaphorical components, and to analyze the ways it functions in both professional and everyday communication. Particular attention is given to the psychological aspect, where the phraseological unit reflects the process of personality development, maturation, and acquisition of social experience. In the legal context, “yaşa dolmaq” is interpreted as indicating the attainment of a specific age, which entails the acquisition of rights and responsibilities, as well as a change in social status. The cultural interpretation of the phraseological unit reveals traditional and contemporary notions of maturity, life experience, and social responsibility. From a linguistic perspective, the study analyzes combinations with other language units, identifies stable metaphorical links, and structural features that allow the phraseological unit to maintain semantic integrity across different communicative situations. The research demonstrates that a single expression can simultaneously perform cognitive, normative, and expressive functions, reflecting social, cultural, and psychological aspects of human life. The findings confirm that the phraseological unit “yaşa dolmaq” is a complex and polysemous linguistic phenomenon, whose interpretation depends on context and domain of use, highlighting the close interconnection between language, culture, and social consciousness.

Keywords: phraseological unit; linguistic semantics; psychological maturity; cultural interpretation; legal context; polysemy of language

Вклад авторов

Бёюкханым Ибрагим кызы Эминли – концептуализация, формальный анализ, методология, письмо – обзор и редактирование.

Эльшад Талех оглы Алиев – методология, программное обеспечение, письмо – первоначальный проект.

2 БӨЛІМ.
ХРОНИКА. ОҚИҒАЛАР. ТҰЛҒАЛАР

РАЗДЕЛ 2.
ХРОНИКА. СОБЫТИЯ. ПЕРСОНАЛИИ

SECTION 2.
CHRONICLE. EVENTS. PERSONALITIES

«Я НЕ БУДУ ОГЛЯДЫВАТЬСЯ НА МИРОВЫЕ АВТОРИТЕТЫ...».

Интервью с Бахытжаном Мусахановичем Канапьяновым, поэтом, писателем, переводчиком, сценаристом, кинорежиссёром.

Б.М. Канапьянов родился в 1951 году. Закончил Высшие курсы режиссеров и сценаристов и Высшие литературные курсы при Союзе писателей СССР в Москве; работал сценаристом, режиссером, редактором на киностудиях «Казахфильм» и «Мосфильм», в издательствах Казахстана. Первые стихи были опубликованы в 1975 году в журнале «Простор», затем стихи и поэмы публиковались в периодической печати многих стран мира. Автор свыше тридцати книг поэзии и прозы, вышедших в издательствах Казахстана, России, Украины, США, Великобритании и Малайзии. Лауреат ряда международных литературных премий, среди которых «Алаш», «Тарлан», Всемирного поэтического конкурса (Нью-Йорк, США). Его поэтические произведения переведены на многие языки мира, вошли в литературные антологии стран ближнего и дальнего зарубежья. Лауреат государственной премии РК имени Абая.

Как вы думаете, может ли поэзия стать способом восстановления утраченных или вытесненных культурных корней в постколониальном контексте?

Вопрос жгучий. Я не буду оглядываться на мировые авторитеты – оглянусь на свою собственную судьбу, всё-таки 75 лет, имею на это право. Поиск корней необходим – без трибун, без демонстраций. Возьмите мировую литературу: Стейнбека, Хемингуэя, Фолкнера – поиск корней всегда присутствует, будь то судьба семьи, города, нескольких поколений.

Возьмите литературу советской эпохи: Шолохов и его «Тихий Дон» – это корни, да ещё какие. Павел Васильев – тоже корни. У Мухтара Ауэзова в романе «Путь Абая», как говорил Каныш Сатпаев, – целая энциклопедия казахской жизни XIX века. Можно перечислять и дальше: Джамбул, Всеволод Иванов, Султанмахмұт, Олжас...

Отсюда моя мысль. Сейчас распространено понятие «искусственный интеллект» – для меня оно отчасти чуждо. Всё-таки есть противостояние «букв» и «цифр»: чувственного восприятия мира и мёртвой цифры. Цифра мертва без наполнения буквы. Из букв вышла цифра, а не наоборот.

Допустим, возьмите мою строчку: «Снег нас сблизил с небом». Или (извините, но по рангу в начале был Пушкин и Абай) Пушкина: «Я помню чудное мгновение...». Как ни переставляй слова, чувственного построения у искусственного интеллекта не получится – оно исходит именно из буквы, из живой речи (об этом говорил когда-то конструктивист, поэт Илья Сельвинский).

В ИИ есть что-то, что противостоит «букве» – то есть живому чувственному восприятию мира. Под «буквой» подразумевается, начиная с фольклора, и поэзия, и проза. А под цифрой подразумевается тот самый искусственный интеллект. Но он мертв, эта цифра мертва, без наполнения букв. Все равно из буквы вышла цифра. Это вроде бы очевидно, но приходится объяснять все. Хотя... как посмотреть. К примеру, в Ширазе (Иран) есть усыпальница великого поэта Саади. И там написано – Здесь покоится великий математик Саади. Именно математик, а не поэт. Может быть, именно оттуда, из веков старых мастеров науки и поэзии зарождались самые первые элементы искусственного интеллекта, то есть, опять же, по Пушкину – «поверяя алгеброй гармонию». Это, во-первых, а во-вторых, и далее. Не только точные науки, начиная от аль-Фараби, Авиценны, пришли в Европу, через соответствующие переводы, уже на ряд европейских языков. Пришел и размер, скажем так, сонета – с английским или итальянским ключом. К примеру, возьмем рифмовку рубаи – а, а, б, а. Так или иначе, это все присутствует в сонетах, включая математические числа слогов и ритма, но все одно – вначале было Слово!

Это открытие для меня стало важным. Как будто всё: и рубаи, и айтыс, и сонеты Пушкина – связаны одной глубинной нитью. Ведь европейский сонет тоже отчасти родился из восточной стиховой традиции. Английский, итальянский сонет – всё это одна цепь. Когда начинаешь это понимать, видишь, что поэзия – способ удержать корень, даже если времена тяжёлые.

Поиск корней – необходим. За нами тяжёлое прошлое: столетия и тысячелетия. Но человек остаётся тем же, кем был...

Вы были одним из основателей антиядерного движения «Невада – Семипалатинск». Можно ли назвать существование Семипалатинского полигона не только экологической катастрофой, но и формой исторической травмы казахского народа?

Конечно, можно. Но оглянись опять на свою судьбу. Мы жили тогда в единой стране, у каждого была своя окраина: горная, степная, прииртышская. Я трижды был в Чернобыле, написал об этом книгу – «Аист над Припятью» – её перевели и на украинский язык. Это было раньше, ещё до того, как Олжас Омарович провозгласил

движение «Невада – Семипалатинск» в феврале 1989 года. Я был в Чернобыле в 1986 году.

Книга выходила с большим трудом: цензура, отправка в Москву на проверку... Но при помощи Бориса Олейника, украинского поэта, и других поэтов-москвичей, книга всё-таки увидела свет – и на русском, и на казахском. Мне удалось, как уроженцу этих мест, передать боль людей той земли. Чернобыль ли, Курчатов ли – радиация не знает границ – это я почувствовал остро.

Когда страна начала давать трещину в эпоху Горбачёва, разговоры о полигонах наконец начались. И движение «Невада – Семипалатинск», конечно, сыграло огромную роль – и моя небольшая доля там есть. Замолчали все полигоны, и до сих пор молчат. Во многом это заслуга Олжаса Сулейменова, и моя отчасти, других многочисленных борцов за мир.

О Сахарове у людей двойственное отношение: он получил Нобелевскую премию, но он же автор водородной бомбы. История сложная. Но важнее другое: там, где полигон, – наша «Ясная поляна». Сколько талантливых поэтов и людей ушли рано, неизвестными. Я писал об этом. Есть у меня и стихи, и проза о тех местах.

Как ваша переводческая деятельность, функционирование в двух языках, влияет на ваше поэтическое мышление и язык? Как двуязычие отражается в творчестве?

Начну с Пушкина: у него есть великое выражение «странные сближения». Кстати, и у Олжаса Сулейменова прослеживаются темы тюркославистики Дешт-и-Кыпчака – это тоже сближение. Выражение «странные сближения» точно отражает то, что происходит на молекулярном уровне между языками. Кириллица и тюркские языки имеют гораздо больше точек соприкосновения, чем кажется.

Я не поленился – месяц листал четырёхтомник Даля и выписывал тюркизмы. Их можно собрать в отдельный объёмный том, даже больше! Это и есть эти самые «странные сближения».

Когда я переводил, например, большие эпические произведения, поэму «Кыз Жибек», объёмом как «Евгений Онегин», – я чувствовал, как поэзия одного языка естественно входит в другой. Еще в 80-е годы, когда я учился в Литинституте, Межиров Александр Петрович – большой мастер перевода на высших литературных курсах – сказал мне: «Переводи, у тебя получится».

Мне легко было переводить, но долго: пять лет переводил, пять лет ждал публикации. Во время работы даже моя супруга отметила: «Опять ты своей “кызжибечиной” занимаешься». Но любовь к казахской поэзии всегда была: казахская женщина в истории – образ гордый, свободный. Переводить такие вещи нужно с особым чувством. Например, эпизод, где Кыз Жибек входит в юрту Тулегена. Она с чувством собственной гордости пришла к нему, а это семнадцатый век. Эта история перевода стала уже моей семейной историей. Писатель, дед моей супруги Галым Ахмедов, человек, который в 1920-е годы в Оренбурге виделся с Сергеем Есениным, в 1946-м году приехал из Алма-Аты в Москву для встречи с Анной Ахматовой, чтобы поговорить с ней на тему перевода казахского эпоса. Анна Ахматова согласилась переводить, но позже ей не дали этого сделать. Это отдельная,

тоже интересная тема. Он помогал мне переводить: знал тексты наизусть. Когда доходили до интонационно трудных или интимных мест, он подсказывал – как передать их по-русски, не потеряв достоинства и поэтической правды. Например, когда мы дошли до момента, когда Кыз Жибек пришла к Тулегену и потеряла невинность в юрте. Ну как описать это? Ватага переводчиков переводила уже, но их перевод забраковали. Вот же наш вариант перевода первой ночи любви:

*Случилось то, что быть должно,
Что в юности нам суждено
впервые в жизни испытать
и что не надо объяснять.*

Или же:

*Наш Тулеген, наш ер-жигит
весь в пламени любви горит.
Девичий расколос орех,
он сном возлюбленного спит.*

На каком бы языке это не было – первооснова перевода моя, а основа перевода – казахская, народная. Этот текст потом перевели и на английский, и на польский, и на немецкий.

Я переводил и Абая, и Магжана. Когда Брюсов слышал стихи Магжана Жумабаева, он сразу понял: перед ним – «казахский Пушкин». Вот послушайте мой перевод стихотворения Магжана «Настроение»:

*Не в ладах я с настроением,
Вспыхнув, гаснет в тот же час
И с моим разумным мнением
Не согласно всякий раз.
Как младенец прихотливый,
Все повелевает мной.
Настроение бес строптивый
Не проходит стороной.
И – моей любви объятья
Манят на исходе дня.
Шелест скинутого платья,
И – в слезах купаюсь я.
Сердце, чувствами пылая,
Волею самих небес
Увлечет, увя, не зная,
Что опять вселился бес.
Без стыда он крутил вертел...
Остается у меня
После ночи только пепел,
Только пепел без огня.*

Благодаря моему переводу, это стихотворение вышло на русском языке и было переведено на другие языки. В первую очередь откликнулись французы...

Можно ли посредством одного языка передать культуру другого народа – например, казахскую культуру посредством русского языка?

Все-таки Абая не удалось перевести. Поэзия, философия Абая в оригинале для многих казахов непонятны, а переводы вообще неудачны. Я считаю, что сначала Абая стоило бы переводить через тюркский мир: на турецкий, а потом уже на европейские языки, и лишь затем – на русский. Но это моё субъективное мнение.

Однако есть примеры удачных переводов культуры. Мы узнали Роберта Бернса и его культуру благодаря Маршаку. Узнали Шекспира и культуру Англии через Пастернака. Узнали «Гайавату» – через Лонгфелло в переводе Бунина. Поэзия действительно «идёт с фонарём»: сначала светит образами, затем идёт смысл.

В нашем советском прошлом Расула Гамзатова узнали благодаря переводчику Науму Гребневу и Якову Козловскому; поэзию Навои, ирано-персидскую поэзию, эпос «Манас» узнали также через переводчиков.

И опять же здесь я склонен считать по-своему: буква и цифра, дополняя друг друга, могут дать высокохудожественный симбиоз.

В стихотворении «Позабитый мной с детства язык...», в рассказе «За хлебом» вы затрагиваете проблему «пресловутого двуязычия». Как вы считаете, актуальна ли эта проблема сейчас?

В рассказе «За хлебом» действие происходит в Павлодаре. Я жил тогда возле старой мечети. Нянька тогда меня послала за хлебом, и все это происходит на углу между улицами Машхура Жусупа и Толстого.

Когда-то была действительно проблема с большим знаком минус. Действительно, жили в стране Советов, все знали русский язык, особенно Казахстан. Исчезали казахские школы. Происходило и хорошее, и не очень хорошее наводнение русского языка.

Мы это чувствовали и понимали. Но воспринимали эту тему как табу, когда исчезали школы, например, на миллионный город Алма-Ату одна только казахская школа была. Это, действительно, была проблема. И благодаря Олжасу Сулейменову и другим, в первую очередь русскоязычным казахам и мне отчасти, эта ситуация начала исправляться.

Во время декабрьских событий 1986 года по поводу моего стихотворения мой друг поэт Бахыт Кенжеев (он тогда уже жил в Канаде) начал по радио Канады читать мое стихотворение, чтобы меня поддержать. Казалось, все следили за этим процессом. На заседании секретарь ЦК по идеологии цитировал мое стихотворение, думая, что зал будет негодовать.

Пресловутое двуязычие,

При котором теряю свой лик

И приобретаю двуличие.

Зал же чуть не аплодировал. Ну, время уже было такое, невозвратное. Поэт всегда чувствует: трещина мира проходит через сердце поэта, как у Гейне. Единственный человек, интеллигент-идеолог, секретарь по идеологии, Узбекали Джанибеков меня разыскал, пригласил и сказал: «Ты любишь фольклор, и только этим одним будешь полезен народу, как Пушкин». Были такие люди, как Камал Смаилов, Олжас Сулейменов, Асанали Ашимов. Все они дети XX съезда.

Это стихотворение можно анализировать и по политическим, и по языковым, и по каким-то внутренним аспектам, и находить свое. Текст – это как *tabula rasa*.

Можно рассмотреть его как просто стихотворение, а можно рассмотреть с точки зрения поэта, то есть моего авторства.

В вашей поэзии, в вашей прозе во многом фигурируют элементы казахской культуры, слова казахского языка, тюркизмы. В этой связи считаете ли вы себя транскультурным или транслингвальным поэтом, писателем?

Ну, поэтом я себя считаю без каких-либо прилагательных. Писателем, прозаиком тоже. Хотя бывают интересные случаи. Французы, которые издавали мою книгу, сказали: «Бахытжан – для французского читателя имя не звучит, и всё. Ты не предашь имя, которым тебя нарекли родители. Мы тебя назовем Жан Бахыт». Действительно, для французского читателя это было привычнее, роднее, нежели Бахытжан. Поменялись местами компоненты в имени.

А вообще, если говорить по сути вашего вопроса, здесь важно другое. Почему, например, так трудно было переводить «Евгения Онегина» на английский? Даже у Набокова были проблемы. Потому что там нет нагромождения метафор, как у Вознесенского, например. Это ведь летопись салонной жизни, сельской жизни России. А что главное в переводе? Важно переводить образ, метафору. Возьмите того же Вознесенского, его метафоры, или Беллу Ахмадулину. Возьмите знаменитую метафору Андрея Вознесенского:

Тишины хочу, тишины.

... нервы, что ли, обожжены.

«...»

и из псов, как из зажигалок,

светят тихие языки.

Попробуйте перевести это на любой язык – и метафора зазвучит.

Интервью проведено Ю.С. Мельничук, подготовлено к публикации З.К. Темиргазиной, Е.П. Гараниной.

19 декабря 2025 г.

АВТОРЛАР ТУРАЛЫ АҚПАРАТ

Абдуллина Анар Борановна, PhD, Қ. Жұбанов атындағы Ақтөбе өңірлік университеті, Ақтөбе, Қазақстан. ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-8695-7417>, email: anar.abdullina@rambler.ru

Алиев Эльшад Талех оглы, аға оқытушы, Сумгаит мемлекеттік университеті, Сумгаит, Әзірбайжан. ORCID: <https://orcid.org/0009-4602-7455>, email: elshad.aliyev@sdu.edu.az

Баербекова Әлия Ермұратқызы, докторант, Е.А. Бөкетов атындағы Қарағанды ұлттық зерттеу университеті, Қарағанды, Қазақстан. ORCID: <https://orcid.org/0009-0001-3217-609X>, email: aliya.baerbekova@gmail.com

Баймұрынов Жанболат Максатұлы, филология ғылымдарының кандидаты, доцент, Е.А. Бөкетов атындағы Қарағанды ұлттық зерттеу университеті, Қарағанды, Қазақстан Республикасы, ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-4980-1397>, email: janbolat_b_m@mail.ru

Бегалиева Сәуле Баязқызы, педагогика ғылымдарының докторы, профессор-зерттеуші, Әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті, Алматы, Қазақстан. ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-3528-7756>, email: sbegalieva@mail.ru

Гасымова Вусала Акиф қызы, филология ғылымдарының кандидаты, Баку Славян университеті, Баку, Әзірбайжан. ORCID: <https://orcid.org/0009-0003-9029-6932>, email: xcnab34@gmail.com

Есинбаева Жанна Уақасқызы, филология ғылымдарының кандидаты, Қазақстан Республикасы Ғылым және жоғары білім министрлігі Жоғары және жоғары оқу орнынан кейінгі білім комитеті, Астана, Қазақстан. ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-5894-7219>, email: zh.esinbaeva@sci.gov.kz

Жетесова Жанар Алмасовна, PhD, аға оқытушы, Қ. Жұбанов атындағы Ақтөбе өңірлік университеті, Ақтөбе, Қазақстан. ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-7594-1695>, email: zhanar_almasovna@mail.ru

Жумабекова Бейбытнур Капаровна, филология ғылымдарының кандидаты, профессор, Торайғыров университет, Павлодар, Қазақстан. ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-3327-0931>, email: beibitnur@mail.ru

Келмағамбетова Шолпан Сағынтайқызы, докторант, Е.А. Бөкетов атындағы Қарағанды ұлттық зерттеу университеті, Қарағанды, Қазақстан Республикасы, ORCID: <https://orcid.org/0009-0003-5067-250X>, email: star8201@mail.ru

Кенжегалиев Саян Ақылжанұлы, филология ғылымдарының кандидаты, профессор, Е.А. Бөкетов атындағы Қарағанды ұлттық зерттеу университеті, Қарағанды, Қазақстан Республикасы, ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-8412-6716>, email: sayan582@mail.ru

Кулели Месут, профессор, Болу Абант Иззет Байсал университеті, Болу, Түркия. ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-3477-0412>, email: mesut.kuleli@ibu.edu.tr

Мирзоева Лейла Юрьевна, филология ғылымдарының докторы, профессор, Сүлейман Демирель университеті, Алматы, Қазақстан. ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-4174-9897>, email: mirzoeva@list.ru

Рапишева Жанат Дабылқызы, филология ғылымдарының кандидаты, профессор, Е.А. Бөкетов атындағы Қарағанды ұлттық зерттеу университеті, Қарағанды, Қазақстан. ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-2590-3743>, email: r_zhanat@mail.ru

Темірғазина Зифа Қақбайқызы, филология ғылымдарының докторы, профессор, Ә. Марғұлан атындағы Павлодар педагогикалық университеті, Павлодар, Қазақстан Республикасы. ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-3399-7364>, email: zifatemirgazina3@gmail.com

Түлегенов Темірлан Масхатович, докторант, Торайғыров университеті, Павлодар, Қазақстан Республикасы. ORCID: <https://orcid.org/0009-0002-6008-6646>, email: t.tul.9211@gmail.com.

Тухтарова Акмарал Сердалиевна, PhD, аға оқытушы, Қ. Жұбанов атындағы Ақтөбе өңірлік университеті, Ақтөбе, Қазақстан. ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-3018-2004>, email: akmaral.1990@mail.ru

Шмакова Елена Сергеевна, PhD, М.Х. Дулати атындағы Тараз университеті, Тараз, Қазақстан. ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-5682-3581>, email: shmakovaelena87@mail.ru.

Шайманов Армон Сарманович, докторант, әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті, Алматы, Қазақстан. ORCID: <https://orcid.org/0009-0004-7008-2360>, email: shaimanovarman7@gmail.com

Эминли Бёюкханым Ибрагим кызы, филология ғылымдарының кандидаты, қауымдастырылған профессор, Сумгаит мемлекеттік университеті, Сумгаит, Әзірбайжан. ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-9338-483X>, email: boyukxanim.eminli@sdu.edu.az

СВЕДЕНИЯ ОБ АВТОРАХ

Абдуллина Анар Борановна, PhD, Актюбинский региональный университет им. К. Жубанова, Актобе, Казахстан. ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-8695-7417>, email: anar.abdullina@rambler.ru

Алиев Эльшад Талех оглы, старший преподаватель, Сумгаитский государственный университет, Сумгаит, Азербайджан. ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-9338-483X>, email: boyukxanim.eminli@sdu.edu.az

Баербекова Алия Ермуратовна, докторант, Карагандинский национальный исследовательский университет им. Е.А. Букетова, Караганда, Казахстан. ORCID: <https://orcid.org/0009-0001-3217-609X>, email: aliya.baerbekova@gmail.com

Баймурынов Жанболат Максатович, кандидат филологических наук, доцент, Карагандинский национальный исследовательский университет им. Е.А. Букетова, Караганда, Республика Казахстан, ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-4980-1397>, email: janbolat_b_m@mail.ru

Бегалиева Сауле Баязовна, доктор педагогических наук, профессор-исследователь, Казахский национальный университет им. аль-Фараби, Алматы, Казахстан. ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-3528-7756>, email: sbegalieva@mail.ru

Гасимова Вусая Акиф гызы, кандидат филологических наук, Бакинский Славянский университет, Баку, Азербайджан. ORCID: <https://orcid.org/0009-0003-9029-6932>, email: xcnab34@gmail.com

Есинбаева Жанна Уакасовна, кандидат филологических наук, Комитет высшего и послевузовского образования Министерства науки и высшего образования Республики Казахстан, Астана, Казахстан. ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-5894-7219>, email: zh.esinbaeva@sci.gov.kz

Жетесова Жанар Алмасовна, PhD, старший преподаватель, Актюбинский региональный университет имени К. Жубанова, Актобе, Казахстан. ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-7594-1695>, email: zhanar_almasovna@mail.ru

Жумабекова Бейбытнур Капаровна, кандидат филологических наук, профессор, Торайгыров университет, Павлодар, Казахстан. ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-3327-0931>, email: beibitnur@mail.ru

Кельмагамбетова Шолпан Сагинтаевна, докторант, Карагандинский национальный исследовательский университет им. Е.А. Букетова, Караганда, Республика Казахстан. ORCID: <https://orcid.org/0009-0003-5067-250X>, email: star8201@mail.ru

Кенжегалиев Саян Акылжанович, кандидат филологических наук, профессор, Карагандинский национальный исследовательский университет им. Е.А. Букетова, Караганда, Республика Казахстан, ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-8412-6716>, email: sayan582@mail.ru

Кулели Месут, профессор, университет Болу Абант Иззет Байсал, Болу, Турция. ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-3477-0412>, email: mesut.kuleli@ibu.edu.tr

Мирзоева Лейла Юрьевна, доктор филологических наук, профессор, университет Сулейман Демирель, Алматы, Казахстан. ORCID: <http://orcid.org/0000-0003-4174-9897>, email: mirzoeva@list.ru

Рапишева Жанат Дабыловна, кандидат филологических наук, профессор, Карагандинский национальный исследовательский университет им. Е.А. Букетова, Караганда, Казахстан. ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-2590-3743>, email: r_zhanat@mail.ru

Темиргазина Зифа Какбаевна, доктор филологических наук, профессор, Павлодарский педагогический университет имени Ә. Марғұлана, Павлодар, Республика Казахстан. ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-3399-7364>, email: zifatemirgazina3@gmail.com

Түлегенов Темирлан Масхатович, докторант, Торайгыров университет, Павлодар, Республика Казахстан. ORCID: <https://orcid.org/0009-0002-6008-6646>, email: t.tul.9211@gmail.com.

Тухтарова Акмарал Сердалиевна, PhD, старший преподаватель, Актюбинский региональный университет имени К. Жубанова, Актобе, Казахстан. ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-3018-2004>, email: akmaral.1990@mail.ru

Шмакова Елена Сергеевна, PhD, Таразский университет имени М.Х. Дулати, Тараз, Казахстан. ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-5682-3581>, email: shmakovaelena87@mail.ru.

Шайманов Армон Сарманович, докторант, Казахский национальный университет имени аль-Фараби, Алматы, Казахстан. ORCID: <https://orcid.org/0009-0004-7008-2360>, email: shaimanovarman7@gmail.com

Эминли Бёюкханым Ибрагим кызы, кандидат филологических наук, доцент, Сумгаитский государственный университет, Сумгаит, Азербайджан. ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-9338-483X>, email: boyukxanim.eminli@sdu.edu.az

INFORMATION ABOUT AUTHORS

Abdullina Anar Boranovna, PhD, K. Zhubanov Aktobe Regional University, Aktobe, Kazakhstan. ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-8695-7417>, email: anar.abdullina@rambler.ru

Aliyev Elshad Taleh oglu, Senior Lecturer, Sumgait State University, Sumgait, Azerbaijan. ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-9338-483X>, email: boyukxanim.eminli@sdu.edu.az

Bayerbekova Aliya Ermuratovna, doctoral student, Karaganda Buketov national research University, Karaganda, Kazakhstan. ORCID: <https://orcid.org/0009-0001-3217-609X>, email: aliya.baerbekova@gmail.com

Baimurynov Zhanbolat Maksatovich, Candidate of Philology, associate professor, Karaganda Buketov national research University, Karaganda, Republic of Kazakhstan, ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-4980-1397>, email: janbolat_b_m@mail.ru

Begalieva Saule B., Doctor of Pedagogical Sciences, Research Professor, Al-Farabi Kazakh National University, Almaty, Kazakhstan. ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-3528-7756>, email: sbegalieva@mail.ru

Eminli Boyukxanim İbrahim qızı, Candidate of Philological Sciences, associate professor, Sumgait State University, Sumgait, Azerbaijan. ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-9338-483X>, email: boyukxanim.eminli@sdu.edu.az

Gasymova Vusala Akif gyzy, Candidate of Philological Sciences, Baku Slavic University, Baku, Azerbaijan. ORCID: <https://orcid.org/0009-0003-9029-6932>, email: xcnab34@gmail.com

Kelmagambetova Sholpan Sagintayevna, doctoral student, Karaganda Buketov national research University, Karaganda, Republic of Kazakhstan, ORCID: <https://orcid.org/0009-0003-5067-250X>, email: star8201@mail.ru

Kenzhegaliev Sayan Akylzhanovich, Candidate of Philology, professor, Karaganda Buketov national research University, Karaganda, Republic of Kazakhstan, ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-8412-6716>, email: sayan582@mail.ru

Kuleli Mesut, full professor, Bolu Abant İzzet Baysal University Bolu, Turkey. ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-3477-0412>, email: mesut.kuleli@ibu.edu.tr

Mirzoyeva Leila Yurievna, doctor of Philology, Professor, Suleyman Demirel University, Almaty, Kazakhstan. ORCID: <http://orcid.org/0000-0003-4174-9897>, email: mirzoeva@list.ru

Rapisheva Zhanat Dabylovna Rapisheva, candidate of philological sciences, professor, Karaganda Buketov national research University, Karaganda, Kazakhstan. ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-2590-3743>, email: r_zhanat@mail.ru

Shmakova Elena S., PhD, M.Kh. Dulaty Taraz University, Taraz, Kazakhstan. ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-3528-7756>, email: shmakovaelena87@mail.ru

Shaimanov Armon Sarmanovich, the doctoral student, al-Farabi Kazakh National University, Almaty, Kazakhstan. ORCID: <https://orcid.org/0009-0004-7008-2360>, email: shaimanovarman7@gmail.com

Temirgazina Zifa, Doctor of Philology, Professor, Margulan University, Pavlodar, Republic of Kazakhstan. ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-3399-7364>, email: zifatemirgazina3@gmail.com

Tulegenov Temirlan Mashatovich, doctoral student, Toraighyrov University, Pavlodar, Republic of Kazakhstan. ORCID: <https://orcid.org/0009-0002-6008-6646>, email: t.tul.9211@gmail.com.

Tukhtarova Akmaral Serdalievna, PhD, Senior Lecturer, K. Zhubanov Aktobe Regional University, Aktobe, Kazakhstan. ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-3018-2004>, email: akmaral.1990@mail.ru

Yessinbayeva Zhanna Uakasovna, candidate of philological sciences, Deputy Chairman of the Committee of Higher and Postgraduate Education of the Ministry of Science and Higher Education of the Republic of Kazakhstan, Astana, Kazakhstan. ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-5894-7219>, email: zh.esinbaeva@sci.gov.kz

Zhumabekova Beybytnur Kaparovna, Candidate of Philological Sciences, Professor, Toraighyrov University, Pavlodar, Kazakhstan. ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-3327-0931>, email: beibitnur@mail.ru

Zhetessova Zhanar Almasovna, PhD, Senior Lecturer, K. Zhubanov Aktobe Regional University, Aktobe, Kazakhstan. ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-7594-1695>, email: zhanar_almasovna@mail.ru

«Тіл және әдебиет: теориясы мен тәжірибесі» / «Язык и литература: теория и практика» / «Language and Literature: Theory and Practice»
филологиялық бағыты бойынша журналға

АВТОРЛАРҒА АРНАЛҒАН НҰСҚАУЛАР

1. Мақала публикациясына өтініш жасау үшін журналдың сайтында тіркелу керек: <https://yazlit.ppu.edu.kz/>.

Содан кейін мәтіндік тармақтарды толтыру керек.

2 мақала файлын doc/docx пішімінде тіркеңіз (MS Word):

НАЗАР АУДАРЫҢЫЗ! Бірінші файл автор(лар)дың толық деректерімен болуы тиіс; файлды автор(лар)дың тегі бойынша атаңыз. Екінші файл автор(лар)дың деректерін көрсетпей, анонимдік болуы керек, анонимдік файлды «анонимдік мақала» деп аталуы керек.

ЕСКЕРТПЕ: Журналға 2-ден астам авторы бар мақалалар қабылданбайды.

Бұдан әрі көпшілік оферта – ұсынылған қолжазбаның дербес сипаты, мақаланы плагиат мәніне тексерумен келісу және баспагерге айрықша құқық беру туралы келісімге қол қою керек.

Толтырылған деректерді тексеріп, «Жіберу» түймешігін басыңыз.

Мақаланы қарау кезеңдері мен нәтижелері сіздің жеке кабинетіңізде көрсетіледі.

Бұдан әрі көпшілік оферта – ұсынылған қолжазбаның дербес сипаты, мақаланы плагиат мәніне тексерумен келісу және баспагерге айрықша құқық беру туралы келісімге қол қою керек.

Толтырылған деректерді тексеріп, «Жіберу» түймешігін басыңыз.

Мақаланы қарау кезеңдері мен нәтижелері сіздің жеке кабинетіңізде көрсетіледі.

2. Мақаланың көлемі, барлық метадеректерімен: андатпамен, пайдаланылған әдебиеттер тізімі, автор(лар) туралы мәліметтермен бірге, кемінде 15 мың таңба (бос орындарды қоса алғанда) болуға тиіс, сондай-ақ көлемі 35 мың таңбадан (бос орындарды қоса алғанда) аспауға тиіс. Көрсетілген көлемнен асатын жұмыстар ерекше жағдайларда журналдың редакциялық алқасының келісімі бойынша жариялануға қабылданады.

3. Жұмыс мәтіні FTAXP (Ғылым-техникалық ақпараттың халықаралық рубрикаторы; сілтеме арқылы анықталады: <http://grnti.ru/>), ретінде басталады, содан кейін жартылай қалың қаріппен автордың (лардың) аты-жөні мен тегі, ұйымның толық атауы, қала, ел, автор(лар)дың ORCID, автор(лар)дың e-mail, мақаланың тақырыбы бас әріптермен жартылай қалың қаріппен, андатпа, түйінді сөздер. Аннотация 150-200 сөзден тұруы тиіс, онда үлкен формулалар болмауы тиіс, мақаланың мазмұны мен атауы қайталанбауы тиіс, онда дәйексөздер, жұмыс мәтініне сілтемелер, пайдаланылған дереккөздер тізімі болмауы тиіс, зерттеу нәтижелері мен қорытындыларының қысқаша мазмұны болуы тиіс.

Мақала Times New Roman 12 қарпімен бір жарым интервал арқылы, барлық жағынан 2 см жолақтар, 1,25 тармақ арқылы теріледі. Аннотациялар, әдебиеттер тізімі, авторлар туралы мәліметтер 12 қаріппен ресімделеді. Мақаладағы мысалдар тек курсивпен, астын сызусыз ерекшеленеді. Бөліп алу қажет болған жағдайда мысалда жартылай қалың қаріп пайдаланылады. Бөлімдердің тақырыптары

жартылай қалың қаріппен ерекшеленеді. Бөлімдер ішіндегі кіші бөлімдерді араб цифрларымен нөмірлеуге рұқсат етіледі.

4. Ғылыми мақаланың құрылымы келесі бөлімдерден тұрады: Кіріспе, Материалдар мен әдістер, Нәтижелер, Талқылау, Қорытынды, қаржыландыру туралы ақпарат (болған жағдайда), Пайдаланылған әдебиеттер тізімі. Нәтижелер және Талқылау бөлімдерін бір бөлімге біріктіруге жол беріледі.

5. Кестелер тікелей мақаланың мәтініне енгізіледі, олар нөмірленуі, атаулары болуы және мәтінінде оларға сілтеме жасалуы тиіс. Суреттер, графиктер стандартты пішімдердің бірінде ұсынылуы тиіс: PS, PDF, TIFF, GIF, JPEG, BMP, PCX. Нүктелік суреттерді 600 dpi рұқсатымен орындау қажет. Суреттерде барлық бөлшектер анық берілуі тиіс.

6. Пайдаланылған әдебиет тізімі мақала мәтінінде дөңгелек жақшада келесі нұсқада беріледі: (Ахметов, 2020, б. 23) немесе (Ибраев, 2018). Бірнеше дереккөздер атап өткен кезде: (Ибраев, 2018; Ахметов, 2020; Иванов, 2022). Бір автордың жұмыстары шыққан жыл сәйкес келген жағдайда сілтеме әріптік символмен қоса беріледі: (Ибраев, 2018a), (Ибраев, 2018b).

Пайдаланылған әдебиет тізімі мақала мәтінінде сілтемелері бар жұмыстарды ғана қамтуы тиіс. Әдебиеттер тізімі әліпбилік тәртіппен, нөмірсіз ресімделеді. Ағылшын тіліндегі жұмыстар қазақ және орыс тілдеріндегі жұмыстардан кейін, сондай-ақ әліпбилік тәртіппен орналастырылады. Нәтижелері дәлелдемелерде пайдаланылатын жарияланбаған жұмыстарға сілтеме жасауға жол берілмейді. Әдебиеттер тізіміне соңғы 5 жылдағы кемінде 4 ағылшын тілді жұмыс, мүмкіндігінше Scopus немесе Web of Sciences базасынан енгізілуі тиіс.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімін ресімдеу мысалдары Журнал сайтындағы мақала үлгісінде келтіріледі.

***НАЗАР АУДАРЫҢЫЗ!** Редакция авторлардан дефис (-) пен сызықты (—) ажыратуды сұрайды. Журналдағы, жинақтағы мақала беттерінің шекаралары, жылдар, ғасырлар аралықтары сызықша арқылы ресімделеді.

7. Қазақ немесе орыс тілдерінде пайдаланылған әдебиеттер тізімінен кейін (мақала тіліне байланысты) References беріледі. Яғни, ағылшын тіліндегі және транслитерацияланған бөліктерінің (<https://translate.google.com/>) комбинациясы келтіріледі, ол APA (Американдық психологтар қауымдастығын жариялау жөніндегі нұсқаулық): (<https://apastyle.apa.org/products/publication-manual-7th-edition>), (<https://apastyle.apa.org/style-grammar-guidelines>) стиліне сәйкес ресімделеді. References ағылшын тіліндегі және транслитерацияланған бөлігінің комбинациясында мақаланың, кітаптың ағылшын тіліндегі ресми аудармасын төрт бұрышты жақшада көрсету қажет. Егер мақала ағылшын тілінде жазылса, онда References-тен кейін пайдаланылған әдебиеттің қазақ және орыс тілдеріндегі тізімі пайдаланылған дереккөздің тіліне байланысты болады. Авторлар сайтта көрсетілген транслитерацияны қатаң ұстануы тиіс <https://translate.google.com/>. Транслитерацияның өзге жүйелері қабылданбайды және мақалалар қайтарылады. Ағылшын тіліндегі References және транслитерацияланған бөліктер комбинациясының мысалын Мақалаларды рәсімдеу үлгісінен қараңыз.

Бұдан әрі әрбір автор бойынша мәліметтер (ғылыми атағы, қызметтік мекенжайы, ORCID, e-mail – қазақ, орыс және ағылшын тілдерінде) беріледі.

8. Ашықтықты қамтамасыз ету үшін біз тиісті авторлардан CRediT рөлдерін пайдалана отырып, қолжазбаның тең авторлығына үлес қосуды сұраймыз. CRediT

таксономиясы әрбір қатысушының ғылыми нәтижелерге қосқан нақты үлесін сипаттайтын 14 түрлі рөлді қамтиды.

Рөлдер: Тұжырымдама; Деректерге жетекшілік ету; Формалды талдау; Қаржыландыруды сатып алу; Тексеру; Әдіснама; Жобаны әкімшілендіру; Ресурстар; Бағдарламалық қамтамасыз ету; Қадағалау; Тексеру; Визуалдау; Рөлдер/Хат – бастапқы жоба; және Жазу – шолу және редакциялау.

Әр қолжазбаға барлық рөлдерді қолдануға болмайтынын және авторлар бірнеше рөлді орындау арқылы өз үлестерін қоса алатынын ескеріңіз.

Бірлескен авторлардың үлестерінің сипаттамасы мақаланың соңында «Автор туралы мәлімет» дегеннен кейін «Авторлық үлестер» деген тақырыпта берілген.

9. Мақалаларды сараптамадан өткізу тәртібі

Редакцияға келіп түскен мақалалар бірінші кезеңде осы Нұсқауда және сайттағы мақала Үлгісінде баяндалған талаптарға мақаланы ресімдеудің сәйкестігіне бастапқы техникалық бақылаудан міндетті түрде өтеді. Мақаланы ресімдеу журналдың талаптарына сәйкес келмеген жағдайда, мақала қабылданбайды. Авторларға ескертеміз, мақаланы ресімдеу – автордың(лардың) міндеті, редакция қажетті талаптар туралы толық ақпаратты және мақаланы ресімдеу үлгісін ғана ұсынады және мақала сараптаудың бірінші кезеңінде техникалық бақылауды жүзеге асырады. Автор(лар) бастапқы техникалық бақылаудан 3 рет өтпей қалса, мақала біржола қабылданбайды.

Мақаланың екінші кезеңінде де міндетті түрде antiplagiat.com (<https://antiplagiat.com>) бақылаудан өтеді, мақаланың түпнұсқалық пайызы **кемінде 70%-ды** құрауы тиіс.

Бастапқы техникалық бақылаудан және плагиатқа тексеруден өткеннен кейін мақалалар жасырын екі рет «соқыр» рецензиялауға жіберіледі. Рецензиялау мерзімі 2 айдан 6 айға дейін. Автор(лар) жеке кабинетінде рецензиялау нәтижелері туралы хабардар етіледі. Теріс пікір алған мақалалар қайта қарауға қабылданбайды.

Мақалалардың түзетілген нұсқалары мен автордың жауабы редакцияға автордың сайттағы жеке кабинеті арқылы редакцияда көрсетілген мерзімде жіберіледі. Оң пікірлері бар мақалалар журналдың редакциясына талқылау үшін ұсынылады.

Мақалаларды сараптау кезеңдерінен өту процесі ашық болып табылады, автордың журнал сайтындағы жеке кабинетінде оны бақылауға және ол арқылы редакциямен коммуникацияны жүзеге асыруға мүмкіндігі бар.

НАЗАР АУДАРЫҢЫЗ! Редакция мақалалардың ресімделуіне, мақаланың мазмұнына және мақалаларды жариялау жөніндегі шешімге қатысты авторлармен пікірталасқа түспейді.

10. Редакцияның мекенжайы: Қазақстан Республикасы, 140002, Павлодар қ., Олжабай батыр көшесі, 60, Әлкей Марғұлан атындағы Павлодар педагогикалық университеті

Тел.: 8 (7182) 651617

E-mail: yazlit_os@pspu.kz, yazlit@pspu.kz

Website: <https://yazlit.ppu.edu.kz>

11. Ақы төлеу. Жариялау құны – 40000 теңге (қырық мың теңге). Төлем редакциямен расталған мақаланы жариялауға қабылдаған жағдайда ғана жүргізіледі.

Жарияланым үшін төлем енгізуге арналған ақпарат:

- шет елдерден келген авторлар үшін:

«Павлодар педагогикалық университеті» КЕАҚ

БСН 040340005741

КЖСК KZ609650000061536309

АҚ «ForteBank» («Альянс Банк»)

БСК IRTYKZKA

КҰЖЖ 40200973

BeK16

- Қазақстан авторлары үшін:

Kaspi Gold → ТӨЛЕМДЕР → БІЛІМ → ЖОО-ЛАР ҮШІН ТӨЛЕМ
→ ПАВЛОДАР → ПАВЛОДАР МЕМЛЕКЕТТІК ПЕДАГОГИКАЛЫҚ
УНИВЕРСИТЕТІ (Мира, 60) → ФАКУЛЬТЕТ: ГУМАНИТАРЛЫҚ ҒЫЛЫМДАР
ЖОҒАРЫ МЕКТЕБІ → КУРС: Тіл және әдебиет: теориясы мен тәжірибесі, мақала
→ ТАӘ → СОМАСЫ.

Төлем түбіртегінің сканерленген нұсқасын yazlit_os@pspu.kz электрондық поштасына жіберуіңізді сұраймыз.

MAKAJA YJIGICI

FTAXP 16.01.33

Р. О. Эселдєрова

Дагыстан бiлiм берудi дамыту институты

Махачкала, Ресей

<https://orcid.org/0000-0003-4261-6703>

email: rumomarovna@mail.ru

Д. Х. Аринова

Павлодар педагогикалық университеті

Павлодар, Қазақстан

<https://orcid.org/0000-0002-6061-3672>

email: arinovad@gmail.com

«ТӘУЕЛСІЗ ТАКСИС» ҰҒЫМЫ ТУРАЛЫ

Аңдатпа. Мақалада орыс синтаксистік дәстүріндегі тәуелсіз таксис ұғымы қарастырылады. «Тәуелсіз таксис» термині басқа фактіге қатысты және хабарлау сәтіне қарамастан хабарланатын фактіні белгілеу үшін пайдаланылады. Бұл мәселені алғашында көптеген атақты ресейлік ғалымдары өз еңбектерінде қарастырды, олар предикат етістіктерінің әрекет ету мерзімі арасындағы байланысты анықтады. Функционалды грамматика теориясында таксис мәселесі етістік-баяндауыш аспектілік сипаттамаларымен байланысы ашылады. Біртекті мүшелер білдірген жағдайлардың бір мезгілділігін/бірізділігін ажыратудағы маңызды фактор іс-әрекетті есептеу нүктесі болып табылады. Сондай-ақ, таксис категориясының сипаттау барысында сөйлемнің синтаксистік және пропозициялық құрылымында таксис қатынастары көрінуінің иконикалық / иконикалық емес семиотикалық ұстанымы қызықты болып табылады.

Түйінді сөздер: тәуелсіз таксис, бір мезгілділік, іс-әрекеттер реттілігі, таксистің икондылығы, сөйлем.

Мүдделер қақтығысы:

Авторлар мүдделер қақтығысының жоқтығын мәлімдейді.

Кіріспе

	MəTİH	MəTİH	MəTİH	MəTİH	MəTİH	MəTİH	MəTİH	MəTİH	MəTİH	MəTİH	MəTİH	MəTİH
MəTİH	MəTİH	MəTİH	MəTİH	MəTİH	MəTİH	MəTİH	MəTİH	MəTİH	MəTİH	MəTİH	MəTİH	MəTİH
MəTİH	MəTİH	MəTİH	MəTİH	MəTİH	MəTİH	MəTİH	MəTİH	MəTİH	MəTİH	MəTİH	MəTİH	MəTİH
MəTİH	MəTİH	MəTİH	MəTİH	MəTİH	MəTİH	MəTİH	MəTİH					

Материалдар мен әдістер

MƏTİN MƏTİN MƏTİN MƏTİN MƏTİN MƏTİN MƏTİN MƏTİN MƏTİN MƏTİN MƏTİN
MƏTİN MƏTİN MƏTİN MƏTİN MƏTİN MƏTİN MƏTİN MƏTİN MƏTİN MƏTİN MƏTİN
MƏTİN MƏTİN MƏTİN MƏTİN MƏTİN MƏTİN MƏTİN MƏTİN MƏTİN MƏTİN MƏTİN
MƏTİN MƏTİN MƏTİN

Нәтижелер және талқылау

Мәтін Мәтін Мәтін Мәтін Мәтін Мәтін Мәтін Мәтін Мәтін Мәтін Мәтін Мәтін
 Мәтін Мәтін Мәтін Мәтін Мәтін Мәтін Мәтін Мәтін Мәтін Мәтін Мәтін Мәтін
 Мәтін Мәтін Мәтін Мәтін Мәтін Мәтін Мәтін Мәтін Мәтін Мәтін Мәтін Мәтін
 Мәтін Мәтін Мәтін

Қорытынды

Мәтін Мәтін Мәтін Мәтін Мәтін Мәтін Мәтін Мәтін Мәтін Мәтін Мәтін Мәтін
 Мәтін Мәтін Мәтін Мәтін Мәтін Мәтін Мәтін Мәтін Мәтін Мәтін Мәтін Мәтін
 Мәтін Мәтін

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі

- Абдіманұлы О., Досанова Н.Ж. Kazakh poetry of the early XX century in the context of the world poetic tradition // ҚазҰУ Хабаршысы. Филология сериясы. № 2 (182). 2021. Б. 96–106.
- Айтбайұлы Ө. Қазақ әдеби тілі терминологиясының кейбір мәселелері // ҚазССР ҒА Хабарлары. Филология сериясы. 1984. №4. Б. 1–8. <https://doi.org/10.1037/0000144-000>
- Арутюнова Н.Д. Логический анализ языка. Языки эстетики: Концептуальные поля прекрасного и безобразного. Москва: Индрик, 2004.
- Бабалова Г.Г., Кучешева И.Л. Семантическая классификация мифонимов (на материале английского языка) // Актуальные проблемы лингвистики и методики преподавания иностранных языков. Санкт-Петербург, 2016. С. 61–64.
- Виноградова Л.Н. Славянская народная демонология: проблемы сравнительного изучения. Дис. ... докт. филол. наук. Москва: Институт славяноведения РАН, 2001. 304 с.
- Қалиев Ғ., Болғанбаев Ө. Қазіргі қазақ тілінің лексикологиясы мен фразеологиясы. Алматы: Сөздік – Словарь, 2006. 264 б.
- Кудеринова К.Б. Вопросы перехода современной казахской письменности на латинскую графику: предложения и проект // Международный журнал прикладных и фундаментальных исследований. 2016. № 10–1. С. 144–149. URL: <https://applied-research.ru/ru/article/view?id=10306> (қаралған күні: 10.02.2024).
- Сүтжанов С.Н. Рухани алмасу арналары. Павлодар, 2003. 186 б.
- Янушкевич А. Дневник и письма из путешествия по казахским степям // Европа ғалымдарының қазақ мәдениеті туралы ой-пікірлері. Алматы, 1992. Б. 21–26.
- Jackson, L.M. (2019). *The psychology of prejudice: From attitudes to social action* (2nd ed.). American Psychological Association. <https://doi.org/10.1037/0000168-000>
- Kabir, J.M. (2016). *Factors influencing customer satisfaction at a fast food hamburger chain: The relationship between customer satisfaction and customer loyalty*. Doctoral dissertation, Wilmington University.
- Кепа, М. (2017). *Slavic Daemons: The Good, the Bad & the Ugly*. Retrieved 20 March 2023 from <https://culture.pl/en/article/slavic-daemons-the-good-the-bad-the-ugly#>
- Kesharwani, P. (Ed.). (2020). *Nanotechnology based approaches for tuberculosis treatment*. London: Academic Press.

- Malmberg, B. (1963). The Functions of Language. In: *Structural Linguistics and Human Communication. Kommunikation und Kybernetik in Einzeldarstellungen*, 2. Berlin, Heidelberg: Springer, 159–164. https://doi.org/10.1007/978-3-662-13066-7_10
- Nurtazina, Ye. (2013). Effective Communicative Strategies and Tactics in Verbal Aggression Situations. *World Applied Sciences Journal*, 24(6), 822–825.
- Temirgazina, Z., Nikolaenko, S., Akosheva, M., Luczyk, M., & Khamitov, G. (2020). Naive anatomy in the Kazakh language world picture in comparison with English and Russian. *XLinguae*, 13(2), 3–16. <https://doi.org/10.18355/XL.2020.13.02.01>
- Torino, G.C., Rivera, D.P., Capodilupo, C.M., Nadal, K.L., & Sue, D.W. (Eds). (2019). *Microaggression theory: Influence and implications*. John Wiley & Sons.

References

- Abdimanuly, O. & Dossanova, N.Zh. (2021). Kazakh poetry of the early XX century in the context of the world poetic tradition. *KazYY Khabarshysy. Filologiya seriyasy*, 2(182), 96–106. (in Kaz.).
- Aytbayuly, O. (1984). Kazak adebi tili terminologiyasynyn keybir maseleleri [Some problems of terminology of the Kazakh literary language]. *KazSSR GA Khabarlary. Filologiya seriyasy*, 4, 1–8. (in Kaz.). <https://doi.org/10.1037/0000144-000>
- Arutyunova, N.D. (2004). *Logicheskiy analiz yazyka. Yazyki estetiki: Kontseptual'nyye polya prekrasnogo i bezobraznogo* [Logical analysis of language. Languages of aesthetics: Conceptual fields of beauty and ugliness]. Moskva: Indrik. (in Russ.).
- Babalova, G.G. & Kuchesheva, I.L. (2016). Semanticheskaya klassifikatsiya mifonimov (na materiale angliyskogo yazyka) [Semantic classification of mythonyms (on the material of the English language)]. In: *Aktual'nyye problemy lingvistiki i metodiki prepodavaniya inostrannykh yazykov*. Sankt-Peterburg, 61–64. (in Russ.).
- Jackson, L.M. (2019). *The psychology of prejudice: From attitudes to social action* (2nd ed.). American Psychological Association. <https://doi.org/10.1037/0000168-000>
- Harris, K.R., Graham, S., & Urdan, T. (Eds). (2012). *APA educational psychology handbook* (Vols. 1–3). American Psychological Association.
- Kabir, J.M. (2016). *Factors influencing customer satisfaction at a fast food hamburger chain: The relationship between customer satisfaction and customer loyalty*. Doctoral dissertation, Wilmington University.
- Kaliyev, G. & Bolganbaev, A. (2006). *Kazirgi kazak tilinin leksikologiyasy men frazeologiyasy*. [Lexicology and phraseology of the modern Kazakh language]. Almaty: Sozdik – Slovar. (in Kaz.).
- Kepa, M. (2017). *Slavic Daemons: The Good, the Bad & the Ugly*. Retrieved 20 March 2023 from <https://culture.pl/en/article/slavic-daemons-the-good-the-bad-the-ugly#>
- Kesharwani, P. (Ed.). (2020). *Nanotechnology based approaches for tuberculosis treatment*. London: Academic Press.
- Kuderinova, K.B. (2016). Voprosy perekhoda sovremennoy kazakhskoy pis'mennosti na latinskuyu grafiku: predlozheniya i proyekt [Issues of the transition of modern Kazakh writing to the Latin script: proposals and project]. *Mezhdunarodnyy zhurnal prikladnykh i fundamental'nykh issledovaniy*, 10–1, 144–149. Retrieved 28 February 2023 <https://applied-research.ru/ru/article/view?id=10306>. (in Russ.).
- Malmberg, B. (1963). The Functions of Language. In: *Structural Linguistics and Human Communication. Kommunikation und Kybernetik in Einzeldarstellungen*, 2. Berlin, Heidelberg: Springer, 159–164. https://doi.org/10.1007/978-3-662-13066-7_10

- Nurtazina, Ye. (2013). Effective Communicative Strategies and Tactics in Verbal Aggression Situations. *World Applied Sciences Journal*, 24(6), 822–825.
- Sutzhonov, S.N. (2003). *Rukhani almasu arnalary* [Spiritual exchange channels]. Pavlodar. (in Kaz.).
- Temirgazina, Z., Nikolaenko, S., Akosheva, M., Luczyk, M., & Khamitov, G. (2020). Naive anatomy in the Kazakh language world picture in comparison with English and Russian. *XLinguae*, 13(2), 3–16. <https://doi.org/10.18355/XL.2020.13.02.01>
- Torino, G.C., Rivera, D.P., Capodilupo, C.M., Nadal, K.L., & Sue, D.W. (Eds). (2019). *Microaggression theory: Influence and implications*. London: John Wiley & Sons.
- Vinogradova, L.N. (2001). *Slavyanskaya narodnaya demonologiya: problemy sravnitel'nogo izucheniya* [Slavic folk demonology: problems of comparative study]. Dis. ... dokt. filol. nauk. Moskva: Institut slavyanovedeniya RAN. (in Russ.).
- Yanushkevich, A. (1992). Dnevnik i pis'ma iz puteshestviya po kazakhskim stepyam [Diary and letters from a journey through the Kazakh steppes]. In: *Europa galymdarynyn kazak madenieti turaly oi-pikirleri*. Almaty, 21–26. (in Rus.).

Р. О. Асельдерова

*Дагестанский институт развития образования
Махачкала, Россия*

Д.Х. Аринова

*Павлодарский педагогический университет
Павлодар, Казахстан*

О ПОНЯТИИ «НЕЗАВИСИМЫЙ ТАКСИС»

Аннотация. В статье рассматривается понятие независимого таксиса в русской синтаксической традиции. Термин «независимый таксис» используется для обозначения сообщаемого факта в отношении к другому факту и независимо к моменту сообщения. Эту проблему изначально рассматривали в своих трудах многие известные российские ученые, которые выявляли соотношение времени действия глаголов-сказуемых. В теории функциональной грамматики проблема таксиса раскрывается во взаимосвязи с аспектуальными характеристиками глагола-сказуемого. Важным фактором в разграничении одновременности/последовательности ситуаций, выраженных однородными членами, является точка отсчета действия. Также интересным для характеристики категории таксиса выступает семиотическое положение об иконичности / неиконичности отражения таксисных отношений в синтаксической и пропозициональной структуре предложения.

Ключевые слова: независимый таксис, одновременность, последовательность действий, иконичность таксиса, предложение.

R.O. Asel'derova*Dagestan Institute of Education Development
Makhachkala, Russia***D.Kh. Arinova***Pavlodar Pedagogical University
Pavlodar, Kazakhstan***ABOUT THE CONCEPT OF “INDEPENDENT TAXIS”**

Abstract. The article deals with the concept of independent taxis in the Russian syntactic tradition. The term “independent taxis” is used to denote a reported fact in relation to another fact and independently to the moment of the message. This problem was initially considered in their works by many famous Russian scientists, who revealed the correlation of the action time of verbs-predicates. In the theory of functional grammar, the problem of taxis is revealed in relation to the aspectual characteristics of the verb-predicate. An important factor in distinguishing the simultaneity/sequence of situations expressed by homogeneous members is the starting point of the action. Also interesting for the characterization of the category of taxis is the semiotic position about the iconicity / non-iconicity of the reflection of taxis relations in the syntactic and propositional structure of a sentence.

Keywords: independent taxis, simultaneity, sequence of actions, iconicity of taxis, sentence.

Автор туралы ақпарат

Руманият Омарқызы Әселдерова, филология ғылымдарының кандидаты, доцент, Дағыстан білім беруді дамыту институты, Махачкала, Ресей. ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-4261-6703>

Руманият Омаровна Асельдерова, кандидат филологических наук, доцент, Дагестанский институт развития образования, Махачкала, Россия. ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-4261-6703>

Rumaniyat Omarovna Asel'derova, Candidate of philological science, associate professor, Dagestan Institute of Education Development, Makhachkala, Russia. ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-4261-6703>

Динара Холдарқызы Аринова, магистр, Павлодар педагогикалық университеті, Павлодар, Қазақстан. ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-6061-3672>

Динара Холдаровна Аринова, магистр, Павлодарский педагогический университет, Павлодар, Казахстан. ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-6061-3672>

Dinara Kholdarovna Arinova, master, Pavlodar Pedagogical University, Pavlodar, Kazakhstan. ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-6061-3672>

Авторлық үлестер

Әселдерова Р.О. – тұжырымдама, жобаны әкімшілендіру, формалды талдау, әдіснама, жазу – шолу және редакциялау.

Аринова Д.Х. – әдіснама, бағдарламалық қамтамасыз ету, рөлдер/жазу – бастапқы нобай, жазу.

РУКОВОДСТВО ДЛЯ АВТОРОВ

журнала по филологическому направлению «Тіл және әдебиет: теориясы мен тәжірибесі» / «Язык и литература: теория и практика» / «Language and Literature: Theory and Practice»

1. Для подачи заявки на публикацию статьи необходимо пройти регистрацию на сайте журнала <https://yazlit.ppu.edu.kz/>.

Затем заполнить текстовые поля.

Прикрепите 2 файла статьи в формате doc/ docx (MS Word):

ВНИМАНИЕ! Первый файл должен быть с полными данными автора(-ов), назовите файл по фамилии автора(ов). Второй файл должен быть анонимным без указания данных автора(-ов), назовите анонимный файл «анонимная статья».

ПРИМЕЧАНИЕ: в журнал не принимаются статьи с количеством авторов больше 2-х.

Далее надо подписать публичную оферту – соглашение о самостоятельном характере представленной рукописи, согласии с проверкой статьи на предмет плагиата и предоставлении исключительных прав издателю.

Проверить заполненные данные и нажать кнопку «Отправить».

Этапы и результаты рассмотрения статьи будут отражаться в вашем личном кабинете.

2. Объем статьи должен быть не менее 15 тыс. знаков (включая пробелы) вместе со всеми метаданными статьи: аннотациями, списком источников, сведениями об авторе(-ах), а также объем не должен превышать 35 тыс. знаков (включая пробелы). Работы, превышающие указанный объем, принимаются к публикации в исключительных случаях по согласованию с редколлегией журнала.

3. Текст работы начинается с рубрикатора МРНТИ (Международный рубрикатор научно-технической информации; определяется по ссылке <http://grnti.ru/>), затем следуют инициалы и фамилия автора(-ов) полужирным шрифтом, полное наименование организации, город, страна, ORCID автора, e-mail автора(-ов), заглавие статьи прописными буквами полужирным шрифтом, аннотация, ключевые слова. Аннотация должна состоять из 150–200 слов, не должна содержать громоздкие формулы, повторять содержание и название статьи, не должна содержать цитаты, ссылки на текст работы, список использованных источников, должна быть кратким изложением результатов и выводов исследования.

Статья набирается 12 шрифтом Times NewRoman через полуторный интервал, поля 2 см со всех сторон, абзац 1,25. Примеры в статье выделяются только курсивом, без подчеркивания. При необходимости выделения в примере используется полужирный шрифт. Заголовки разделов выделяются полужирным шрифтом. Допустима нумерация арабскими цифрами подразделов внутри разделов.

4. Структура научной статьи включает следующие разделы: Введение, Материалы и методы, Результаты, Обсуждение, Заключение, информацию о финансировании (при наличии), Список использованной литературы. Допускается объединение разделов Результаты и Обсуждение в один раздел Результаты и обсуждение.

5. Таблицы включаются непосредственно в текст работы, они должны быть пронумерованы, иметь название и сопровождаться ссылкой на них в тексте работы. Рисунки, графики должны быть представлены в одном из стандартных форматов:

PS, PDF, TIFF, GIF, JPEG, BMP, PCX. Точечные рисунки необходимо выполнять с разрешением 600 dpi. На рисунках должны быть ясно переданы все детали.

6. Ссылки на использованные источники даются в тексте статьи в круглых скобках в следующем варианте: (Ахметов, 2020, с. 23) или (Ибраев, 2018). При перечислении нескольких источников: (Ибраев, 2018; Ахметов, 2020; Иванов, 2022). В случае совпадения года издания работ одного автора ссылка сопровождается буквенным символом: (Ибраев, 2018a), (Ибраев, 2018b).

Список использованных источников должен содержать только те работы, на которые имеются ссылки в тексте статьи. Список литературы оформляется в алфавитном порядке, без нумерации. Работы на английском языке располагаются после работ на казахском и русском языках, также в алфавитном порядке. Ссылки на неопубликованные работы, результаты которых используются в доказательствах, не допускаются. В список литературы обязательно должны входить не менее 4-х англоязычных работ последних 5 лет, желательно из базы Scopus или Web of Sciences.

Примеры оформления списка использованной литературы приводятся в Шаблоне статьи на сайте журнала.

***ВНИМАНИЕ!** Редакция просит авторов различать дефис (-) и тире (—). Границы страниц статьи в журнале, в сборниках, промежутки лет, веков оформляются с помощью тире.

7. После списка использованных источников на казахском или русском языках (в зависимости от языка статьи) следует References, т.е. комбинация транслитерированной (<https://translate.google.com/>) и англоязычной частей использованной литературы, который оформляется в соответствии со стилем APA (Руководство по публикации Американской ассоциации психологов): (<https://apastyle.apa.org/products/publication-manual-7th-edition>) (<https://apastyle.apa.org/style-grammar-guidelines>). В комбинации англоязычной и транслитерированной части References необходимо указать официальный перевод статьи, книги на английском языке в квадратных скобках. Если статья написана на английском языке, то после References следует Список использованной литературы на казахском и русском языках в зависимости от языка использованного источника. Авторы должны строго придерживаться транслитерации, указанной на сайте <https://translate.google.com/>. Иные системы транслитерации не принимаются и статьи возвращаются. Пример комбинации англоязычной и транслитерированной частей в References смотрите в Шаблоне оформления статей.

Далее следуют Сведения по каждому из авторов (ученое звание, служебный адрес, ORCID, e-mail – на казахском, русском и английском языках).

8. Для обеспечения прозрачности мы просим, чтобы соответствующие авторы вносили вклад в соавторство рукописи, используя соответствующие роли CRediT. Таксономия CRediT включает 14 различных ролей, описывающих конкретный вклад каждого участника в научные результаты.

Роли: Концептуализация; Курирование данных; Формальный анализ; Приобретение финансирования; Расследование; Методология; Администрирование проекта; Ресурсы; Программное обеспечение; Надзор; Проверка; Визуализация; Роли/Письмо – первоначальный проект; и Написание – обзор и редактирование.

Обратите внимание, что не все роли могут применяться к каждой рукописи, и авторы могли вносить свой вклад, выполняя несколько ролей.

Описание вклада соавторов приводится в конце статьи под заголовком «Вклад авторов» после «Сведений об авторах».

9. Порядок прохождения экспертизы статей

Статьи, поступившие в редакцию, в обязательном порядке проходят на первом этапе первичный технический контроль на соответствие оформления статьи требованиям, изложенным в настоящем Руководстве и Шаблоне статьи на сайте. В случае несоответствия оформления статьи требованиям журнала статья отклоняется. Напоминаем авторам, что оформление статьи – обязанность автора(ов), редакция лишь предоставляет полную информацию о необходимых требованиях и образец оформления статьи и осуществляет технический контроль на первом этапе экспертизы статьи. Если автор(ы) не проходят первичный технический контроль 3 раза, то статья отклоняется окончательно и к повторному рассмотрению в журнале не принимается.

На втором этапе статьи также в обязательном порядке проходят контроль antiplagiat.com (<https://antiplagiat.com/>), процент оригинальности статьи должен составлять **не менее 70 %**.

После прохождения первичного технического контроля и проверки на плагиат статьи отправляются на анонимное двойное «слепое» рецензирование. Сроки рецензирования составляют от 2 до 6 месяцев. Автор(ы) информируются о результатах рецензирования в личном кабинете. Статьи, получившие отрицательные рецензии, к повторному рассмотрению не принимаются.

Исправленные варианты статей и ответ автора рецензенту присылаются в редакцию через личный кабинет автора на сайте в сроки, указанные редакцией. Статьи, имеющие положительные рецензии, представляются редакции журнала для обсуждения.

Процесс прохождения этапов экспертизы статей является прозрачным, автор имеет возможность наблюдать за ним в своем личном кабинете на сайте журнала и через него осуществлять коммуникацию с редакцией.

ВНИМАНИЕ! Редакция не вступает в дискуссии с авторами по поводу оформления статей, содержания статьи и решения по публикации статей.

10. Адрес редакции: Республика Казахстан, 140002, г. Павлодар, ул. Олжабая батыра, 60, Павлодарский педагогический университет им. А. Маргулана

Тел.: 8(7182) 65 16 17

E-mail: yazlit_os@pspu.kz, yazlit@pspu.kz

Website: <https://yazlit.ppu.edu.kz>

11. Оплата. Стоимость публикации – 40000 тенге (сорок тысяч тенге). Оплата производится только в случае принятия статьи к публикации, подтвержденном редакцией.

Информация для внесения оплаты за публикацию: - для авторов из зарубежных стран:

НАО «Павлодарский педагогический университет»

БИН 040340005741

ИИК KZ609650000061536309

АО «ForteBank» («Альянс Банк»)

БИК IRTYKZKA

ОКПО 40200973

КБе 16

– для авторов из Казахстана:

Kaspi Gold → ПЛАТЕЖИ → ОБРАЗОВАНИЕ → ОПЛАТА ЗА ВУЗЫ →
ПАВЛОДАР → ПАВЛОДАРСКИЙ ГОСУДАРСТВЕННЫЙ ПЕДАГОГИЧЕСКИЙ
УНИВЕРСИТЕТ (Мира, 60) → ФАКУЛЬТЕТ: ВЫСШАЯ ШКОЛА
ГУМАНИТАРНЫХ НАУК → КУРС: Язык и литература: теория и практика, статья
→ ФИО → СУММА.

Сканированный вариант квитанции об оплате просим направить электронной
почтой на адрес: yazlit_os@pspu.kz.

ОБРАЗЕЦ ОФОРМЛЕНИЯ СТАТЕЙ

МРНТИ 16.01.33

Р. О. Асельдерова*Дагестанский институт развития образования**Махачкала, Россия**<https://orcid.org/0000-0003-4261-6703>**email: rumomarovna@mail.ru***Д.Х. Аринова***Павлодарский педагогический университет**Павлодар, Казахстан**<https://orcid.org/0000-0002-6061-3672>**e-mail: dina-arinova@mail.ru***О ПОНЯТИИ «НЕЗАВИСИМЫЙ ТАКСИС»**

Аннотация. В статье рассматривается понятие независимого таксиса в русской синтаксической традиции. Термин «независимый таксис» используется для обозначения сообщаемого факта в отношении к другому факту и независимо к моменту сообщения. Эту проблему изначально рассматривали в своих трудах многие известные российские ученые, которые выявляли соотношение времени действия глаголов-сказуемых. В теории функциональной грамматики проблема таксиса раскрывается во взаимосвязи с аспектуальными характеристиками глагола-сказуемого. Важным фактором в разграничении одновременности/последовательности ситуаций, выраженных однородными членами, является точка отсчета действия. Также интересным для характеристики категории таксиса выступает семиотическое положение об иконичности / неиконичности отражения таксисных отношений в синтаксической и пропозициональной структуре предложения.

Ключевые слова: независимый таксис, одновременность, последовательность действий, иконичность таксиса, предложение.

Конфликт интересов:

Авторы заявляют об отсутствии конфликта интересов.

Введение

Текст Текст Текст Текст Текст Текст Текст Текст Текст Текст Текст Текст
ТекстТекст Текст Текст Текст Текст Текст Текст Текст Текст Текст Текст
Текст ТекстТекст Текст Текст Текст Текст Текст Текст Текст Текст Текст
Текст Текст Текст

Материал и методы

Текст Текст Текст Текст Текст. Текст Текст Текст Текст Текст. Текст Текст
Текст Текст Текст.

Результаты и обсуждение

Текст Текст Текст Текст Текст. Текст Текст Текст Текст Текст. Текст Текст
Текст Текст Текст. Текст Текст Текст Текст Текст. Текст Текст Текст Текст Текст.
Текст Текст Текст Текст Текст.

Заключение

Текст Текст Текст Текст Текст. Текст Текст Текст Текст Текст. Текст Текст
Текст Текст Текст. Текст Текст Текст Текст Текст.

Список использованной литературы

- Абдіманұлы О., Досанова Н.Ж. Kazakh poetry of the early XX century in the context of the world poetic tradition // ҚазҰУ Хабаршысы. Филология сериясы. № 2 (182). 2021. Б. 96–106.
- Айтбайұлы Ө. Қазақ әдеби тілі терминологиясының кейбір мәселелері // ҚазССР ҒА Хабарлары. Филология сериясы. 1984. №4. Б. 1–8. <https://doi.org/10.1037/0000144-000>
- Арутюнова Н.Д. Логический анализ языка. Языки эстетики: Концептуальные поля прекрасного и безобразного. Москва: Индрик, 2004.
- Бабалова Г.Г., Кучешева И.Л. Семантическая классификация мифонимов (на материале английского языка) // Актуальные проблемы лингвистики и методики преподавания иностранных языков. Санкт-Петербург, 2016. С. 61–64.
- Виноградова Л.Н. Славянская народная демонология: проблемы сравнительного изучения. Дис. ... докт. филол. наук. Москва: Институт славяноведения РАН, 2001. 304 с.
- Қалиев Ғ., Болғанбаев Ә. Қазіргі қазақ тілінің лексикологиясы мен фразеологиясы. Алматы: Сөздік – Словарь, 2006. 264 б.
- Кудеринова К.Б. Вопросы перехода современной казахской письменности на латинскую графику: предложения и проект // Международный журнал прикладных и фундаментальных исследований. 2016. № 10–1. С. 144–149. URL: <https://applied-research.ru/ru/article/view?id=10306> (дата обращения: 10.02.2022).
- Сүтжанов С.Н. Рухани алмасу арналары. Павлодар, 2003. 186 б.
- Янушкевич А. Дневник и письма из путешествия по казахским степям // Европа ғалымдарының қазақ мәдениеті туралы ой-пікірлері. Алматы, 1992. Б. 21–26.
- Jackson, L.M. (2019). *The psychology of prejudice: From attitudes to social action* (2nd ed.). American Psychological Association. <https://doi.org/10.1037/0000168-000>
- Kabir, J.M. (2016). *Factors influencing customer satisfaction at a fast food hamburger chain: The relationship between customer satisfaction and customer loyalty*. Doctoral dissertation, Wilmington University.
- Кера, М. (2017). *Slavic Daemons: The Good, the Bad & the Ugly*. Retrieved 20 March 2023 from <https://culture.pl/en/article/slavic-daemons-the-good-the-bad-the-ugly#>
- Kesharwani, P. (Ed.). (2020). *Nanotechnology based approaches for tuberculosis treatment*. London: Academic Press.
- Malmberg, B. (1963). The Functions of Language. In: *Structural Linguistics and Human Communication. Kommunikation und Kybernetik in Einzeldarstellungen*, 2. Berlin, Heidelberg: Springer, 159–164. https://doi.org/10.1007/978-3-662-13066-7_10

- Nurtazina, Ye. (2013). Effective Communicative Strategies and Tactics in Verbal Aggression Situations. *World Applied Sciences Journal*, 24(6), 822–825.
- Temirgazina, Z., Nikolaenko, S., Akosheva, M., Luczyk, M., & Khamitov, G. (2020). Naive anatomy in the Kazakh language world picture in comparison with English and Russian. *XLinguae*, 13(2), 3–16. <https://doi.org/10.18355/XL.2020.13.02.01>
- Torino, G.C., Rivera, D.P., Capodilupo, C.M., Nadal, K.L., & Sue, D.W. (Eds). (2019). *Microaggression theory: Influence and implications*. John Wiley & Sons.

References

- Abdimanuly, O. & Dossanova, N.Zh. (2021). Kazakh poetry of the early XX century in the context of the world poetic tradition. *KazYY Khabarshysy. Filologiya seriyasy*, 2(182), 96–106. (in Kaz.).
- Aytbayuly, O. (1984). Kazak adebi tili terminologiyasynyn keybir maseleleri [Some problems of terminology of the Kazakh literary language]. *KazSSR GA Khabarlary. Filologiya seriyasy*, 4, 1–8. (in Kaz.). <https://doi.org/10.1037/0000144-000>
- Arutyunova, N.D. (2004). *Logicheskiy analiz yazyka. Yazyki estetiki: Kontseptual'nyye polya prekrasnogo i bezobraznogo* [Logical analysis of language. Languages of aesthetics: Conceptual fields of beauty and ugliness]. Moskva: Indrik. (in Russ.).
- Babalova, G.G. & Kuchesheva, I.L. (2016). Semanticheskaya klassifikatsiya mifonimov (na materiale angliyskogo yazyka) [Semantic classification of mythonyms (on the material of the English language)]. In: *Aktual'nyye problemy lingvistiki i metodiki prepodavaniya inostrannykh yazykov*. Sankt-Peterburg, 61–64. (in Russ.).
- Jackson, L.M. (2019). *The psychology of prejudice: From attitudes to social action* (2nd ed.). American Psychological Association. <https://doi.org/10.1037/0000168-000>
- Harris, K.R., Graham, S., & Urdan, T. (Eds). (2012). *APA educational psychology handbook* (Vols. 1–3). American Psychological Association.
- Kabir, J.M. (2016). *Factors influencing customer satisfaction at a fast food hamburger chain: The relationship between customer satisfaction and customer loyalty*. Doctoral dissertation, Wilmington University.
- Kaliyev, G. & Bolganbaev, A. (2006). *Kazirgi kazak tilinin leksikologiyasy men frazeologiyasy*. [Lexicology and phraseology of the modern Kazakh language]. Almaty: Sozdik – Slovar. (in Kaz.).
- Kepa, M. (2017). *Slavic Daemons: The Good, the Bad & the Ugly*. Retrieved 20 March 2023 from <https://culture.pl/en/article/slavic-daemons-the-good-the-bad-the-ugly#>
- Kesharwani, P. (Ed.). (2020). *Nanotechnology based approaches for tuberculosis treatment*. London: Academic Press.
- Kuderinova, K.B. (2016). Voprosy perekhoda sovremennoy kazakhskoy pis'mennosti na latinskuyu grafiku: predlozheniya i proyekt [Issues of the transition of modern Kazakh writing to the Latin script: proposals and project]. *Mezhdunarodnyy zhurnal prikladnykh i fundamental'nykh issledovaniy*, 10–1, 144–149. Retrieved 28 February 2023 <https://applied-research.ru/ru/article/view?id=10306>. (in Russ.).
- Malmberg, B. (1963). The Functions of Language. In: *Structural Linguistics and Human Communication. Kommunikation und Kybernetik in Einzeldarstellungen*, 2. Berlin, Heidelberg: Springer, 159–164. https://doi.org/10.1007/978-3-662-13066-7_10
- Nurtazina, Ye. (2013). Effective Communicative Strategies and Tactics in Verbal Aggression Situations. *World Applied Sciences Journal*, 24(6), 822–825.

- Sutzhanov, S.N. (2003). *Rukhani almasu arnalary* [Spiritual exchange channels]. Pavlodar. (in Kaz.).
- Temirgazina, Z., Nikolaenko, S., Akosheva, M., Luczyk, M., & Khamitov, G. (2020). Naive anatomy in the Kazakh language world picture in comparison with English and Russian. *XLinguae*, 13(2), 3–16. <https://doi.org/10.18355/XL.2020.13.02.01>
- Torino, G.C., Rivera, D.P., Capodilupo, C.M., Nadal, K.L., & Sue, D.W. (Eds). (2019). *Microaggression theory: Influence and implications*. London: John Wiley & Sons.
- Vinogradova, L.N. (2001). *Slavyanskaya narodnaya demonologiya: problemy sravnitel'nogo izucheniya* [Slavic folk demonology: problems of comparative study]. Dis. ... dokt. filol. nauk. Moskva: Institut slavyanovedeniya RAN. (in Russ.).
- Yanushkevich, A. (1992). Dnevnik i pis'ma iz puteshestviya po kazakhskim stepyam [Diary and letters from a journey through the Kazakh steppes]. In: *Europa galymdarynyn kazak madenieti turaly oi-pikirleri*. Almaty, 21–26. (in Rus.).

Р. О. Әселдерова

Дағыстан білім беруді дамыту институты

Махачкала, Ресей

Д.Х. Аринова

Павлодар педагогикалық университеті

Павлодар, Қазақстан

“ТӘУЕЛСІЗ ТАКСИС” ҰҒЫМЫ ТУРАЛЫ

Аңдатпа Мақалада орыс синтаксистік дәстүріндегі тәуелсіз таксис ұғымы қарастырылады. «Тәуелсіз таксис» термині басқа фактіге қатысты және хабарлау сәтіне қарамастан хабарланатын фактіні белгілеу үшін пайдаланылады. Бұл мәселені алғашында көптеген атақты ресейлік ғалымдары өз еңбектерінде қарастырды, олар предикат етістіктерінің әрекет ету мерзімі арасындағы байланысты анықтады. Функционалды грамматика теориясында таксис мәселесі етістік-баяндауыш аспектілік сипаттамаларымен байланысы ашылады. Біртекті мүшелер білдірген жағдайлардың бір мезгілділігін/бірізділігін ажыратудағы маңызды фактор іс-әрекетті есептеу нүктесі болып табылады. Сондай-ақ, таксис категориясының сипаттау барысында сөйлемнің синтаксистік және пропозициялық құрылымында таксис қатынастары көрінуінің иконикалық / иконикалық емес семиотикалық ұстанымы қызықты болып табылады.

Түйінді сөздер: тәуелсіз таксис, бір мезгілділік, іс-әрекеттер реттілігі, таксистің икондылығы, сөйлем.

R. O. Asel'derova*Dagestan Institute of Education Development
Makhachkala, Russia***D.Kh. Arinova***Pavlodar Pedagogical University
Pavlodar, Kazakhstan***ABOUT THE CONCEPT OF “INDEPENDENT TAXIS”**

Abstract. The article deals with the concept of independent taxis in the Russian syntactic tradition. The term “independent taxis” is used to denote a reported fact in relation to another fact and independently to the moment of the message. This problem was initially considered in their works by many famous Russian scientists, who revealed the correlation of the action time of verbs-predicates. In the theory of functional grammar, the problem of taxis is revealed in relation to the aspectual characteristics of the verb-predicate. An important factor in distinguishing the simultaneity/sequence of situations expressed by homogeneous members is the starting point of the action. Also interesting for the characterization of the category of taxis is the semiotic position about the iconicity / non-iconicity of the reflection of taxis relations in the syntactic and propositional structure of a sentence.

Keywords: independent taxis, simultaneity, sequence of actions, iconicity of taxis, sentence.

Сведения об авторе

Руманият Омаровна Әселдерова, филология ғылымдарының кандидаты, доцент, Дағыстан білім беруді дамыту институты, Махачкала, Ресей. ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-4261-6703>

Руманият Омаровна Асельдерова, кандидат филологических наук, доцент, Дагестанский институт развития образования, Махачкала, Россия. ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-4261-6703>

Rumaniyat Omarovna Asel'derova, Candidate of philological science, associate professor, Dagestan Institute of Education Development, Makhachkala, Russia. ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-4261-6703>

Динара Холдарқызы Аринова, магистр, Павлодар педагогикалық университеті, Павлодар, Қазақстан. ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-6061-3672>

Динара Холдаровна Аринова, магистр, Павлодарский педагогический университет, Высшая школа гуманитарных наук, Павлодар, Казахстан. ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-6061-3672>

Dinara Kholdarovna Arinova, master, Pavlodar Pedagogical University, Pavlodar, Kazakhstan. ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-6061-3672>

Вклад авторов

Асельдерова Р.О. – концептуализация, формальный анализ, методология, написание – обзор и редактирование.

Аринова Д.Х. – методология, программное обеспечение, роли/письмо – первоначальный проект, написание.

GUIDELINES FOR AUTHORS

in the journal focused on philological studies “Тіл және әдебиет: теориясы мен тәжірибесі” / “Язык и литература: теория и практика” / “Language and Literature: Theory and Practice”

1. To submit an article for publication, you need to register on the journal's website <https://yazlit.ppu.edu.kz/>.

Next, fill in the text fields.

Attach 2 article files in doc/docx format (MS Word):

ATTENTION! The first file should contain the full details of the author(s); name the file by the last name of the author(s). The second file should be anonymous without indicating the author(s) details, name the anonymous file “anonymous article”.

NOTE: The journal does not accept articles with more than 2 authors.

Next, you need to sign a public offer – an agreement about the independent nature of the submitted manuscript, consent to check the article for plagiarism, and grant exclusive rights to the publisher.

Review the filled-in details and click the “Submit” button.

The stages and results of the article review will be reflected in your personal account.

2. The article should be no less than 15,000 characters (including spaces) in total, including all article metadata: abstracts, references, author information, etc. Additionally, the volume should not exceed 35,000 characters (including spaces). Works exceeding the specified volume are accepted for publication in exceptional cases upon agreement with the journal's editorial board.

3. The text of the paper begins with the classifier of the IRSTI (International Rubricator of Scientific and Technical Information; determined by the link <http://grnti.ru/>), followed by the initials and surname of the author(s) in bold font, the full name of the organization, city, country, author's ORCID, author(s) email, the title of the article in uppercase bold font, abstract, and keywords. The abstract should consist of 150-200 words, should not contain complex formulas, should not repeat the content and title of the article, should not contain quotations, references to the text of the work, list of sources used. The abstract should be a summary of the results and conclusions of the research.

The article should be typed in 12-point Times New Roman font with one and a half line spacing, 2 cm margins on all sides, and a 1.25 paragraph indent. Examples in the article are highlighted only in italics, without underlining. If necessary to emphasize something within an example, bold font is used. Section headings are highlighted in bold font. Subsections within sections can be numbered with Arabic numerals.

4. The structure of a scientific article includes the following sections: Introduction, Materials and Methods, Results, Discussion, Conclusion, information about funding (if applicable), References. Combining the Results and Discussion sections into one “Results and Discussion” section is permissible.

5. Tables should be included directly in the text of the paper. They must be numbered, have a title, and be accompanied by a reference to them in the text. Figures and graphs should be presented in one of the standard formats: PS, PDF, TIFF, GIF, JPEG, BMP, PCX. Dot drawings should be done with a resolution of 600 dpi. All details on the figures should be clearly visible.

6. References to the sources used are given in the text of the article in round brackets in the following format: (Akhmetov, 2020, p. 23) or (Ibraev, 2018). When listing multiple sources: (Ibraev, 2018; Akhmetov, 2020; Ivanov, 2022). In case of the same publication year of works by one author, the reference is accompanied by a letter symbol: (Ibraev, 2018a), (Ibraev, 2018b).

The list of references should only include works that are cited in the text of the article. The bibliography is arranged in alphabetical order, without numbering. English-language works are placed after works in Kazakh and Russian languages, also in alphabetical order. References to unpublished works, the results of which are used as evidence, are not allowed. The list of references must include at least 4 English-language works from the last 5 years, preferably from the Scopus or Web of Sciences database.

Examples of formatting the list of references are provided in the Article Template on the journal's website.

***ATTENTION!** The editorial board asks authors to distinguish between a hyphen (-) and an en dash (–). The page ranges in the journal or collection, intervals of years, centuries should be formatted using an en dash.

The list of used sources in Kazakh or Russian (depending on the language of the article) is followed by References, i.e. a combination of transliterated (<https://translate.google.com/>) and English-language parts of the used literature, which is arranged in accordance with the APA style (Publication Manual of the American Psychological Association): (<https://apastyle.apa.org/products/publication-manual-7th-edition>), (<https://apastyle.apa.org/style-grammar-guidelines>). In the combination of English and transliterated part of References it is necessary to indicate the official translation of the article, book in English in square brackets. If the article is written in English, References should be followed by the List of Used Literature in Kazakh and Russian languages, depending on the language of the source used. Authors must strictly adhere to the transliteration specified at <https://translate.google.com/>. Other transliteration systems will not be accepted and articles will be returned. Refer to the Article Formatting Template for an example of the combination of the English and transliterated parts of the list of references.

This is followed by information about each of the authors (academic title, institutional address, ORCID, e-mail – in Kazakh, Russian, and English languages).

7. For transparency, we ask that corresponding authors specify contributions to the manuscript using the appropriate CRediT roles. The CRediT taxonomy includes 14 different roles describing the specific contributions of each participant to the scientific results.

Roles: Conceptualization; Data Curation; Formal Analysis; Funding Acquisition; Investigation; Methodology; Project Administration; Resources; Software; Supervision; Validation; Visualization; Roles/Writing – Original Draft; and Writing – Review & Editing.

Note that not all roles may apply to every manuscript, and authors may have contributed with multiple roles.

A description of the contributions of co-authors is provided at the end of the article under the heading “Authors’ contributions” after “Information about authors”.

8. Manuscripts submitted to the editorial office must undergo mandatory Antiplagiat.com (<https://antiplagiat.com/>) checks, and the originality percentage of the article should be **at least 70%**. Subsequently, the articles are sent for anonymous double-blind peer review, with a review period of 2-6 months. All reviews of the article are sent to the author. Articles receiving negative reviews are not reconsidered. Revised versions

of the articles and the author's response to the reviewer are sent to the editorial office within the deadlines specified by the editorial board. Articles with positive reviews are submitted to the journal's editorial board for discussion

9. Procedure for Conducting Article Review Articles submitted to the editorial office must undergo an initial technical control at the first stage to ensure compliance with the formatting requirements outlined in these Guidelines and the Article Template on the website. In case of non-compliance with the requirements of the journal, the article is rejected. We remind authors that the formatting of the article is the responsibility of the author(s). The editorial office only provides complete information about the required guidelines, a sample article template, and performs a technical review during the first stage of the article evaluation process. If the author(s) fail the initial technical control 3 times, the article is rejected permanently and will not be accepted for re-consideration by the journal.

After passing the initial technical review and plagiarism check, articles are sent for anonymous double-blind peer review. The review process takes between 2 to 6 months. The author(s) are informed of the review results through their personal account. Articles that receive negative reviews are not accepted for reconsideration.

Corrected versions of articles and the author's response to the reviewer are sent to the editorial office through the author's personal account on the website within the terms specified by the editorial office. Articles with positive reviews are submitted to the Editorial Board for discussion.

The process of article evaluation is transparent, and the author has the opportunity to track its progress through their personal account on the journal's website and communicate with the editorial office via the same platform.

ATTENTION! The editorial office does not engage in discussions with authors regarding article formatting, content, or publication decisions.

10. Payment. The publication fee is 40000 tenge (fourty thousand tenge). Payment is made only upon acceptance of the article for publication, confirmed by the editorial board.

Information for making the publication payment:

- for authors from foreign countries:

NJSC "Pavlodar Pedagogical University"

BIN 040340005741

IIC KZ609650000061536309

JSC "ForteBank" ("Alliance Bank")

BIN IRTYKZKA

OKPO 40200973

BeC 16

- for the authors from Kazakhstan: Kaspi Gold → PAYMENTS → EDUCATION → PAYMENTS FOR UNIVERSITIES → PAVLODAR → PAVLODAR STATE PEDAGOGICAL UNIVERSITY (Mira, 60) → FACULTY: HIGH SCHOOL OF HUMANITIES → COURSE: Language and Literature: Theory and Practice, article → FULL NAME → PAYMENT AMOUNT.

Please send the scanned copy of the payment receipt via email to the following address: yazlit_os@pspu.kz.

Results and discussion

Text Text Text Text Text Text Text Text Text Text Text Text Text Text Text Text
Text Text Text Text Text Text Text Text Text Text Text Text Text Text Text Text
Text Text Text Text Text Text Text Text Text Text Text Text Text Text Text Text
Text Text Text Text Text Text Text Text Text Text Text Text Text Text Text Text
Text Text Text Text Text Text Text Text Text Text Text Text Text Text Text

Conclusion

Text Text Text Text Text Text Text Text Text Text Text Text Text Text Text
Text Text Text Text Text Text Text Text Text Text Text Text Text Text Text
Text Text Text Text Text Text Text

Page No. _____ Date ____/____/____

References

- Abdimanuly, O. & Dossanova, N.Zh. (2021). Kazakh poetry of the early XX century in the context of the world poetic tradition. *KazYY Khabarshysy. Filologiya seriyasy*, 2(182), 96–106. (in Kaz.).
- Aytbayuly, O. (1984). Kazak adebi tili terminologiyasynyn keybir maseleleri [Some problems of terminology of the Kazakh literary language]. *KazSSR GA Khabarlary. Filologiya seriyasy*, 4, 1–8. (in Kaz.). <https://doi.org/10.1037/0000144-000>
- Arutyunova, N.D. (2004). *Logicheskiy analiz yazyka. Yazyki estetiki: Kontseptual'nyye polya prekrasnogo i bezobraznogo* [Logical analysis of language. Languages of aesthetics: Conceptual fields of beauty and ugliness]. Moskva: Indrik. (in Russ.).
- Babalova, G.G. & Kuchesheva, I.L. (2016). Semanticheskaya klassifikatsiya mifonimov (na materiale angliyskogo yazyka) [Semantic classification of mythonyms (on the material of the English language)]. In: *Aktual'nyye problemy lingvistiki i metodiki prepodavaniya inostrannykh yazykov*. Sankt-Peterburg, 61–64. (in Russ.).
- Jackson, L.M. (2019). *The psychology of prejudice: From attitudes to social action* (2nd ed.). American Psychological Association. <https://doi.org/10.1037/0000168-000>
- Harris, K.R., Graham, S., & Urdan, T. (Eds). (2012). *APA educational psychology handbook* (Vols. 1–3). American Psychological Association.
- Kabir, J.M. (2016). *Factors influencing customer satisfaction at a fast food hamburger chain: The relationship between customer satisfaction and customer loyalty*. Doctoral dissertation, Wilmington University.
- Kaliyev, G. & Bolganbaev, A. (2006). *Kazirgi kazak tilinin leksikologiyasy men frazeologiyasy*. [Lexicology and phraseology of the modern Kazakh language]. Almaty: Sozdik – Slovar. (in Kaz.).
- Kepa, M. (2017). *Slavic Daemons: The Good, the Bad & the Ugly*. Retrieved 20 March 2023 from <https://culture.pl/en/article/slavic-daemons-the-good-the-bad-the-ugly#>
- Kesharwani, P. (Ed.). (2020). *Nanotechnology based approaches for tuberculosis treatment*. London: Academic Press.
- Kuderinova, K.B. (2016). Voprosy perekhoda sovremennoy kazakhskoy pis'mennosti na latinskuyu grafiku: predlozheniya i proyekt [Issues of the transition of modern Kazakh writing to the Latin script: proposals and project]. *Mezhdunarodnyy zhurnal prikladnykh i fundamental'nykh issledovaniy*, 10–1, 144–149. Retrieved 28 February 2023 <https://applied-research.ru/ru/article/view?id=10306>. (in Russ.).
- Malmberg, B. (1963). The Functions of Language. In: *Structural Linguistics and Human Communication. Kommunikation und Kybernetik in Einzeldarstellungen*, 2.

- Berlin, Heidelberg: Springer, 159–164. https://doi.org/10.1007/978-3-662-13066-7_10
- Nurtazina, Ye. (2013). Effective Communicative Strategies and Tactics in Verbal Aggression Situations. *World Applied Sciences Journal*, 24(6), 822–825.
- Sutzhanov, S.N. (2003). *Rukhani almasu arnalary* [Spiritual exchange channels]. Pavlodar. (in Kaz.).
- Temirgazina, Z., Nikolaenko, S., Akosheva, M., Luczyk, M., & Khamitov, G. (2020). Naive anatomy in the Kazakh language world picture in comparison with English and Russian. *XLinguae*, 13(2), 3–16. <https://doi.org/10.18355/XL.2020.13.02.01>
- Torino, G.C., Rivera, D.P., Capodilupo, C.M., Nadal, K.L., & Sue, D.W. (Eds). (2019). *Microaggression theory: Influence and implications*. London: John Wiley & Sons.
- Vinogradova, L.N. (2001). *Slavyanskaya narodnaya demonologiya: problemy sravnitel'nogo izucheniya* [Slavic folk demonology: problems of comparative study]. Dis. ... dokt. filol. nauk. Moskva: Institut slavyanovedeniya RAN. (in Russ.).
- Yanushkevich, A. (1992). Dnevnik i pis'ma iz puteshestviya po kazakhskim stepyam [Diary and letters from a journey through the Kazakh steppes]. In: *Europa galymdarynyn kazak madenieti turaly oi-pikirleri*. Almaty, 21–26. (in Rus.).

Список использованной литературы

- Абдіманұлы О., Досанова Н.Ж. Kazakh poetry of the early XX century in the context of the world poetic tradition // ҚазҰУ Хабаршысы. Филология сериясы. № 2 (182). 2021. Б. 96–106.
- Айтбайұлы Ө. Қазақ әдеби тілі терминологиясының кейбір мәселелері // ҚазССР ҒА Хабарлары. Филология сериясы. 1984. №4. Б. 1–8. <https://doi.org/10.1037/0000144-000>
- Арутюнова Н.Д. Логический анализ языка. Языки эстетики: Концептуальные поля прекрасного и безобразного. Москва: Индрик, 2004. 369 с.
- Бабалова Г.Г., Кучешева И.Л. Семантическая классификация мифонимов (на материале английского языка) // Актуальные проблемы лингвистики и методики преподавания иностранных языков. Санкт-Петербург, 2016. С. 61–64.
- Виноградова Л.Н. Славянская народная демонология: проблемы сравнительного изучения. Дис. ... докт. филол. наук. Москва: Институт славяноведения РАН, 2001. 304 с.
- Қалиев Ғ., Болғанбаев Ә. Қазіргі қазақ тілінің лексикологиясы мен фразеологиясы. Алматы: Сөздік – Словарь, 2006. 264 б.
- Кудеринова К.Б. Вопросы перехода современной казахской письменности на латинскую графику: предложения и проект // Международный журнал прикладных и фундаментальных исследований. 2016. № 10–1. С. 144–149. URL: <https://applied-research.ru/ru/article/view?id=10306> (дата обращения: 10.02.2024).
- Сүтжанов С.Н. Рухани алмасу арналары. Павлодар, 2003. 186 б.
- Янушкевич А. Дневник и письма из путешествия по казахским степям // Европа ғалымдарының қазақ мәдениеті туралы ой-пікірлері. Алматы, 1992. Б. 21–26.

- Jackson, L.M. (2019). *The psychology of prejudice: From attitudes to social action* (2nd ed.). American Psychological Association. <https://doi.org/10.1037/0000168-000>
- Kabir, J.M. (2016). *Factors influencing customer satisfaction at a fast food hamburger chain: The relationship between customer satisfaction and customer loyalty*. Doctoral dissertation, Wilmington University.
- Кепа, М. (2017). *Slavic Daemons: The Good, the Bad & the Ugly*. Retrieved 20 March 2023 from <https://culture.pl/en/article/slavic-daemons-the-good-the-bad-the-ugly#>
- Kesharwani, P. (Ed.). (2020). *Nanotechnology based approaches for tuberculosis treatment*. London: Academic Press.
- Malmberg, B. (1963). The Functions of Language. In: *Structural Linguistics and Human Communication. Kommunikation und Kybernetik in Einzeldarstellungen*, 2. Berlin, Heidelberg: Springer, 159–164. https://doi.org/10.1007/978-3-662-13066-7_10
- Nurtazina, Ye. (2013). Effective Communicative Strategies and Tactics in Verbal Aggression Situations. *World Applied Sciences Journal*, 24(6), 822–825.
- Temirgazina, Z., Nikolaenko, S., Akosheva, M., Luczyk, M., & Khamitov, G. (2020). Naive anatomy in the Kazakh language world picture in comparison with English and Russian. *XLinguae*, 13(2), 3–16. <https://doi.org/10.18355/XL.2020.13.02.01>
- Torino, G.C., Rivera, D.P., Capodilupo, C.M., Nadal, K.L., & Sue, D.W. (Eds.). (2019). *Microaggression theory: Influence and implications*. London: John Wiley & Sons.

Р. О. Әселдерова

Дағыстан білім беруді дамыту институты

Махачкала, Ресей

Д.Х. Аринова

Павлодар педагогикалық университеті

Павлодар, Қазақстан

“ТӘУЕЛСІЗ ТАКСИС” ҰҒЫМЫ ТУРАЛЫ

Аңдатпа Мақалада орыс синтаксистік дәстүріндегі тәуелсіз таксис ұғымы қарастырылады. «Тәуелсіз таксис» термині басқа фактіге қатысты және хабарлау сәтіне қарамастан хабарланатын фактіні белгілеу үшін пайдаланылады. Бұл мәселені алғашында көптеген атақты ресейлік ғалымдары өз еңбектерінде қарастырды, олар предикат етістіктерінің әрекет ету мерзімі арасындағы байланысты анықтады. Функционалды грамматика теориясында таксис мәселесі етістік-баяндауыш аспектілік сипаттамаларымен байланысы ашылады. Біртекті мүшелер білдірген жағдайлардың бір мезгілділігін/бірізділігін ажыратудағы маңызды фактор іс-әрекетті есептеу нүктесі болып табылады. Сондай-ақ, таксис категориясының сипаттау барысында сөйлемнің синтаксистік және пропозициялық құрылымында таксис қатынастары көрінуінің иконикалық / иконикалық емес семиотикалық ұстанымы қызықты болып табылады.

Түйінді сөздер: тәуелсіз таксис, бір мезгілділік, іс-әрекеттер реттілігі, таксистің икондылығы, сөйлем.

Р. О. Асельдерова*Дагестанский институт образования
Махачкала, Россия***Д. Х. Аринова***Павлодарский педагогический университет
Павлодар, Казахстан***О ПОНЯТИИ «НЕЗАВИСИМЫЙ ТАКСИС»**

Аннотация. В статье рассматривается понятие независимого таксиса в русской синтаксической традиции. Термин «независимый таксис» используется для обозначения сообщаемого факта в отношении к другому факту и независимо к моменту сообщения. Эту проблему изначально рассматривали в своих трудах многие известные российские ученые, которые выявляли соотношение времени действия глаголов-сказуемых. В теории функциональной грамматики проблема таксиса раскрывается во взаимосвязи с аспектуальными характеристиками глагола-сказуемого. Важным фактором в разграничении одновременности/последовательности ситуаций, выраженных однородными членами, является точка отсчета действия. Также интересным для характеристики категории таксиса выступает семиотическое положение об иконичности / неиконичности отражения таксисных отношений в синтаксической и пропозициональной структуре предложения.

Ключевые слова: независимый таксис, одновременность, последовательность действий, иконичность таксиса, предложение.

About the authors

Руманият Омаровна Әселдерова, филология ғылымдарының кандидаты, доцент, Дағыстан білім беруді дамыту институты, Махачкала, Ресей. ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-4261-6703>

Руманият Омаровна Асельдерова, кандидат филологических наук, доцент, Дагестанский институт развития образования, Махачкала, Россия. ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-4261-6703>

Rumaniyat Omarovna Asel'derova, Candidate of philological science, associate professor, Dagestan Institute of Education Development, Makhachkala, Russia. ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-4261-6703>

Динара Холдарқызы Аринова, магистранты, Павлодар педагогикалық университеті, Павлодар, Қазақстан. ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-6061-3672>

Динара Холдаровна Аринова, магистрант, Павлодарский педагогический университет, Высшая школа гуманитарных наук, Павлодар, Казахстан. ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-6061-3672>

Dinara Kholdarovna Arinova, master's student, Pavlodar Pedagogical University, Pavlodar, Kazakhstan. ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-6061-3672>

Authors' contributions

Aselderova R. O. – conceptualization, formal analysis, methodology, writing – review and editing.

Arinova D. Kh. – methodology, software, roles/writing – initial draft, writing.

Басуға 12.06.2026 ж. қол қойылды.
Форматы 70×100 1/16. Кітап-журнал қағазы.
Көлемі 8,6 шартты б.т. Таралымы 300 дана.
Бағасы келісім бойынша.
Тапсырыс №1587

Подписано в печать 12.06.2026 г.
Формат 70×100 1/16. Бумага книжно-журнальная.
Объем 8,6 уч.-изд. л. Тираж 300 экз.
Цена договорная.
Заказ №1587

Редакционно-издательский центр
Павлодарский педагогический университет им. Ө. Маргулана
140002, г. Павлодар, ул. Олжабая батыра, 60
Контакты: e-mail: yazlit_os@pspu.kz, yazlit@pspu.kz